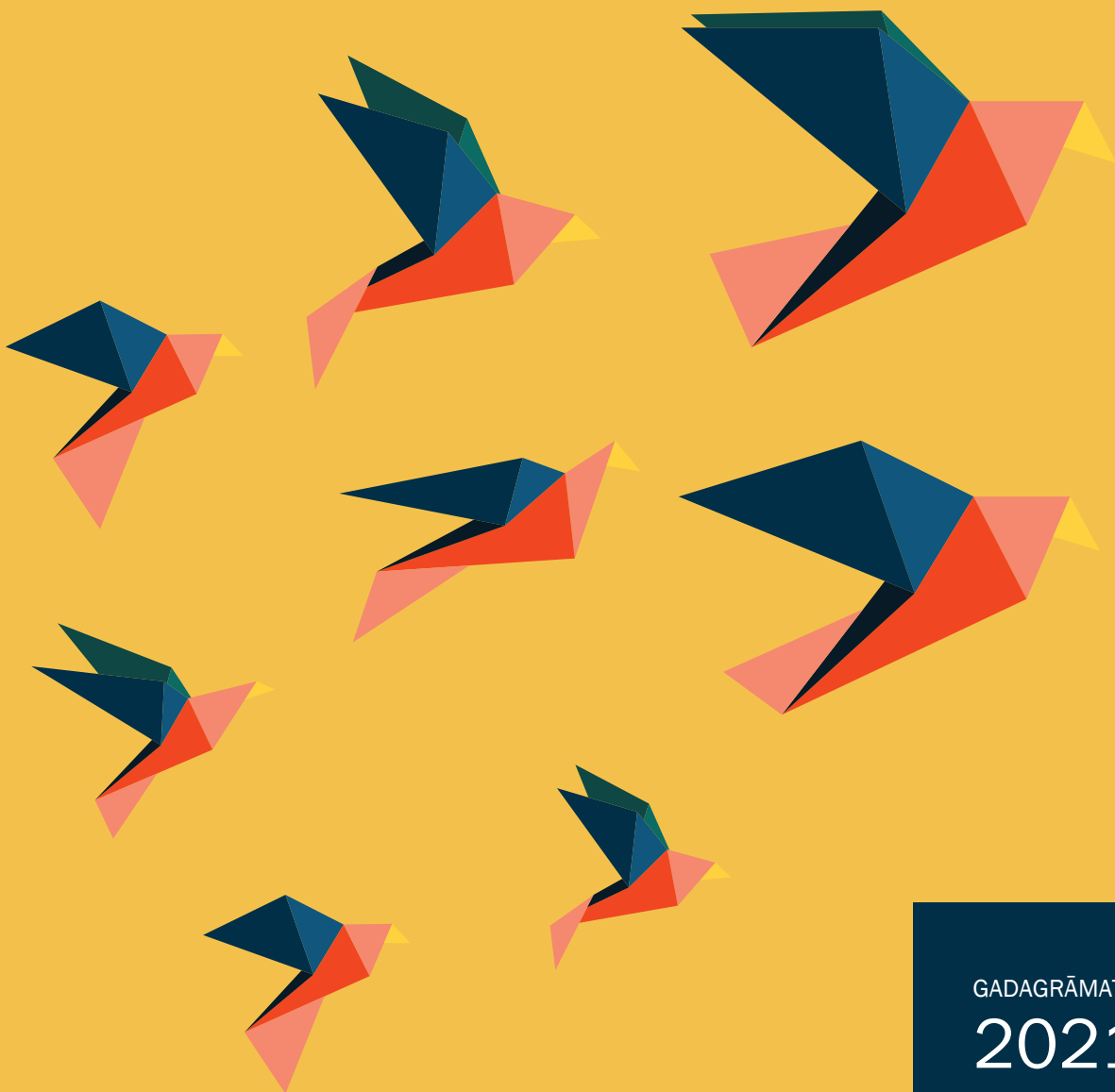

LATVIJAS ĀRĒJĀ UN DROŠĪBAS POLITIKA

GADAGRĀMATA
2021

Latvijas Ārpolitikas institūts (LĀI)

Adrese: Pils iela 21, Rīga, Latvija, LV-1050

www.lai.lv

Publikācijas “Latvijas ārējā un drošības politika. Gadagrāmata 2021” mērķis ir aplūkot un izvērtēt dažādas Latvijas ārējās un drošības politikas sfēras un tajās sasniegto 2020. gadā, kā arī skatīt attīstības scenārijus 2021. gadam, informējot sabiedrību un piedāvājot rekomendācijas Latvijas politikas veidotājiem. 2020. gadā Latvijas ārpolitiskā un drošības vide ir piedzīvojusi nozīmīgus un neprognozētus izaicinājumus. Globālā pandēmija ir pamatīgi ietekmējusi gan cilvēku ikdienu, gan starpvalstu attiecības. Globālās ģeopolitikas attīstība un pandēmijas radītais fons Latvijai nesīs virkni jaunu izaicinājumu un iespēju arī 2021. gadā.

Projektu atbalsta Latvijas Republikas Saeima un Latvijas Republikas Ārlietu ministrija

LATVIJAS REPUBLIKAS SAEIMA

Ārlietu ministrija

Sadarbībā ar Frīdriha Eberta fondu

Redaktori: Andris Sprūds, Sintija Broka

Autori: Māris Andžāns, Reinis Āboltiņš, Una Aleksandra Bērziņa-Čerenkova, Artūrs Bikovs, Sintija Broka, Ilvija Bruģe, Kārlis Bukovskis, Jānis Eichmanis, Daniels S. Hamiltons, Rihards Kols, Imants Lieģis, Beāte Livdanska, Inta Mieriņa, Aleksandra Palkova, Gunta Pastore, Gunda Reire, Edgars Rinkēvičs, Toms Rostoks, Silvestrs Savickis, Andris Sprūds, Inna Šteinbuka, Vita Anda Tērauda, Viljārs Vēbels.

Projekta koordinatore: Sintija Broka

Grāmatā paustie autoru viedokļi neatspoguļo Latvijas Ārpolitikas institūta, Latvijas Republikas Saeimas, Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas vai Frīdriha Eberta fonda nostāju, kā arī nepārstāv kādas valsts pārvaldes iestādes vai ministrijas viedokli.

Latviešu valodas redaktore: Līga Elizabete Balode

Tulkojums no angļu valodas: Santa Peļše

Vāka dizains: Mikus Kovalevskis

Makets: Oskars Stalidzāns

Grāmata publicēta sadarbībā ar izdevniecību “Hansa Print Riga”

ISBN 978-9934-567-57-5

UDK 327(474.3)

La 805

© Rakstu autori, 2021

© Oskars Stalidzāns, makets, 2021

© Mikus Kovalevskis, vāka dizains, 2021

© Latvijas Ārpolitikas institūts, 2021

SATURA RĀDĪTĀJS

PRIEKŠVārds	
Andris Sprūds	5
Ārlietu Ministra ievadvārdi	
Edgars Rinkēvičs	7
Vārdi, kam seko darbi – vienīgais ceļš starptautiskajā politikā 2021. gadā	
Rihards Kols	9
Gaisma pandēmijas galā	
Vīta Anda Tērauda	22
Atbilde ir aizvējā. “ESAM AIZVĒJĀ. PAGAI DĀM”.	
Imants Lieģis	28
LATVIJAS KANDIDĒŠANA UZ ANO DROŠĪBAS PADOMES NEPAStāvīgā LOCEKĻA VIETU: MAZAS VALSTS ĀRPOLITIKAS JAUNAIS TURPINĀJUMS	
Kārlis Bukovskis	39
STARPTAUTISKĀ DROŠĪBA PANDĒMIJAS LAIKĀ	
Toms Rostoks	49
TRANSATLANTISKĀS DROŠĪBAS POLITISKAIS KLIMATS	
Gunda Reire	61
LATVIJAS AIZSARDZĪBA: JOPROJĀM PAKĀPENISKI UZ PRIEKŠU	
Māris Andžāns	72
TRĪS JŪRU INICIATĪVA: TURPMĀKĀ ATTĪSTĪBA	
Jānis Eichmanis	83
REALITĀTE VIENMĒR IEVIEŠ KOREKCIJAS: LATVIJA EIROPAS SAVIENĪBĀ	
Aleksandra Palkova	93
ES SANKCIJU EFEKTIVĪTĀTE: KRIEVIJA UN BALTkRIEVIJA	
Inna Šteinbuka, Satenika Avetisjana	109

LATVIJAS ATTIECĪBAS AR KRIEVIJU: BEZ IEMESLIEM OPTIMISMAM	
Artūrs Bikovs	122
LATVIJA UN AUSTRUMU PARTNERĪBA	
Ilvija Bruģe	133
PRET PĀRMAIŅĀM AR PIESARDZĪBU: LATVIJAS UN BALTĶRIEVIJAS ATTIECĪBAS	
Beāte Livdanska	142
LATVIJAS–CENTRĀLĀZIJAS ATTIECĪBAS PANDĒMIJAS ŽĪMĒ	
Gunta Pastore	151
LATVIJA TUVAJOS AUSTRUMOS: STARP PRAGMATISMU UN IZAICINĀJUMIEM	
Sintija Broka	165
LATVIJAS TRANSATLANTISKUMS UN ĶTR EKONOMISKĀS KLĀTBŪTNES RISKI: DILEMMA, KURAS NAV	
Una Aleksandra Bērziņa-Čerenkova	177
SADARBĪBA AR DIASPORU: POLITIKA UN PRAKSE PANDĒMIJAS APSTĀKĻOS	
Inta Mieriņa	183
ZAĻAIS KURSS, STARPSAVIENOJUMI UN ASTRAVJECAS TANGO	
Reinis Āboltiņš	195
PUBLISKĀ DIPLOMĀTIJA CEĻĀ UZ VIRTUĀLO VIDĪ	
Silvestrs Savickis	205
SKATS NO MALAS	
TRANSATLANTISKĀS ALIANSES ATDZIMŠANA: BALTIJAS VALSTU LOMA	
Daniels S. Hamiltons	217
KĀ SAPRAST, KURŠ IR SABIEDROTAIS UN KURŠ PRETINIEKS? IGAUNIJAS UN LATVIJAS STARPTAUTISKĀS DROŠĪBAS AINAVAS IZMAIŅAS	
Viljārs Vēbels	224
PAR AUTORIEEM	239

PRIEKŠVārds

Andris Sprūds

Latvijas Ārpolitikas institūta direktors | Rīgas Stradiņa universitātes profesors

Latvijas ārpolitiskā un drošības vide ir piedzīvojusi nozīmīgus un neprognozētus izaicinājumus 2020. gadā. Globālā pandēmija ir pamatīgi ietekmējusi gan cilvēku ikdienu, gan starpvalstu attiecības. Tomēr, lai cik negaidītu pārsteigumu bagāts šis gads būtu bijis, nemainīgi svarīgi ir starptautiskie un valsts ārpolitikas atskaites punkti. Tāpēc ikgadējā “Latvijas ārējās un drošības politikas gadagrāmātā 2021” turpinām izvērtēt 2020. gada notikumus un lēmumus, kā arī uzdrošināties ieskicēt 2021. gada Latvijas ārējās un drošības politikas izaicinājumus un attīstības scenārijus, atspoguļot diplomātiskās iespējas un piedāvāt rīcībpolitikas rekomendācijas.

Neskatoties uz COVID-19 pandēmijas acīmredzamo ietekmi, 2020. gads ir bijis piesātināts ar Latvijai aktuāliem un nozīmīgiem notikumiem. ASV prezidenta vēlēšanas, Lukašenko režīma vardarbība pret baltkrievu tautu, Lielbritānijas izstāšanās no ES, pretrunīgā ģeopolitiskā dinamika Tuvajos Austrumos, Krievijas un Turcijas aktivitātes un Ķīnas ambīciju pieaugums veidoja Latvijas starptautisko vidi. Ģeopolitiskā četrinieka – ASV, Ķīna, Krievija un Eiropas Savienība – izvēles un mijiedarbība būs nozīmīgs Latvijas ārpolitisko iespēju un izaicinājumu ietekmējošais faktors tuvākajā nākotnē. ASV paliek nozīmīgs Latvijas sabiedrotais un NATO ilgtspējas garants, tāpēc varam tikai novēlēt jaunievēlētajam prezidentam pārvarēt iekšpolitiskās polarizācijas izaicinājumus un veicināt uzticama līdera reputāciju spēcīgā transatlantiskās saimē. Latvijas organizētā NATO ārlietu ministru sanāksme 2021. gada pavasarī būs labvēlīga platforma alianses solidaritātes stiprināšanā un Latvijas pozīcijas paušanā.

Eiropas Savienības tālākā attīstība ir īpaši svarīga Latvijai. 2020. gadā Eiropas Savienība pieredzēja gan robežu slēgšanas, gan solidaritātes trajektorijas un izpausmes. Līdz ar COVID-19 vakcinācijas pieejamību, tirdzniecības vienošanos ar Lielbritāniju un dialogam atvērtu sabiedroto Baltajā namā Eiropas Savienības attīstība varētu noritēt šķietami labvēlīgākā gultnē. Eiropas Savienības atveseļošanās plāns demonstrē dalībvalstu spēju vienoties par kopienai svarīgiem mērķiem un kļūst par nozīmīgu

instrumentu izaugsmes nodrošināšanā. Vienlaikus iekšējās ideoloģiskās nesaskaņas starp atsevišķām dalībvalstīm, līdera maiņa Vācijā, zaļā kursa un digitalizācijas uzdevumi 2021. gadā atslābt neļaus.

Tādējādi globālās ģeopolitikas attīstība un pandēmijas radītais fons Latvijai nesīs virkni jaunu izaicinājumu un iespēju tuvākajā nākotnē. Latvijas sabiedrības izpratne un līdzdalība valsts starptautiskās lomas veicināšanā kļūst par nozīmīgu priekšnoteikumu Latvijas ārējās un drošības politikas veiksmīgā īstenošanā. Latvijas Ārpolitikas institūts šajā izdevumā uzticējies talantīgu un profesionālu ekspertu komandai, aicinot aplūkot un izvērtēt dažādas Latvijas ārējās un drošības politikas jomas un tajās sasniegto 2020. gadā, kā arī skatīt attīstības scenārijus 2021. gadam, informējot sabiedrību un piedāvājot rekomendācijas Latvijas politikas veidotājiem.

Publikācija ir veiksmīgas partnerības kopdarbs. Šis ikgadējais izvērtējums nebūtu iespējams bez Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas atbalsta. Mēs esam pateicīgi Ārlietu ministrijai par ilgstošo uzticību un iedvesmojošo un produktīvo sadarbību. Šī sadarbība veicina savstarpējo izpratni un dialogu starp politikas veidotājiem un īstenošanā, domnīcām un sabiedrību. Par atbalstu ārpolitikas jautājumu aktualizēšanā un sabiedrības informētībā pateicamies arī Saeimai, īpaši Ārlietu un Eiropas lietu komisijām. Augstu vērtējam sadarbību ar Frīdriha Eberta fondu, kas ir bijis neatsverams Latvijas Ārpolitikas institūta partneris, sniedzot būtisku ieguldījumu informētas diskusijas veidošanā. Visbeidzot, Ārpolitikas institūts ir pateicīgs saviem sekotājiem un lasītājiem. Mēs esam pagodināti, ka sekojat mūsu aktivitātēm un esat ieinteresēti izprast starptautisko un reģionālo notikumu dinamiku un izaicinājumus, kas ietekmē arī Latvijas ārējās un drošības politikas attīstību.

ĀRLIETU MINISTRA IEVADVĀRDI

Edgars Rinkēvičs

Latvijas Republikas ārlietu ministrs

Godātie lasītāji!

Šis gads spilgti paliks mūsu atmiņā. COVID-19 pandēmijas izraisītā krīze darbojas kā daudzu procesu katalizators un tajos pastāvošo vājo vietu un problēmu atsedzēja. Vienlaikus norisinās izmaiņas ne tikai globālajā veselībā un veselības aprūpes sistēmās, bet arī ļoti būtiski ir ietekmēta valstu ekonomika un tehnoloģiju attīstība. Nekāds izņēmums nav arī starptautiskās attiecības; aizvadītais gads bija stresa tests daudzpusējai sadarbībai un solidaritātei.

Kopš neatkarības atgūšanas Latvijas ārpolitikas virsmērķis ir bijis valsts neatkarības neatgriezeniskuma nodrošināšana, drošības veicināšana un Satversmē noteikto vērtību stiprināšana. Šis mērķis tiek īstenots, balstoties partnerībā, Rietumu vērtībās un normās. Šī gada Eiropas Savienības iekšējie procesi apliecināja, ka ir iespējams ne tikai pārvarēt pandēmijas radītās jaunās grūtības, bet arī rast risinājumus jau esošajām pret-runām, meklējot un atrodot kompromisus. Tāds ir lēmums par Eiropas Savienības daudzgadu budžetu 2021.–2027. gadam un ar Latvijas aktīvu līdzdalību panāktā vienošanās par Eiropas Atveseļošanās Instruments, kas būs ieguvums visām dalībvalstīm.

Transatlantiskā partnerība un NATO Latvijas ārpolitikā un drošības politikā saglabā eiroatlantiskās drošības un stabilitātes garanta lomu. Alianse ir sniegusi būtisku atbalstu sabiedrotajiem un partneriem cīņā pret pandēmiju, īpaši gaisa transporta un aprīkojuma piegāžu jomā. Vienlaikus NATO turpina pildīt pamatuzdevumu – nodrošināt pārliecinošu kolektīvo aizsardzību un atturēšanu. Šajā kontekstā ir jāatzīmē šogad noslēgtais process, īstenojot 2019. gada Londonas sanāksmes līderu politisko vienošanos par Baltijas valstu un Polijas atjaunotā aizsardzības plāna apstiprināšanu.

2020. gadā reģiona ārpolitika un drošības politika tika iezīmēta arī ar Baltkrievijas jautājumu. Latvija kopā ar Eiropas Savienības partneriem ir paudusi stingru reakciju uz falsificētajām prezidenta vēlēšanām Baltkrievijā 2020. gada 9. augustā. Mēs neatzīstam vēlēšanu rezultātus un A. Lukašenko leģitimitāti, nosodām vardarbību pret demonstrantiem un nehumāno attieksmi pret aizturētajiem, kā arī sniedzam atbalstu Baltkrievijas pilsoniskajai sabiedrībai cīņā par tiesībām uz cilvēka cienīgu dzīvi.

Digitalās drošības dimensija starptautiskajā politikā ir ieguvusi jaunu – skarbāku – nozīmi. Šogad pandēmijas ietekmē digitalizētā pasaule piedzīvoja nebijuša apmēra masveida maldināšanas un dezinformācijas kampaņas, kā arī kiberuzbrukumus. Pastāv valstis, kuras jau ilgāku laiku ļoti plaši un aktīvi izmanto dezinformācijas destruktīvo spēku, izplatot digitālajā vidē saviem politiskajiem mērķiem atbilstošus naratīvus par vēsturi, politiku un ekonomiku, tādejādi izteikti cenšoties ietekmēt sabiedrības. Viens no piemēriem ir Krievijas izplatītā pret Latviju vērstā dezinformācija. 75. gadadienas kopš Otrā pasaules kara beigām kontekstā īpaši aktīvi izpaudās Krievijas revizionistiskā pieeja vēstures jautājumiem. Publiskajā telpā tika paustas sagrozītas vēstures notikumu interpretācijas, kas attaisno vai mazina padomju totalitārā režīma noziegumus un noliedz Baltijas valstu okupāciju, un uz šiem vēstures pārrakstīšanas mēģinājumiem Latvijas Ārlietu ministrija reaģēja īpaši aktīvi.

Tādēļ šīs dienas imperatīvs arī starptautiskajā dzīvē ir veicināt noturību pret dezinformāciju un dažādām ietekmēšanas operācijām, vienlaicīgi sekmējot dezinformācijas izaicinājuma risināšanu starptautiskajās organizācijās un aizstāvēt vārda un interneta brīvību.

Ir izmainījusies diplomātijas ikdiena – esam apguvuši saziņu, izmantojot modernās tehnoloģijas, darbojoties digitālajā vidē, no attāluma. Taču maldīgs būtu pieņēmums, ka šādā veidā var ilgtermiņā īstenot ārlietu dienesta uzdevumus pilnā apjomā. Diplomātijas stiprā puse vienmēr ir bijusi un būs tās “cilvēciskais faktors”, kur svarīga vieta ierādāma tiešajiem kontaktiem un fiziskajai klātbūtnei.

Katras valsts ārpolitikas veidotājiem ir svarīga atgriezeniskā saite, vēl vairāk – tās zinātniska refleksija un analīze. Tā ir svarīga arī mums. Tādēļ apsveicams ir Latvijas Ārpolitikas institūta pētnieku un citu autoru devums, raksturojot un vērtējot dažādus mūsu valstij svarīgus ārpolitikas un drošības politikas jautājumus, nevaicoties no to sarežģītības, īpaši ņemot vērā jaunās pārmaiņas starptautiskajā vidē.

Veiksmīgu lasīšanu!

Edgars Rinkēvičs

Latvijas Republikas ārlietu ministrs

VĀRDI, KAM SEKO DARBI – VIENĪGAIS CEĻŠ STARPTAUTISKAJĀ POLITIKĀ 2021. GADĀ

Rihards Kols

13. Saeimas deputāts | Ārlietu komisijas priekšsēdētājs

KRĪZES MUMS DAUDZ PASTĀSTA PAR SEVI UN PASAULI, KURĀ DZĪVOJAM

2020. gads paliks atmiņā ar COVID-19 pandēmijas pirmā un otrā viļņa radītajiem satricinājumiem – ne tikai ikvienam personīgi, bet arī valstīm un visai starptautiskajai sistēmai. Starptautiskajai sabiedrībai tā bija robežšķirtne. Pagrieziena punkts. Neviena pasaules valsts nepalika neskarta, un atšķirībā no dabas katastrofām vai reģionālu militāru konfliktu uzliesmojumiem, šķiet, pirmo reizi visa pasaule šo laiku piedzīvo kopā – kā cilvēce, kas mēģina pielāgoties vīrusa radītajiem draudiem.

COVID-19 bija kā zibens spēriens, nesaudzīgi atklājot savas tālākās destruktīvas ceļu. Šo koronavīrusu mēdz saukt arī par apskaidrojošo vīrusu, jo tas ne tikai atklāja esošās tendences pasaules politikā, bet arī, kas vēl būtiskāk, paātrināja un akcentēja tās. Tāpēc tas ir arī transformējošs vīruss. Tas palīdz izkristalizēt acīmredzamās, reizēm diplomātiski noklusētās tendences – Ķīnas un ASV savstarpējā sāncensība, kas pandēmijas rezultātā tikai saasinājās, ASV izolacionisma politikas radītais varas un līderības vakuums, multilaterālisma krīze (kā tuvošanos redzējām jau gadiem), ko ļoti atbilstoši ilustrēja Pasaules Veselības organizācijas pieļautās kļūdas pandēmijas sākumā – nepieņemamas kļūdas, kuru sekas bija nepielūdzami smagas. Šīs pandēmijas vēsture vēl nav uzrakstīta. COVID-19 sekas būs jūtamas tikai ilgtermiņā, pirmā “apskaidrība” nāca ar šī gada ASV prezidenta vēlēšanu rezultātiem.

Paļauties uz gada nogalē pieejamās informācijas apjomu, lai sniegtu kādas reālas prognozes par 2021. gada notikumu attīstību, nebūtu prātīgi. Šis negaiss vēl nav beidzies. Tomēr no šodienas perspektīvas centīšos iezīmēt dažas potenciālās starptautisko attiecību tendences nākamajam gadam.

COVID-19 NEIZRAISĪJA MULTILATERĀLISMA KRĪZI – TAS TO IZGAISMOJA

COVID-19 pandēmija ir akūta sabiedrības veselības un ekonomikas krīze, kas vēl vairāk destabilizē jau tā novājināto starptautiskajās tiesībās balstīto multilaterālo sistēmu. Šī starptautiskā sistēma ļāva lielākajai daļai pasaules piedzīvot desmitiem gadus ilgu miera periodu, ko pavadīja nepieredzēts labklājības pieaugums un individuālās brīvības nostabilizēšanās valstu un sabiedrību vērtību sistēmas zenītā. Bet jau pirms pandēmijas šī sistēma bija nospriegota.

Revanšistisku lielvalstu tiekšanās revidēt un destabilizēt starptautisko sistēmu, kā arī mutuļojoši nemieri un vērtību sadursmes demokrātiskajās valstīs kopā veidoja līdz šim nepieredzēti lielu spiedienu uz starptautiskajās tiesībās balstīto pasaules kārtību. Tas joprojām notiek, bet vīruss bija milzīgs stratēģisks šoks. COVID-19 pandēmija, iespējams, ir lielākais globālās kārtības pārrāvums kopš Otrā pasaules kara – tā saplosīja pirmās smagāk cietušās valstis, radot satricinājumus un papildu grūdienus jau tā iedragātajai starptautiskās sistēmas leģitimitātei. Globālā ekonomika piedzīvo milzīgu lejupslīdi, ASV un Ķīnas sāncensība ir pastiprinājusies, transatlantiskā alianse ir zemākajā tās attiecību punktā visā pastāvēšanas vēsturē, un šķietami nespējīgās starptautiskās institūcijas nu piedzīvo nopietnu leģitimitātes krīzi. Pēc-pandēmijas pārkārtošanās un jaunā pasaules kārtība nākotnē var virzīties vairākos virzienos – sākot ar pilnīgu uz starptautiskajām tiesībām balstītās globālās sistēmas noārdīšanos un beidzot ar šīs pašas sistēmas atdzimšanu jaunā, 21. gadsimta vajadzībām un izaicinājumiem atbildēt spējīgā veidolā.

Transatlantiskās alianses vadītā starptautiskā sistēma tika radīta Otrā pasaules kara beigās. Tās kodols – ASV un Eiropas demokrātiskās valstis. Šī sistēma atspoguļo normu un principu kopumu globālās drošības, ekonomikas un pārvaldības jomās. To raksturo 1) noteikumu kopums, kas veicina mierīgu, paredzamu un sadarbībā balstītu valstu rīcību, kas atbilst demokrātiskām vērtībām un principiem; 2) formālas institucionālas struktūras, piemēram, Apvienoto Nāciju Organizācija un NATO, kas kalpo šo noteikumu leģitimizēšanai un iedzīvināšanai, kā arī nodrošina platformu strīdu izšķiršanai; 3) spēcīgu demokrātisko valstu neizbēgamā loma un atbildība šīs sistēmas ilgtspējas nodrošināšanā un aizstāvēšanā.

Pēdējos gados tādas revizionistiskas un revanšistiskas lielvaras kā Krievija un Ķīna ir centušās izjaukt multilaterālo sistēmu, Irāna un Ziemeļkoreja joprojām pārkāpj pašos sistēmas pamatos definētos principus un vērtības. Vienlaikus alianse saskaras ar iekšējiem sarežģījumiem, populisma kustībām izaicinot globalizāciju un transatlantiskajiem partneriem pēdējos gadus pavadot ļoti formālā partnerībā, ko pavadīja šaubas par to, vai otra puse maz vēlas strādāt kopā, lai novērstu šos eksistenciālos draudus. Kopā ar

pandēmiju spiediens uz sistēmu ir tik milzīgs, ka pirmo reizi ļoti ilgu gadu laikā rodas reāli jautājumi par to, vai pašreizējos apstākļos starptautiskajās tiesībās balstītās sistēmas vērtību un principu pamati maz var izdzīvot.

Visas šīs problēmas un neskaidrības vēl vairāk pastiprina neaptverami straujās pārmaiņas un inovācijas tehnoloģiju jomā, kā arī ideoloģiskā un ekonomiskā konkurence. Pārmaiņu temps ir apsteidzis pārdomās iegrimušo valstu līderu spēju laikus reaģēt, un satiksmes noteikumus līdz šim starptautiski neregulētās jomās radīt vēlas arī citi. Neapņemas informācija izplatās tikpat ātri kā patiesība; infekcijas slimības pārvietojas ātrāk nekā ārstēšanas metodes un medikamenti. To pašu valstu līderi, kas vēlas graut tiesības balstīto pasaules kārtību, šodien pielieto tehnoloģijas, kas pavēra tik daudz jaunu iespēju cilvēku izglītībai, izaugsmei un saziņai, lai izsekotu savus iedzīvotājus, tos pakļautu represijām un ierobežotu viņu pamatbrīvības. *Trūkst* spējas uzņemties atbildību, lai palīdzētu radīt kaut nelielu cerību par kārtības un ikdienas dzīves atjaunošanos nākotnē. Trūkst organizatoriskās kapacitātes, lai orientētos šajā izaicinājumā haosā un stabilizētu ģeopolitisko konkurenci, lai tā mobilizētu starptautisko sabiedrību reaģēt uz nezināmām, jebkuras individuālas valsts spējām “nepaceļamām” problēmām.

ĶĪNAS AMBĪCIJAS UN KRIEVIJAS “NEMAINĪGAIS KURSS”

COVID-19 pandēmijas sākuma posmā Pekina pārvērta maskas un individuālos aizsardzības līdzekļus, respiratorus utt. par ieroci savu ģeopolitisko interešu stiprināšanā. Ķīna veiksmīgi ekspluatēja ES dalībvalstu savstarpējo cīkstēšanos par masku un IAL piegādēm – visā ES trūka ārstiem neaizstājami svarīgā aprīkojuma – un, lai gan šis trūkums bija daļēji skaidrojams ar pāris nedēļas agrāk uz Ķīnu nosūtīto milzīgo daudzumu aizsarglīdzekļu, Ķīna no savas puses šajā laikā mērķtiecīgi veidoja stāstu par sevi kā glābēju laikā, kad ES novērsusies no Itālijas, Spānijas, Serbijas un citām dalībvalstīm.

Ķīnas kā ASV praktiski līdzvērtīga globāla spēlētāja pozīciju nostiprināšanās vismaz ekonomikas jomā bija paredzama. Bažas raisa Ķīnas pieaugošā ietekme starptautiskajās institūcijās. Ķīnas rīcību COVID-19 kontekstā gan bija grūtāk prognozēt. Šobrīd Ķīnas stāsts pārējai pasaulei ir balstīts uz tās ātro atkopšanos no pandēmijas izraisītās krīzes – ar to tiek mēģināts demonstrēt sava pārvaldes modeļa pārākumu. Šo agresīvo diplomātisko manevru rezultātu viennozīmīgi paredzēt nevar, bet tas nenozīmē, ka iestāties nogaidīšanas periods. Starptautiskajai sabiedrībai rūpīgi jāvēro, kā un vai Ķīna īsteno savus neslēptos mērķus ietekmes zonu nostiprināšanā un klientelisma¹ attiecību iedibināšanā Āfrikā, vairākos reģionos Eiropā, dažās Tuvo Austrumu valstīs, Centrālāzijā, Zīda ceļa ietvarā un citur.

Ja situācija pēkšņi strauji nemainīsies un Ķīnas ekonomiku COVID-19 pandēmija nebūs būtiski satricinājusi, pēckrīzes laikā jārēķinās ar vēl agresīvākiem manevriem no Pekinas puses savas ietekmes stiprināšanai. Fokuss, visticamāk, būs uz Eiropas tehnoloģiju un ražošanas flagmaņiem vai uz stratēģiskajiem aktīviem un kritisko infrastruktūru virknē jaunattīstības valstu. Paralēli sagaidāmas Ķīnas aktīvi piekoptās maigās varas izpausmes, lai diskrēti nodrošinātu lojalitāti un atbalstu vajadzīgajās vietās, tā vēl vairāk pastiprinot Ķīnas ietekmi (kā tas notiek Centrālāzijā). Ķīnai, iespējams, nāksies divtik agresīvi darboties arī ārējā tirdzniecībā, lai nodrošinātu strauju ekonomikas atveseļošanu.

Globāli ASV un Ķīna ir iesaistījušās cīņā par maigo varu un ietekmi. Pandēmija Ķīnai sniedz nebijušu iespēju mēģināt parādīt sava autoritārā kapitālisma modeli kā pārāku par ASV, Eiropas un līdzīgi domājošo Āzijas valstu atvērtā tirgus demokrātijas modeļiem. Lai to panāktu, Ķīna mēģina mainīt esošo naratīvu par pandēmijas sākumu, kas sevi ietver gan informācijas aprites ierobežošanu par jauno vīrusu, gan trauksmes cēlēju apklusināšanu. Par šiem lēmumiem Ķīna sadūrās ar kritikas vētru pasaulē par tās attieksmi pret pandēmiju tās izcelšanās sākumā, ļaujot vīrusam pārņemt visu pasauli. Ķīnas ārlietu ministrs vairāku Eiropas valstu apmeklējumā augusta beigās pauda viedokli, ka koronavīruss nevarētu būt izcēlies Ķīnā. Ķīnas politiķi, mediji un diplomāti velta ārkārtējas pūles, lai mazinātu koronavīrusa pandēmijas nodarīto kaitējumu Ķīnas tēlam pasaulē un atvairītu kritiku par Pekinas politiku Honkongā un etnisko uiguru apdzīvotajā Sjiņdzjanas apgabalā.

Ķīna uz vissmagāk skartajām ES valstīm nosūtīja medicīnisko aprīkojumu, bet liela daļa nosūtīto iekārtu bija bojātas. Ķīnas agresīvākos diplomātus mēdz saukt par “vilku karotājiem”, kas, šķiet, Ķīnas politiskā aparāta “skaldi un valdi” pieeju mēģina pielietot Rietumos, neviļus radot asociācijas ar mežonīgo rietumu filmās balstītu pieeju diplomātijai. Tieši šos diplomātus Pekina šobrīd vaino pie pieaugošās Ķīnas atsvešinātības no Eiropas un ASV. Ķīnas tēls iedragāts arī Āzijas un Āfrikas valstīs, kur tā savas Jostas un Ceļa iniciatīvas ietvaros ieguldījusi būtiskus līdzekļus infrastruktūras projektu īstenošanā. Daudzi ķīniešu strādnieki ir spiesti atgriezties Ķīnā, savukārt rūpnīcas nav spējušas saražot nepieciešamos apjomus, tā aizkavējot projektu īstenošanu. Arī ksenofobijas gadījumi pret Ķīnā dzīvojošajiem afrikāņiem ir izraisījuši Āfrikas amatpersonu pārmetumus. Kopumā Ķīnas agrīnie neveiksmīgie soļi un nekonsekventie centieni caur dažādiem ceļiem paplašināt savu maigo varu var tikt uzskatīti par – pagaidām – ne pārāk veiksmīgiem, atsevišķās valstīs pat oficiālā limenī.

Bet ASV un Ķīnas sadursme nekur nepazūd. Pilnīgi iespējams, ka tā pat saasināsies jaunievēlētā ASV prezidenta Džo Baidena prezidentūras laikā. Antagonisms pret Ķīnu redzams gan no Kongresa republikāņiem, gan demokrātiem, un ir visai izplatīts arī

ASV sabiedriskajā domā. Var mainīties tonis un taktika, taču kopējais uzskats par Ķīnu kā konkurenti un pretinieku paliks nemainīgs.

ASV un Ķīnas konfrontācija būs 21. gadsimta starptautiskās politikas galvenā iezīme neatkarīgi no tā, kurš konkrētajā mirklī saimniekos Baltajā namā. Pastiprināta konfrontācija starp ASV un Ķīnu, rēķinoties ar Baidena nevēlēšanos slēgt tirdzniecības līgumus ar autoritāru sistēmu līderiem un neveltoto satraukumu par demokrātijas, cilvēktiesību un tiesiskuma jautājumiem gan Ķīnas nacionālajā līmenī, gan Honkongā, Taivānā un Dienvidķīnas jūrā, var nostādīt ES visai sarežģītā situācijā, sarežģītākā nekā pēdējo četru gadu laikā.

Krievija ir kodolvalsts, kas, par spīti tās krītošajai ietekmei, joprojām spēj iedragāt transatlantisko sabiedroto stabilitāti un intereses, un par spīti tam patiešām centās ierobežot vīrusa izplatību. Nesen tika pieredzēts milzīgs inficēto skaita pieaugums, saņiedzot 500 000 cilvēku valstī, kas nopietni apdraud Krievijas jau tā trauslo veselības aprūpes sistēmu.

Pandēmija gan nav atturējusi Kremli no dezinformācijas kampaņu īstenošanas ārvalstīs, tostarp izplatot savvērestības teorijas par vīrusa izcelsmi, tā tiecoties sēt neuzticību un apjukumu Eiropā. Un Krievijas un Ķīnas dezinformācijas vēstījumi arvien biežāk, šķiet, izskan unisonā.

ŠODIENA IR TIKAI ĢENERĀLMĒĢINĀJUMS

Krīzei vienmēr līdzī nāk iespējas – pārfrāzējot Čērčilu, labu krīzi nekad nevajag atstāt neizmantotu. Mēra epidēmija 14. un 15. gadsimtā caur traģēdiju, neiedomājamiem zaudējumiem Eiropu aizveda līdz Renesansei. Pandēmija ir atklājusi pašreizējās uz noteikumiem balstītās starptautiskās sistēmas nestabilitāti, bet no tās atteikties pilnībā būtu neprāts. Bet iespēju kāpt uz tiem pašiem grābekļiem vairs nav. Lai sāktu bruģēt ceļu uz atdzimstošu multilaterālo sistēmu, vispirms beidzot *ir* jāatsakās no mītiem.

Pirmais un galvenais mīts ir tas, ka COVID-19 pandēmiju var uzskatīt par neparedzamu *force majeure*, kam neviens nebija un nemaz nevarēja būt gatavs. Bet patiesībā – un mēs visi to zinām – sabiedrības veselības eksperti, epidemiologi jau gadiem ilgi ceļ trauksmi par koronavīrusu un dažādu gripas paveidu izplatības iespējamības radītajiem sistēmiskajiem riskiem. Par to sabiedrībai stāstīja televīzijas raidījumos un tiešsaistes platformās. Par to *runāja* arī pasaules vadošie izlūkdienesti, starptautiskās organizācijas un militārie eksperti.

Pašreizējās krīzes neapraķstāmais smagums, šīs metaforiskās aizās dziļums ir rezultāts mūsu kolektīvajai nespējai domāt nelineāri un ieklausīties zinātnieku brīdinājumos. Vēl satraucošākas ir tālākās zinātnieku prognozes, kas liecina, ka COVID-19 pandēmija varētu būt tikai ģenerālmēģinājums tām globāla mēroga katastrofām, ko varam sagaidīt klimata pārmaiņu rezultātā. Īpaši satraucošs ir nākamās desmitgades sākums, kad tiks pārsniegti noteiktie 1,5° C, salīdzinot ar pirms-industrializācijas laika līmeni.

VESELĪBA

Veselības aprūpe, veselības aprūpes drošība un stabilitāte, tāpat kā citas starptautiskās dzīves jomas, balstās gan sadarbībā, gan konkurencē vienlaikus. Mēs dzīvojam savstarpējo savienojumu laikā – cilvēki, preces, informācija un, protams, mikrobi pāri robežām pārvietojas arvien *ar* pieaugošu ātrumu un apjomu. Šī brīvā kustība sniedz milzīgus ieguvumus, taču, kā pierāda pandēmija, tā arī rada riskus sabiedrības drošībai un veselībai. Valstis var šīs plūsmas ierobežot, bet šāda lēmuma cena ir ļoti augsta – gan ekonomikai kopumā, gan kultūrai un saviem iedzīvotājiem.

Cilvēki sagaida, ka viņu vēlētās un ieceltās institūcijas – valdības – spēš pasargāt savus iedzīvotājus pret globalizācijas rezultātā radušos ciešo un līdzatkarīgo sistēmu radītājiem draudiem pandēmijas apstākļos. Sabiedrība rēķinās, ka valdības saglabās savu stratēģisko neatkarību, spēš saglabāt rīcībspēju, lai tā lemtu par visas tautas likteni. Kā parādīja nesenie notikumi, spēja radīt un uzturēt efektīvu veselības aprūpes sistēmu – tādu, kas spētu izturēt pandēmiju un citu krīžu triecienus – ir stratēģiskās neatkarības pamatelements.

Stratēģiskās neatkarības un noturības sasniegšana veselības aprūpes jomā nav vienkāršs uzdevums. Lai to panāktu, valstīm – paradoksālā, bet paredzamā kārtā – absolūti neaizstājama ir efektīva starptautiska sadarbība. Lai personāls un aprūpes iestādes tiktu nodrošinātas ar vajadzīgajiem resursiem un aprīkojumu, vajadzīga piekļuve pasaules tirgiem un piegādes ķēdēm. Lai ārstētu slimības, vajadzīgi medikamenti un informācija par ārstu pieredzi un starptautisko organizāciju rekomendācijām. Lai veicinātu progresu ārstēšanā un profilaksē, neaizstājama ir pieredzes un informācijas apmaiņa starptautiskos pētniecības tīklos.

Sadarbību veidošana šodienas ģeopolitiskās konkurences apstākļos nebūs viegla. Eiropas Savienības dalībvalstīm sadarbība Eiropas līmenī ir galvenā risinājuma sastāvdaļa. Lai dalībvalstis saglabātu spēju nodrošināt efektīvu veselības aprūpi, tām jā-

spēj efektīvi sadarboties ar pārējām dalībvalstīm gan ES institucionālajā ietvarā, gan ar citu mehānismu palīdzību, dibinot reģionālas sadarbības. Gatavošanās krīzēm ir smags, dārgs un laikietilpīgs, kā arī bieži vien galu galā neviena nenovērtēts darbs. Bet neinvestēšana savā gatavībā var izrādīties katastrofāla.

EKONOMIKA

COVID-19 krīze ir ģeoeconomiska krīze, kas izgaismojusi ekonomikas, veselības aprūpes, tehnoloģiju, cilvēku un kultūras sistēmu savstarpējo atkarību. Tā gan neatceļ valstu atbildību, jo gan veselība, gan drošība ir galvenokārt valstu ekskluzīvā kompetencē. Patiesībā tā izvirza valsts suverenitāti priekšplānā, atgādinot arī par nacionālu valstu pievienoto vērtību tiem, kam tas aizmirsies.

Īstermiņā galvenā uzmanība ir jāpievērš piegādes ķēžu diversifikācijai – idejai, kas vēl pirms krīzes izskanēja starptautiskās diskusijās. Sociālekonomiskās noturības koncepta pielietošanai šodien ir daudz plašāka rezonanse. Ekonomisko ietekmi tik īsi gan nebūs iespējams izskaidrot, jo problēmu skaits ir praktiski bezgalīgs.

Atbalsts jaunattīstības valstīm, kuru ekonomikas smagi iedragājusi globālā recesija, kā arī izejvielu un naftas cenu kritums palielina pandēmijas radītā sloga smagumu. Uzmanību pieprasa situācija Sub-Sahāras reģionā Āfrikā, īpaši šobrīd, kad pastāv risks jauna migrācijas viļņa izraisīšanā. Pandēmija izraisīja dziļu šoku pasaules ekonomikā, draudot apturēt gadu desmitiem ilgo globalizācijas procesu progresu.

Pasaules lielākās ekonomikas ir spiestas daļēji pārtraukt darbību, lai ierobežotu vīrusa izplatību un novērstu iespējamo veselības aprūpes sistēmas pārkaršanu un sabrukšanu. Pandēmijas negatīvā ietekme uz pasaules ekonomisko stāvokli ir skaidri redzama skaitļos – bezdarba apmēros, arvien pieaugošajā kredītsaistību (īpaši hipotekāro) nepildīšanas gadījumu skaitā, svārstīgajās naftas cenās, vēl svārstīgākajos akciju tirgos, globālo piegādes ķēžu pārrāvumos rūpnīcu un uzņēmumu darbības ierobežojumu dēļ.

Viena no iespējām, kā risināt globālā mēroga ekonomisko satricinājumu ir caur, piemēram, G7, kas varētu kalpot kā platforma vienotu principu izstrādē, lai droši varētu atsākt starptautisko tirdzniecību un ceļošanu, ļaut cilvēkiem atgriezties darbā, kā arī nostiprinot piegādes ķēžu darbību, piemēram, nosakot konkrētas prasības kravu dezinfekcijai. Nelielas izmaiņas, kas, iespējams, ļautu palielināt iedragāto uzticību piegādes ķēžu turpinātā darbībā un tā arī sākt “atdzīvināt” starptautisko tirdzniecību.

Līdztekus ekonomiku atveseļošanai transatlantiskajiem partneriem būtu jāstrādā pie savas ekonomiskās noturības stiprināšanas, nodrošinoties pret tiem ekonomiskās sistēmas vājajiem punktiem, ko izgaismoja pandēmija. Tas sevī ietver globālo piegādes ķēžu pārorientēšanu, jo īpaši kritiski svarīgajās farmācijas un medicīniskā aprīkojuma jomās, šo resursu – medikamentu un aprīkojuma – krājumu veidošanu, kā arī mērķtiecīgu darbu, lai mazinātu savu ekonomisko atkarību no neprognozējamākiem tirdzniecības partneriem.

Šo krīzi var uztvert arī kā iespēju veidot globālu ekonomikas sistēmu, kuras pamatā ir brīva un godīga tirdzniecība, kas atbilst 21. gadsimta vajadzībām. Tas nozīmē pielāgošanos arvien pieaugošajam e-komercijas pakalpojumu tirdzniecības apjomiem.

Jāreformē Pasaules Tirdzniecības organizācija, lai tā spētu reaģēt uz šodienas izaicinājumiem un mūsdienu tendencēm tirdzniecībā un e-pakalpojumu jomā. Šajā ietvarā iespējams jēgpilni strādāt pie tirdzniecības barjeru mazināšanas, arī 50 % pakalpojumu tirdzniecības apjoma, kas šobrīd notiek digitālajā vidē. 21. gadsimta tirdzniecības līgumi būtu jāveido, lai atvieglotu digitālo datu plūsmu, vienlaikus aizsargājot privātumu, stiprinot kiberdrošību un finanšu uzraugiem nodrošinot brīvu pieeju šiem datiem.

EIROPAS SAVIENĪBA KAIMIŅOS UN GLOBĀLI

Raugoties uz Eiropas Savienības kaimiņiem, jāsecina, ka ar visu mūsu aizraušanos ar vērtību deklamēšanu un maigās varas principiem, ES arvien vairāk izskatās atrauta no globālajām norisēm. Globālās norises prasa praktisku iesaisti. Pieaugošā starptautiskās politikas nestabilitāte rada jaunas dilemmas Eiropas Savienībai, kurai ir pavisam reāls risks kļūt vēl nesadzirdētākai ne tikai globālā, bet arī reģionālā līmenī un tās kaimiņvalstīs. ES nozīme Sīrijā un Libijā arvien samazinās, pats bloks ir sašķelts Turcijas un Vidusjūras austrumu konfliktā, savu diplomātisko instrumentu neizmantošana un neiesaistīšanās Kalnu Karabahas konflikta risināšanā, un to visu pavada neskaidrība par ES turpmākajām attiecībām ar ASV.

Eiropas Savienība mēģina pielāgoties. Pēdējos gados ES politiskās prioritātes arvien vairāk virzījušās uz ambiciozākas ārpolitikas piekropšanu un pozīciju nostiprināšanu. Eiropas Komisija un daudzas dalībvalstis iestājas par ambiciozāku ES darbu starptautiskajā telpā un pārliecinošāku savas ietekmes izmantošanu mērķu sasniegšanā. Bet katrs par to runā ko citu. EK prezidente Ursula fon der Leiena runā par ģeopolitiskākas Eiropas veidošanu, ES pārstāvis ārlietās Borrells aicina bloku izmantot “spēka

valodu”. Francijas prezidents Makrons iestājas par ES stratēģisko autonomiju, piemirstot pārējiem atklāt pašu stratēģiju, un ar nepacietību gaida iespēju īstenot Eiropas ārpolitiskās ambīcijas. Versiju par formu ir daudz, taču redzama nepārprotama un plaša vienprātība, ka ES starptautiskajās attiecībās ir jābūt stingrākai. Tas likumsakarīgi paredz ES institūciju un pārstāvniecības – ne atsevišķu dalībvalstu līderu – pozīciju un institucionālā “svara” palielināšanu. Atbilstoši tam, ka ES īsteno vienotu ārpolitiku, ES Ārlietu dienesta kapacitātes un pilnvaru palielināšana ļautu efektīvāk un produktīvāk veidot sadarbības ar trešajām valstīm un stingri iestāties par ES principiem un vērtībām. ES ir arī jāspēj rīkoties atbilstīgi trešo valstu, starptautisko organizāciju un citu starptautisko dalībnieku cerībām un savām interesēm un vajadzībām, lai tā varētu uzņemt nozīmīgu lomu reģionālu un globālu problēmu risināšanā un lai ES kļūtu par spēcīgāku starptautisko procesu dalībnieci. Tas sevī ietvertu jēgpilnu institucionāla līmeņa ES ārpolitikas resora veidošanu, kas, piemēram, tādās jomās kā tirdzniecības nolīgumi spētu visefektīvāk un vispusīgāk pārstāvēt Eiropas Savienības intereses. Viena rīcībai šajā kontekstā varam aizrautīgi sekot – kā Mišelam Barnjē veiksies ar *Brexit* sarunu noslēguma daļu.

Pēdējās desmitgades laikā ES ir ieguldījusi miljardiem eiro atbalsta un aizdevumu formā saviem kaimiņiem austrumos. Rīkoti desmitiem samītu, pastiprināta diplomātiskā klātbūtne, stratēģiskās partnerības nolīgumu nolīgumi, uzlabota energoapgādes drošība un liberalizēts vīzu režīmus. Sasniegumu daudz. Bet dažus no tiem iespējams atcelt. ES austrumu kaimiņvalstis pastāvīgi cīnās pret propagandu, ar ārvalstu izcelsmes un pretlikumīga finansējuma plūsmu politiskajām partijām, pieredz kiberuzbrukumus kritiskajai infrastruktūrai, izlūkdienestu destabilizāciju un pat atklātus militārus konfliktus.

Var atrast virkni attaisnojumu, kāpēc ES un lielākā daļa tās dalībvalstu vairījušās no jēgpilnas sadarbības drošības jomā ar ES Austrumu partnerības valstīm. Šajā periodā lielā daļā dalībvalstu kā drošības prioritāte izvirzījās terorisma apkarošana un starptautiskās “stabilizācijas” misijas.

Tikmēr Austrumu partnerības valstīs drošības jomā dominē korupcija un disfunkcija – un šīs valstis arī ne vienmēr bijušas reformu čempiones. Krievijas atrašanās vieta un intereses arī ir bijis viens no iemesliem, kāpēc atsevišķas ES dalībvalstis mēģina ierobežot Austrumu partnerības valstu drošības saites ar Rietumiem, cerot, ka tas palīdzēs no jauna līdzsvarot spēku samēru starp ES un Krieviju. Bieži izmantots arguments, ka ES un Krievijas attiecību stabilitātes labā būtu noderīgi, ja abas puses respektētu viena otras “ģeopolitisko jūtīgumu”.

Uzlabot attiecības ar Krieviju ir cienīgs stratēģisks mērķis. Bet šie tuvināšanās centieni balstās uz nepatiesu pieņēmumu, ka vēsturiski dažādu spēku samēra pamatā ir bijuši

solījumi un savstarpējās cieņas apliecinājumi, un, protams, “džentlmeņu vienošanās”. Bet tā ir naiva fantāzija. Starptautiskās attiecības visai reti bijušas “džentlmeniskas”. Un spēku samēri mēdz noturēties tikai tad, kad ģeopolitiskie konkurenti bija gatavi izdarīt ekonomisku un militāru spiedienu šī līdzsvara noturēšanai.

Neviena reģionālā vara – un, protams, ne jau Krievija (vai, piemēram, Turcija) – nekad nav pielikusi nekādas pūles, lai respektētu ES drošības intereses un jūtīgo situāciju tās kaimiņvalstīs tikai tāpēc, ka bloks vilcinātos iesaistīties drošības sadarbībā ar kaimiņiem. ES savaldīgums nav rezultējis Krievijas agresīvās politikas iegrožošanā. Tieši pretēji – un to pierāda notikumi pēdējās desmitgadēs. Katru reizi, kad ES ir izvairījusies no spēcīgas un stingras reakcijas krīzēs, sākot ar Gruziju 2008. gadā un beidzot ar Baltkrieviju 2020. gadā, Krievija ir paātrinājusi savu iesaisti un tās mērogu. Tas izpaudās kā tieša militāra klātbūtne Gruzijā 2008. gadā; speciālistu nosūtīšana, lai atbalstītu Krievijas draugus Baltkrievijā 2020. gadā, un abu iepriekšminēto metožu pielietošana Ukrainā 2014. gadā. Šajā ziņā Maskava ir bijusi diezgan konsekventa.

Arī transatlantisko attiecību sašķobīšanās neveicināja mūsu interesēm atbilstošu ģeopolitisku pārmaiņu veicināšanu vai pat elementāra dialoga uzturēšanu. Krievija, Ķīna, Turcija un Irāna, tieši pretēji gribētajam, kļuvušas pārliecinošākas, īstenojot savas ambīcijas un paplašinot savu ietekmi ar visiem pieejamajiem līdzekļiem, ieskaitot militāro spēku. ES pieredz arvien pieaugošu mērķētu slepkavību, kiberuzbrukumu un agresīvu informācijas operāciju skaita pieaugumu ES iekšienē, un šie uzbrukumi tieši saistīti ar šīm iepriekšminētajām ambīcijām valstīm. ES, vēloties līdzvērtīgu spēku samēru, nonāk upura lomā. Lēnprātīgā un piesardzīgā ES pieeja Austrumu partnerības valstu reģionā nemainīs ES attiecības ar Krieviju un arī nepalīdzēs stabilizēt reģionu.

Ja esam patiešām gatavi kā bloks kļūt ģeopolitiski un stratēģiski autonomāki, būtu jābeidz baidīties no savas ēnas. Vismaz drošības jautājumos noteikti. Nerisīnot un turpinot ignorēt jau sen sasāpējušus problēmjautājumus, mēs ierobežosim savu ietekmi, efektivitāti un autonomiju. Ir pienācis laiks aktīvāk sākt ieguldīt drošības sadarbībā ar, pirmkārt, Austrumu un Dienvidu kaimiņvalstīm.

MULTILATERĀLISMA NĀKOTNE

Daudzas starptautiskās institūcijas pandēmijas laikā sevi parādīja kā rīcībnespējīgas un neefektīvas. Šie uz starptautiskajām tiesībām balstītās sistēmas pilāri ir pārāk vāji un “salauzti”, lai spētu risināt šo krīzi.

PVO, kas ir galvenā starptautiskā institūcija globālās sabiedrības veselības pārvaldībā, saskaras ar kritiku par tās lēno reaģēšanu uz pandēmiju un, vismaz no ASV puses, PVO nostāšanos Ķīnas pusē. PVO atzinīgi novērtēja Ķīnas it kā nodrošināto caurspīdīgumu un tās centienus ierobežot vīrusa izplatību, ignorējot Ķīnas acimredzamās milzīgās kļūdas krīzes pārvaldībā. ASV izstājās, Ķīna palielināja iemaksas.

Arī citas starptautiskas struktūras, piemēram, Apvienoto Nāciju Organizācijas Drošības padome (ANO DP), krīzes laikā nav atrodamas. ANO DP pandēmijas laikā bija klusa, nespējot vienoties par kolektīvu risinājumu daudzšķautņainajam problēmu kopumam, ko radīja COVID-19. Zināmā mērā šajā nespējā atspoguļojas ASV un Ķīnas attiecību saasināšanās – abām valstīm ir veto tiesības.

Transatlantiskās attiecības joprojām spēlē izšķirošu lomu stabilas, mierpilnas un pārtikušas globālās kārtības uzturēšanā, taču saspilējums šajās attiecībās pēdējo gadu laikā ir ievērojami audzis, izteikti – pandēmijas laikā. Lai gan Amerikas Savienotās Valstis un liela daļa Eiropas norāda uz Ķīnas vainu vīrusa izplatības neierobežošanā, vienošanās pozīcijas no ES un ASV puses nav ne apspriestas, ne koordinētas, tā neizmantojot iespēju radīt globālus risinājumus gan uz pandēmijas mestajiem izaicinājumiem, gan Ķīnas uzstājīgās retorikas un politikas savaldīšanā.

STRATĒGISKĀ AUTONOMIJA?

Eiropas Savienības dalībvalstis koronavīrusa pirmo vilni pieredzēja ļoti dažādi, bet teju visās atklājās, ka valstu veselības aprūpes sistēma un sabiedrības veselības drošība ir atkarīga – daudz lielākā mērā nekā bija domājuši – no trešajām valstīm. Šī atkarība iedragāja Eiropas spēju reaģēt patstāvīgi. ES struktūras, kas koordinē reakciju un nodrošina agrīnās brīdināšanas sistēmu, rīkojās pārāk lēni, un ES dalībvalstu lūgumi pēc palīdzības netika ņemti vērā, radot pamestības sajūtu vissmagāk skartajās valstīs. Šīs kļūdas ir jālabo nekavējoties, uzlabojot agrīnās brīdināšanas sistēmas, piegādes ķēžu noturību, medicīnisko pētniecību un ražošanu, kā arī kiberdrošību un tehnoloģiju pieejamību, lai turpmākajās sabiedrības veselības ārkārtas situācijās ES spētu reaģēt adekvāti, ātri un izlēmīgi.

COVID-19 krīze, iespējams, ir lielākais sociālais eksperiments mūsu dzīvē. Mēs nezinām, kad un kā tas beigsies. Pagaidām ir pārāgri prognozēt, cik radikāli tas mainīs to, kā eiropieši redz savu sabiedrību. Bet mēs jau varam redzēt, ka pandēmija ir mainījusi to, kā eiropieši raugās uz pasauli ārpus Eiropas, un līdz ar to arī Eiropas Savienības lomu viņu dzīvē.

Krīzes sākumposmā politika faktiski apstājās, un sabiedriskā doma sekoja valstu valdību lēmumiem un rīcībai. Iedzīvotāji tika izsūtīti iekšējā trimdā savās mājās, daudzi jutās teju paralizēti bailēs no nezināmā un nenoteiktības. Valdības strauji rīkojās ārkārtas pasākumu ieviešanā, lai maksimāli ātri ierobežotu slimības izplatīšanos, stiprinātu veselības aprūpes sistēmas kapacitāti un saglabātu darbavietas un uzņēmumus no bankrota. Nākamajā krīzes posmā būs jāvada ekonomiskā atveseļošanās. Nepietiks ar pareizas politikas izstrādi uz “papīra”; valdībām un ES lideriem būs jārod pareizā valoda un ietvars, lai nodrošinātu sabiedrības atbalstu savai izvēlētajai politikai. Lai to izdarītu, viņiem būs jāsaprot, kā COVID-19 ir mainījis vai nav mainījis sabiedrības bailes un cerības.

Pirms krīzes Eiropas Savienību daudziem patika dalīt pro-eiropisko kosmopolītu un eiroseptisko nacionālistu kategorijās. Pandēmijas sākumā Francijas prezidents Emanuels Makrons brīdināja, ka vīruss var mainīt līdzsvaru starp šīm divām “nometnēm” Eiropā, brīdinot par tuvojošos radikālisma vilni. Dažas nedēļas vēlāk šos apokaliptiskos brīdinājumus aizstāja visai vienkāršs secinājums: šobrīd tuvojas federālistu lielā iespēja veidot federālu ES! Iespējams, ka šo vēstījumu atšķirības pamatā ir neapzināšanās, ka aptaujas rāda, ka vīruss tā vietā, lai stiprinātu vienu vai otru nometni, ir nošķīris abas. No vienas puses, daudzi nacionālistiskāk noskaņotie ir sapratuši, ka Eiropas sadarbība ir veids, kā saglabāt savu nacionālo valstu nozīmi. No otras puses, daudzi kosmopolīti ir redzējuši, ka pasaulē, kas saspiesta starp Sji Dzjiņpina Ķīnu un Trampa ASV, Eiropas lielākās cerības saglabāt savas vērtības slēpjas pašas “stratēģiskās suverenitātes” stiprināšanā, nevis paļaušanās uz globālām daudzpusējām sadarbībām. Šis jaunais noskaņojums rada pārsteidzoši daudz vietas Eiropas projekta atdzīvināšanai.

Lielākā daļa ES iedzīvotāju uzskata, ka 21. gadsimts ir bloku un reģionālu organizāciju laiks. Eiropas pozīcijas šajā jaunajā laikmetā būs atkarīgas no ES spējas sadarboties. Šis pasaules uzskats nomaina tradicionālo atšķirības robežu starp globālistiem un nacionālistiem. No vienas puses, nacionālisti sāk apzināties, ka tās kā nacionālas valsts atrašanās Eiropas blokā neapdraud, tās tiesības un suverenitāte tieši palīdz to stiprināt. No otras puses, vīlušies globālisti ir sapratuši, ka viņu sapni par daudzpusēju globālās pārvaldības pasauli nevar piepildīt ar Trampu, Sji un Putinu pie varas. Tas nebija pats COVID-19, bet gan starptautiskās sabiedrības nespēja piedāvāt efektīvas kopīgas atbildes, kas iedragāja sabiedrības uzticību ES – cilvēki, veselas valstis jutās pamesti, taču tomēr un, iespējams, tieši tādēļ daudzi vēlas, lai ES kļūtu vienotāka, reaģējot uz globāla mēroga apdraudējumiem un izaicinājumiem. Tas nenozīmē, ka jāceļ “Cietoksnis – ES”. Gluži pretēji – Eiropai jāpastiprina darbs pie globālām institūcijām un līgumiem.

Mums ir iespēja veidot Eiropu, kas aizsargā – ekonomiski un fiziski drošībā – un kam ir ietekmīga balss starptautiskajā arēnā. Šāda Eiropa atbalstītu lielāku globālo gatavību

nākamajai krīzei, vai tā būtu klimata problēma, vai citas problēmas. Sabiedrība arvien vairāk atbalsta ES, kas var veidot jaunu starptautisku kārtību, aizstāvot tādas Eiropas vērtības kā tiesiskums, cilvēktiesības un demokrātija, uzņemoties līderību šo vērtību iedzīvināšanā un pārstāvēšanā.

Tāpēc galvenais Eiropas līderu uzdevums ir ideju un redzējumu ģenerēšana un publiska komunicēšana par starptautiskās sadarbības ieguvumiem un multilaterālisma nozīmi, nevis abstrakti jāatkārto aicinājumi izveidot “vairāk Eiropas”, kas atsvešinātu daudzus, jo nekādā veidā nerisinātu “te un tagad” problēmas. Neskatoties uz atšķirīgo pieredzi un uzskatiem, dalībvalstis var atrast kopīgo pamatu, kas Eiropai nepieciešams, lai veidotu savu noturību pret visu veidu nākotnes izaicinājumiem. Tas būtu solis nevis uz federalizāciju, bet gan arvien augošas vienprātības virzienā par to, ka Brisele ir nacionālas valsts iespēju un ietekmes stiprināšanas avots.

ATSAUCES

- ¹ Klientelisms – politiskā sistēma, kur indivīdi ir savstarpēji saistīti uz priekšrocību un finanšu resursu apmaiņas pamata.

GAISMA PANDĒMIJAS GALĀ

Vita Anda Tērauda

13. Saeimas deputāte | Eiropas lietu komisijas priekšsēdētāja

2020. gada galvenais notikums – pandēmija – ir satricinājis Eiropu. Veselības katastrofa, zaudētas dzīvības – tā ir aisberga skarbā, redzamā daļa. Pandēmijas pieredze liks mums pārvērtēt ne tikai Eiropas Savienības dalībvalstu veselības sistēmas un koordinācijas mehānismus; tā vēl ilgi iekrāsos mūsu rīcības, mūsu nākotnes redzējumu. Eiropas politiskās izvēlēs pandēmija atstās dziļākas pēdas.

COVID-19 KRĪZE

2020. gada pavasarī, strauji izplatoties COVID-19 vīrusam, Eiropas Savienības dalībvalstis reaģēja asi, bet individuāli. Straujā rīcība, slēdzot robežas, ierobežojot cilvēku brīvu pārvietošanos un preču brīvu kustību, sniedza skaidru liecību tam, cik trauslas var būt tās brīvības, ko Eiropas Savienības iedzīvotāji uztver kā pašsaprotamas. Pandēmija kļuva par jaunu ikdienas izaicinājumu ES ikdienas darbā. Eiropas Savienības politikas veidošana notiek nemitīgā dialogā 27 dalībvalstu starpā – un jaunajos apstākļos dialogs klātienē vairs nebija iespējams. ES darbs pārkārtojās un pārcēlās uz virtuālo vidi. Latvija izcēlās kā dalībvalsts, kurai ir veiksmīgi un inovatīvi risinājumi: *Apturi-Covid* aplikācija starp pirmajām pasaulē; eSaeima kā risinājums parlamentāram darbam neklātienē. Šos risinājumus novērtē arī Informācijas un komunikācijas tehnoloģiju nozares pārstāvji, piešķirot tiem “Platīna pele 2020” apbalvojumus. Sadarbība Baltijas valstu un Somijas starpā ļāva 2020. gada vasarā izveidot vienotu pārvietošanās telpu, kurā tika saglabāta iedzīvotāju kustības brīvība un tika nodrošināta ekonomiskā aprīte pandēmijas laikā cietušajai tūrisma industrijai.

Otrais vīrusa vilnis smagi skāris visu Eiropu, izpostījis Baltijas un Somijas burbuli. Šoreiz, reaģējot uz otro vilni, redzējām labāku Eiropas Savienības un dalībvalstu koordināciju, tostarp ar dažādām ES un nacionāla līmeņa palīdzības programmām. Dalībvalstīm tika atcelti budžeta deficīta ierobežojumi, tādējādi nodrošinot valdībām plašākas iespējas rīkoties, lai palīdzētu iedzīvotājiem un glābtu ekonomikas. Viennozīmīgi ir skaidrs, ka pandēmijas dēļ Eiropas Savienības ekonomika ir smagi cietusi, – un gals

tam vēl nav redzams. Bezprecedenta situācijā Eiropa ir nākusi ar bezprecedenta rīcību – pirmo reizi Eiropas Savienības vēsturē ES kopīgi aizņemsies naudu, lai finansētu ekonomikas atlabšanu. Sākoties pandēmijai, Eiropas valstu reakcijas bija straujas un individuālas, kuras nu jau nomainījusi sapratne, ka ES būs veiksmīgāka cīņā ar pandēmiju, ja rīkosies kopā – koordinējot rīcības, piemēram, medicīnas preču un vakcīnu iegādi un mobilizējot resursus ekonomikas atlabšanai.

ZĀLAIS KURSS

Pandēmijas laikam ir arī savi paradoksi. Pavasarī dzirdējām, ka koronavīrusa radīto seku uz rūpniecību un pārvietošanos dēļ, ievērojami uzlabojusies gaisa kvalitāte ne tikai pasaules ražotņu centrā Ķīnā, bet visā pasaulē. Eiropas Vides aģentūras (EVA) dati apstiprina lielu gaisa piesārņotāju koncentrācijas samazināšanos, it īpaši slāpekļa dioksīda (NO₂) koncentrācijas samazināšanos, galvenokārt satiksmes un citu aktivitāšu samazināšanās dēļ, it īpaši lielākajās Eiropas pilsētās. Dažās vietās ir novērots gaisa piesārņojuma samazinājums apmēram uz pusi (pēc aptuveni 3000 Eiropas valstu monitoringa staciju vidējiem datiem).¹

Vienlaikus, pastiprinoties epidemioloģiskās drošības nosacījumiem, ir nācies kļūt par lielākiem piesārņotājiem attiecīgi radīto atkritumu ziņā – papildu plastmasas iepakojumi, vienreizējās sejas maskas, cimdi un tamlīdzīgi.

Šo faktoru fonā norisinās aktīvas diskusijas par ES apņemšanos līdz 2050. gadam kļūt klimatneitrālai, līdz tam pakāpeniski būtiski samazinot emisijas. Attiecībā uz ES Klimata aktu Eiropas Parlaments oktobrī pieņēma savu nostāju, ka līdz 2030. gadam ir jāpazemina emisijas par 60 %, bet Padome decembrī apstiprināja 55 % mērķi. Latvija atbalstīja kopējā ES SEG emisiju samazināšanas mērķa 2030. gadam paaugstināšanu uz vismaz 55 % samazinājumu 2030. gadā, salīdzinot ar 1990. gada līmeni. Līdz ar ES Klimata akta pieņemšanu politiskie solījumi kļūs juridiski saistoši.

SASPĪLĒJUMI KAIMIŅVALSTĪS

ES dalībvalstis, tostarp Latvija, neatzīst 9. augusta Baltkrievijas prezidenta vēlēšanu rezultātus, kā arī neatzīst A. Lukašenko par leģitīmu Baltkrievijas prezidentu. Kopš vēlēšanām nerimstas protesti pret prezidenta vēlēšanu rezultātiem, pret demonstrantiem regulāri tiek lietotas neadekvātas un vardarbīgas apspiešanas metodes. ES jāuzklausā

baltkrievu prasība ievērot demokrātiskas pamattiesības uz brīvām un godīgām vēlēšanām un jāturpina uzstāt uz mierīgu varas pāreju Baltkrievijā un jaunu prezidenta vēlēšanu rīkošanu. Pat tik skaidrā situācijā, kad kaimiņvalstī notiek masveida, sistēmiski cilvēktiesību pārkāpumi, Eiropas Savienības dalībvalstīm nebija viegli panākt vienošanos par kopīgu rīcību. Tikai oktobra sākumā ES izdevās vienoties par sankcijām pret Baltkrievijas amatpersonām. Kopīgo nostāju bloķēja Kipra, vēloties panākt ES atbalstu sankcijām pret Turciju. Gadījums ilustrēja ES lēmumu pieņemšanas ēnas puses – ja 27 valstis nespēj vienoties, izpaliek savlaicīgas un ātras reakcijas iespēja.

Latvija kopā ar Igauniju un Lietuvu jau 31. augustā pieņēma nacionālos ierobežojošos pasākumus pret A. Lukašenko un 29 Baltkrievijas amatpersonām, kuras ir atbildīgas par vēlēšanu rezultātu falsificēšanu un vardarbību pret demonstrantiem. Papildu ierobežojošie pasākumi sekoja 25. septembrī. Par nevēlamām personām (*persona non grata*) atzītas jau 159 amatpersonas. Līdztekus ierobežojošiem pasākumiem Latvija atvēlējusi līdzekļus praktiskai palīdzībai Baltkrievijas pilsoniskajai sabiedrībai, neatkarīgu mediju atbalstam un cietušo rehabilitācijas programmai Latvijas ārstniecības iestādēs.

Notikumus Baltkrievijā pavadīja arī Krievijas vēršanās pret demokrātisko opozīciju ar kārtējo mēģinājumu izrēķināties ar vienu no tās lideriem Alekseju Navalņiju, jau atkārtoti izmantojot ķīmisko nervus paralizējošo vielu *Novičok*. Šis gadījums kopā ar jau ilgstošu Minskas vienošanās neizpildīšanu attiecībā uz Krievijas un Ukrainas konflikta noregulēšanu, liedzis iespēju Eiropas Savienībai pārskatīt pret Krieviju vērstās sankcijas.

Eiropas Savienībā ar šo gadu ir jauns rīks, kā vērsties pret cilvēktiesību pārkāpumiem jebkur pasaulē. ES ir pieņēmusi savu “Maņģitska aktu”, proti, tiesības vērst apjomīgas individuālas sankcijas pret indivīdiem, kuri ir atbildīgi par cilvēktiesību pārkāpumiem. Līdz ar to Eiropas Savienībai būs iespējams ātrāk, mērķtiecīgāk un niansētāk atbildēt uz cilvēktiesību pārkāpumiem jebkur pasaulē.

TRANSATLANTISKĀS GAIDAS

Transatlantiskā vienotība ir neaizstājama Eiropas un pasaules drošībai. Neskatoties uz ASV iekšpolitikas sarežģīto dienas kārtību un kārtējam ASV prezidenta vēlēšanām, turpinās politiskais dialogs un praktiska sadarbība ar ASV. Vēlēšanu iznākums un janvāri gaidāmā jaunā prezidenta stāšanās amatā ļauj cerēt, ka ASV prioritāšu sarakstā atgriezīsies multilaterālisms, klimata pārmaiņas un atvērta attieksme pret

tiem jautājumiem, kur prognozējams, ka saglabāsies atšķirīgi redzējumi, piemēram, tirdzniecībā vai jauna globāla regulējuma izstrādē digitālai ekonomikai. ES un ASV vieno kopīgi ilgtermiņa stratēģiskie mērķi, kas ietver mūsu drošību, pandēmijas negatīvo seku novēršanu, cīņu pret dezinformāciju, kiber/5G tīklu drošības stiprināšanu, Ķīnas ietekmes mazināšanu, Krievijas agresīvās rīcības ierobežošanu, transatlantiskās vienotības saglabāšanu par sankciju koordinēšanu, kā arī atbalstu demokrātiskām reformām Ukrainā un visu Austrumu partnerības valstu noturības stiprināšanu.

VIĻŅOŠANĀS PAŠĀ EIROPAS SAVIENĪBĀ

Eiropas Savienībā 2020. gads bija iekšēju saspīlējumu pilns. Jau gadiem ilgst Breksita sarunas, un gada nogalē ir nokavēti visi termiņi, lai varētu īstenoties sakārtots, ar līgumu noregulēts Breksits. Par spīti neiespējamai misijai līdz 2021. gada 1. janvārim noslēgt līgumu, ES un Lielbritānijas sarunas pēdējās decembra nedēļās turpinās. Ar vai bez līguma Eiropas Savienības un Lielbritānijas attiecības jaunajā gadā būs ar citiem nosacījumiem nekā līdz šim.

Eiropas Savienības vērtību jautājumi izvirzījās priekšplānā, dalībvalstīm diskutējot par to, kā atšķirīgi tiek izprasts tiesiskums atsevišķās dalībvalstīs. 7. panta procedūras pret Ungāriju un Poliju joprojām ir atvērtas, bez prognozēm par procedūru noslēgumu. Eiropas Savienība pirmo reizi izdeva ziņojumu par tiesiskumu visās Eiropas Savienības dalībvalstīs – ar vienu olecti mērot katru dalībvalsti un radot pamatu diskusijām par tiesiskumu Eiropas Padomes līmenī. Jaunais mehānisms ir daudzsološs, bet lēns – tiesiskuma situāciju katrā dalībvalstī diskutēs Eiropas Padomē, tam veltot aptuveni divus gadus. Tikmēr šaubas par tiesiskumu atsevišķās dalībvalstīs noved pie tā, ka netiek respektēti Eiropas aresta orderi un dalībvalstis vēršas viena pret otru Eiropas tiesā par tiesiskuma pārkāpumiem. Atšķirīgie viedokļi par tiesiskumu pārgāja no teorētiska strīda uz pavisam reālu strupceļu, divām dalībvalstīm uzliekot veto ES daudzgadu budžeta un atveseļošanās fonda apstiprināšanai.

Dalībvalstu atbalstu guva jauns mehānisms, kas sasaista tiesiskuma ievērošanu ar piekļuvi Eiropas Savienības līdzekļiem. Eiropas Komisija varēs apturēt nākamā ES daudzgadu budžeta un Atveseļošanās fonda izmaksas, ja ir pamatotas šaubas par to, vai tiek ievērotas ES finansiālās intereses. Jaunam mehānismam nepiekrita divas dalībvalstis, kuras izmantoja savas veto tiesības, lai apturētu nākamā daudzgadu budžeta un COVID-19 atveseļošanās fonda apstiprināšanu. Jautājums gada nogalē atrisinājās, veto atsaucā, dalībvalstīm vienojoties par papildu deklarāciju, kas

paredz jaunā tiesiskuma mehānisma šaurāku tvērumu un lēnāku, sarežģītāku pielietojumu. Pieaugošā izpratnes plaisa vērtību jautājumos ir uz brīdi nolikta malā, lai pievērstos visiem nepieciešamajiem ekonomikas atlabšanas darbiem, bet tā nav pazudusi.

KO GAIDĪT 2021. GADĀ?

Pandēmijas pārvarēšana

Galvenais uzdevums, kas dominēs Eiropas Savienības politikā nākamajā gadā, būs pandēmijas un tās seku pārvarēšana. Vakcīnu pieejamība atļaus gada gaitā normalizēt gan ekonomiskās, gan iedzīvotāju ikdienas aktivitātes. Ekonomikas atveseļošanas plānošana un īstenošana būs katras dalībvalsts dienas kārtībā. Ekonomikas atveseļošanai pieejamie līdzekļi no Eiropas Savienības ir apjomīgi. Mūsu nākotnes ekonomiskās veiksmes būs atkarīgas no tā, cik tālredzīgi plānojam ieguldījumus. Vai būsīm ieguldījuši nākotnē vai stutējuši pagātņi? Cik mēs būsīm zaļi, cik digitāli, cik inovatīvi?

Drošais plecs kaimiņam

Baltkrievijas pilsoniskais aktīvisms turpināsies. Mūsu uzdevums ir palīdzēt aktīvistiem nenogurt un neļaut Eiropas Savienībai atslābt ar savu atbalstu pilsoniskajai sabiedrībai un jautājuma noturēšanu globālā dienaskārtībā.

Uzmanības centrā jātur pilsoniskā sabiedrība – lai jebkādi ierobežojoši pasākumi ES–Baltkrievijas attiecību pārskatīšanas kontekstā neradītu negatīvu ietekmi uz Baltkrievijas sabiedrību. Atbalsts jānodrošina pilsoniskai sabiedrībai, neatkarīgajiem medijiem, ciešu kontaktu uzturēšanai ar Baltkrievijas sabiedrību. Baltkrievijas iesaistīšanās Austrumu Partnerībā ir jā saglabā, praktisko sadarbību vēršot uz pilsonisko sabiedrību un jauniešu līdzdalību. ES un Baltkrievijas sarunu darba kārtībā pastāvīgai vietai ir jābūt ES atbalstam politielodzītājiem un prasībai izbeigt cilvēktiesību pārkāpumus.

Nespējot prognozēt notikumu attīstību Baltkrievijā, Eiropas Savienībai ir jābūt gatavai sniegt ekonomisko atbalstu Baltkrievijai pēc tam, kad tā būs nostājusies uz demokrātiskas attīstības ceļa. 2020. gada oktobrī Eiropadome uzdeva Eiropas Komisijai sagatavot šādu plānu.

Stratēģiskā autonomija – paplašināts ietvars

Pandēmijā gūtās mācības ir paplašinājušas sarunas par stratēģisko autonomiju. Tā izgaismoja, kāds apdraudējums var rasties, ja piegāžu ķēdes sabrūk, ja apstājas ražošana citā pasaules malā, bet izrādās, ka tieši tā piegādā vienas nomenklatūras precī visai pasaulei. Nākotnē stratēģiskā autonomija nebūs tikai aizsardzības jautājums. Tā ir drošība plašākā nozīmē – piegāžu ķēdes plašam preču klāstam, reaģētspēja krīzes situācijās, infrastruktūras, t. sk. digitālās infrastruktūras autonomija. Jaunā izpratne par stratēģisko autonomiju liks pārskatīt ekonomiskās saites un attiecības, liks izsvērt un mērīt, kurās jomās varam izmantot globālās ekonomikas priekšrocības, bet kurās jomās pašiem jāspēj tikt galā.

Kā Eiropas Savienībai mainīties?

Eiropas Savienība 2021. gadā ieiet mazāka – bez Lielbritānijas, ar skarbām pandēmijas mācībām, ar sasirgušu ekonomiku un ar nesaskaņām par tās pamatvērtībām. Gada nogalē pamatvērtību strīds ieguva pavisam reālas aprises, apdraudot ES daudzgadu budžeta un visām dalībvalstīm tik nepieciešamā atveseļošanās fonda apstiprināšanu. Pandēmijas dēļ jau gadu ir atlikta Konference par Eiropas nākotni, kas bija iecerēta kā plašs, iekļaujošs sarunu process visās dalībvalstīs ar mērķi ļaut Eiropas pilsoņiem izteikties par to, kas ir svarīgs Eiropai nākotnē un kam būtu jāmainās Eiropas Savienības uzbūvē un dalībvalstu attiecībās. Pandēmijai atkāpjoties, būs iespējams atgriezties pie Konferences organizēšanas. Konferencē runāsim ne tikai par to, kādas izmaiņas nepieciešamas Eiropas Savienības procedūrās, lēmumu pieņemšanā, bet arī par to – kādi ir nākotnes izaicinājumi un kā Eiropai būtu jāiet pretī šai nākotnei. Kas Eiropas Savienībai ir prioritāri un būtiski risināms – klimats, ekonomiskā attīstība, inovācijas, sociālie jautājumi, drošība? Un kā vislabāk to darīt – ciešākā savienībā, deleģējot lielākas pilnvaras Eiropas Savienības institūcijām, vai stiprinot dalībvalstu autonomiju Eiropas Savienības ietvarā.

ATSAUCES

- ¹ “Air pollution goes down as Europe takes hard measures to combat coronavirus,” European Environment Agency, <https://www.eea.europa.eu/downloads/4af3d2f4196345848b1cfe9571df271c/1591869417/air-pollution-goes-down-as.pdf>

ATBILDE IR AIZVĒJĀ. “ESAM AIZVĒJĀ. PAGAI DĀM”

Imants Lieģis

Latvijas Ārpolitikas institūta vecākais pētnieks

Latvijas ārlietu ministra izteikums par Latvijas pagaidu atrašanos aizvējā tika izmantots kā virsraksts intervijā, ko publicēja 2020. gada oktobra izskaņā.¹ Šis apgalvojums tika izteikts Latvijas un Krievijas attiecību kontekstā. Jādomā, ka šie vārdi bija paredzēti kā mierinājums, tomēr šis virsrakstā norādītais vēstījums rada arī jautājumu par to, cik ilgs šāds stāvoklis var turpināties.

Varbūt tas, ka Latvija patiesībā tika pasargāta no plašākām ārpolitisko izaicinājumu vētrām un vējiem 2020. gadā, šķietis kā ilūzija. Atskatoties uz Latvijas Ārpolitikas un drošības politikas gadagrāmatu 2020. gadam un ārlietu ministra Edgara Rinkēviča uzrunu Latvijas parlamentā 2020. gada janvāra beigās, ir, protams, redzams, ka netika pieminēta draudošā globālā pandēmija jeb 2020. gada “melns gulbis”. Koronavīrusu un COVID-19 2020. gadā pievienoja eļļu jau tā gruzdošajām starptautiskajām attiecībām. Pandēmijai apdraudot iedzīvotāju veselību, tika radītas negatīvas sekas valstu sociālajai labklājībai, ekonomikai, drošībai un iekšpolitiskajai situācijai visā pasaulē. Pēc tam, kad pandēmija pavasarī izplatījās ugunsgrēka cienīgā ātrumā, vasarā piedzīvotais pieklusums radīja zināmu viltus drošības sajūtu. Rudenī pasaule piedzīvoja otro vilni, kas bija daudz sīvāks nekā pirmais. Sākot ar 2020. gada oktobri, šķiet, ka Latvijai un daudzām citām valstīm Eiropā un ārpus tās nav rodams patvērums no pandēmijas vējiem. Vai tuvojas ziema?

Izvērtējot Latvijas ārpolitiku 2020. gadā, COVID-19 faktors ieņem būtisku lomu. Tāpat kā mantojums, ko atstājis ASV prezidents Donalds Tramps (*Donald Trump*). Ņemot vērā to, ka galvenā ārpolitikas aktualitāte vietējai Latvijas auditorijai 2020. gadā bija Francijas prezidenta un Brižitas Makronas (*Brigitte Macron*) oficiālā vizīte septembra beigās, iespējams, mēs varam uzdot šādu jautājumu – ir vai nav jāveic Latvijas “pagrieziens uz Franciju”? (Mani nesen īstenotie darba pienākumi Francijā četru gadu garumā ir neizbēgami ietekmējuši manu viedokli par šo tēmu!) Daži vārdi jāpiemin arī par Latvijas panākumiem, iegūstot nozīmīgus amatus starptautiskajās institūcijās.

COVID-19, MAKRONS UN TRAMPS

Pandēmija 2020. gadā deva nepielūdzamu un neaizmirstamu triecienu diplomātijai un ārējām attiecībām. Mana personīgā pieredze Latvijas vēstnieka amatā Parīzē līdz jūlija beigām ir, iespējams, ilustratīva. Vēstniecības darbinieki, sākot ar marta vidu, tika “pašizolēti” kopā ar pārējo Franciju un strādāja no mājām. Diplomātijas dzīvības spēks – personīgie kontakti pieņemšanās, nelielās neformālās maltītes un citi pasākumi – tika apturēti vismaz aptuveni trīs mēnešu garumā. Ārlietu ministrija Parīzē kopā ar Horvātijas ES Padomes prezidentūras attiecīgi pielāgojās apstākļiem, tiešsaistē organizējot ES vēstnieku sanāksmes. Ceļošana uz citām valsts daļām bija aizliegta.

Vēstniecību darba kārtību pārņēma konsulāro funkciju nodrošināšana, jo darbinieki savus pūliņus veltīja repatriācijas jautājumiem, lai ārvalstīs iestrēgušie pilsoņi varētu atgriezties mājās. Es biju pārsteigts un priecīgs, redzot savu konsulāro kolēģu pašreizējā darba pienākumu izpildi gan Parīzē, gan Rīgā. Daži no palīdzību saņēmušajiem latviešiem arī sāka slavēt Latvijas Ārlietu ministrijas konsulāros darbiniekus un tiem pateikties. Tādējādi tika atzīts, ka šīs amatpersonas lielākoties spēja pienācīgi atbildēt uz krīzes radītajiem izaicinājumiem. Diplomātijai pandēmijas pirmajā daļā bija labs profils, kas, iespējams, nodrošināja to, ka Latvijas sabiedriskajā domā ārlietas tika vērtētas pozitīvi. Diplomātiskie ziņojumi galvaspilsētām koncentrējās uz pasākumiem, ko attiecīgās valstis veica, lai cīnītos ar pandēmijas izplatību. Šī informācija ļāva Latvijas valdībai novērtēt citu valstu reakciju un strauji reaģēt, lai pavasara periodā veiksmīgi ierobežotu pandēmiju.

Koordinētas Eiropas atbildes trūkums izvirzījās plašsaziņas līdzekļu virsrakstos, taču kritika tika atspēkota, norādot uz faktu, ka ES veselības jautājumus galvenokārt atstāj dalībvalstu ziņā, un Komisijai pār tiem ir maz varas. Aizsargmasku trūkums kļuva par politikas “karsto kartupeli”, valstīm uztraucoties, ka krājumu nodrošināšana ir svarīgāka par “Eiropas koordināciju un solidaritāti”. Pandēmijas sākumposmā īpaši smagi skartā Itālija no Eiropas partneriem saņēma skopu atbalstu, sniedzot Ķīnai un Krievijai iespējas iegūt propagandas punktus. Ja arī Latvijai kopā ar kaimiņvalstīm Igauniju un Lietuvu labi izdevās pārvarēt pandēmijas pavasara vētras, tad gada beigu posmā situācija šķita daudz dramatiskāka.

Pandēmijai vasarā īslaicīgi pieklustot, tika nostiprināti plāni par ilgi gaidīto prezidenta Emanuela Makrona vizīti (*Emmanuel Macron*) septembra beigās. Otrais COVID-19 izplatības vilnis jau bija sācies Francijā, bet Latvijā tas vēl kavējās līdz oktobrim. Raugoties atpakaļ, var secināt, ka izvēlētais vizītes laiks bija veiksmīgs. Mājienus par vizīti Francijas kolēģi deva jau 2019. gada beigās, kad decembrī Latvijas ikgadējā vēstnieku sanāksmē piedalījās tuvs prezidenta padomnieks Klements Bons (*Clement Beaune*). Francijas delegācija, kas septembrī ieradās Rīgā, bija liela. Tās sastāvā bija

ārlietu ministrs Žans-Īvs Ledriāns (*Jean-Yves Le Drian*), Bruņoto spēku (t.i., aizsardzības) ministre Floransa Parli (*Florence Parly*), Klements Bons savā jaunajā Francijas Ārlietu ministrijas Eiropas lietu valsts ministra kapacitātē, kā arī vairāki parlamentārieši, kuri nodarbojas ar Latvijas un reģionālajiem jautājumiem. Vizītes ietvarā Rīgu apmeklēja arī prezidenta Makrona īpašais padomnieks jautājumos par Francijas iniciatīvu attiecībā uz Krieviju, proti, vēstnieks Pjērs Vimonts (*Pierre Vimont*). Bija jāierodas arī Francijas pārstāvim NATO pārdomu grupā Ibēram Vedrinam (*Hubert Vedrine*), kurš tiek uzskatīts arī par cilvēku, kurā attiecībā uz Krievijas jautājumiem visvairāk ieklausās Francijas prezidents, tomēr tas nebija iespējams. Īpaši patīkami bija redzēt, ka prezidenta sieva Brižita Makrona (*Brigitte Macron*) bija nolēmusi pievienoties vīram ceļojumā uz Viļņu un Rīgu.

Emanuels Makrons neapšaubāmi ir viens no vadošajiem Eiropas stratēģijas pārstāvjiem un vēlas izmantot *Brexit* impulsu un kancleres Angelas Merkeles (*Angela Merkel*) aiziešanu no Vācijas valdības, lai nostiprinātu savu kā Eiropas līdera lomu. Viņa paša iespēju logs sāks aizvērties nākamā gada beigās saistībā ar 2022. gadā paredzētajām Francijas prezidenta vēlēšanām.

Ņemot vērā Francijas konsekvento iesaisti NATO gaisa telpas patrulēšanas misijas un paplašinātās (karavīru) klātbūtnes nodrošināšanā Baltijā, reģionālās un eiroatlantiskās drošības jautājumi vizītes darba kārtībā ieņēma nozīmīgu vietu. Būtiska uzmanība tika pievērsta arī attiecībām ar Krieviju, pēc vizītes rodoties iespaidam, ka Francijas pusi, iespējams, pozitīvi pārsteidza Rīgā redzētais zināma līmeņa pragmatisms, kas ne vienmēr nojaušams no plašsaziņas līdzekļu paustajiem vēstījumiem publiskajā telpā. Notikumi Baltkrievijā pēc augustā notikušajām prezidenta vēlēšanām jautājumus, kas saistīti ar reģionālo drošību un Krieviju, padarīja vēl svarīgākus. Vizītē tika izcelta arī nozīmīga Francijas, Lietuvas un Latvijas iniciatīva par demokrātiju aizsargāšanu, tostarp uzlabojot noturību pret dezinformāciju. 28. septembra kopīgā deklarācija, kas jau zemākā līmenī tika apspriesta kā iespējamā Baltijas un Francijas ES iniciatīva, sniedza Latvijai un Lietuvai lielisku iespēju popularizēt šos jautājumus citiem Eiropas partneriem.²

Vizītes vājš posms, ja neskaita uzmanības trūkumu attiecībā uz ekonomiskajām saitēm, iespējams, bija diskusijas par aizsardzību. Latvijas Aizsardzības ministrija joprojām ir ļoti piesardzīga jautājumā par ciešāku sadarbību ar Franciju. Šķiet, ka tas galvenokārt balstās uz iepriekšējo negatīvo militārās iesaistīšanās pieredzi Francijas operācijās, kā arī atšķirīgiem viedokļiem par idejām stratēģiskās autonomijas kontekstā.

Lai gan ambiciozs un ar revolucionāru iezīmi, Emanuels Makrons ir arī labs uzklaustājs. Šī iemesla dēļ vizīte kalpoja par lielisku instrumentu attiecību nostiprināšanai

ar Latvijas vadību. Ministru prezidents Krišjānis Kariņš jau bija atstājis iespaidu uz Makronu 2019. gada maijā Rumānijas prezidentūras neformālajā samītā Sibiu, kad Latvija pievienojās Francijas ES iniciatīvai klimata jomā. Viņš vēl vairāk nostiprināja savu reputāciju Briseles samita grūtajās sarunās par ES atveseļošanas finansējumu. Kā 21. jūlijā ziņoja *Financial Times*, Kariņš kopā ar kancleri Merkeli “strādāja pie kompromisa plāna, kas ļautu ES valstu valdību svērtajam vairākumam bloķēt maksājumus valstij, kas pārkāpj tiesiskuma principus”³.

Par spīti Latvijas lūgumiem tikties dažādos starptautiskos pasākumos, Latvijas prezidentam Egilam Levitam līdz šim nebija izdevies tieši tikties ar savu Francijas kolēģi. Jebkurā gadījumā Egila Levita ievērojamā juridiskā pieredze Eiropā un viņa neapstrīdamās intelektuālās spējas nozīmēja, ka Rīgā nodibinātais kontakts ir ielicis pamatus stabilai saiknei starp abiem prezidentiem, kas ir īpaši veiksmīgs ieguvums, raugoties no Latvijas viedokļa. No Latvijas skatupunkta Donalda Trampa (*Donald Trump*) prezidentūra 2020. gadā ritēja ierastajā kārtībā, Latvijai turpinot īstenot pragmatisku pieeju. Trampa uzmanība bija vairāk pievērsta vēlēšanām (un COVID-19) nekā ārpolitikai.

ASV Trampa vadībā bija vienojusies 2020. gada pavasarī plānotajās NATO mācībās “*Defender Europe*” iesaistīties ar 20 000 karavīru. Tās tika pasludinātas par lielākajām NATO mācībām Eiropā pēdējo 25 gadu laikā. COVID-19 šajos plānos ieviesa pamatīgas izmaiņas. Tādējādi, šķērsojot Atlantijas okeānu, uz Eiropu tika nosūtīti tikai apmēram 6000 ASV karavīru, pārvietojot arī atbalsta aprīkojumu gan no ASV, gan citām Eiropas daļām. Tās bija trešās lielākās militārās mācības Eiropā kopš Aukstā kara. Vienlaikus, lai labāku saprastu mērogu, kādā ASV ir samazinājusi savu daļību šāda veida mācībās, šeit ir interesants salīdzinājums – 1988. gadā NATO operācijas “REFORGER” ietvarā Eiropā tika izvietots ASV kontingents 125 000 cilvēku apmērā⁴.

Bruņoto spēku un ekipējuma kustība pāri Atlantijas okeānam un Eiropā joprojām ir izšķiroši svarīgs NATO lomas aspekts Baltijas reģionā – kas 1988. gadā vēl nebija NATO teritorijas daļa. Kaut arī mācības “*Defender Europe*” tika modificētas COVID-19 rezultātā, tās joprojām kalpoja kā apliecinājums ASV spēkā esošajām saistībām attiecībā uz Eiropas drošību.

Nav šaubu, ka Vašingtona pozitīvi novērtēja Latvijas lēmumu (sekojot Polijas un Igaunijas lēmumiem) distancēties no Ķīnas (*Huawei*) iesaistes 5G, februārī parakstot memorandu ar ASV. Tika ziņots, ka memorands satur Latvijas apņemšanos pārbaudīt, vai 5G tehnoloģiju nodrošinātāji rada drošības riskus.⁵ Ņemot vērā pieaugošās bažas par Ķīnu gan ASV, gan Eiropā, memoranda parakstīšana Latviju stingri nostādīja ASV pusē laikā, kad joprojām nebija skaidrs, kā citas Eiropas valstis reaģēs uz *Huawei* un

5G jautājumu. Maz ticams, ka jaunievēlētais prezidents Džo Baidens (*Joe Biden*) mīkstinās Trampa nostāju pret *Huawei*.

Šķiet arī, ka Donalda Trampa paziņojumi par Vācijā izvietoto ASV karavīru skaita samazināšanu nav guvuši atbalstu, iespējams, ASV pārvaldes sistēmā iestrādāto līdzsvara mehānismu rezultātā. Neatkarīgi no tā, vai šādi samazinājumi patiešām notiks, izskatās, ka pēc šī paziņojuma Latvija pievienojās Polijai, piedāvājot daļu šo spēku pārvietot uz Latviju. ASV joprojām ir Latvijas tuvākā sabiedrotā. Šo vēstījumu, tiekoties Tallinā 7. novembrī – dienā, kad tika pasludināta Džo Baidena uzvara prezidenta vēlēšanās, atkārtoja visu trīs Baltijas valstu ārlietu ministri.⁶ Rīgā, šķiet, dominē uzskats, ka, neraugoties uz Trampa retoriku, ASV iesaiste viņa četru gadu termiņa laikā izrādījās vēl stabilāka nekā Baraka Obamas (*Barack Obama*) prezidentūras laikā.

KĀPUMI UN KRITUMI AMATU JOMĀ

Augsta līmeņa amatus dažādās starptautiskajās institūcijās iegūt nav viegli. Eiropas Komisijas priekšsēdētājas izpildvietniekam Valdim Dombrovskim tika piešķirts tirdzniecības komisāra portfelis pēc tam, kad atkāpās viņa īru kolēģis. Ņemot vērā ES tirdzniecības sarunu ar ASV, Lielbritāniju un Ķīnu nozīmi, šī portfeļa piešķiršana bija būtiska uzticības izpausme no EK priekšsēdētājas Urzulas fon der Leienas (*Ursula von der Leyen*) puses viņas īstenotās Komisijas pārgrupēšanas ietvarā. Turklāt Latvijas diplomāte Ilze Juhansone 2020. gada 14. janvārī no EK ģenerālsēkretāra pienākumu izpildītājas kļuva par EK ģenerālsēkretāri. Tādējādi viņa šobrīd ir Eiropas Komisijas vecākā ierēdne.

Janvāra beigās parādījās ziņas, ka vēl kādai augsta ranga diplomātei no Latvijas tiks piešķirts augsta līmeņa amats kādā citā Briselē bāzētā starptautiskajā institūcijā. Tādējādi Baiba Braže 2020. gada maijā kļuva par NATO ģenerālsēkretāra vietnieci publiskās diplomātijas jautājumos. Līdzīgi kā Ilzes Juhansones gadījumā arī Baibas Bražes panākumi visticamāk ir vairāk saistīti ar viņas profesionālo pieredzi un kapacitāti, nevis Latvijas iestāžu lobiju.

Lai kāds arī būtu iemesls, Latvija var lepoties, ka divas valsts augsta ranga diplomātes šobrīd ieņem divus augsta līmeņa amatus gan NATO, gan ES. Savukārt aizkulišu mēģinājumi panākt Latvijas pārstāvja iecelšanu NATO pārdomu grupā NATO politiskās dimensijas stiprināšanai bija neveiksmīgi. Kopējais Baltijas valstu atbalsts Latvijas kandidātam nespēja palīdzēt, jo NATO ģenerālsēkretārs kā reģiona pārstāvi izvēlējās kādreizējo Polijas ārlietu ministri.

Latvija arī iekšpolitiskā līmenī ir atzinusi tās diplomātu nozīmīgo ieguldījumu 2020. gadā. Valsts apbalvojumi par sasniegumiem tika piešķirti konsulārajām amatpersonām, kā arī Ārlietu ministrijas preses sekretāram Jānim Beķerim. Atzinīgi tika novērtēts arī ES septiņu gadu budžeta un atveseļošanas fonda sarunās 2020. gadā iesaistītie diplomāti, uzskatot, ka viņu darbs ir veicinājis Latvijai veiksmīga rezultāta sasniegšanu. Virkne šo diplomātu (lielākoties sieviešu!) saņēma valdības atzinības rakstus, novērtējot viņu izcilo profesionālo darbību.

COVID-19, MAKRONS UN BAIDENS

Prioritātes un ieteikumi 2021. gadam

2021. gadā Latvijai kā ārpolitikas prioritāte jāizvirza reaģēšana uz trīs faktoru kopu, proti, kombināciju, ko veidos COVID-19 sekas, Makrona ambīcijas un izmaiņas ASV politikā pēc Trampa. Neapšaubāmi, būs jāņem vērā arī tādi faktori kā Ķīnas ietekmes pieaugums un Krievijas joprojām radītie drošības riski. Šie faktori nereti ir savstarpēji saistīti.

COVID-19

Pandēmija ietekmēs stratēģisko stabilitāti visā pasaulē. Iedzīvotāju veselības aizsardzībai ir virkne seku ne tikai ekonomikas, bet arī drošības un aizsardzības jomā. Praktiskā līmenī – vakcīnai kļūstot pieejamai, prioritāri vakcinējamo rindās jābūt cilvēkiem, kuri uztur valsts drošību, proti, veselības aprūpē strādājošajiem, policistiem un armijai.

Atvērtas robežas pandēmijas laikā ir jāvērtē kā stratēģiskās drošības nepieciešamība. Šis ir īpaši svarīgi, lai nodrošinātu pamatpakalpojumu, medicīnisko piegāžu un militāro mobilitāti – karavīru un aprīkojuma kustību pāri robežām. Interesanti, ka pēdējais aspekts koronavīrusa izplatības pirmajā jeb pavasara vilnī piesaistīja Francijas preses uzmanību. Tika atzīmēts, ka “Elizeja” (Francijas prezidenta mītne) ir sadusmojis Polijas lēmums par tās robežu slēgšanu, kas, kā norādīja dienas laikraksts *Le Monde*, teorētiski varētu neļaut NATO militārajam personālam nokļūt Baltijas valstīs, ja tām tiktu uzbrukts.⁷

Pandēmijas radītajam drošības apdraudējumam ir jākļūst par krīžu pārvaldības plānošanas neatņemamu sastāvdaļu. Es esmu dzirdējis anekdotiskus pierādījumus pirms gada notikušajām diskusijām starp Latvijas un Francijas Ārlietu ministriju amatpersonām, kurās franču kolēģu piezīmes par nepieciešamību sagatavot plānus rīcībai

pandēmijas gadījumā tika uzreiz noraidītas. Tas gan uzreiz nenozīmē, ka Francija bija labāk sagatavojusies smagajām šābrīža pandēmijas sekām. Sejas masku un slimmīcu gultu trūkums pandēmijas sākumā vissmagāk skartajos reģionos Francijā radīja satraukumu. Arī Latvijai turpmākās plānošanas kontekstā būs jāizdara secinājumi un jāatzīst šābrīža krīzes laikā pieļautās kļūdas. Piemēram, novembra sākumā šķita acīmredzami, ka valdība nav spējusi izmantot vasaras sniegto atelpu, lai plānotu darbību otrā viļņa gadījumā vai savlaicīgi sagatavotu stratēģiju.

Sabiedrības noturība būtu jāveido un jāizvērtē, raugoties no esošās krīzes pārvaldības skatupunkta. Ir jāpiešķir prioritāte veselīgam dzīvesveidam un tas jāveicina. Pandēmijas radītājam būtiskajām sekām ekonomikas jomā nevajadzētu būt par pamatu aizsardzības budžeta samazināšanai. Iekavētās veselības sistēmas strukturālās reformas ir jāveic, efektīvi izmantojot pieejamos ES atvaseļošanas fondus.

Efektīva līderība ietver gatavību mācīties, atzīt pagātnes kļūdas, kā arī mācīšanās un inovāciju veicināšanu.⁸ Uzticības saglabāšana valdībai ir izšķiroši svarīga.

Ir jāturpina arī cīņa pret dezinformāciju. Latvijā netrūkst cilvēku, kuri apgalvo, ka COVID-19 nav nekas vairāk par kārtējo gripas paveidu. Tieši tāpat kā citās Eiropas valstīs, tie, kuri iestājas pret aizsargmasku valkāšanu, skaļi pauž savu viedokli. Kaut arī daļa atbildības šajā kontekstā gulstas uz pašas Latvijas pleciem, tomēr ir arī daudzi ļaunprātīgi noskaņoti ārējie spēlētāji, kas ir gatavi un gaida labāko brīdi, lai izmantotu sabiedrības dalīšanos savā labā.

Ir izskanējuši spēcīgi argumenti par nepieciešamību glābt Eiropas aizsardzību no koronavīrusa pandēmijas sekām, steidzami izstrādājot kopīgas atbildes attiecībā uz stratēģiskā politiskā un finansiālā kaitējuma novēršanu.⁹ Vai Latvijai, izvirzot prioritātes 2021. gadam, būtu jāfokussējas uz Eiropu? Ceļš uz spēcīgāku Eiropas aizsardzību ved ne tikai caur Londonu un Berlīni. Atslēga ir Parīzē.

Pagrieziena uz Franciju?

Latvijai nopietnāk ir jāuztver Francijas līderu centieni drošības un aizsardzības jomā. Agrākā negatīvā pieredze militārās sadarbības kontekstā nedrīkstētu kavēt turpmākos lēmumus. Tas, protams, ir jādara, nekaitējot transatlantiskajām saitēm un pamatojoties uz to, ka ASV rīcība starptautisko attiecību ziņā atkal kļūs prognozējamāka. Būs jāturpina noraidīt ierosinājumus par stratēģisko autonomiju un Eiropas armiju, vienlaikus atzīstot nepieciešamību fokusēties uz Eiropas spēju un aizsardzības izdevumu palielināšanu NATO ietvarā. Latvijas ārlietu, aizsardzības un drošības politikā ir jāatspoguļo atziņa, ka pēc *Brexit* procesa pabeigšanas, Francija ir

vienīgā ES kodolvalsts un ANO Drošības padomes pastāvīgā dalībvalsts. Lielāka uzmanība būtu jāpievērš Igaunijas īstenotajai pieejai attiecībā uz Franciju aizsardzības un drošības jautājumos. Igaunija un visas Ziemeļvalstis piedalās Francijas uzsāktajā Eiropas intervences iniciatīvā. Vai Latvijai būtu jāturpina neizrādīt politisko interesi par pievienošanos?

Ir steidzami jāizmanto iespēja iesaistīties padziļinātākās diskusijās par ārpolitikas un drošības jautājumiem. Jau 2021. gada janvāra beigās, atzīmējot Latvijas (un Igaunijas) *de iure* atzīšanas simtgadi, kas notika Parīzē 1921. gada janvārī, ir paredzēta Francijas ārlietu ministra Žana-Īva Ledriāna vizīte Rīgā. Līdztekus ir paredzēta arī pirmā Francijas un Baltijas valstu ārlietu ministru kopējā tikšanās. Latvijai būtu jāuzstāj, lai šādas sanāksmes kļūtu par regulāru, iespējams, ikgadēju pasākumu ministru līmenī. Raugoties Veimāras trīsstūra (Francija–Vācija–Polija) sadarbības formāta kā iespējama precedenta virzienā, būtu jāapsver iespēja paplašināt Latvijas un Francijas sadarbības formātu, iekļaujot arī Vāciju.

Vairāk vēršoties Francijas virzienā, ir jāizmanto Francijas-Vācijas “motors”, kā arī ciešā franču-britu sadarbība aizsardzības un drošības jomā. Latvijai būtu jāmeklē Francijas atbalsts, pieprasot Vācijai uzņemt lielāku atbildību NATO. Savukārt Vācijas aizsardzības ministres Annegrētas Krampas-Karenbaueres (*Annegret Kramp-Karrenbauer*) neseno raidītie pozitīvie signāli būtu jāuzsver mūsu Francijas partneriem. Jo īpaši mūsu franču partneriem būtu jāizceļ šie citāti: “Ir jāizbeidz turēties pie ilūzijām par Eiropas stratēģisko autonomiju: eiropieši nespēj aizstāt Amerikas kā drošības sniedzēja izšķiroši svarīgo lomu... Nav neviena īsta iemesla, kāpēc eiropieši nebūtu spējīgi demonstrēt lielāku klātbūtni – un spēku, ja nepieciešams – Baltijas jūrā.”¹⁰

Tāpēc Latvijai būtu jāturpina uzsvērt šiem galvenajiem Eiropas partneriem, cik svarīgi ir atbalstīt stingrus NATO uzturētos aizsardzības un atturēšanas pasākumus mūsu reģionā, kā arī koncentrēties uz to, kas nepieciešams agresijas atturēšanai. Būtu jāizmanto (pozitīvā nozīmē) arī Francijas tradicionālās saites ar Itāliju un Spāniju, īpaši paturot prātā Spānijas un Itālijas militāro ieguldījumu attiecībā uz NATO paplašināto klātbūtni Latvijā.

Vēršoties Francijas virzienā, Latvijai, bez šaubām, būs neatlaidīgi jālūdz Francijas atbalsts (ja tas vēl nebūs iegūts) Latvijas vēlmei kļūt par ANO Drošības padomes nepastāvīgo locekli, kā arī jālūdz Francijas palīdzība, lai gūtu franciski runājošo valstu atbalstu šajā jautājumā.

Latvija nevēlas, lai to uzskatītu par “bezmaksas pusdienu” tīkotāju. Ko Latvija var piedāvāt Francijai? Latvijai ir jāparāda lielāka sapratne par to, cik ļoti nozīmīgs Francijai ir Vidusjūras austrumu daļas jautājums. Varbūt Latvijai ir jāizrāda stingrāks atbalsts

Francijai tās attiecībās ar Turciju? Varbūt ir nepieciešams stingrāks Latvijas atbalsts arī Sāhelas reģiona kontekstā, ņemot vērā, ka tieši šeit notiek Eiropas cīņa pret terorismu.

Latvijas speciālo uzdevumu spēki, piemēram, varētu pievienoties saviem nesēn laikraksta *The Economist* rakstā minētajiem igauņu kolēģiem, sniedzot atbalstu jaunajai apvienoto spēku misijai "Takuba."¹¹ Galu galā Latvija pēc 11. septembra notikumiem nevilcinājās atbalstīt ASV cīņā pret terorismu, nosūtot karavīrus uz Irāku un Afganistānu.

Latvijai pilnā mērā būtu jāizmanto iespējas, ko sniedz prezidenta Emanuela Makrona vizīte Rīgā. Šajā kontekstā būtu jābalstās uz šīs vizītes darba kārtībā iekļautajiem jautājumiem attiecībā uz klimatu, demokrātijas attīstību un dezinformāciju. Francijas tehnoloģijas ir pasaules līmeņa tehnoloģijas, tāpēc būtu jāveicina Latvijas sadarbība ar Francijas partneriem, jo īpaši ES kontekstā, tās kompetences nišas jomās (piemēram, nanotehnoloģijas, "lielo datu" internets, mākslīgais intelekts, algoritmi, datori).

Džo Baidens

Jaunievlētajam ASV prezidentam Džo Baidenam ir ļoti ievērojama ārpolitiskā pieredze un zināšanas par Latviju. Pastāvniecīga iespēja, ka viņš Baltiju varētu sajaukt ar Balkāniem! Pieņemot, ka viņš 20. janvārī izteiks amatā stāšanās zvērestu, kādām vajadzētu būt Latvijas prioritātēm attiecībā uz Baltijas valstu "tuvāko sabiedroto"? Jau tagad ir skaidrs, ka jaunās ASV administrācijas galvenā prioritāte nākamā gada laikā būs koronavīrusa krīzes seku novēršana. Latvijai tas būs jāpatur prātā un jācenšas mainīt potenciālos riskus, ko tas radīs ASV globālajai lomai.

Tomēr ASV ārpolitika atradīsies drošākās rokās, tā būs prognozējamāka un vairāk palūsies uz atbildīgajām iestādēm. Visticamāk, ka atgriezīsies arī multilaterālisma un tradicionālās diplomātijas prestižs. ASV arī turpinās fokusēties uz Ķīnu, kas varētu radīt vēl lielāku spriedzi attiecībā uz transatlantiskajām saitēm.

Latvijas pašreizējā valdība ASV tiek vērtēta pozitīvi, pirmkārt, pateicoties tam, ka Latvija ir izpildījusi prasību par aizsardzības budžetu 2% no IKP apmērā, otrkārt, tā ir "iztīrījusi" banku un finanšu sektoru pēc ASV Finanšu ministrijas Finanšu noziegumu apkarošanas tīkla demaršiem 2018. gadā, un treškārt, pateicoties tās ātrajai reakcijai saistībā ar 2019. gada beigās notikušo ASV Magnitska likuma (*US Magnitsky Act*) sankciju piemērošanu Aivaram Lembergam par korupciju. Jautājumi saistībā ar vērtībām un tiesiskumu visticamāk atkal parādīsies ASV darba kārtībā, tāpēc Latvijai ir svarīgi turpināt demonstrēt progresu šajā jomā.

Latvijai šis pozitīvais tēls ir jāstiprina, turpinot apliecināt, ka tā ir drošs un uzticams ASV partneris. Šajā nolūkā Latvijai ir jāparāda, ka tā dara visu, lai mudinātu Franciju

un Vāciju stiprināt NATO Eiropas pīlāru, kā arī veicinātu to, lai šīs abas valstis saprastu, ka tām ir jāuzņemas lielāka loma kontinentālās Eiropas aizsardzībā. Administrācijas maiņa Vašingtonā nemazinās ASV prasības pret Eiropas partneriem, lai tie vairāk iesaistītos aizsardzības finansēšanā. Tonis būs citādāks, bet būtība nemainīsies. Latvijai šajā ziņā jāturpina rādīt piemēru, arī turpmāk savā ikgadējā budžetā par prioritāti izvirzot aizsardzību.

Latvijai būtu jāturpina uzsvērt, ka ASV militārās saistības aizsargāt Eiropu, izmantojot NATO ietvaru, joprojām ir fundamentāli svarīgas. Latvijai būtu jālūdz ASV ieteikumi attiecībā uz to, kā tai būtu jārikojas, ja Baltijas reģionā attīstos negaidīti scenāriji tādā laikā, kad ASV militārie spēki būtu izvietoti citās pasaules daļās.

Profesionālie resursi

Latvijai, veidojot ārpolitiku 2021. gadā, ir neapšaubāmi jāuztur cieša saikne ar Briseles trio (Dombrovskis, Juhansone un Braže). Kaut arī šie profesionāļi ir to institūciju amatpersonas, kurās viņi strādā, tas viņiem neliedz cieši sadarboties ar Rīgu. Latvijas ministru prezidentu Krišjāni Kariņu un Eiropas Komisijas priekšsēdētājas izpildvietnieku Valdi Dombrovski kā vienas politiskās partiju biedrus vieno spēcīga saikne. Turklāt Krišjānis Kariņš arī pats savas darbības rezultātā ir ieguvis labu reputāciju citu Eiropas valstu un valdību vadītāju aprindās. Otrajam trio – Levits, Kariņš un Rinkēvičs – būs jāturpina nodrošināt, ka Latvijas ārpolitika arī turpmāk tiek uzskatīta par stabilu un profesionālu gan tepat Latvijā, gan ārpus tās.

SECINĀJUMI

Globālās pandēmijas un jaunās ASV administrācijas radītie pārmaiņu vēji būtiski ietekmēs ārpolitiku 2021. gadā. Angelai Merkelei pamatot kancleres amatu 2021. gadā un prezidentam Emanuelam Makronam 2021. gada izskaņā aizvien vairāk fokusējoties uz 2022. gada vēlēšanām, “2M motoram” beigsies degviela. Latvijas ārpolitika saglabās savu noturību. Vai pie apvēršņa parādīsies jauni “melnie gulbji,” proti, neparedzami monumentāli notikumi, kas nākamā gada laikā pārbaudīs Latvijas politikas veidotāju kapacitāti un no kuriem būs grūti atrast patvērumu?

Citējot Nobela prēmijas laureātu un slaveno dziesmu autoru Bobu Dilanu, “atbilde, mans draugs, ir vējš” (*the answer, my friend, is blowin' in the wind*).

ATSAUCES

- ¹ Mājas Viesis, Nr. 20(702) 22.20.–4.11.2020, 13. lpp
- ² Francijas, Lietuvas un Latvijas deklarācija par demokrātijas aizsardzību, <https://www.elysee.fr/front/pdf/elysee-module-16083-fr.pdf>
- ³ Fleming, S., Khan, M., Brunsten J., *Financial Times.*, <https://www.ft.com/content/713be467-ed19-4663-95ff-66f775af55cc>
- ⁴ Tomas, G., Williams, P., Dyakova, Y., “*Exercise Defender-Europe 20: enablement and resilience in action,*” *NATO review.*, 16.06.2020, <https://www.nato.int/docu/review/articles/2020/06/16/exercise-defender-europe-20-enablement-and-resilience-in-action/index.html>
- ⁵ Klūga, M., “Latvija nostājas ASV pusē strīdā par “Huawei” 5G izmantošanu, LSM Ziņu redakcija, 19.02.2020, www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/latvija-nostajas-asv-puse-strida-par-huawei-5g-izmantosanu.a348849/
- ⁶ Rinkēvičs, E., *Twitter* ziņojums 07.11.20, <https://twitter.com/edgarsrinkevics/status/1324737163410505728>
- ⁷ Smolar, P.P., “*La crise accentue les divergences entre Américains et Européens,*” *Le Monde*, 26.03.2020, https://www.lemonde.fr/international/article/2020/03/26/la-crise-accentue-les-divergences-entre-americains-et-europeens_6034473_3210.html
- ⁸ Balfour, R., “*Judy Asks: Can Europe Become Stronger After the Coronavirus Pandemic?*” *Carnegie Europe*, 26.03.2020, <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/81370>
- ⁹ Claudia, M., Molling, Ch., “*Saving European Defence from the Coronavirus Pandemic,*” *Carnegie Europe*, 30.04.2020, <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/81699>
- ¹⁰ Kramp-Karrenbauer, A., “*Europe still needs America,*” *Politico.*, 2.02.2020, <https://www.politico.eu/article/europe-still-needs-america/>
- ¹¹ “*France’s thankless war against jihadists in the Sahel,*” *The Economist*, 02.2020, <https://www.economist.com/europe/2020/11/12/frances-thankless-war-against-jihadists-in-the-sahel>

LATVIJAS KANDIDĒŠANA UZ ANO DROŠĪBAS PADOMES NEPASTĀVĪGĀ LOCEKĻA VIETU: MAZAS VALSTS ĀRPOLITIKAS JAUNAIS TURPINĀJUMS

Kārlis Bukovskis

Latvijas Ārpolitikas institūta direktora vietnieks |
Rīgas Stradiņa universitātes docents

Latvijas Republikas ārpolitika ir nobriedusi, un tai ir pēdējais laiks evolucionēt. Kā ikvienas valsts centieni nodrošināt savu suverenitāti, ilgtspēju, labklājību un prestižu starptautiskajā sistēmā, arī Latvija strauji sāk tuvojies tās pamata uzdevumu noslēgumam. Entuziasms, kas valdīja 1990. gados, kad tika atjaunota latviešu valsts, bija vietumis naivs, bet vienlaicīgi arī mobilizējošs faktors. Trimdas latviešu uzsaukumi pēc “valsts re-integrēšanas Rietumos”, gadiem ejot, ieguva pārsvaru pār neitralitātes un “Austrumu virziena” piekritēju viedokļiem. Latvijai kā svaigi atkal suverēnai, mazai, ģeogrāfiski Ziemeļeiropā atrodamai valstij, kurai nebija ne būtisku finanšu kapitāla uzkrājumu, ne arī dabas resursu, bija jāmācās būt par modernās starptautiskās politiskās un ekonomiskās sistēmas patstāvīgu un ilgtspējīgu sastāvdaļu. Pēc skumjās pieredzes ar Austrumu virzienu, valsts iedzīvotāji un tās vadītāji nosliecās par labu Rietumu kaimiņiem.

2026. gada 1. janvārī Latvija plāno kļūt par Apvienoto Nāciju Organizācijas Drošības padomes nepastāvīgo locekli (turpmāk – ANO DP). Šis mērķis nav izvēlēts nejauši, jo valsts jau ir pievienojusies tām starptautiskajām organizācijām, aliansēm un valstu savienībām, kā arī to integrācijas kodoliem, kuros tā gribēja un varēja būt. Lielākā daļa no tiem bija mērķēti uz Latvijas tūlītējo ģeopolitisko interešu īstenošanu. Kandidēšana uz ANO DP ir citādāks solis. Tas parāda ne tikai valsts vēlmi būt klātesošai, bet arī sekmēt pasaules politiku. Ja Latvijas prezidentūra ES Padomē 2015. gadā bija gala eksāmens būšanai par līdzvērtīgu un uzticamu ES draudzīgo valstu lokā, tad ANO DP ir pieteikums aktīvākai individuālajai ārpolitikai.

Tādēļ ar uzstādījumu, ka ar kandidēšanu uz ANO DP Latvija aizsāk jaunu turpinājumu valsts ārpolitikā, kas ir proaktīvāks, globālāks un pašpārliecinātāks, šajā rakstā

tālāk tiks analizēts Latvijas līdz šim paveiktais virzībā uz ANO DP, kam sekos analīze par Latvijas plānoto un darāmo 2021. un turpmākajos gados, kā arī konceptualizējums par jaunā cikla iestāšanos mazas valsts ārpolitikā. Noslēgumā arī tiks izdarīti secinājumi un sniegtas rekomendācijas attiecībā uz Latvijas potenciālajām prioritātēm ANO DP.

LATVIJAS ANO AMBĪCIJU AKTUALIZĒŠANA (2020)

1991. gada 17. septembrī Latvija kļuva par Apvienoto Nāciju Organizācijas dalībvalsti. Nepilnu mēnesi vēlāk, 14. oktobrī, Latvija kļuva arī par Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas (UNESCO) dalībvalsti. Šo nepilnu trīsdesmit gadu laikā Latvija ir bijusi relatīvi darbīga ANO dalībvalsts. Latvijai ANO ir bijis būtisks formāts, lai stiprinātu savu valstiskumu starptautiskā līmenī, parādītu potenciālajiem un esošajiem partneriem savu spēju būt paredzamam un atbalstošam draugam, kurš spējīgs pieņemt lēmumus kopēja labuma un vērtību vārdā. Iepriekšējā desmitgadē Latvija sāka aktīvāk apgūt ANO darbu un institūcijas, sevišķi virzot un atbalstot Latvijas izcelsmes pārstāvjus dažādās ANO struktūrās.¹ Iepriekš Latvijas Valsts prezidente Vaira Vīķe-Freiberga pat bija kandidāte uz ANO ģenerālsēkretāra amatu.²

Latvijai ir bijuši arī līdzīgi neveiksmīgi centieni kandidēt uz ANO struktūrvienībām, piemēram 2004. gada kandidēšana uz ANO Cilvēktiesību komisiju, kur valsti pievēlā vairāki tās atbalstītāji un partneri.³ Pati kandidēšana uz ANO DP arī nav jauns uzstādījums valsts vēsturē, jo pirmo reizi Latvija tiecās kandidēt vēl šīs tūkstošgades sākumā, bet Baltijas valsts atteicās par labu Slovākijai, kas vietu ieņēma no 2006. līdz 2007. gadam. Bet šādas neveiksmes nav nobiedējušas valsti, un šobrīd var skaidri redzēt, ka neatlaidība ir vainagojusies panākumiem. Diplomātisko un politisko resursu un fokusa pārcelšana uz lielākiem ģeopolitiskiem mērķiem: dalību Eiropas Savienībā, Šengenas zonā un eirozonā, kā arī NATO un pat Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijā (OECD) ir bijuši daudz nozīmīgāki mērķi, kas ir tikuši īstenoti. Tajā pašā laikā ANO Latvijai vēl nav pilnībā “iekarots” mērķis.

Latvijas kandidēšana uz ANO DP kā oficiāls politisks mērķis ir apstiprināts jau ar Ministru kabineta 2011. gada 24. augusta rīkojumu, kas skaidri uzdod Latvijas Republikas Ārlietu ministrijai gatavot un īstenot Latvijas kandidēšanu 2025. gada vēlēšanās.⁴ Šis uzdevums ir bijis klātesošs Ārlietu ministrijas darbībās, bet citi tuvāki, neatliekamāki un būtiskāki uzdevumi ir bijuši prioretizēti valsts diplomātiskajā dienaskārtībā. Vienlaicīgi šis ir bijis ilgtermiņa uzdevums, kura īstenošanas aktīvākais posms sākās tieši 2020. gadā ar virkni publisku pasākumu un paziņojumu.

Nojausmu, ka kandidēšana uz ANO DP tiek aktualizēta, demonstrēja arī 2019. gada “Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos”. Vēl 2018. gada dokumentā Latvijas gatavošanās kandidēšanai tiek pieticīgi atzīmēta, ka “ANO kontekstā ir būtiski, ka ES dalībvalstis īsteno aktīvu ārpolitiku kā ANO Drošības padomes pastāvīgie vai nepastāvīgie locekļi. Šo iemeslu dēļ Latvija ir sākusi gatavoties 2025. gadā notiekošajām vēlēšanām uz ANO Drošības padomes nepastāvīgā locekļa vietu 2026.–2027. gadam. Latvijas uzkrātā ārpolitiskā pieredze un zināšanas ir pietiekamas, lai šo mērķi sasniegtu.”⁵ 2019. gada ziņojums savukārt jau skaidri definē šo kā pašsaprotamu faktu: “Latvijas kandidēšana uz ANO Drošības padomes nepastāvīgā locekļa vietu uz 2026.–2027. gada termiņu ir gan ieguldījums Latvijas valsts drošībā, gan iespēja piedalīties globālo miera un drošības jautājumu risināšanā. Starptautiskā un nacionālā līmenī Ārlietu ministrija vada un koordinē Latvijas kampaņu ievēlēšanai ANO Drošības padomē.”⁶

Vēl vairāk, 2019. gada ziņojumā ar ANO saistītajiem jautājumiem ir atvēlēta prominentāka loma nekā parasti. Tādēļ pārsteidz, ka 2020. gada ziņojumā Latvijas kandidēšana uz ANO DP nav norādīta centrālajā kopsavilkumā un ierakstīta kā pašsaprotama, ikdienišķa darbība: “Starptautiskā un nacionālā līmenī Ārlietu ministrija vada un koordinē Latvijas gatavošanos vēlēšanām ANO Drošības padomē, uz nepastāvīgās dalībvalsts vietu termiņam no 2026. gada līdz 2027. gadam. Turpinās diplomātiskais darbs atbalsta gūšanai, stiprinot diplomātiskās attiecības ar ANO valstīm dažādos reģionos, plānojot un attīstot Latvijas diplomātisko pārstāvību.”⁷ Vienlaicīgi gan ziņojuma pamattekstā skaidri demonstrē to, ka Latvija arvien ciešāk sevi redz un prezentē kontekstā ar ANO kā starptautisko tiesību, demokrātisko principu un daudzpusējas (multilaterālas) sadarbības veicinātāju. Šī jautājuma evolūcija “ministra ziņojumos” demonstrē pārliecību neapstrīdami turpināt plānu.

Pēc atsevišķām intervijām medijos vēl 2019. gadā⁸ plāna īstenošanas pirmā aktīvā kā daļa sākās tieši 2020. gada ietvaros, kad Ārlietu ministrija kā atbildīgā iestāde par ANO un arī kandidēšanu ANO DP vispirms jau 2020. gada jūlijā guva Latvijas Valsts prezidenta Egila Levita atbalstu idejai.⁹ Tādējādi arī tika dots starts jautājuma apspriešanai Latvijā, kam oktobrī sekoja gan publiska ekspertu diskusija par jautājumu,¹⁰ tostarp arī prezentējot Latvijas Ārpolitikas institūta izstrādātu analīzi par Latvijas interesēm, kandidējot uz ANO DP,¹¹ gan publikācijas medijos,¹² gan skaidrojumus, par to kā virzīt iniciatīvas ANO,¹³ gan arī plašāka ANO 75. gadadienas atzīmēšanas pasākumu sērija Latvijā.¹⁴ Ārlietu ministrija 2020. gadā gan ir strādājusi ne tikai pie Latvijas kandidēšanas uz ANO DP jautājuma aktualizēšanu un leģitimizēšanu Latvijas sabiedrībā. Valsts aktīvi lobē savu pārstāvju klātbūtni gan pašās ANO struktūrās,¹⁵ gan dalību valstij svarīgo jautājumu risināšanā un uzsvēršanā,¹⁶ tostarp, rīkojot arī tematiskās diskusijas ANO dalībvalstīm.¹⁷

Tādējādi ir skaidrs, ka Latvija kandidēšanu uz ANO DP ne tikai uztver nopietni, bet arī tiecas rīkoties atbilstoši. Ir skaidrs, ka COVID-19 pandēmija ne tikai faktiski traucēja debašu laicīgai publiskai norisei, bet arī aizēnoja Ārlietu ministrijas un Latvijas Valsts prezidenta centienus aktualizēt jautājumu redzamā līmenī. Vienlaicīgi jāatzīmē gan, ka pats ANO DP fenomens un tā nozīmīgums plašākai Latvijas sabiedrībai nav plaši zināms un saprotams. Bet, ņemot vērā, ka tieši Saeimas deputāti ir aktīvākie viedokļu agregētāji, paudēji un veidotāji, kā arī masu mediju intereses mobilizētāji, “īstās” debates vēl ir tikai gaidāmas. Saeimā provizoriski plānotās atsevišķās diskusijas dažādās komisijās par Latvijas kandidēšanu ANO DP būs patiesais tests šīs apņemšanās atbalstam Latvijas sabiedrībā un politiskajā elitē. Turklāt, ņemot vērā gan pieredzi ar gatavošanos Latvijas prezidentūrai Eiropas Savienības Padomē, gan arī to, ka pats intensīvākais un valsts budžeta izdevumiem potenciāli nozīmīgākais posms sāksies vēl tikai ap 2023. gadu, intensīvākas debates un viedokļu dažādība vēl ir nobriešanas stadijā. Ambīciju atklāšanas tehniskais posms 2020. gadā gan ir noslēdzies bez problēmām.

LATVIJAS ANO AMBĪCIJU ĪSTENOŠANA (2021)

Latvijas ANO ambīciju īstenošanas process ir sācies un turpināsies līdz pat 2025. gadam, kad notiks balsošana ANO Ģenerālajā asamblejā par kādu no kandidātvalstīm. Latvijas pašreizējais konkurents ir Melnkalne. Spēja diplomātiski lobēt savu valsti un “aspēlēt” konkurentus ir process, ko Latvija šobrīd aktīvi turpina apgūt. Kamēr diplomātiskais dienests jau pakāpeniski sāk iepazīstināt tuvus un tālus potenciālos partnerus ar Latviju un tās vēlmi būt ANO DP, tikmēr politiski lielākais lobēšanas svars būs tieši, sākot ar 2023. gadu. Vienlaicīgi 2023. gads būs arī svarīgs no Latvijas iekšpolitiskā viedokļa, jo būs jautājums, vai šā brīža idejas līderi un politiskie vadītāji vēl būs savos amatos. Šīs nodaļas ietvaros, pamatojoties uz autora veiktām intervijām ar Saeimas Ārlietu komisijas priekšsēdētāju Rihardu Kolu, Latvijas Valsts prezidenta ārlietu padomnieci Solveigu Silkalnu, Latvijas Republikas vēstnieku un pastāvīgo pārstāvi Apvienoto Nāciju Organizācijā Ņujorkā Andreju Pildegoviču, un Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas Starptautisko organizāciju un cilvēktiesību departamenta direktori Dr. Ilzi Rūsi, tiks aplūkoti nākamie soļi un Latvijas ANO ambīciju īstenošanas ārpolitiskā loģika turpmākajos gados.

No politiskā viedokļa raugoties, visu vadošo Latvijas ārpolitikas institūciju viedokļi izēmē konsensu par Latvijas kandidēšanas ANO DP nepieciešamību. Tāpat kā arī nepieciešamību uzvarēt. Melnkalne tiek uztverta kā uzvarams pretinieks, bet apziņa, ka nenovērtēt otru jaunāko ANO dalībvalsti un būt iedomīgiem, ir pārāk riskanti.

Tāpat vienmēr pastāv iespēja, ka vēl kāda no Austrumeiropas valstu grupas pēkšņi var izvirzīt savu kandidatūru. Latvijas diplomātiskais dienests ir stingrā pārliecībā, ka nekas mazāks par uzvaru netiek pieļauts. Tas ļauj uzturēt Latviju neatslābstošā pozīcijā. Latvijai ir plašs “netradicionālo partneru” loks, kas ir jāapgūst un kuri ar sevi jāiepazīstina. Lielāku sinerģiju starp bilaterālo attiecību veidošanu ikdienas līmenī un visaptverošo jautājumu risināšanu esot nepieciešams nodrošināt, lai Latvija laicīgi spētu mobilizēt skaidru mērķi, skaidrus uzstādījumus un pozīciju. Tiesums un nemainīgums valsts vēlmēs un principos ir būtiska veiksmīgas stratēģijas daļa attiecībā uz partneriem.

Vēlpmju un principu, centrālo ideju formulēšana ir process, kas sāksies 2021. gadā un turpināsies vēl pāris gadus. Gan caur tematiskām diskusijām par klimatu un ilgtspējīgu attīstību, tiesiskumu un demokrātiju, sieviešu līdzdalību un digitālajiem jautājumiem, gan caur ikgadējām ārpolitikas debatēm Saeimā, gan caur lēmumu pieņēmēju slēgtajiem formātiem un “diplomātisko stratēģiju virtuvi” Ārlietu ministrijā. Šis ir dabisks un normāls process, kura rezultātā tiks nodefinētas tās tēmas, kuras Latvija uzsvērs un kuras virzīs. Šo tēmu nopietnība nedrīkst tikt nenovērtēta, jo tām būs jāgūst piekrišana arī Latvijas sabiedrībā un politiķu vidū. Turklāt šīs tēmas arī ilgtermiņā definēs to, kā Latvija redz sevi pasaulē un uz kā Latvija balsta savu tēlu. Tāpat tiks ņemtas vērā tēmas, kas būs svarīgas ANO un visai pasaulei. Visbeidzot, Latvijai ir lepmi jānes savs mazas valsts statuss. Mazo valstu pasaulē ir vairāk nekā vidējo un lielo. Tādēļ panākt to, ka tās sevi asociē ar Latviju, ir viena no taktikām. Bet mazās valstis un pasaules reģionu problemātika ir daudzveidīga. Tādēļ tēmas nedrīkst būt marginālas, un tādēļ tēmas nedrīkst būt pārāk šauras.

Tēmu un prioritāšu izvēle ir būtisks darbs, kas jāveic, lai panāktu maksimālu ANO dalībvalstu atbalstu. Lietuvas savulaik sasniegtais rezultāts 187 balsis ir gan tikai – ja tiecas būt ambiciozs un tēmē uz vienbalsību, gan arī izcils, ja skatās no šāda rezultāta sasniedzamības sarežģītības viedokļa. Diplomātiskā izveicība un spēja atgādināt par Latvijas agrāko kandidēšanu un atteikšanos no tālākas kandidēšanas par labu kādai citai valstij arī ir daļa no valsts kā uzticama un atbildīga partnera tēla veidošanas viedokļa. Šādas atteikšanās no uzstādītā mērķa nav retas, jo tuvākie piemēri liecina, ka Gruzija, piemēram, atteicās par labu Lietuvai un Bulgārija – par labu Polijai. Te gan ķecerīgi būtu jāatzīmē, ka pasaules politika ir ļoti mainīga, un tādēļ arī Latvijai jābūt gatavai negatīvākajam scenārijam, ka pēkšņi var nākties atkal atteikties no kandidēšanas ANO DP “augstāka mērķa vārdā”. Bet tas nekādā gadījumā nemazinātu kandidēšanas procesa un iegūstamo mācību nozīmīgumu.

Dažas no mācībām noteikti būs saistītas ar 2023. gada problemātiku, kad būs jāsāk aktīvākā gatavošanās fāze – gan diplomātu lobēšana, gan konkrēto tēmu prezentēšana, gan Latvijas un ārvalstu mediju un sabiedrību informēšana par Latvijas nolūkiem un

valsti kopumā. 2023. gads Latvijas gadījumā iezīmēs gan faktu, ka tikko būs ievēlēta 14. Saeima un izveidota jaunā valdība, kuras aprises un pozīcijas par ārpolitikas jautājumiem var arī nesakrist ar līdzšinējām valdībām. 2023. gadā arī notiks Latvijas Valsts prezidenta vēlēšanas, kur esošajam prezidentam, paredzams, būs iespēja censties iegūt tiesības turpināt pildīt savu iesākto. Sevišķi jau šobrīd “iemīto taciņu” ar gatavošanos Latvijai kandidēt ANO DP. Tādēļ, līdzīgi kā kaimiņvalsts Igaunijas gadījumā, ir būtiski, lai šim procesam ir stabili un spēcīgi lideri diplomātiskajā dienestā, kuri nodrošina institucionālo atmiņu un procesa nepārtrauktību. Pašai kandidēšanai uz ANO DP Ārlietu ministrijai ir uzdots izveidot starpinstītūciju darba grupu, kurā šo procesu koordinēt.

Procesa nepārtrauktības aspekts neattiecas vien uz pašu kandidēšanas jautājumu. Tas attiecas arī uz visu Latvijas ārpolitiku un tās turpināšanu caur kandidēšanu. Proti, Latvijas kandidēšana uz ANO DP ir daļa no Latvijas ārpolitikas, kuras pamatā ir valsts suverenitātes saglabāšana tiesībās balstītā pasaules kārtībā. Kā brīdināts arī 2019. gada ārlietu ministra ziņojumā: “Starptautiskās institūcijas, starptautiskās tiesības, brīvā tirdzniecība un demokrātiskās vērtības nav vairs pašsaprotamas un prasa arvien lielāku iestāšanos par tām. Kā liecina vēsture, brīžos, kad sakustas vai mainās spēku samērs pasaulē, vienmēr uzvirto krīzes un pieaug riski.”¹⁸ Šis tikai apliecina, ka Latvijas kandidēšana uz ANO DP ir svarīga no Latvijas valstiskuma viedokļa. Tā ir svarīga un būtiska no starptautisko tiesību vides un multilaterālisma veicināšanas viedokļa. Tā ir svarīga, lai parādītu atbalstu saviem partneriem un parādītu to, ka Latvija nav tikai starptautiskās multilaterālās vides patērētāja, bet arī veidotāja. Tā ir svarīga, lai beidzot sāktu veidot vienotu Latvijas valsts tēlu pasaulē – gan tuvāku, gan tālāku partneru acīs. Tā ir svarīga, lai skaidri pateiktu, ka “Latvija spēj virzīt un risināt ne tikai jautājumus, kas izriet no mūsu nacionālajām interesēm,”¹⁹ kā to arī norādīja R. Kols. Šis ilustrē to, ka Latvijas kandidēšana uz ANO DP iezīmē jaunu turpinājumu nelielās valsts ārpolitiskajā darbībā.

MAZAS VALSTS ĀRPOLITIKAS JAUNĀS CIKLS

Šis Latvijas ārpolitikas jaunais turpinājums iezīmē jaunu ciklu mazās jeb nelielās valsts ārpolitikā. Šis nodaļas uzdevums ir īsumā konceptualizēt Latvijas virzību uz ANO DP no valsts interešu un nepieciešamības viedokļa, ņemot vērā iepriekšējās divās nodaļās aplūkotos tehniskos risinājumus un situācijas tālāko attīstību. Latvijas kandidēšana uz ANO DP šobrīd šķiet vairāk tehnisks, diplomātisks process, kuru vada Ārlietu ministrija kā valsts pārvaldes iestāde. Jautājuma būtība vēl nav pilnvērtīgi izdiskutēta. Pastāv pieeja, ka Latvijas kandidēšana uz ANO DP ir jāuztver tieši kā tehnisks process, kas

prasis kopumā pāris miljonus eiro no valsts budžeta vairāku gadu griezumā, bet kas ir Latvijas sabiedrību un iekšpolitiku neietekmējošs faktors. Un – ja tas tieši neietekmē sabiedrību, tad tā ļauj, ka profesionāļiem un jomas ekspertiem varētu būt arī taisnība. Tādēļ 2021. gadā primāri darāmā lieta, ko uzver arī intervētie lēmumu pieņēmēji, ir skaidri un nepārprotami vienoties par ambīciju līmeni, kādā ANO tiks pacelts Latvijas ārpolitikā turpmākos gadus.

Bet ir arī otra pieeja – tas, kā šis process definē visu Latvijas ārpolitiku un attiecīgi arī sabiedrību kopumā. Latvijas ārpolitika, kā daudzkārt minēts, ir gājusi cauri posmiem, kas ir bijuši sava valstiskuma un ilgtspējas atjaunošana un pierādīšana starptautiskajā sistēmā pēc neatkarības atgūšanas. Latvijas ārpolitika un diplomātiskais dienests ir gājuši cauri dažādām nobriešanas un mācīšanās fāzēm un mirkļiem – notika iestāšanās Eiropas Savienībā un mācīšanās būt par daļu no starptautiskas demokrātiskas un birokrātiskas vides; notika iestāšanās NATO un mācīšanās būt ne tikai drošības patērētājiem, bet arī drošības veicinātājiem un atbalstītājiem caur misijām dažādos pasaules reģionos; notika savas pašapziņas celšana ar pievienošanos OECD un aktīvu iebildumu celšanu Eiropas Padomē pirms dažiem gadiem; notika savas vietas un lomas nostiprināšana ikvienā starptautiskajā sadarbības formātā, tostarp arī nesenās un vēl plānotās dalības un pārstāvības dažādos ANO formātos, vēl neskaitot pašu Drošības padomi.

Tādējādi, kamēr Latvija rūpīgi iesakņojusi sevi Rietumu starptautiskajās organizācijās, valsts tēla veidošanas ceļš ir vēl tālu ejams. Latvijas prestižs jeb tēls starptautiskajā sistēmā 30 gadu laikā ir, objektīvi raugoties, uzlabojies. Tomēr to vēl joprojām bieži bojā iekšpolitiskie notikumi un “nepadarītie mājasdarbi”. Latvijas tēlu arī neveicina ne tikai tas, ka valstij kopš Latvijas prezidentūras ES Padomē nav bijis vienotas, masveidīgas un redzamas tēla kampaņas ārvalstīs, bet arī tas, ka valstij iekšēji pašai nav vienotas skaidrības par savu tēlu. To, cerams, spēš beidzot un sasaistīt ar kandidēšanu uz ANO DP, labot jau 2014. gadā izveidotā Latvijas ārējā tēla politikas koordinācijas padome.²⁰ Cerams, ka “ārpolitikas pabērns” valsts tēls beidzot iegūs kārtīgu vecāku uzmanību.

Ir skaidrs, ka Latvijas šā brīža ārpolitikā prestiža celšana un kvalitatīva līdzdalība ir kļuvuši par galvenajiem mērķiem. Kandidēšana ANO DP to ļaus kvalitatīvi un kompleksi īstenot. Ir arī skaidrs, ka pārmaiņām Latvijas ārpolitikā agri vai vēlū bija jānotiek, lai izvairītos no diplomātiskā dienesta un valsts ārpolitikas stagnācijas un ieslīgšanas bīstamā pašapmierinātībā. Pasaule ir konstanti mainīga, un modrībai, klātbūtnei un līdzdalībai ir jābūt nepārtrauktai. Šis jaunais turpinājums Latvijas ārpolitikā ir ilgtermiņa mērķis. Ne tikai Latvijas diplomātiskais dienests rēķina kandidēšanu uz ANO DP trijās fāzēs, kur pirmā ir pati kandidēšana, kam sekos būšana nepastāvīgā locekļa vietā, un trešā, kas ir Latvijas kopējā dalība ANO un starptautiskajā sistēmā. Faktiski jau 2020. gads bija sākums tam, kas ilgs gandrīz visu desmitgadi, ne tikai 2021.

Tādēļ ir īpaši svarīgi apzināties, ka kandidēšana uz ANO DP vienlīdz var būt gan tehnisks process un šis var būt arī valsti turpmāk definējošs process. Respektīvi, cik ļoti tieši ANO definēs Latvijas jauno ārpolitikas ciklu kopumā. Tas būs atkarīgs no Latvijas pašas pašpārliecinātības un ambīciju līmeņa. Latvijai ir laiks kļūt proaktīvākai, globālākai un pašpārliecinātākai. No šā brīža apņēmības un valsts ārpolitikas situācijas raugoties, ir pamats uzskatīt, ka Latvijas ārpolitika relatīvi droši ieiet jaunā ciklā; tai ir jauns turpinājums.

SECINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS

Tādējādi kopumā var secināt, ka Latvijas Republikas kandidēšana uz Apvienoto Nāciju Organizācijas Drošības padomes nepastāvīgā locekļa vietu ir ilgstošs process, kas sākas pirms desmit gadiem un vēl turpināsies apmēram desmit gadus. Tikai tagadējā desmitgade būs arī jauns Latvijas ārpolitikas cikls, kura ietvaros valsts tieksies sekmēt savu prestižu, veidojot tēlu visā pasaulē un sekmējot starptautisko institūciju un organizāciju stiprināšanu. 2020. gads iezīmēja tehnisku procesa sagatavošanu un publisku kandidēšanas mērķa atklāšanu. Sākot ar 2021. gadu, Latvijai būs jādefinē skaidra stratēģija kandidēšanai uz ANO DP un to, vai un kā šī gatavošanās ietekmēs arī valsts kopējā tēla veidošanas procesu. Latvijas ārpolitikai kļūstot aktīvākai un pasaulē pamatnāmākai, faktiski mainīsies arī Latvijas līdzšinējā pieeja.

Līdzīgi kā Ziemeļvalstis, kas arī, mazas būdamas, pakāpeniski paplašināja savu ārpolitisko redzamību, tostarp caur multilaterālisma, tiesiskuma un cilvēktiesību principu sekmēšanu pasaulē, līdzīgi soļi būs jāspēr arī Latvijai, ja tā vēlas ilgtermiņā saglabāt savu leģitimitāti partneru acīs. Latvija vairs nevar būt tikai māceklis, drošības un reģionālā ekonomiskā režīma patērētājs. Baltijas valstij ir jābūt arī šo procesu veidotājam un aktīvai atbalstītājam. Būt par aktīvu starptautiskās sabiedrības locekli ir mūsu kā izaugušas valsts pienākums.

Šobrīd diskusijas par Latvijas virzāmajām tēmām un prezentējamo tēlu vēl ir sākuma posmā. Tādēļ ir svarīgi apzināties, ka būs nepieciešams ne vien stāstīt, bet arī zināt, ko stāstīt. Tas, vai sabiedrība, eksperti, politiķi un masu mediji tiks pilnvērtīgi un ar sāta sajūtu iesaistīti tēmu apspriešanā, būs atkarīgs no procesa virzītāja – Ārlietu ministrijas. Latvijai ir būtiski izvēlēties pamatotas un aizstāvas tēmas, ko virzīt. Klasiskākā tēma ir saistīta ar Latvijas “zaļumu”. Lai arī tā sevišķi labi varētu rezonēt ar klimata pārmaiņu jautājumu, vienlaicīgi tā ir pretrunīga, jo pašas Latvijas un tās iedzīvotāju faktiskā “zaļā domāšana un uzvedība” ir plaši apstrīdēta. Citas tēmas, ko Latvija daudz sekmīgāk varētu šādā vai citā formā virzīt kā savus sasniegumus

raksturojošas, ir jau minētais jautājums par sieviešu lomu un iespējām Latvijas un pasaules sabiedrībā.

Vienlaicīgi, domājot arī par Latvijas kandidēšanas uz ANO DP sasaisti ar kopējā valsts tēla veidošanu, varētu rekomendēt trīs šādu raksturlielumu apspriešanu: 1) modernās Latvijas sasniegumi demokratizācijā, kur Latvija pasaules reitingos objektīvi tiek atzīta starp konsolidētām demokrātijām; 2) Latvijas ekonomikas izaugsmes sasniegumi par spīti ierobežotiem dabiskajiem resursiem; un visbeidzot 3) mazas valsts diplomātiskums – kompromisu meklēšana, piekāpīgums kolektīvo interešu labā un savas lomas apzināšanās kā sadarbību sekmējošam partnerim, tostarp arī attiecībās ar citām Baltijas valstīm. Šie vispārīgie un plašie raksturlielumi piešķir Latvijai ticamību un ir detali-zētāk instrumentalizējami.

Tādējādi Latvijas kandidēšana uz ANO DP ir primāri nepieciešama Latvijai savas ārpolitikas un ārpolitiskās domāšanas paplašināšanai un attīstīšanai. Tā ir nepieciešama arī Latvijas valsts ārpolitikas “ierakstīšanai” Latvijas vēsturē un pasaules vēstures liecībās. Bet pats būtiskākais, protams, ir apzināties, ka konkurences process par uzvaru vēlēšanās un iekļūšanu ANO Drošības padomē būs pārbaude tam, vai Latvija maz prot reklamēt savu valsti.

ATSAUCES

- ¹ “Latvija un tās pārstāvji ANO sistēmas struktūrās,” Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 14.12.2020, <https://www.mfa.gov.lv/arpolitika/starptautiskas-organizācijas/latvija-apvienoto-naciju-organizacija/latvija-un-tas-parstavji-veletas-ano-sistemas-strukturas>
- ² “Prezidente pateicas atbalstītājiem un atsauc kandidatūru uz ANO ģenerālsekretāra amatu,” Latvijas Valsts prezidenta kanceleja, 05.10.2006, <https://www.president.lv/lv/jaunumi/zinas/prezidente-pateicas-atbalstitajiem-un-atsauc-kandidaturu-uz-ano-generalsekretara-amatu-10082#gsc.tab=0>
- ³ Ignatāne, G., Lulle, A., “Rokasgrāmata par ANO,” Apvienoto Nāciju Organizācijas Attīstības Programma, 2005, 103.–104. lpp, https://www.researchgate.net/profile/Aija_Lulle/publication/267980809_Rokasgramata_par_ANO/links/545e53d70cf2c1a63bfc1cef/Rokasgramata-par-ANO.pdf
- ⁴ “Par Latvijas Republikas kandidatūras izvirzīšanu Apvienoto Nāciju Organizācijas Drošības padomes vēlēšanās, Ministru kabineta rīkojums Nr. 401, Rīgā,” Latvijas Republikas Ministru kabinets, 24.08.2011, <https://likumi.lv/ta/id/234938-par-latvijas-republikas-kandidaturas-izvirzisanu-apvienoto-naciju-organizācijas-drosibas-padomes-velesanas>
- ⁵ “Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos 2018. gads,” Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 27.12.2018, 3. lpp, https://www.mfa.gov.lv/images/ministrija/Arpolitikas_zinojums_2018.pdf
- ⁶ “Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos 2019. gads,” Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 30.12.2019, 4. lpp, https://www.mfa.gov.lv/images/ministrija/Arpolitikas_zinojums_2019.pdf
- ⁷ “Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos 2020. gadā,” Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 30.12.2020, 6. lpp, https://www.mfa.gov.lv/images/ministrija/Arpolitikas_zinojums_2020.pdf

- ⁸ Pildegovičs, A., "Maratona skrējienā – pie ANO augstā galda," Latvijas Vēstnesis, 03.07.2019, <https://lvportals.lv/viedokli/305825-maratona-skrejiena-pie-ano-augsta-galda-2019>
- ⁹ "Valsts prezidenta Egila Levita uzruna diskusijā par Latvijas interesēm un iespējām ANO saistībā ar organizācijas 75. gadskārtu," Latvijas Valsts prezidenta kanceleja, 27.07.2020, <https://www.president.lv/lv/jaunumi/zinas/valsts-prezidenta-egila-levita-uzruna-diskusija-par-latvijas-interesem-un-iespejam-ano-saistiba-ar-organizacijas-75-gadskartu-26339#gsc.tab=0>
- ¹⁰ "Apspriedis Latvijas intereses un iespējas ANO Drošības padomē 2026.–2027. gadā," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, Latvijas Vēstnesis, 22.10.2020, <https://lvportals.lv/dienaskartiba/321182-apspriedis-latvijas-intereses-un-iespejas-ano-drosibas-padome-2026-2027-gada-2020>; "Apspiež Latvijas intereses un iespējas ANO Drošības padomē 2026.-2027. gadā," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, *YouTube*, 23.10.2020, https://www.youtube.com/watch?v=Q7fg_dQTevA
- ¹¹ Bukovskis, K., "Latvijas intereses un iespējas Apvienoto Nāciju Organizācijas Drošības padomes nepastāvīgās dalībvalsts statusā," Latvijas Ārpolitikas institūts, 2020, https://liia.lv/en/publications/latvijas-intereses-un-iespejas-apvienoto-naciju-organizacijas-drosibas-padomes-nepastavigas-dalibvalsts-statusa-873?get_file=1
- ¹² Laganovskis, G., "Latvija ANO Drošības padomē – kad, kāpēc un kā," Latvijas Vēstnesis, 29.10.2020, <https://lvportals.lv/skaidrojumi/321365-latvija-ano-drosibas-padome-kad-kapec-un-ka-2020>
- ¹³ Pildegovičs, A., "Latvijas un ANO iniciatīvas pret infodēmiju," *Jurista Vārds*, 20.10.2020, <https://juristavards.lv/doc/277400-latvijas-un-ano-iniciativas-pret-infodemiju/>
- ¹⁴ "ANO 75. gadadienas pasākumi," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 09.12.2020, <https://www.mfa.gov.lv/arpolitika/starptautiskas-organizacijas/latvija-apvienoto-naciju-organizacija/deklaracija-par-ano-75-gadadienas-atzimesanu>
- ¹⁵ "Latvija Apvienoto Nāciju Organizācijā," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 17.09.2020, <https://www.mfa.gov.lv/arpolitika/starptautiskas-organizacijas/latvija-apvienoto-naciju-organizacija>
- ¹⁶ "Latvija 2021. gadā vadīs ANO Zinātnes, tehnoloģiju un inovāciju foruma darbu," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 15.12.2020, <https://www.mfa.gov.lv/aktualitates/zinas/67222-latvija-2021-gada-vadis-ano-zinatnes-tehnologiju-un-inovaciju-foruma-darbu>
- ¹⁷ "Ārlietu ministrs Latvijas organizētā ANO pasākumā uzsver dezinformācijas draudus COVID-19 krīzes laikā," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 02.12.2020, <https://www.mfa.gov.lv/aktualitates/zinas/67123-arlietu-ministrs-latvijas-organizeta-ano-pasakuma-uzsver-dezinformacijas-draudus-covid-19-krizes-laika>
- ¹⁸ "Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos 2019. gads," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 30.12.2019, 1. lpp, https://www.mfa.gov.lv/images/ministrija/Arpolitikas_zinojums_2019.pdf
- ¹⁹ Autora intervija ar Latvijas Republikas Saeimas Ārlietu komisijas priekšsēdētāju Rihardu Kolu, Rīgā, 9.11.2020
- ²⁰ "Notiks Latvijas Ārējā tēla politikas koordinācijas padomes sēde," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 02.10.2020, <https://www.mfa.gov.lv/aktualitates/zinas/66710-notiks-latvijas-areja-tela-koordinacijas-padomes-sede>

STARPTAUTISKĀ DROŠĪBA PANDĒMIJAS LAIKĀ

Toms Rostoks

Drošības un stratēģiskās pētniecības centra vadošais pētnieks,
Latvijas Nacionālā aizsardzības akadēmija

2019. gada Ārlietu ministra ziņojumā par paveiktajām un iecerētajām darbībām valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības (ES) jautājumos pašreizējā starptautiskā vide tikusi raksturota kā “dinamiska” un “mainīga.” Tiek arī atzīmēts, ka mūsdienās “starptautiskie izaicinājumi kļūst aizvien komplicētāki.”¹ Šis ir pieklājīgs veids, kā raksturot bažas par pieaugošo neskaidrību starptautiskajā sistēmā, proti, ka dažādu pavērsienus starptautiskajā drošības situācijā kļūst aizvien grūtāk prognozēt. Līdz ar to valstīm kļūst aizvien grūtāk sagatavoties izaicinājumiem, kas tās sagaida nākotnē. Ja 2020. gada sākumā kādam vēl bija ilūzijas, ka dažādu draudu materializēšanos ir iespējams prognozēt, tad COVID-19 pandēmija šīs ilūzijas varētu būt kriedējusi. Jau gadiem ilgi bija zināms, ka pandēmijas riski pastāvēja un ka nākamā pandēmija bija tikai laika jautājums, taču nebija iespējams precīzi prognozēt, kad tieši tā sāksies un kāda tā būs. 2020. gada pieredze liek apsvērt COVID-19 pandēmijas ietekmi uz starptautiskās drošības procesiem. Līdz ar to šī raksta mērķis ir aplūkot pandēmijas ietekmi uz starptautisko drošību. Vispirms tiek aplūkota COVID-19 pandēmijas ietekme uz starptautisko konfliktu norisi, savukārt raksta otrajā daļā tiek aplūkota pandēmijas iespējamā ilgtermiņa ietekme uz starptautisko drošību. Raksta noslēgumā tiek iezīmēti iespējamie 2021. gada attīstības scenāriji un formulēti daži vispārīgi ieteikumi politikas veidotājiem.

COVID-19 UN STARPTAUTISKIE KONFLIKTI

Kāda ir bijusi COVID-19 pandēmijas ietekme uz starptautisko konfliktu norisi? Starptautiskā drošība ir daudzdimensionāla. Kopš starptautiskās drošības jēdziena paplašināšanas 1980.-os gados par vispārpieņemtu praksi ir kļuvusi atsaukšanās uz ekonomisko drošību, vides drošību, sociālo drošību un cilvēkdrošību, līdztekus tradicionālajai – militārajai – drošības izpratnei. Mūsdienās par neatņemamu starptautiskās drošības diskusiju sastāvdaļu ir kļuvusi arī kiberdrošība. Tomēr militārā

drošība diskusijās par starptautisko drošību vēl joprojām ieņem īpašu vietu, jo tā simbolizē pašu sliktāko, kas var notikt, proti, cilvēku un infrastruktūras fizisku iznīcināšanu un valstu suverenitātes pilnīgu vai daļēju zaudēšanu. Likumsakarīgs ir jau tājums par to, kāda ir bijusi COVID-19 ietekme uz starptautiskajiem militārajiem konfliktiem 2020. gadā, jo pandēmija var mazināt, taču var arī pastiprināt savstarpējo naidīgumu.

No vienas puses, COVID-19 pandēmija var mazināt konfliktu izcelšanās riskus un intensitāti, jo militāro operāciju īstenošana pieprasa nozīmīgu spēku sapulcināšanu vienkopus. Fiziskās distancēšanās apstākļos militāro operāciju īstenošana rada papildu veselības apdraudējumus tajās iesaistītajiem karavīriem. Turklāt sliktākajā iespējamajā gadījumā COVID-19 izplatība varētu būt asimetriska, proti, no infekcijas izplatīšanās vairāk ciestu viena no konfliktā iesaistītajām pusēm. Pirms konflikta izcelšanās nav iespējams prognozēt, kura no karojošajām pusēm tiktu skarta vairāk. Ar pulcēšanos saistītie riski ir bijuši uzskatāmi redzami gadījumos, kad liels skaits karavīru ir vienkopus uzturējušies šaurās telpās, piem., lidmašīnu bāzes kuģos un zemūdenēs. Publiski pieejamā informācija liecina par to, ka 2020. gada pavasarī ievērojami COVID-19 uzliesmojumi ir notikuši uz ASV un Francijas lidmašīnu bāzes kuģiem *USS Theodore Roosevelt*² un *Charles de Gaulle*.³ Iespējams, ka līdzīgas problēmas ir skārušas arī citu valstu bruņotos spēkus. Tomēr jāreķinās ar to, ka daudzviet informācija par bruņoto spēku karavīru veselības stāvokli var nebūt publiski pieejama. Valstis var izvēlēties veikt plašus drošības pasākumus, lai mazinātu COVID-19 izplatības riskus, izolējot karavīrus no pārējās sabiedrības. Piesardzības pasākumi var tikt veikti arī gadījumos, kad pastāv risks inficēt sabiedroto valstu karavīrus. Pavasarī tika ievērojami samazināts militāro mācību *Defender-Europe 2020* mērogs.⁴ Savukārt lidmašīna, ar kuru 2. jūlija reisā bija paredzēts uz Latviju nogādāt kārtējo Kanādas karavīru rotācijas vienību, griezās atpakaļ, kad izrādījās, ka tās pasažieriem ir bijis kontakts ar COVID-19 inficētu personu.⁵ Protams, šāda veida apsvērumi tiktu atmesti gadījumā, ja izceltos militārs konflikts, taču ar slimības izplatības riskiem ir jāreķinās visām iesaistītajām pusēm, tāpēc pandēmijas apstākļos varētu samazināties valstu gatavība uzsākt militāru konfliktu.

Būtisks kara priekšnosacījums ir pirmskara optimisms, kura nozīme tikusi uzsvērtā virknē militāru konfliktu cēloņu izpētei.⁶ Izvērtējot pandēmijas ietekmi uz militāro konfliktu norisi, Berijs Pozens raksta, ka COVID-19 pandēmijai varētu būt pozitīva ietekme uz starptautisko drošību, jo pandēmija palielina ar militāro konfliktu norisi saistītos riskus.⁷ Vēsturiski militāro konfliktu laikā ir palielinājušies saslimšanas riski ar dažādām slimībām, un nereti slimības izrādījās nozīmīgāks nāves cēlonis, nekā nāve kaujas laukā. Ja militāri konflikti norisinās urbanizētā vidē, tad risks saslimt vēl vairāk palielinās. Militāro konfliktu apstākļos palielinās saslimšanas riski ne tikai starp

karavīriem, bet arī starp civiliedzīvotājiem, vienlaicīgi samazinoties veselības aprūpes organizāciju iespējām cīnīties ar vīrusa izplatību. Pandēmijas izraisītā ekonomiskā krīze arī samazina valstu optimismu attiecībā uz militāru konfliktu uzsākšanu un turpināšanu. Ekonomiskās krīzes sekas pagaidām vēl ir grūti aplēst, taču pastāv būtiska iespēja, ka pandēmijas negatīvās ekonomiskās sekas varētu būt ilgstošas. Tātad valstīm nākas rēķināties ar to, ka militāro konfliktu norise pandēmijas apstākļos ir saistīta ar vēl lielākiem riskiem nekā parasti.

Tomēr ir virkne iemeslu, kas liek apšaubīt salīdzinoši optimistisko skatījumu uz pandēmijas iespējām aplāpēt militāros konfliktus. Ir vērts sīkāk aplūkot trīs argumentu grupas: faktisko informāciju par militāro konfliktu norisi pandēmijas laikā, vispārīgus argumentus par iemesliem, kāpēc pandēmija varētu veicināt un pastiprināt konfliktus, un lielvalstu savstarpējās attiecības pandēmijas laikā. Pirmkārt, kopš pandēmijas sākuma jau ir pagājis gandrīz gads, un tas ļauj izvērtēt COVID-19 ietekmi uz starptautiskajiem konfliktiem kopš pandēmijas sākuma. *International Crisis Group* apkopotā informācija liecina, ka ANO Ģenerāļsekretāra Antoniu Gutēreša 2020. gada martā izplatītais aicinājums militārajos konfliktos iesaistītajām pusēm pārtraukt uguni un fokusēties uz COVID-19 izplatības ierobežošanu neatrada dzirdīgas ausis.⁸ ANO Drošības padome uz šo paziņojumu reaģēja novēloti un tikai 1. jūlijā vienojās par rezolūciju nr. 2532, kas aicināja militāros konfliktos iesaistītās puses pārtraukt uguni vai noslēgt pamieru uz 90 dienām. Lai arī sākotnēji šķita, ka vismaz nelielā daļā no pasaulē notiekošajiem konfliktiem karojošās puses varētu ANO Ģenerāļsekretāra aicinājumu ņemt vērā, taču jau 2020. gada vasarā kļuva skaidrs, ka vardarbība pasaulē nav mazinājusies.⁹ Pandēmijas laikā saasinājās robežkonflikts starp Ķīnu un Indiju, kura ietvaros bija kritušie abās pusēs. Lai arī ir maz ticams, ka šis konflikts varētu pāraugt lielāka mēroga militārās sadursmēs, tomēr konflikta saasināšanās vedina domāt, ka pandēmija nav kavējusi abas valstis aizstāvēt savas intereses ar militāra spēka palīdzību.

Otrkārt, lai arī pandēmija varētu pazemināt bruņoto spēku gatavības pakāpi un vairot pesimismu par iespējām sasniegt savus mērķus ar militāriem līdzekļiem, tomēr ir virkne iemeslu, kāpēc pandēmija varētu veicināt konfliktus, nevis tos mazināt. Pandēmija piedāvā valstīm iespēju logus. Laikā, kad valstu uzmanība ir galvenokārt iekšēji vērsta, var tikt paveiktas lietas, kuras ierastajos apstākļos izpelnītos citu valstu skaļu nosodījumu. Arī pandēmijas apstākļos atsevišķi pasākumi tiek nosodīti, tomēr katra valsts galvenokārt ir aizņemta ar savu problēmu risināšanu. Piemēram, Ķīna ir izmantojusi pandēmiju, lai tālāk nostiprinātu savu kontroli pār Honkongu. Un pandēmijas apstākļos īpašu uzmanību neizpelnījās arī sprādzienu virkne Irānā 2020. gada jūlijā. Šādi notikumi nepalika masu mediju un sabiedrības uzmanības lokā, jo 2020. gads bija ļoti piesātināts. Ja kādam vēl bija vajadzīgi papildu pierādījumi tam, ka COVID-19 izplatība nav mazinājusi starptautisko militāro konfliktu

izcelšanās iespējas, tad Azerbaidžāna un Turcija izmantoja COVID-19 izraisīto krīzi kā iespēju logu, lai saasinātu konfliktu par Kalnu Karabahas reģionu. Armēņu spēku sakaušana ir ļāvusi Azerbaidžānai atgūt kontroli pār daļu no 1990.-to gadu sākumā zaudētajām teritorijām.

Treškārt, bažas rada daudzu valstu savstarpējo attiecību virzība. COVID-19 izplatība ir pastiprinājusi negatīvās tendences valstu savstarpējās attiecībās. Ķīna ir tikusi vainota par vilcināšanos ar ierobežojošo pasākumu īstenošanu, kā rezultātā notika COVID-19 izplatība ārpus Ķīnas robežām. ASV valdība ir daudzkārt atsaukusies uz koronavīrusu kā uz "Ķīnas vīrusu". Šis attiecību saasinājums ir noticis uz iepriekšējos gados piedzīvotā tirdzniecības kara fona un ASV centieniem mazināt Ķīnas ietekmes izplatību pasaulē. Pandēmijas laikā arī pasliktinājās attiecības starp ASV un ES, kam par iemeslu bija ASV pēkšņais lēmums par ceļošanas ierobežojumu ieviešanu bez iepriekšējas konsultēšanās ar ES partneriem. Pandēmijas iespaidā ir pastiprinājušās bažas par vakcīnu nacionālismu, ko zināmā mērā veicināja ASV mēģinājums iegādāties Vācijas uzņēmumu, kas strādāja pie vakcīnas pret COVID-19 vīrusu.¹⁰ Ir pieaudzis saspīlējums starp Ķīnu un Indiju, Grieķiju un Turciju, kā arī pastāv risks pēc Baltkrievijā prezidenta vēlēšanām notikušo protestu rezultātā vēl vairāk pasliktināties attiecībām starp ES un ASV no vienas puses un Krieviju no otras puses. Krievijas sākotnējie aicinājumi atcelt ekonomiskās sankcijas, kas tika ieviestas pēc Krievijas militārās agresijas Ukrainā, nedeva nekādu rezultātu, un pozitīvus pavērsienus nedeva arī Krievijas sniegtā palīdzība Itālijai un ASV cīņā pret pandēmiju. Ir grūti iedomāties, ka pēc opozīcijas līdera Alekseja Navalņija noindēšanas mēģinājuma tuvākajā laikā varētu notikt pozitīvi pavērsieni Rietumvalstu un Krievijas attiecībās.

Pandēmijas iespaidā ir palielinājušās starpvalstu nesaskaņas, kas apgrūtina starptautisko organizāciju efektīvu funkcionēšanu. Apsūdzot Pasaules veselības organizāciju (PVO) informācijas slēpšanā pandēmijas agrīnajā stadijā par vīrusa izplatības patiesajiem apmēriem Ķīnā, ASV 2020. gada vasarā pieņēma lēmumu izstāties no PVO. Bažas raisa arī pandēmijas ekonomiskās sekas attīstības valstīs, kas varētu daudzus miljonus cilvēku atsviest atpakaļ nabadzībā. Pandēmijas laiku neraksturo tikai konflikti un nesaskaņas, tomēr kopējais starpvalstu attiecību stāvoklis 2020. gadā ir pasliktinājies. Iespējams, šiem faktoriem ilgākā laika posmā pat varētu būt lielāka negatīva ietekme uz starptautisko politiku, nekā īslaicīgām fluktuācijām bruņotu konfliktu skaita ziņā pasaulē.

COVID-19 IESPĒJAMĀ ILGTERMIŅA IETEKME UZ STARPTAUTISKO DROŠĪBU

Pandēmijas ilgtermiņa ietekme, visticamāk, būs nevienmērīga un atkarīga no vakcīnas pieejamības un pandēmijas radītajiem ekonomiskajiem zaudējumiem. Ikviens krīze rada iespādu, ka tai būs ilgtermiņa sekas, taču tādas var arī nebūt. Ja 2021. gadā vakcīna kļūs plaši pieejama, tad pakāpeniski atkritīs daudzi darba, ceļošanas, distancēšanās un brīvā laika pavadīšanas ierobežojumi. COVID-19 kontekstā ir vērts aplūkot vairākus starptautisko attiecību aspektus, lai izprastu pandēmijas iespējamās sekas. Tālāk tiks aplūkoti trīs mūsdienu starptautiskajā sistēmā nozīmīgi jautājumi: valstu varas sadalījums, militārās varas nozīme un tehnoloģiju loma starptautiskajās attiecībās.

Aplūkojot COVID-19 potenciālo ietekmi uz varas sadalījuma izmaiņām pasaulē, ir jāsāk ar to, ka diskusijas par varas sadalījuma izmaiņu norisi, proti, par pāreju no vienpolāras sistēmas uz daudzpolāru vai divpolāru sistēmu, norisinājās jau ilgāk nekā 10 gadus. Aplūkojot pandēmijas ietekmi uz starptautisko politiku, Ričards Hāss apgalvo, ka COVID-19 drīzāk varētu paātrināt notikumu gaitu, nevis to būtiski izmainīt.¹¹ Pieaugošā starptautiskā konkurence bija dzīves realitāte jau pirms pandēmijas, kas tādējādi kļuva tikai par kārtējo lielo notikumu, kurā bija vērojamas konkurences izpausmes. Attiecības starp ASV un Krieviju, kā arī ASV un Ķīnu bija uz lejupejošas trajektorijas jau labu laiku iepriekš. Arī starptautisko institūciju vājināšanās starptautisko attiecību vērotājiem nebija nekas jauns.

Pandēmijas norise nav fundamentāli mainījusi varas sadalījumu pasaulē ne militārās, ne ekonomiskās, ne maigās varas ziņā. Militārais līdzsvars starp valstīm nav būtiski mainījies, arī ekonomiskās varas ziņā. Gandrīz visu valstu valdības ir bijušas spiestas īstenot ekonomikas stimulēšanas pasākumus, lai izvairītos no vēl dziļākas ekonomiskās recesijas un nelabvēlīgām sociālajām sekām. Pandēmijas sekas varētu būt smagākas ASV nekā Ķīnā, taču jāreķinās ar to, ka Ķīnas sniegtā informācija varētu būt mazāk uzticama. Neraugoties uz milzīgajām ekonomiskajām izmaksām, kas ASV gadījumā būs vairāki triljoni dolāru,¹² pagaidām nekas neliecina, ka ekonomiskais spēku samērs pasaulē būtu strauji mainījies. Tiesa gan, tas vēl var mainīties, jo pandēmija vēl nav beigusies, un valdību izdevumi turpinās palielināties.

Būtiskas pārmaiņas nav notikušas arī maigās varas ziņā. Kritiski ir vērtējama gan Ķīnas, gan Krievijas, gan ASV rīcība pandēmijas laikā. Ķīna sākotnēji nebija pietiekami atklāta par COVID-19 izplatību, un tās sākotnēji neizlēmīgā rīcība ļāva vīrusam izplatīties visā pasaulē. Vēlāk Ķīna ieviesa stingrus pasākumus COVID-19 ierobežošanai, tomēr tās rīcība nav vairojusi simpātijas pret šo valsti. Ja pandēmija varēja būt Ķīnas lielā iespēja apstākļos, kad ASV nevēlējās uzņemties līderību, tad šī iespēja tika izniekota. ASV maigā vara varētu būt cietusi visvairāk. ASV iekšpolitika ir kļuvusi par

nebeidzamu šausmu stāstu, un D. Trampa valdības rīcība COVID-19 izplatības ierobežošanā ir bijusi novēlota un neefektīva, kā rezultātā ir gājuši bojā krietni vairāk nekā 200 000 cilvēku. Nepamanīts nepaliek arī tas, ka ir palielinājusies šķelšanās un nevienlīdzība ASV sabiedrībā. Tomēr citu valstu iedzīvotāju skatījums uz ASV varētu strauji mainīties. Demokrātu partijas kandidāta Džo Baidena uzvara ASV prezidenta vēlēšanās var izraisīt strauju ASV maigās varas atjaunošanos. Un tā nebūtu pirmā reize, jo ASV tēls strauji uzlabojās, kad ASV prezidenta amatā 2009. gadā Džordžu Bušu nomainīja Baraks Obama.

Krievijas centieni COVID-19 pandēmijas laikā uzlabot attiecības ar ES valstīm un ASV nav bijuši sekmīgi. Krievijai attiecībās ar Rietumvalstīm ir tāda pati problēma kā Ķīnai, proti, centieni nostiprināt iekšpolitisko kontroli negatīvi atspēlējas attiecībās ar valstīm, kuru ārpolitikā nozīmīgu vietu ieņem cilvēktiesību un likuma varas jautājumi. Krievijas gadījumā maigās varas kultivēšanu traucē opozīcijas līdera Alekseja Navaļņija indēšana, nepārtrauktā dezinformācijas straume un varas centralizācija,¹³ savukārt Ķīnas gadījumā tā ir kontroles nostiprināšana pār Honkongu un represijas pret uiguriem Siņdzjanas provincē. Nevienai no trim minētajām valstīm pandēmija nav radījusi labvēlīgus apstākļus maigās varas pozīciju stiprināšanai.

Otrs apspriešanas vērtais jautājums ir par militārās varas nozīmi starptautiskajā politikā mūsdienās. Šī jautājuma nozīme izriet no pandēmijas radīto apdraudējumu rakstura. COVID-19 izplatības rezultātā mirst cilvēki. Kopumā pasaulē 2020. gadā no COVID-19 ir miruši vairāk nekā 1 miljons cilvēku. Šis nav tradicionāls militārs apdraudējums, ko būtu iespējams likvidēt ar militāru līdzekļu palīdzību. Cīņā pret COVID-19 nozīmīgākā loma ir medicīnas personālam un sabiedrībai, kuras uzdevums ir fiziski distancēties un atbildīgi izturēties pret ieviestajiem ierobežojumiem. Nav pārsteidzoši, ka pandēmijas apstākļos ir pastiprinājušās diskusijas to, ka jaunā starptautiskā drošības dienaskārtība būs vairāk saistīta ar cilvēkdrošību un mazāk – ar militāro drošību. Tas nav pārsteidzoši, jo, piemēram, 2001. gada 11. septembra teroristu uzbrukumos ASV bojā gāja 2977 cilvēki, kamēr COVID-19 izplatības rezultātā ASV 2020. gadā bojāgājušo skaits ir nesalīdzināmi lielāks. Ir izteiktas prognozes, ka jaunā starptautiskās drošības dienaskārtība varētu būt vairāk vērsta uz cilvēkdrošības stiprināšanu, savukārt valstu aizsardzības izdevumi varētu samazināties.¹⁴

Tomēr pastāv arī virkne iemeslu, kāpēc tradicionālās militārās drošības nozīme varētu nemazināties. Lai arī īslaicīgs aizsardzības izdevumu samazinājums ir iespējams daudzās valstīs, tomēr pieaugošās starptautiskās konkurences rezultātā valstīm būs vajadzība stiprināt savu militāro drošību. Turklāt valstu aizsardzības izdevumi pēc lejupslīdes 1990.-os gados atsāka augt, un šī tendence ir turpinājusies līdz pat 2019. gadam, kad kopējie militārie izdevumi pasaulē sasniedza 1,9 triljonu ASV dolāru atzīmi.¹⁵ Turklāt starpvalstu attiecības šibrīža starptautiskajā sistēmā nav tādas,

lai valstis varētu atļauties samazināt aizsardzības izdevumus. Savstarpējai konkurencei palielinoties un starptautisko institūciju nozīmei samazinoties, valstis neredz citu iespēju kā vien iesaistīties militārajā konkurencē. Nav arī pamata uzskatīt, ka pandēmijas radītie ekonomiskie satricinājumi būs ilglaicīgi. Ja 2021. gadā vakcīna pret COVID-19 kļūs plaši būs pieejama, tad varētu notikt strauja ekonomikas atkopšanās, un cilvēku ikdiena un valstu savstarpējās attiecības varētu atgriezties līdzšinējā gultnē.

Trešais diskusijas vērtais jautājums ir par attiecību trijstūri starp starptautisko politiku, COVID-19 un informācijas un tehnoloģiju attīstību. Lai arī tehnoloģiju attīstības jēdziens ir ļoti plašs un ietver dažādas nozares, tomēr pandēmijas apstākļos īpašu nozīmi ieguvuši divi tehnoloģiju aspekti: informācijas un komunikāciju tehnoloģiju lomas palielināšanās COVID-19 izraisītās ekonomiskās recesijas pārvarēšanā un Ķīnas un ASV konkurences tehnoloģiju jomā saasināšanās. Pirmajā gadījumā informācijas un komunikāciju tehnoloģiju nozīmes palielināšanās ir pašsaprotama. Ja cilvēkiem nepieciešams ievērot fizisko distancēšanos, lai palēninātu vīrusa izplatību, tad vienīgais veids, kā mazināt pandēmijas negatīvo ietekmi uz ekonomiku, ir pēc iespējas vairāk izmantot attālinātā darba iespējas. Līdz ar to ir strauji palielinājusies lielāko informācijas un komunikāciju tehnoloģiju uzņēmumu vērtība. Tiek lēsts, ka piecu lielāko ASV *Big Tech* uzņēmumu – *Apple, Amazon, Alphabet, Microsoft* un *Facebook* – vērtība 2020. gada pirmo septiņu mēnešu laikā pieauga par 37 %, un šie pieci uzņēmumi veidoja aptuveni 20 % no kopējā ASV akciju tirgus vērtības.¹⁶ Otrkārt, strauji ir palielinājusies ASV un Ķīnas konkurence tehnoloģiju jomā. Jāatzīmē, ka šī nav jauna parādība, un arī iepriekšējos gados konkurence starp ASV un Ķīnu pakāpeniski pieauga. ASV uzņēmumi nebija apmierināti ar ierobežojumiem pieejai Ķīnas tirgum, un tika paustas bažas par to, ka Ķīnas varas iestādes un uzņēmumi aktīvi iesaistījās ASV un citu valstu uzņēmumu rīcībā esošo tehnoloģiju zagšanā.

Neraugoties uz dažādu ASV prezidentu ārpolitikas stilu, attiecībā pret Ķīnu īstenotā ārpolitika ir virzījies aizvien pieaugošas ierobežošanas politikas (*containment*) virzienā. Baraka Obamas abu prezidentūru laikā notika pakāpeniska ASV militārās klātbūtnes pastiprināšanās Āzijas un Klusā okeāna reģionā. Arī Donalda Trampa prezidentūras laikā Ķīnai tika pievērsta pastiprināta uzmanība. Lai arī kā tiktu vērtēts viņa uzsāktais tirdzniecības karš ar Ķīnu,¹⁷ tomēr attiecību saasināšanās gaitā ir izkristalizējusies arī ASV ārpolitika tehnoloģiju jomā. Kā raksta Adams Sigals, tad ASV ārpolitiku attiecībā pret Ķīnu raksturo trīs elementi: Ķīnas piekļuves augstajām tehnoloģijām ierobežošana, globālo piegāžu ķēžu restrukturizēšana un investīcijas jaunajās tehnoloģijās pašu mājās.¹⁸ ASV ir izdarījusi spiedienu uz saviem partneriem Eiropā un citviet pasaulē, lai tās neizvēlētos *Huawei* tehnoloģijas 5G tīkla nodrošināšanai. Savukārt 2020. gada vasarā ASV valdības uzmanības centrā nonāca Ķīnas uzņēmumam *ByteDance* piederošā aplikācija *TikTok*. Pamatojoties uz bažām par nacionālo

drošību, tika apsvērta iespēja liegt šai aplikācijai pieeju ASV tirgum.¹⁹ Šis ir atāķēšanās (*decoupling*) procesa izpausmes tehnoloģiju jomā, un ASV ārpolitika šajā ziņā, visticamāk, turpināsies arī turpmākajos gados neatkarīgi no ASV prezidenta vēlēšanu rezultātiem 2020. gada novembrī.

AR BAŽĀM GAIDOT 2021. GADU

2020. gads iesākās strauji. Janvāra pirmajās dienās tika nogalināts Irānas Revolucionārās gvardes vienības “Kudsas spēki” komandieris ģenerālis Kasems Soleimani, kas turpmāko dienu laikā noveda pie Irānas raķešu triecieniem par karabāzi Irākā, kurā atradās ASV (un arī Latvijas) karavīri, un pie Ukrainas pasažieru lidmašīnas notriekšanas Irānā. Tiešām var apgalvot, ka 2020. gads ir bijis satraucošiem notikumiem bagāts, un tas liek ar bažām raudzīties uz nākamo gadu. Līdz ar to nobeigumā ir vērts atzīmēt divas potenciāli pozitīvas iespējas un vienu negatīvu, kuras būtu jāņem vērā, sagaidot 2021. gadu. Pirmkārt, pozitīvas pārmaiņas starptautiskajā politikā ir iespējamās. Tiek uzskatīts, ka pastāv trīs starptautiskās politikas analīzes līmeņi – indivīda, valsts un starptautiskās sistēmas.²⁰ Lai arī parasti tiek uzskatīts, ka starptautiskās politikas norises virza fundamentāli makro līmeņa procesi, tomēr pēdējo gadu notikumi pasaulē ir iezīmējuši kaut ko līdzīgu pirmā – indivīdu – analīzes līmeņa renesansei.²¹ Galvenokārt tas ir noticis, pateicoties ASV prezidenta Donalda Trampa neordinārajai personībai, tomēr jāņem vērā arī Ķīnas, Krievijas, Vācijas un citu valstu piemēri, kur valstu ārpolitiku spēcīgi ietekmē tieši līderu personības vai institucionālie nosacījumi, kas atsevišķiem politiskajiem līderiem piešķir lielu teikšanu gan iekšpolitikā, gan ārpolitikā. Tas nozīmē, ka būtiskas izmaiņas starptautiskās politikas raksturā var notikt arī, nomainoties valstu vadītājiem. Šādā ziņā ievērojamas pārmaiņas, visticamāk, notiks ASV prezidenta vēlēšanu rezultātā.²² Vēlēšanās virsroku ir guvis Džo Baidens, un tas nozīmē, ka 2021. gadā ASV ārpolitika varētu kļūt konvencionālāka.²³ Lai arī pirmajās dienās pēc prezidenta vēlēšanām ASV prezidents Donalds Tramps neatzina sakāvi, tomēr nav pierādījumu, kas liktu apšaubīt vēlēšanu rezultātus. Tiesa gan, D. Trampa nevēlēšanās atzīt sakāvi vēlēšanās un gatavība tiesāties par balsu skaitīšanu atsevišķos štatos var padarīt varas nodošanas procedūru nervozāku un mazināt demokrātiskā procesa leģitimitāti ASV.

Otrā iespēja ir saistīta ar cīņu pret COVID-19 izplatību pasaulē. Ja vakcīna pret COVID-19 vēl nebūs pieejama 2020. gadā, tad, visticamāk, tā būs pieejama nākamā gada laikā. Novembra sākumā tika publiskota informācija par to, ka ASV uzņēmuma *Pfizer* un Vācijas uzņēmuma *BioNTech* radītās vakcīnas efektivitāte pārsniedz 90 %.²⁴

Ja Džo Baidens pēc kļūšanas par prezidentu vēlēties, lai ASV uzņemas līderību starptautiski, un atdzīvināt starptautiskās institūcijas, tad to paveikt varētu būt iespējams. Starptautisko sadarbību apgrūtina kolektīvās rīcības problēma, kas apgrūtina starptautisku sadarbību, taču pastāv daudzas globāla mēroga problēmas (piemēram, klimata pārmaiņas), kuras iespējams atrisināt tikai kolektīvi. Sadarbību veidot būtu vieglāk, ja ir kāda spēcīga valsts, kas to apņemas paveikt. Vienīgā valsts, kas mūsdienās to spēj paveikt, ir ASV. Donalda Trampa prezidentūras laikā starptautiskās institūcijas ir būtiski vājinātas, taču tās ir iespējams atjaunināt. Dž. Baidens ir paziņojis, ka uzreiz pēc kļūšanas par ASV prezidentu viņš atjaunos ASV dalību Parīzes nolīgumā.²⁵

Trešā – negatīvā – iespēja ir saistīta ar ASV un Ķīnas attiecību nākotnes trajektoriju. Mainoties ASV Baltā nama saimniekam, varētu notikt atgriešanās pie starptautisko institūciju un ASV alianšu sistēmas stiprināšanas, un tas ir paveicams uzdevums. Tomēr ASV–Ķīnas attiecības, visticamāk, ir uz lejupejošas trajektorijas. Ja kāda no abām lielvarām nepiedzīvos pēkšņus fundamentālus satricinājumus, kas strauji izmainīs tās pozīciju starptautiskajā varas hierarhijā, tad pasaule atrodas ceļā uz divpolāra spēku līdzsvara izveidošanos ar visām no tā izrietošajām sekām.

KO 2021. GADS VARĒTU NEST LATVIJAI?

Latvijai 2020. gads bija diezgan slikts, jo tas atnesa COVID-19 un nemierus Baltkrievijā, kur valdošajam režīmam lojālie drošības spēki mēnešiem ilgi ir situši, spīdzinājuši un pazemojuši savus līdzcilvēkus. Kāds Latvijai varētu būt 2021. gads? Ir pamats cerēt, ka tas varētu būt labāks, jo, visticamāk, būs pieejama vakcīna pret COVID-19. Tā kā Latvija ir ES dalībvalsts, tad var prognozēt, ka vakcīna būs pieejama ievērojamā daudzumā arī Latvijas iedzīvotājiem. Varētu atkopties Latvijas tautsaimniecība, piedzīvojot, cerams, strauju atlabšanu. Sākot ar 2021. gada vasaru, dzīve varētu atgriezties ierastajās (taču nedaudz citādās) sliedēs.

Arī starptautiskajā vidē varētu notikt Latvijai labvēlīgas pārmaiņas. Ja Dž. Baidens kļūst par ASV prezidentu, tad ir sagaidāmas trīs Latvijai labvēlīgas pārmaiņas. Pirmkārt, kā prezidenta amata kandidāts Dž. Baidens ir skaidri licis noprast, ka normalizēs attiecības ar NATO dalībvalstīm. Žurnālā *Foreign Affairs* 2020. gadā publicētajā rakstā ir izklāstīta Dž. Baidena ārpolitiskā programma. Attiecībā uz NATO Dž. Baidens min, ka alianses vērtība nav mērāma dolāros un centos un ka ASV pienākums pret aliansi ir svēts.²⁶ Prasība Eiropas valstīm palielināt aizsardzības izdevumus saglabāsies, taču NATO atkal vairāk izskatīsies kā alianse, nevis kā organizēts transatlantisks rekets.

Otrkārt, ASV īsteno nepieklāpīgu ārpolitiku attiecībā uz Krieviju, labi apzinoties, ka Krievija rada ne tikai militāru, bet arī nemilitāru apdraudējumu citām valstīm. Pirmās reakcijas no Krievijas pēc ASV prezidenta vēlēšanām liecina par to, ka Krievijā labi apzinās, ka attiecības ar ASV turpmākajos gados, visticamāk, neizdosies uzlabot.²⁷ Maz ticams arī tas, ka Dž. Baidens varētu būt aizmirsis 2016. gada notikumus, kad pirms ASV prezidenta vēlēšanām, kurās uzvarēja D. Tramps, Krievija iejaucās vēlēšanu procesā, cenšoties nepieļaut prezidenta amata kandidātes Hilarijas Klintones ievēlēšanu. Tolaik pēdējos mēnešos pirms vēlēšanām ASV prezidenta Baraka Obamas administrācija zināja, ka Krievija iejaucas vēlēšanās, taču nespēja veikt pietiekamus pasākumus, lai informētu ASV sabiedrību par Krievijas rīcību, jo tā tiktu uzskatīta par toreizējā prezidenta nepieļaujamo iejaukšanos vēlēšanu procesā par labu Demokrātu partijas ASV prezidenta amata kandidātei.

Treškārt, būtisks ASV ārpolitikas elements Dž. Baidena vadībā būs centieni stiprināt demokrātiju starptautiski. Jau 2021. gada nogalē varētu notikt Demokrātijas samits ar mērķi stiprināt sadarbību starp demokrātiskajām valstīm un apturēt demokrātijas atplūdu turpināšanos pasaulē. Šis ir potenciāli labas ziņas Latvijai, jo demokrātijas stiprināšana ir cieši saistīta ar notikumiem Baltkrievijā. Diemžēl Baltkrievijā notiekošajai vardarbībai 2020. gada rudenī ASV netika pievērsta gandrīz nekāda uzmanība. Tas varētu mainīties 2021. gadā. Ja tā notiks, tad tā būs iespēja arī Latvijai ne tikai ietekmēt notikumus Baltkrievijā, bet arī ciešākai partnerībai ar ASV.

ATSAUCES

- ¹ Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos, Ārlietu ministrija, 2019, 1.–2. lpp, <https://www.mfa.gov.lv/aktualitates/zinas/65188-arlietu-ministra-ikgadejais-zinojums-par-paveikto-un-iecereto-darbibu-valsts-arpolitika-un-eiropas-savienibas-jautajumos-2019-gada>
- ² McCurdy, C., "USS Theodore Roosevelt Leaves Guam to Resume Deployment," *Defense News*, 04.06.2020, <https://www.upi.com/Defense-News/2020/06/04/USS-Theodore-Roosevelt-leaves-Guam-to-resume-deployment/1851591292217/>
- ³ "France Finds more than 1000 COVID-19 Cases on Flagship Aircraft Carrier," *France 24*, 17.04.2020, <https://www.france24.com/en/20200417-france-reports-40-of-aircraft-carrier-group-crew-test-positive-for-COVID-19>
- ⁴ "Exercise Defender-Europe 2020 Announcement – COVID-19 Implications," NATO, 17.03.2020, <https://shape.nato.int/news-archive/2020/exercise-defendereurope-20-announcement-covid19-implications>
- ⁵ "Kanādas militārās lidmašīnas reiss uz Latviju pārtraukts COVID-19 izplatības dēļ," *Sargs.lv*, 06.07.2020, <https://www.sargs.lv/lv/nbs/2020-07-06/kanadas-militaras-lidmasinas-reiss-uz-latviju-partraukts-COVID-19-izplatibas-riska>
- ⁶ Blainey, G., "The Causes of War," 3rd edition, New York: Free Press, 1988. Johnson, D.D.P., "Overconfidence and War: The Havoc and Glory of Positive Illusions," Cambridge: Harvard University Press, 2004

- ⁷ Posen, B. R., "Do Pandemics Promote Peace? Why Sickness Slows the March to War," *Foreign Affairs*, 23.04.2020, <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2020-04-23/do-pandemics-promote-peace>
- ⁸ Gowan, R., "What's Happened to the UN Secretary-General's COVID-19 Ceasefire Call?" *International Crisis Group*, 16.06.2020, <https://www.crisisgroup.org/global/whats-happened-un-secretary-generals-covid-19-ceasefire-call>
- ⁹ Miller, A., "Call Unanswered: A Review of Responses to the UN Appeal for a Global Ceasefire," ACLED, 2020, <https://acleddata.com/2020/05/13/call-unanswered-un-appeal/>
- ¹⁰ Hernandez-Morales, A., "Germany Confirms that Trump Tried to Buy Firm Working on Coronavirus Vaccine," *Politico*, 15.03.2020, <https://www.politico.eu/article/germany-confirms-that-donald-trump-tried-to-buy-firm-working-on-coronavirus-vaccine/>
- ¹¹ Haass, R., "The Pandemic Will Accelerate History Rather Than Reshape It," *Foreign Affairs*, 07.04.2020, <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-04-07/pandemic-will-accelerate-history-rather-reshape-it>
- ¹² ASV 2020. gada pavasarī un vasarā tika pieņemts lēmums par ekonomikas stimulēšanu. No sākuma marta beigās ekonomikas stimulēšanas pasākumu vērtība tika lēsta aptuveni 2 triljonu ASV dolāru vērtībā, taču vēlāk maijā pasākumu kopējā vērtība pieauga līdz 3 triljoniem ASV dolāru. Visticamāk, ASV nāksies īstenot vēl papildu ekonomikas stimulēšanas pasākumus, kas jau tā lielo valsts parādu – aptuveni 25 triljoni ASV dolāru – palielinātu vēl vairāk. Emma, C., Scholtes, J., "Here's What's in the \$2 Trillion Stimulus Package – and What's Next," *Politico*, 26.03.2020, <https://www.politico.com/news/2020/03/25/whats-in-stimulus-package-coronavirus-149282> Foster, R., Mundell, E. J., "House Passes \$3 Trillion Coronavirus Stimulus Package," *U.S. News*, 16.05.2020, <https://www.usnews.com/news/health-news/articles/2020-05-16/house-passes-3-trillion-coronavirus-stimulus-package>
- ¹³ 2020. gada vasarā tautas nobalsošanā tika grozīta Krievijas konstitūcija, kas ļauj Vladimiram Putinam pēc 2024. gada pretendēt vēl uz diviem prezidenta amata termiņiem.
- ¹⁴ Ir iespējamas būtiskas atšķirības starp dažādām valstīm tādā ziņā, ka ir valstis, kuru drošībai citas valstis rada apdraudējumu, un šādās valstīs aizsardzības izdevumi, visticamāk, netiks samazināti, taču būs valstis, kuras vai nu pandēmijas ekonomisko seku vai pievēršanās cilvēkdrošības rezultātā mazāku uzmanību pievērsīs militārās drošības jautājumiem. Varētu pastāvēt arī atšķirības starp valstīm ar dažādiem politiskajiem režīmiem un stratēģisko kultūru. Tardy, T., "COVID-19: Shaping Future Threats and Security Policies. COVID-19: NATO in the Age of Pandemics," *NATO Defence College*, 05.2020. Hathaway, O., "COVID-19 Shows How the U.S. Got National Security Wrong," *Just Security*, 07.04.2020, <https://www.justsecurity.org/69563/COVID-19-shows-how-the-u-s-got-national-security-wrong/> Barno, D., Bensahel, N. Five Ways the U.S. Military Will Change after the Pandemic. War on the Rocks, 28.04.2020, <https://warontherocks.com/2020/04/five-ways-the-u-s-military-will-change-after-the-pandemic/>
- ¹⁵ Tian, N., Kuimova, A., Da Silva, D. L., Wezeman, P. D., Wezeman, S. T., "Trends in World Military Expenditure, 2019," *SIPRI Fact Sheet*, 04.2020, https://www.sipri.org/sites/default/files/2020-04/fs_2020_04_milex_0.pdf
- ¹⁶ Šo piecu uzņēmumu kopējā tirgus vērtība tiek lēsta aptuveni 6 triljonu ASV dolāru vērtībā. Eavis, P., Johr, S., "Big Tech's Domination of Business Reaches New Heights," *The New York Times*, 19.08.2020, <https://www.nytimes.com/2020/08/19/technology/big-tech-business-domination.html>
- ¹⁷ Rostoks, T., "Globālie procesi un Latvijas ārpolitika 2019. gadā," Latvijas ārējās un drošības politikas gadagrāmata 2020, Sprūds, A., Broka, S. (red.), Latvijas Ārpolitikas institūts, 2020. 34.–44. lpp.
- ¹⁸ Segal, A., "The Coming Tech Cold War With China: Beijing Is Already Countering Washington's Policy," *Foreign Affairs*, 09.09.2020, <https://www.foreignaffairs.com/articles/north-america/2020-09-09/coming-tech-cold-war-china>

- ¹⁹ Lerman, R., Nakashima, E., Greene, J., "TikTok Has Chosen Oracle as U.S. 'Technology Partner,' Rejecting Microsoft's Bid," *The Washington Post*, 14.09.2020, https://www.washingtonpost.com/technology/2020/09/13/microsoft-tiktok-bid-rejected/?hpid=hp_hp-more-top-stories_microsoft-750pm%3Ahomepage%2Fstory-ans
- ²⁰ Singer, J.D., "Review: *International Conflict: Three Levels of Analysis*," *World Politics* 12:3, 1960, 453.–461.lpp.
- ²¹ Plašāku informāciju par pašreizējām diskusijām saistībā ar starptautiskās politikas analīzes līmeņu nozīmi var iegūt šādos avotos: Parajon, E., Jordan, R., Holmes, M., "IR Theory After Trump: A First Image Renaissance?" Part I, *Duck of Minerva*, 19.01.2019, <https://duckofminerva.com/2019/01/ir-theory-after-trump-a-first-image-renaissance-part-i.html> un Parajon, E., Jordan, R., Holmes, M., "IR Theory After Trump: A First Image Renaissance?" Part II, *Duck of Minerva*, 22.01.2019, <https://duckofminerva.com/2019/01/ir-theory-after-trump-a-first-image-renaissance-part-ii.html>
- ²² 2020. gada ASV prezidenta vēlēšanas tiek dēvētas par vienām no nozīmīgākajām visā ASV vēsturē, tās salīdzinot, piemēram, ar 1932. gada prezidenta vēlēšanām, kad valdības nozīmīgākais uzdevums bija pārvarēt Lielās depresijas sekas. Hirsch, M., "The Most Important Election Ever," *Foreign Policy* 238, 2020, 20.–26. lpp.
- ²³ Priekšstatu par Džo Baidena ārpolitikas prioritātēm no viņa 2020. gadā publicētā raksta 'Foreign Affairs' žurnālā: Biden, J.R.Jr., "Why America Must Lead Again: Rescuing U.S. Foreign Policy After Trump," *Foreign Affairs* 99:2, 2020, 64.–76.lpp
- ²⁴ Thomas, K., Gelles, D., Zimmer, C., "Pfizer's Early Data Shows Vaccine Is More Than 90% Effective," *The New York Times*, 10.11.2020, <https://www.nytimes.com/2020/11/09/health/covid-vaccine-pfizer.html>
- ²⁵ McGrath, M., "Joe Biden: How the President-Elect Plans to Tackle Climate Change," BBC, 10.11.2020, <https://www.bbc.com/news/science-environment-54858638>
- ²⁶ Citāts oriģinālrakstībā ir šāds: "But the alliance transcends dollars and cents; the United States' commitment is sacred, not transactional." Tas ir spēcīgs apliecinājums ASV iesaistei Eiropas drošības stiprināšanā. Biden, J.R.Jr., "Why America Must Lead Again: Rescuing U.S. Foreign Policy After Trump," *Foreign Affairs* 99:2, 2020, 73. lpp.
- ²⁷ Trenin, D., "Russia Has No Illusions About Biden Presidency," *Carnegie Endowment for International Peace*, 09.11.2020, <https://carnegieendowment.org/2020/11/09/russia-has-no-illusions-about-biden-presidency-pub-83178>

TRANSATLANTISKĀS DROŠĪBAS POLITISKAIS KLIMATS

Gunda Reire

Latvijas Republikas ārlietu ministra padomniece |
Starptautisko pētījumu centra direktore

*NATO "jāpaliek militāri spēcīgai, jābūt politiski
vienotākai un jāveido plašāka pieeja globāli".*

Jens Stoltenbergs, NATO ģenerālsēkretārs

Mēdz teikt, ka izcilība nenozīmē prasmju kopumu, bet drīzāk tā ir attieksme, kas veidojas ikdienas praksē. Transatlantiskā drošība balstās uz trim pilāriem: kopīgas institūcijas, savstarpējā atkarība un identitāte un vērtības. NATO kā viens no mīnētajiem pilāriem tiek uzskatīta par spēcīgāko aliansi, kāda jebkad ir tikusi radīta un pastāvējusi. Vēsturiski alianses ir tikušas veidotas pirms kariem un to laikā un tieši tāpat izbeigušas savu pastāvēšanu pēc tiem. Tās kalpoja ļoti precīziem mērķiem – veidot aizsardzību pret konkrētu ārēju uzbrukumu. NATO ir vienīgā alianse, kas ir pārdzīvojuši starptautiskās sistēmas fundamentālas izmaiņas, transformējusies, paplašinājusī kolektīvās aizsardzības robežas un šobrīd darbojas kā hibrīda alianse, kas gan saglabā savas tradicionālās funkcijas, gan paplašina savu darbību ar klasiskajai drošībai un aizsardzībai neraksturīgām funkcijām. Tātad – ir pamats runāt par izcilību.

Vienlaikus norisinās visai karstas diskusijas par iekšējo klimatu aliansē, par NATO nākotni un ASV nozīmi tajā. Taisnības labad jābilst, ka debates par ASV lomu aliansē ir tikpat senas kā pati NATO. To, ka ASV aliansē ieņem līdera vietu, neviens neapstrīd, taču pastāvošās situācijas un nākotnes perspektīvu interpretācija būtiski atšķiras divās nometnēs – atlantistos un eiropcentristos. Turklāt šīs politiskās, gandrīz – ideoloģiskās, nostājas būtībā ir mazāk saistītas ar ASV darbības analīzi iekšpus un ārpus alianses, bet drīzāk ar Eiropas drošības un aizsardzības identitātes problemātiku. Aukstā kara laikā viennozīmīgie ārējie draudi sekmēja NATO saliedētību, un tā balstījās amerikāņu aizsardzības spēju pārākumā. Pēc Aukstā kara Eiropas Savienības valstis vairākas reizes ir mēģinājušas veidot spēcīgu Eiropas drošības un aizsardzības politiku. Tagad, kad līdz

ar Ķīnas starptautiskās ietekmes pieaugumu daudzviet pieaug arī bažas par ASV politiskajām un resursu pārdales prioritātēm, ar skaļāku balsi atkal ir sadzirdami eurocentristi. Šī nometne ne tikai aizstāv Eiropas stratēģiskās autonomijas ideju, bet arī nereti būvē apokaliptiskas ainas par Eiropu bez ASV, un tajās nereti sava vieta ir arī jauna veida attiecībām ar Krieviju.

2020. gads daudzās jomās ir pavadīts COVID-19 zīmē, taču ir jāatzīmē, ka pandēmija nav radījusi būtiskus pavērsienus drošības politikā tradicionālā izpratnē. Tas gan nenozīmē, ka transatlantiskajā drošībā trūktu attīstības virzienu. NATO ģenerālsekretārs Jenss Stoltenbergs, runājot par alianses nākamo desmitgadi, recepti ir izrakstījis visai precīzu – aliansei ir jāsauglabā savs militārais spēks, jākļūst politiski daudz vienotāki un jāveido plašāka pieeja globāli, ar to saprotot nevis globālu klātbūtni, bet globālu drošības un aizsardzības koncepta tvērumu.¹ Šķiet, ka šajā secinājumā ir ietverts kompliments NATO militārajām spējām un globālajam tvērumam (ar aicinājumu tā turpināt), kā arī viena galvenā problēma – politiskā vienotība, transatlantiskais politiskais klimats. Šis aspekts ir svarīgs Latvijas drošībai.

ĶĪNA – ŠĶEĻOŠS VAI VIENOJŠS FAKTORS?

Lai nonāktu starptautisko organizāciju dienaskārtībās kā draudam vai vismaz izaicinājumam, situācijai vai jautājumam visbiežāk ir jānobriest, tas prasa laiku. Lai arī Ķīnas jautājums nodarbina prātus jau kopš jaunās tūkstošgades pirmajiem gadiem, Ķīna pirmo reizi publiski parādījās NATO dienaskārtībā 2019. gadā Londonas samita deklarācijā, kurā Ķīnas augošā ietekme un īstenotā starptautiskā politika tika atzīmēta “gan kā iespējas, gan izaicinājumi, kuriem jāatbild kopīgi kā Aliansei.”² Ja līdz šim NATO Ķīnu analizēja kontekstā ar tās aktivitātēm un ietekmi uz transatlantisko drošību Āzijā un Klusā okeāna reģionā un zināmā mērā Vidējos Austrumos un Āfrikā, tad šobrīd fokuss ir pietuvinājies transatlantiskajai telpai. Proti, Ķīna iesaistās dažādās ietekmes un hibrīda rakstura aktivitātēs NATO dalībvalstīs, veido koordinētu tehnoloģiju attīstības stratēģiju, masīvi investē kritiskajā infrastruktūrā un 5G tīklos. Šī līnija ir skaidri iezīmēta arī Latvijas Ārpolitikas ziņojumā par 2019. gadu. Tur teikts: “Taču aiz šīm domstarpībām [ASV un Ķīnas starpā] slēpjas [Ķīnas] dziļākas principiālas pretrunas ne tikai ar ASV, bet arī ar pārējo Rietumu pasauli, un tās aptver gan cilvēktiesību jautājumus, gan drošības jautājumus augsto tehnoloģiju jomā, tostarp 5G attīstībā, gan arī citas sfēras. Tās sakņojas Ķīnas īstenotajā ekonomiskajā, politiskajā un militārajā attīstības modelī, kas līdz ar šīs valsts izmantotajiem starptautiskās ietekmes instrumentiem iegūst globālas aprises.”³

Mijiedarbībai starp Eiropas Savienību, ASV, Ķīnu un Krieviju arī turpmāk būs būtiska loma reģiona, tostarp Latvijas, drošībai. Taču kā Ķīnas faktors var ietekmēt to, ko ģenerālsēkretārs Stoltenbergs dēvē par politisko vienotību? Šobrīd šķiet, ka Ķīnas izaugsme, ambīcijas un mēģinājumi pārveidot starptautiskās struktūras un normas, padarot tās atbilstošākas savam modelim, transatlantiskajā telpā tiek vērtētas vienādi – kā izaicinājums un ciešākas uzmanības nepieciešamība. ASV Nacionālās drošības stratēģijā⁴ ir atzinušas Ķīnu par stratēģisko sāncensi. Šobrīd jāgaida, ko par šo jautājumu stratēģijas līmenī teiks prezidenta Džo Baidena administrācija. Iespējams, tiks mainīta toņkārtā vai izteiksmes stils, tomēr pilnīgi droši var paredzēt, ka Ķīna no ASV nacionālās drošības dienaskārtības nepazudīs.

Eiropas Komisija ir identificējusi Ķīnu kā sadarbības partneri, ekonomisko konkurentu un sistēmisko sāncensi vienlaikus.⁵ 2020. gada vasarā ASV Valsts sekretārs Maiks Pompeo un Eiropas Savienības Augstais pārstāvis ārlietās un drošības politikas jautājumos Žuzeps Borels iniciēja ASV–ES dialogu Ķīnas jautājumā. Pompeo ir uzsvēris: “Šobrīd notiek transatlantiska pamošanās attiecībā uz patiesību, kas notiek. Tās nav ASV, kas konfrontējas ar Ķīnu, tā ir pasaule, kas konfrontējas ar Ķīnu.”⁶ Savukārt Francijas un Vācijas ārlietu ministri gada nogalē, divas nedēļas pēc ASV prezidenta vēlēšanām, *Die Zeit*, *Le Monde* un *The Washington Post* publicēja kopīgu viedokļrakstu, kur pauž: “Baidena vadībā būs iespējama lielāka transatlantiskā vienotība attiecībā uz autokrātiem un valstīm, kas cenšas palielināt savu varu, graujot starptautisko vai reģionālo kārtību. [...] Baidena administrācijā ASV ārpolitikas kompasa adata turpinās gravitēt Ķīnas virzienā, ko mēs uzskatām par partneri, konkurentu un sistēmisku sāncensi vienlaikus.”⁷ Šis viedoklis tūlīt atbalsojās jaunievēlētā ASV prezidenta Baidena teiktajā, ka jāaskaņo savas darbības ar citām demokrātijām, lai būtu spējīgi diktēt noteikumus tā vietā, ka “Ķīna un citi diktē rezultātus.”⁸

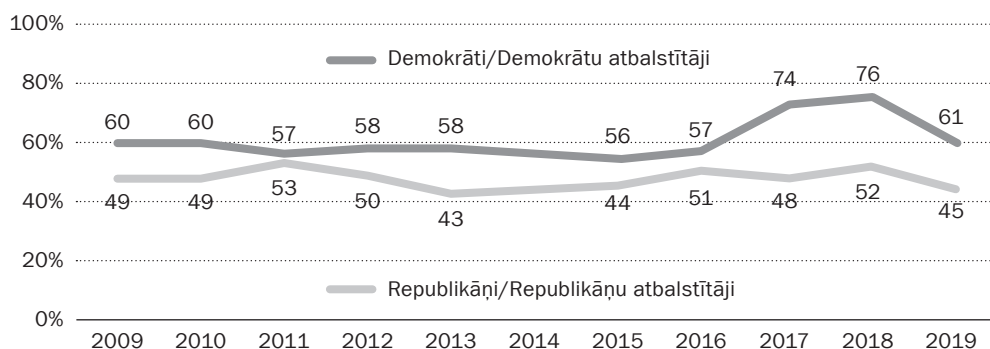
No šādas perspektīvas raugoties, var secināt, ka transatlantiskajā telpā valda konsensus par Ķīnas faktora nozīmīgumu, un nostāju sadursmju izpalikšana noteikti var kalpot kā mobilizējošs, politisko vienotību veicinošs faktors. Vienlaikus nedrīkst tikt atstātas neaplūkotas pastāvošās bažas par hipotētisko situāciju, kurā ASV un Ķīnas sāncensība pāraug tirdzniecības karos, nopietnākā pretimstāvēšanā, kas tādējādi, kā tiek prognozēts, gan var nobīdīt fokusu no Eiropas un, kas svarīgi Latvijai, no NATO Austrumu robežas, gan radīt diskusijas par finanšu pārdales prioritātēm. Tādējādi nedrīkst izslēgt arī versiju, kurā Ķīnas faktors, neskatoties uz vienotu izpratni par izaicinājumu dabu, var tomēr kļūt par jaunas politiskās nevienprātības avotu.

EIROPA – PARTNERIS, NEVIS PRETSVARS

Nav noslēpums, ka jaunais ASV prezidents Baidens ir “transatlantiķis,” un uz to nākotnē tiek liktas lielas cerības, jo iezīmē ASV gatavību pildīt pienākumus. Cita starpā, jaunās administrācijas potenciāli pozitīvā loma transatlantisko attiecību stiprināšanā var tikt uzlūkota arī no sabiedriskās domas perspektīvas – demokrātu vidū atbalsts NATO vēsturiski ir bijis augstāks nekā republikāņu vidū (skat. 1. attēlu). Taču arī citiem ir jābūt gataviem darīt to pašu, abpusēji – Eiropai un ASV.

Eiropas Savienība savu drošības un aizsardzības politiku ir mēģinājusi veidot, attīstīt un atkal no jauna atdzīvināt vairākas reizes. Taču tieši šobrīd transatlantiskajās attiecībās eirocentristu balss ir kļuvusi daudz dzirdamāka. “Eiropas stratēģiskā neatkarība ir mūsu jaunais kopējais projekts šim gadsimtam,”⁹ 2020. gada nogalē puda Eiropadomes priekšsēdētājs Šarls Mišels, vēl papildinot savu tēzi ar domu par stratēģisko autonomiju kā “mērķi Nr. 1 mūsu paaudzei.” Jābilst, ka Eiropadomes priekšsēdētājs savā runā ar stratēģisko autonomiju pamatā domāja ekonomisko un tirdzniecības autonomiju, kas tik un tā daudzviet ir izsaucis izbrīnu par iekšupvērsto skatījumu, jo Eiropas Savienība šobrīd var tikt uzskatīta par pasaulē integrētāko tirdzniecības bloku un ilgtermiņa lideri brīvās tirdzniecības un multilaterālisma jomā. Tāpat Eiropas Savienībā tiek lietots un popularizēts jēdziens “atvērta stratēģiskā autonomija.”

Taču stratēģiskā autonomija nav jēdziens, par kura saturu pastāvētu vienprātība. Piemēram, Francijas prezidents Emanuels Makrons šo jēdzienu (kā arī citu – “Eiropas suverenitāte”) lieto un kā ideju popularizē jau gadiem, un tas tiek attiecināts gan uz ekonomiku, gan Eiropas Savienības drošības un aizsardzības jomu, gan pēdējā laikā uz arī farmaceitisko sektoru.

1. attēls. Atbalsts NATO demokrātu un republikāņu vidū (% no pieaugušiem ASV respondentiem, kam ir atbalstošs viedoklis par NATO). Avots: “NATO Seen Favorably Across Member States”. Pew Research Center. 09.02.2020., NATO Viewed Favorably Across Member States | Pew Research Center, skatīts 20.11.2020.

COVID-19 krīzes laikā visā pasaulē radās spriedze medicīnisko masku, medikamentu un citu medicīnas preču piegādes tīklos, un Vācijas sāka tuvināties Francijas pozīcijai par stratēģisko autonomiju, vismaz farmaceitiskajā jomā. Tas daudzviet starptautiskajā sabiedrībā radīja citas bažas – par Francijas-Vācijas ass nostiprināšanos. Tomēr līdz aizsardzības sektoram šī viedokļu tuvināšanās nesniedzas – 2020. gada nogalē Vācijas aizsardzības ministre Annegrēta Krampa-Karenbauere visai asi vērsās pret Makrona idejām: “Eiropas stratēģiskās autonomijas ideja iet par tālu, ja tā baro ilūziju, ka mēs varam nodrošināt Eiropas drošību, stabilitāti un labklājību bez NATO un ASV,”¹⁰ tādējādi vēlreiz apstiprinot, ka ASV un NATO saglabā savu atslēgas lomu Eiropas drošībā.

Latvijas Ārpolitikas ziņojumā šajā sakarā tiek uzsvērtā nepieciešamība padziļināt Eiropas Savienības sadarbību drošības un aizsardzības jomā, kas izriet no pieaugošajiem un kompleksajiem starptautiskajiem drošības vides izaicinājumiem un attiecas gan uz politiskā dialoga intensificēšanos, gan praktiskās sadarbības iniciatīvu attīstību, kas pamatā izriet no 2016. gada Eiropas Savienības Globālās stratēģijas drošībā un aizsardzībā noteiktajiem prioritārajiem virzieniem un uzdevumiem. Taču nostāja ziņojumā ir ļoti precīza un uzsver savstarpēji papildinošo dabu: “Vienlaikus Latvijai ir īpaši svarīgi, lai Eiropas Savienības centieni drošības un aizsardzības jomā papildinātu NATO un stiprinātu transatlantiskās saites nozīmi. Tāpēc atbalstām ciešu Eiropas Savienības–NATO sadarbību un Eiropas Savienības drošības un aizsardzības iniciatīvu atvērtību trešo valstu – sabiedroto – iesaistei.”¹¹

Sadarbība vienmēr ir atradusies Eiropas Savienības un transatlantiskās partnerības centrā, un ASV un Eiropas sadarbības nozīmīgums multilaterālisma idejas attīstīšanā, izplatīšanā un noturēšanā vēsturiski un mūsdienās ir nepārvērtējams. Ir ļoti svarīgi, lai šīs transatlantiskās attiecības kā stratēģisko un sistēmisko partnerību nostiprinātu spēcīgāka, militāri spējīgāka Eiropa, taču nedrupinātu dažādas izpratnes par draudiem, izaicinājumiem un pamata jēdzieniem, dažādas ceļa kartes uz dažādiem mērķiem un dublējošas darbības.

Tas gan nenozīmē sistēmas entropiju – gan NATO, gan Eiropas Savienībai ir jāpildnveidojas. Piemēram, 2017. gada beigās Eiropas Savienības dalībvalstis, tostarp Latvija, vienojās par Pastāvīgas strukturētas sadarbības jeb PESCO uzsākšanu ar mērķi celt dalībvalstu aizsardzības spējas, un šobrīd arī Latvija izmanto šos instrumentus aizsardzības spēju attīstīšanā. Tāpat Eiropas Savienība izstrādā “Stratēģisko kompasu” – militārās stratēģijas dokumentu, lai noteiktu iespējamus apdraudējumus un mērķus aizsardzības jomā, un tas līdzināsies NATO “Stratēģiskajai koncepcijai”, kurā noteikti alianses mērķi. Taču ir ārkārtīgi svarīgi raudzīties uz transatlantiskajām attiecībām kā uz savstarpēji papildinošām un spēcinošām, nevis potenciāli konkurējošām un šķirtām. Šis ir nozīmīgs nākotnes uzdevums aliansei kopumā, un Latvijas

interesēs viennozīmīgi ir spēcīga transatlantiskā partnerība un savstarpēji labvēlīgs iekšējais transatlantiskais klimats. Šajā kontekstā ir jāatzīmē, ka 2020. gadā noslēdzās Londonas samita politiskās vienošanās par Baltijas valstu un Polijas atjaunotā aizsardzības plāna apstiprināšanas process, un tas apliecina lēmumu pieņemšanas un īstenošanas efektivitāti.

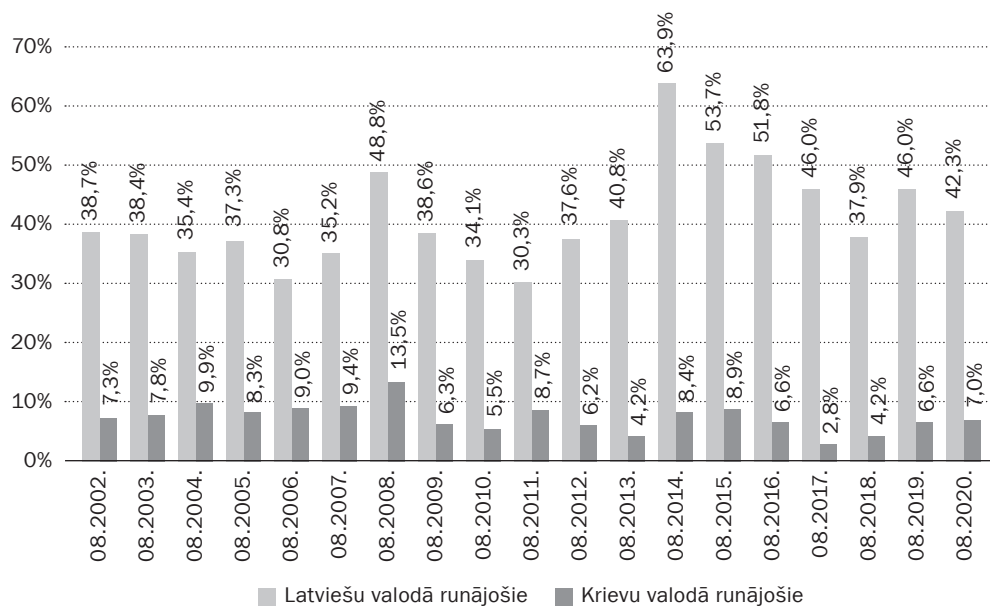
UZTVERE PAR KRIEVIJU

Krievijas ārpolitika arī 2020. gadā nemainīgi ir bijusi agresīva un provokatīva, nav mainījies arī Krievijas uzsāktais revizionisma kurss gan attiecībā uz pastāvošo starptautisko attiecību kārtību, gan skatījumā uz būtiskiem Eiropas vēstures notikumiem, kā to 2020. gadā apliecināja propaganda attiecībā uz Otrā pasaules kara (Krievijas terminoloģijā – Lielais Tēvijas karš) izcelšanos, rezultātiem un sekām. Krievija mēģina veidot un leģitimizēt Krievijas ietekmes sfēru savā perifērijā, iztēlojot sevi par pasaules miera un stabilitātes garantu, vienlaikus apšaubot kaimiņvalstu suverenitāti. Tādēļ transatlantiskās drošības un dalības NATO nozīme Latvijas ārpolitikā un drošības politikā turpina būt visaugstākajā līmenī. Atbildot Krievijas veiktajai Krimas aneksijai un agresijai Ukrainas austrumos, kopš 2017. gada Latvijā, Polijā, Igaunijā un Lietuvā ir izvietotas daudznacionālas bataljona lieluma kaujas grupas, un Latvijā izvietotās kaujas grupas ietvarvalsts ir Kanāda, kas nodrošina lielāko NATO paplašinātās klātbūtnes karavīru kontingentu. Stoltenbergs ir izcēlis Latviju kā uzticamu alianses partneri: “Jūsu spēki apmāca Afganistānas spēkus cīņā pret terorismu. Un palīdz uzturēt stabilitāti Kosovā. Latvija ir lidere piemērā par investīcijām aizsardzībā. Tērējot 2 % no IKP aizsardzībai. Un, protams, jūs uzņemat NATO kaujas grupu, ko vada Kanāda. Ādažos spēki no desmit sabiedroto valstīm pilda dienestu līdzās Latvijas spēkiem. Ziemeļamerikas un Eiropas karavīri pilda dienestu kopā, lai uzturētu mūsu Aliansi drošībā. Šis viss demonstrē transatlantiskās saites spēku. Katru dienu. Caur konkrētu rīcību.”¹²

Taču, runājot par transatlantisko politisko klimatu attiecībā uz Krieviju, ir izskanējuši arī viedokļi par jauna tipa attiecību ar Krieviju nepieciešamību, par attiecību revīziju, un tie pamatā izriet no iepriekš minētās Eiropas drošības un aizsardzības identitātes meklējumiem. Droši vien daudzi atceras Makrona provokatīvās tēzes par “NATO smadzeņu nāvi”¹³ un atbildi uz jautājumu par 5. panta efektivitāti: “Es nezinu. Bet ko 5. pants nozīmēs rīt?”, kā arī viņa *Facebook* lapā krievu valodā rakstīto, ka Krievija ir “dziļi eiropiska valsts,” Eiropu, kas stiepjas “no Lisabonas līdz Vladivostikai,” un nepieciešamību izstrādāt “drošības un uzticēšanās arhitektūru starp Eiropas Savienību un Krieviju.”¹⁴ Dialogs ar Krieviju nenoliedzami ir jāturpina, tomēr šķita, ka jautājums

par Krieviju kā uzticamu, prognozējamu un demokratizējamu partneri ir jau “pārslimots,” taču transatlantiskās drošības kontekstā šie un citi līdzīgi strāvājumi uzrodas atkal un atkal.

Latvijas interesēs viennozīmīgi ir vienota NATO un Eiropas Savienības izpratne par drošību un aizsardzību Eiropā. Pārlika atvērtība Krievijai vai vismaz gatavība tai ne tikai rada spriedzi transatlantiskajā politiskajā klimatā, bet potenciāli var provocēt arī šķelšanos jautājumā par prioritātēm.

2. attēls. Respondentu īpatsvars, kuri piekrīt* apgalvojumam “Krievija ir uzskatāma par draudu Latvijas neatkarībai” latviski un krieviski runājošo iedzīvotāju vidū. Avots: SKDS**

* summētas atbildes pinībā piekrīt un drīzāk piekrīt

** respondenti dalīti pēc ģimenē visbiežāk lietotās sarunu valodas

Latvijas Ārpolitikas ziņojumā ir skaidri norādīts: “No atsevišķu Eiropas Savienības dalībvalstu puses izskan aicinājums izvērtēt jaunas Eiropas aizsardzības arhitektūras veidošanu, paredzot kopējas drošības telpas izveidi ar Krieviju un sankciju pārskatīšanu. Latvija ir atvērta viedokļu apmaiņai starp sabiedrotajiem par Eiropas noturības stiprināšanu pret mūsdienu apdraudējumiem, kā arī nepieciešamībai veidot dialogu ar Krieviju savstarpēji būtiskos jautājumos. Šajā procesā iestājamies par pragmatisku un racionālu pieeju, vienlaikus neatkāpjoties no savām pamatvērtībām. Apstākļos, kad Krievija nemaina savu agresīvo politiku un pārkāpj starptautiskās tiesības, kvalitatīvi jaunu attiecību veidošana ar Krieviju, tostarp drošības jomā, būtu pretrunā ar mūsu un mūsu sabiedroto (NATO, Eiropas Savienības un transatlantisko partneru) principiem.”¹⁵

Latvijai ir izšķiroši svarīgi, lai arī turpmāk Alianses kopējā uztvere par Krievijas nozīmi transatlantiskajā drošībā nemainītos. Stoltenbergs Rīgas konferencē uzsvēra: “Bet ziņiet vienu lietu. NATO un visi NATO sabiedrotie darīs visu nepieciešamo, lai turētu visas mūsu valstis drošībā.”¹⁶ Vienlaikus jāuzsver politiskās izglītības un noturības (*resilience*) nozīme pašā Latvijas sabiedrībā, un tas ir viens no nākotnes uzdevumiem. Alianses spēku klātbūtne Latvijā ir tieši saistīta ar Krievijas agresīvo ārpolitiku, taču Krievijas kā drauda uztvere Latvijas sabiedrībā nav dominējoša, un izteikti zemi rādītāji ir krievu valodā runājošajā Latvijas sabiedrības daļā (skat. 2. attēlu). Tam var būt vairāki ietekmējošie faktori, bet viens no būtiskākajiem ir sašķelta informācijas telpa.

SECINĀJUMI

Par NATO nozīmi parasti pieņemts runāt no militāro spēju un tvēruma viedokļa, taču iekšējam klimatam aliansē ir tikpat liela nozīme. Var atgādināt Ķīnas Sun Dzi mācības, kurās teikts: “Uzvarēs tas, kura armiju visos tās rangos caurvij viens gars.”¹⁷ Citiem vārdiem, runa ir par vienotību kā izcilības faktoru militārajā sfērā, un tā ir mūžveca patiesība.

Transatlantiskā drošība nozīmē, ka Latvijas drošība ir arī NATO drošība, Eiropas Savienības drošība, Francijas, Kanādas un citu sabiedroto drošība. Tādēļ transatlantiskajam politiskajam klimatam jeb, Stoltenberga vārdiem, politiskajai vienotībai transatlantiskajā drošībā ir nepārvērtējama nozīme. Šajā rakstā ir ieskicēts Ķīnas, Eiropas un Krievijas faktors, taču potenciālie nevienprātības punkti ir atrodami arī citur pasaulē, un tie iekļauj arī atbildi jauna tipa draudiem un izaicinājumiem.

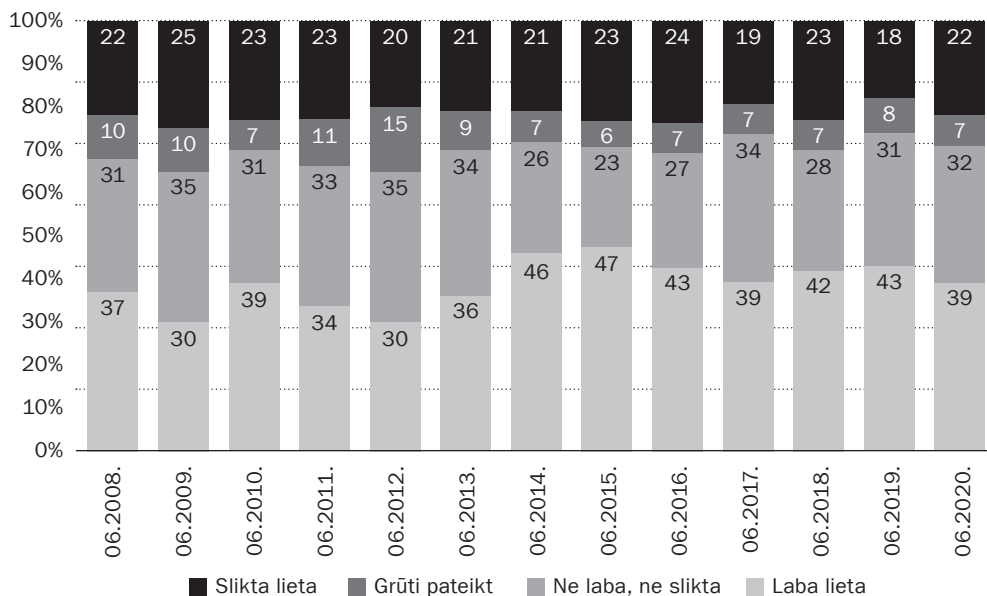
Militārās sadarbības jomā aliansē strādā labi, bet bieži tiek atzīmēts, ka tai sāk trūkt politiskās vīzijas un stratēģiskā redzējuma. Šobrīd procesā atrodas NATO 2030 iniciatīva, kas, apvienojot alianses sabiedroto valstu, ekspertu, akadēmiskās jomas un pilsoniskās sabiedrības zināšanas un viedokļus, veidos vīziju nākamajai desmitgadei. Pozitīvu ieguldījumu šajos centienos sniegs arī 2021. gadā plānotā NATO ārlietu ministru sanāksme Latvijā. Tā apliecinās NATO sabiedroto militārās klātbūtnes reģionā nostiprināšanas nozīmīgumu, kas ir svarīgi Latvijas valsts drošībai.

Stoltenbergs ir arī paudis viedokli, ka ir īstais laiks veidot jaunu NATO Stratēģisko koncepciju.¹⁸ Tam var piekrist, jo pašreizējā koncepcija tika pieņemta 2010. gadā, un kopš tā laika ir noticis daudz – Krievijas agresija Ukrainā, hibrīdo operāciju izplatīšanās, radikālā ekstrēmisma un terorisma pieaugums, migrācijas krīze, kibernetizācija un informācijas kā ieroča izmantošana, Ķīnas dominances straujš pieaugums,

stratēģiska kustība Arktikā, klimata pārmaiņu nozīmes apzināšanās, tehnoloģiskā attīstība, un tā ir tikai daļa piemēru. Domapmaiņai un pat karstām diskusijām ir vieta alianšē. Tomēr ir svarīgi, lai pārdomu process un jaunās stratēģijas dizainēšana no politiskā klimata viedokļa tiktu izmantots kā vienojošs un transatlantisko drošību spēcinošs moments, nevis kā iespēja katram dalībniekam likt galdā visus savus trumpjus, pastāvēt uz tiem un tādējādi politisko nevienprātību padziļināt.

Raugoties transatlantiskajā nākotnē no Latvijas pozīcijām, pirmkārt, jāuzsver, ka NATO Latvijas sabiedrībā kopumā tiek vērtēta pozitīvi vai neitrāli, tomēr, apzinoties alianses praktisko augsto nozīmi Latvijas drošības garantēšanā, šo rādītāju uzlabošana var tikt uzskatīta par nākamo gadu uzdevumu politiskās izglītības jomā un valsts drošību ietekmējošo faktoru skaidrošanā (skat. 3. attēlu).

Latvijai būtiski ir veidot uzticēšanās pilnas attiecības ar jaunā ASV prezidenta administrāciju. Vienlaikus jāatgādina secinājumu no pagājušā gada gadagrāmatas, un tas bija attiecināts uz nu jau aizejošo Trampa administrāciju: “Var droši apgalvot, ka tik intensīvs augsta līmeņa dialogs, kāds Latvijai bijis pēdējo gadu laikā ar esošo ASV administrāciju, nav ilgstoši pieredzēts.”¹⁹ Jaunās ASV prezidenta administrācijas loma nākotnes transatlantiskā politiskā klimata uzlabošanā būs ļoti liela, vienlaikus iepriekšējā ASV prezidenta kvēlākajiem kritiķiem jāatgādina, ka multilaterālisma krīzei ir senākas saknes, tā nesākās ar Trampu un, visticamāk, nebeigsies ar Baidenu.

3. attēls. Iedzīvotāju attieksme pret Latvijas dalību NATO (%), visi respondenti).

Avots: SKDS

Tāpat Latvijai ir svarīga alianses politiskā vienotība Krievijas jautājumā, vienlaikus paturot prātā, ka nav pretrunu un sacensības starp apdraudējumu veidiem – vai tā būtu agresīva revizionistiska valsts, teroristu grupas, nekontrolēta migrācija, masu iznīcināšanas ieroči, vai globāli un tradicionālajai drošībai jauni un netipiski izaicinājumi. Sistēmiski nav iespējams samazināt uzmanību vienam apdraudējuma veidam, lai risinātu otru – tos neizvēlas, ir jāatbild visiem.

Latvijas interesēs ir alianses politiskā vienotība un spēcīgs multilaterālisms, jo Latvijas dalībai NATO ir neaizstājama nozīme valsts aizsardzības stiprināšanā un nodrošināšanā. Nākamajā desmitgadē starptautisko vidi ietekmēs līdzsvara maiņa starptautiskām organizācijām un individuālām valstīm; plašākā nozīmē šī desmitgade būs izaicinājums multilaterālismam. Transatlantiskā politiskā vienotība ir svarīgs priekšnoteikums NATO kā politisko diskusiju foruma efektīvai funkcionēšanai un spējai panākt vienošanos gan par apdraudējuma vai izaicinājuma nozīmīgumu un dabu, gan rīcību situācijā jautājumos, kas ir nozīmīga visu alianses dalībvalstu drošībai. Tādēļ Latvija būs objektīvi ieinteresēta starptautiskajās tiesībās un normās balstītas stabilitātes saglabāšanā, ko caurvij labvēlīgs politiskais klimats transatlantiskajās attiecībās.

ATSAUCES

- ¹ “#NATO2030 Strengthening the Alliance in an increasingly competitive world,” *NATO News*, 08.06.2020, (696) “#NATO2030 Strengthening the Alliance in an increasingly competitive world,” *YouTube*, 08.06.2020
- ² “*London declaration*,” NATO, 04.12.2019, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_171584.htm
- ³ “Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos, 2019. gads,” Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, https://www.mfa.gov.lv/images/ministrija/Arpolitikas_zinojums_2019.pdf
- ⁴ “*National Security Strategy of the United States of America*,” *White House*, 2017, *NSS_BookLayout_FIN_121917.indd*
- ⁵ “*EU–China – A strategic outlook. Joint Communication to the European Parliament, the European Council and the Council*,” Eiropas Komisija, 12.03.2019, *communication-eu-china-a-strategic-outlook.pdf*
- ⁶ Emmott, R., “*U.S. and EU must face down China together, Pompeo says*,” *Reuters*, 25.06.2020., “*U.S. and EU must face down China together, Pompeo says*,” *Reuters*, 25.06.2020, <https://www.reuters.com/article/us-usa-china-pompeo-eu-idUSKBN23W2KA>
- ⁷ Maas, H., Le Drian, J. Y., “*Es gibt keine besseren Partner*,” *Zeit Online*, 16.11.2020, “*Transatlantische Beziehungen: Es gibt keine besseren Partner*,” *Zeit Online*, 16.11.2020, <https://www.zeit.de/politik/2020-11/transatlantische-beziehungen-usa-europa-nato-sicherheit-demokratie-rechtsstaat>
- ⁸ “*Biden says world democracies must unite on trade policy*,” RFI, 23.11.2020, <https://www.rfi.fr/en/business-and-tech/20201123-biden-says-world-democracies-must-unite-on-trade-policy>

- ⁹ "Recovery Plan: powering Europe's strategic autonomy - Speech by President Charles Michel at the Brussels Economic Forum," *European Council*, 08.09.2020, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/09/08/recovery-plan-powering-europe-s-strategic-autonomy-speech-by-president-charles-michel-at-the-brussels-economic-forum/>
- ¹⁰ "Germany wary of Macron's 'strategic autonomy' plan," *Anadolu Agency*, 17.11.2020, "Germany wary of Macron's 'strategic autonomy' plan," <https://www.aa.com.tr/en/europe/germany-wary-of-macrons-strategic-autonomy-plan-/2046962>
- ¹¹ "Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos, 2019. gads," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, https://www.mfa.gov.lv/images/ministrija/Arpolitikas_zinojums_2019.pdf
- ¹² "Speech by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the Riga Conference 2020," NATO, 13.11.2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_179489.htm?selectedLocale=fr
- ¹³ "Emmanuel Macron warns Europe: NATO is becoming brain-dead," *The Economist*, 07.11.2019, <https://www.economist.com/europe/2019/11/07/emmanuel-macron-warns-europe-nato-is-becoming-brain-dead>
- ¹⁴ Emmanuel Macron, *Facebook* ziņojums, 20.08.2019, <https://www.facebook.com/EmmanuelMacron/photos/a.1536815099884404/2508681362697768/?type=3&theater>
- ¹⁵ "Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos, 2019.gads," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, https://www.mfa.gov.lv/images/ministrija/Arpolitikas_zinojums_2019.pdf
- ¹⁶ "Speech by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the Riga Conference 2020," NATO, 13.11.2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_179489.htm?selectedLocale=fr
- ¹⁷ Sun Dzi, *Karamāksla*
- ¹⁸ "Speech by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the Riga Conference 2020," NATO, 13.11.2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_179489.htm?selectedLocale=fr
- ¹⁹ Reire, G., "Latvija un transatlantiskums," Latvijas ārējā un drošības politika. Gadagrāmata 2020, Latvijas Ārpolitikas institūts, 2020, 105. lpp.

LATVIJAS AIZSARDZĪBA: JOPROJĀM PAKĀPENISKI UZ PRIEKŠU

Māris Andžāns

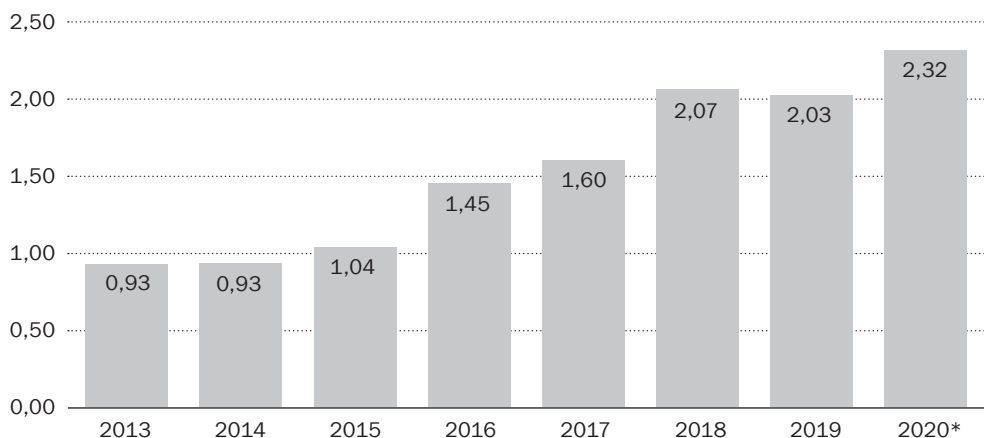
Latvijas Ārpolitikas institūta vecākais pētnieks |
Rīgas Stradiņa universitātes docents

2020. gads visā pasaulē aizritēja COVID-19 pandēmijas ēnā. Pandēmijai bija ietekme arī uz Latvijas aizsardzības nozari. Neskatoties uz globālo pandēmiju un vēl citiem šajā rakstā apskatītajiem izaicinājumiem, aizsardzības nozare 2020. gadā joprojām atradās uz pakāpeniska izaugsmes ceļa.

Šajā rakstā tiek analizēts Latvijas aizsardzības nozares finansējums aizvadītajā gadā, tostarp tā pavērtās iespējas un līdzīgi nākošie izaicinājumi, kā arī finansējuma apmērs uz citu NATO dalībvalstu fona. Tam seko apskats par aizsardzības nozares personāla attīstību, Latvijas mijiedarbību ar sabiedrotajām valstīm, kā arī jauno Valsts aizsardzības koncepciju.¹

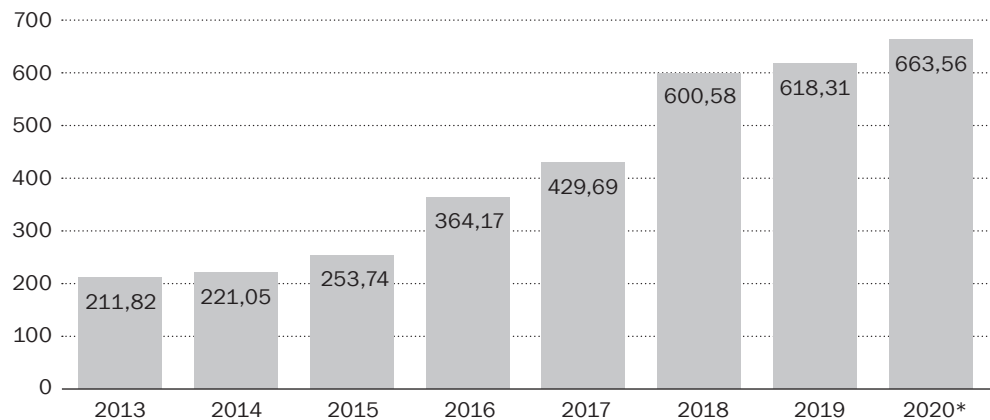
STABILI “NATO DIVU PROCENTU KLUBĀ”

2020. gadā jau trešo gadu pēc kārtas Latvija ierindojās starp tām NATO dalībvalstīm, kuras aizsardzībai velta vismaz divus procentus no iekšzemes kopprodukta (turpmāk – IKP). Saskaņā ar NATO prognozēm, balstoties jaunākās iekšzemes kopprodukta prognozēs nekā valsts budžeta sastādīšanas brīdī, Latvijas aizsardzības izdevumi sasnieguši pat 2,32 procentus no IKP jeb vairāk par pašas Latvijas iecerēto apmēru no IKP (skatīt 1. diagrammu). Šajā procentuālajā attiecībā Latvija ierindojās sestajā vietā starp visām NATO dalībvalstīm – uzreiz aiz Igaunijas un priekšā Polijai un Lietuvai (skatīt 3. diagrammu).²

1. diagramma. Latvijas aizsardzības izdevumi, procenti no IKP (NATO apkopotie dati).³

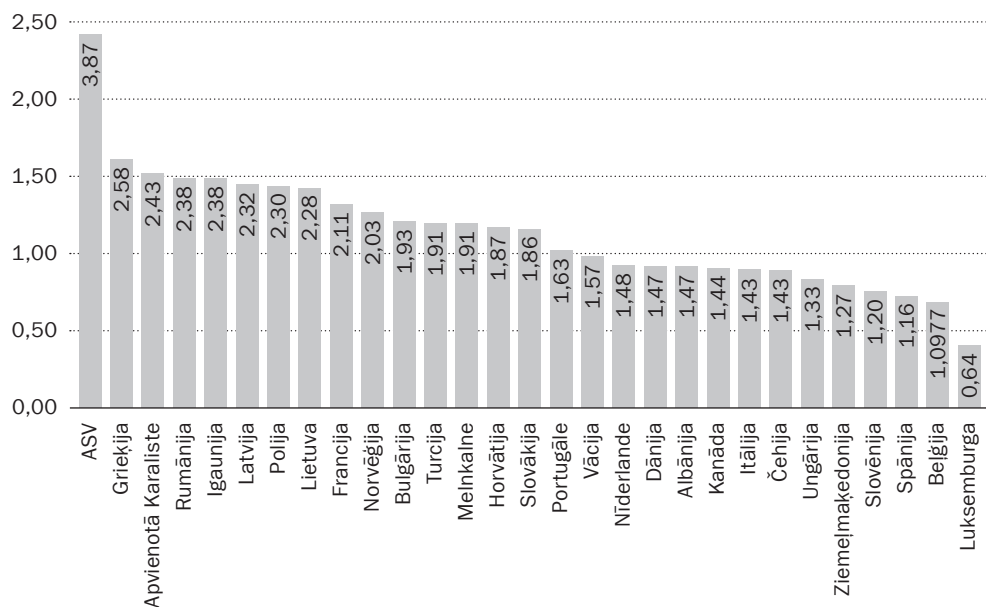
* attiecīgā gada prognozes.

2. diagramma. Latvijas aizsardzības izdevumi, miljoni eiro (NATO apkopotie dati).⁴

* attiecīgā gada prognozes.

Arī skaitliskā izteiksmē Latvijas aizsardzības izdevumi aizvadītajā gadā palielinājās. Saskaņā ar NATO apkopotajiem datiem tie bija paredzēti gandrīz 664 miljonu eiro apmērā jeb līdz šim lielākais aizsardzības nozares finansējuma apmērs (skatīt 2. diagrammu).⁵ Starp 30 NATO dalībvalstīm Latvijas izdevumi tika prognozēti kā 23. lielākie, par divām vietām atpaliekot no Lietuvas, bet apsteidzot Igauniju.⁶ 34 procentus no Latvijas 2020. gada aizsardzības budžeta bija paredzēti novirzīt investīcijām, 29 procentus uzturēšanas izdevumiem, savukārt atlikušos 37 procentus – personāla vajadzībām.⁷ Līdz ar to Latvija pārsniedza arī NATO vadlīniju par vismaz 20 procentu ieguldīšanu aprikojumā.⁸

3. diagramma. NATO dalībvalstu aizsardzības izdevumi 2020. gadā (proгноzes), procenti no IKP (NATO apkopotie dati).⁹

AIZSARDZĪBAS FINANSĒJUMA PAVĒRTĀS IESPĒJAS UN AR TĀM SAISTĪTIE IZAICINĀJUMI

Aizvadītajā gadā Latvija saņēma atlikušās no 123 Apvienotās Karalistes piegādātajām kaujas izlūkošanas kāpurķēžu mašīnām “CVRT”.¹⁰ Turpinājās iepriekšējā gadā uzsāktā sadarbība ar Somiju un Igauniju kopīgas sešu riteņu piedziņas bruņumašīnu platformas izveidē uz Somijas uzņēmuma “Patria” transportlīdzekļu pamata (pirmie bruņutransportieri NBS rīcībā varētu nonākt jau 2021. gadā, un piegādes noritētu aptuveni desmitgadi).¹¹ Tāpat Latvija un vairākas citas NATO dalībvalstis politiskā līmenī vienojās par sadarbību tuvas un vidējas distances pretgaisa aizsardzības attīstīšanā.¹² Bez tam kopā ar Igauniju tika pasūtīti jauni prettanku ieroči “Carl Gustaf M4” aptuveni 1,3 miljonu eiro vērtībā (to piegāde plānota līdz 2022. gadam),¹³ un ar Francijas uzņēmumu tika noslēgta vienošanās par trīs NBS “Imanta” klases kuģu modernizēšanu.¹⁴

Norisinājās arī militārās infrastruktūras attīstība. Ādažu bāzē tika atklātas divas ar NATO līdzfinansējumu uzbūvētas kazarmas kopskaitā līdz pat 900 karavīru izvietošai¹⁵ un arī sporta komplekss.¹⁶ NBS Speciālo operāciju pavēlniecībā tika atklāti vairāki jauni ar ASV finansiālu atbalstu izbūvēti infrastruktūras objekti.¹⁷ Tāpat Rīgā tika uzsākta jauna standartizēta tipa individuālā ekipējuma noliktavas būvniecība.¹⁸

Pēc virknes problēmu aizvadītajos gados¹⁹ turpinājās aizsardzības nozares nodrošinājuma sistēmas reforma.²⁰ Lai gan mazākā apmērā nekā iepriekšējos gados, arī 2020. gadā izskanēja ziņas par nodrošinājuma sistēmas problēmām. Valsts kontroles (turpmāk – VK) ziņojumā par Aizsardzības ministrijas iepriekšējā gada pārskatu norādīts uz būtiskām nepilnībām NBS ieroču modernizācijas vadīšanā un kontrolēšanā. Attiecībā uz izlūkošanas, gaisa telpas novērošanas un pretgaisa aizsardzības spējām būtiski iepirkumi bez pienācīga izvērtējuma pārcelti vēlāk, un netiešās uguns atbalsta spēju attīstībā svarīgas iegādes būtiski kavējušās.²¹

Arī globālās pandēmijas kontekstā aizsardzības nozarei neizdevās pilnībā nodemonstrēt savu efektivitāti. No vienas puses, Latvija citas valstis palīdzības veidā atbalstīja ar dezinfekcijas līdzekļiem.²² No otras puses, COVID-19 izraisītās krīzes risināšanai 2020. gada aprīlī aizsardzības nozares pārziņā nonāca ar šo krīzi saistītie materiālo rezervju iepirkumi un šo rezervju pārvaldīšana. Tomēr tā vietā, lai krīzē nepieciešamie materiāli tiktu iegādāti raitāk un efektīvāk, VK ieskatā “[p]ātrinātais iepirkumu process pārt[apa] par smagnēju, sarežģītu un grūti izprotamu.” Daļā gadījumu preces tika iegādātas par būtiski augstākām cenām, nekā tādi pat produkti bija iegādājami citviet. Tāpat netika pienācīgi apzinātas iepērkamo preču vajadzības.²³

AIZSARDZĪBAS NOZARES PERSONĀLS LATVIJĀ UN ĀRVALSTĪS

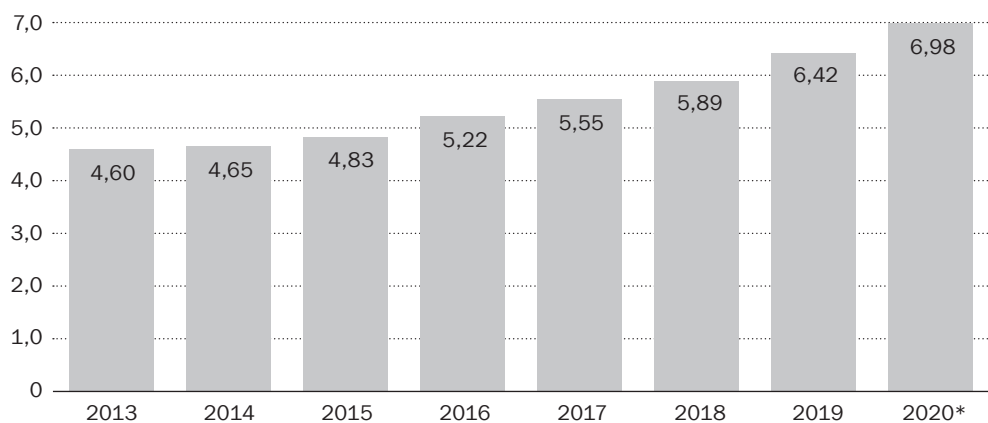
Aizvadītajā gadā turpināja palielināties Latvijas militārpersonu skaits. Saskaņā ar NATO apkopotajām prognozēm Latvijā 2020. gadā būtu jābūt gandrīz septiņiem tūkstošiem karavīru²⁴ (skatīt 4. diagrammu; NATO statistikā netiek ieskaitīti ne Latvijas, ne citu valstu zemessargi). Tajā pat laikā NBS mājaslapā pieejamie dati vēl 2020. gada nogalē liecināja vien par sešiem tūkstošiem karavīru.²⁵ NATO statistikā Latvijas karavīru skaits to ierindo 24. vietā starp visām 30 alianses dalībvalstīm.²⁶

Aizvadītajā gadā aktualizējās jautājumi par faktisko zemessargu skaitu. Saskaņā ar NBS informāciju Latvijā ir 8,3 tūkstoši zemessargu.²⁷ Tomēr VK ieskatā faktiskā situācija ir citādāka: četru gadu laikā novērots, ka trešdaļa zemessargu Zemessardzes aktivitātēs nepiedalās ne dienu, bet 2018. gadā vairāk nekā 30 dienas viena gada laikā aktivitātēs piedalījušies ceturtdaļa aktīvo zemessargu (pēdējais rādītājs esot uzlabojums pret iepriekšējo periodu).²⁸ Šie dati, visticamāk, liecina, ka faktiskais zemessargu apjoms ievērojami atpaliek no aizsardzības resora sniegtās informācijas.

Tāpat problēmas saglabājas citos Zemessardzes darbības aspektos. Lai gan 2015.–2018. gadā būtiski auguši Zemessardzes resursu uzkrājumi un augusi arī aktīvāko

zemessargu līdzdalība, tomēr lēni norisinājusies infrastruktūras attīstība. VK novērojusi arī personāla uzskaites sistēmas neatbilstību Zemessardzes vajadzībām mūsdienu situācijā (no VK rakstītā var noprast, ka tā nav pilnībā automatizēta).²⁹

2020. gadā arī Latvijas aizsardzības ministrs kļuva par zemessargu.³⁰ No vienas puses, šāda piemēra rādīšana un Zemessardzes rindu papildināšana ir vērtējama atzinīgi. No otras puses, šī situācija rada jautājumus par civilās un militārās jomas šķirtību, kā arī hierarhiju aizsardzības nozarē. Rietumos lielākoties pieņemts, ka aizsardzības sektora politisko vadību nodrošina civilpersonas. Tomēr Latvijā Zemessardze ir daļa no NBS, un Zemessardze ir pakļauta virknei paša aizsardzības ministra norādījumu, tostarp par Zemessardzes komandiera ieteikšanu apstiprināšanai.³¹

4. diagramma. Latvijas bruņoto spēku skaitliskā izmēra dinamika, tūkstoši (NATO apkopotie dati).³²

* attiecīgā gada prognozes.

2020. gadā turpinājās Latvijas skaitliski pieticīgā dalība starptautiskajās misijās un operācijās. Saskaņā ar Ārlietu ministrijas novembrī publiskoto informāciju to veidoja vien 21 militārpersona, no kā lielākā daļa jeb 14 atradās NATO apmācības misijā “Resolute Support” Afganistānā. Vēl Latvijas pārstāvji turpināja dalību Eiropas Savienības (ES) apmācības misijā “EUTM Mali”, Apvienoto Nāciju Organizācijas misijā “MINUSMA” (abas Mali), kā arī ES operācijā Vidusjūrā “EUNAVFOR MED IRINI”.³³ Tāpat atzīmējams, ka Latvija 2020. gada jūlijā ar deviņiem zemessargiem sāka pusgadu ilgu dežūru ES Kaujas grupā Vācijas vadībā,³⁴ bet augustā NBS kuģis uzsāka dežūru NATO 1. pastāvīgajā jūras pretmīnu grupā.³⁵

Visbeidzot, ietekmi uz personālsastāvu atstāja arī globālā pandēmija. COVID-19 radītās krīzes pārvaldīšanas ietvaros gan karavīri, gan zemessargi tika iesaistīti atbalsta

sniegšanai Valsts robežsardzei valsts robežas apsardzē.³⁶ Vienlaikus vīrusa izplatības ierobežošanas nolūkos no marta tika ierobežots arī aizsardzības nozares apmācību apmērs.³⁷

Sabiedrotie un to klātbūtne Latvijā

2020. gada jūnijā apritēja jau trīs gadi kopš NATO paplašinātās klātbūtnes kaujas grupas ierašanās Latvijā. Saskaņā ar NATO datiem Kanādas vadīto kaujas grupu Latvijā oktobrī veidoja aptuveni 1500 karavīru no Kanādas un deviņām Eiropas valstīm. Līdz ar to Latvijā izvietotā kaujas grupa joprojām bija skaitliski lielākā starp četrām Baltijas valstīs un Polijā izvietotajām vienībām.³⁸ Turklāt aizvadītajā gadā kaujas grupai simboliski (ar vienu pārstāvi) pievienojās vēl viena NATO dalībvalsts – Islande.³⁹ Turpinājās arī daudznacionālā divīzijas štāba “Ziemeļi” attīstība un pilnveide.

Līdztekus NATO daudznacionālajai kaujas grupai rotācijas kārtībā Latvijā turpināja uzturēties arī ASV karavīri operācijas “Atlantic Resolve” ietvaros. Jūlijā uz deviņu mēnešu rotāciju aviācijas bāzē Lielvārdē ieradās aptuveni desmit ASV militāro helikopteru.⁴⁰ Solidaritātes un spēju demonstrēšanai ASV stratēģiskie bumbvedēji 2020. gadā vairākkārt pārlidoja Latvijas teritoriju.⁴¹

Liela uzmanība kā citviet pasaulē, tā arī Latvijā tika pievērsta vēlēšanām ASV. Var prognozēt, ka jaunā ASV prezidenta administrācijas laikā attiecībās ar Latviju nav sagaidāmas būtiskas izmaiņas. Kā vēl pirms 3. novembra vēlēšanām iezīmēja tobrīd vēl ASV prezidenta amata kandidāta Džozefa Baidena kampaņa, Baltijas valstis kā NATO dalībvalstis tiks atbalstītas “nelokāmi,” un ASV turpinās Eiropas Atturēšanas iniciatīvu Krievijas atturēšanai no iespējamās agresijas.⁴²

JAUNA VALSTS AIZSARDZĪBAS KONCEPCIJA

2020. gada septembrī Saeima apstiprināja jauno Valsts aizsardzības koncepciju. Kopumā dokuments atbilst faktiskajai situācijai un nepieciešamajiem pasākumiem. Dokuments analizē plašu militāro un ar tiem saistīto nemilitāro jautājumu un veicamo pasākumu loku. Kā nepārprotams galvenais militāro un ar to saistīto nemilitāro risku avots koncepcijā izcelta Krievija. Tās vārds dokumentā minēts 19 reizes. Kā ticamākie iespējamās Krievijas militārās rīcības scenāriji tiek iezīmēti “hibrīdkarš un pēkšņs uzbrukums” teritorijas pārņemšanai.⁴³

Tomēr ceļš uz jau nākamo Valsts aizsardzības koncepciju atstāj vietu progresam. Pirmkārt, 2020. gada koncepcijā trūkst tālejošu Latvijas ambīciju ārpus savas aizsardzības. Lai gan tiek uzstādīti virkne uzdevumu aizsardzības spēju stiprināšanā, tomēr nekas no tā Latviju neizceļ citu valstu starpā. Proti, ar ko Latvija vēl bez savas aizsardzības varētu un vēlētos izcelties globālā vai vismaz reģionālā kontekstā – vai tās būtu uzbrūkošās kiberspējas, jaunu militāro tehnoloģiju radīšana, jūtams ieguldījums starptautiskajās misijās un operācijās vai kas cits.

Otrkārt, koncepcija daudz runā lozungu līmenī. Lai gan lozungi šāda veida dokumentiem nav netipiski, tomēr ne mazāk svarīgi ir ievērot līdzsvaru starp reāliem un mazāk reāliem izteikumiem. Maz ticams, ka ar maz pamatotiem lozungiem var tikt mainīts potenciālo pretinieku novērtējums par situāciju, tomēr Latvijas sabiedrība un lēmumu pieņēmēji gan var tikt maldināti. Starp tādiem atzīmējami pieņēmumi gan par NBS spējām, gan par sabiedrības gribu aizsargāt valsti. Attiecībā uz NBS dokumentā tiek runāts par potenciālā pretinieka novājināšanu, būtisku zaudējumu radīšanu, kā arī ilgstošu pretestību, vienlaikus atzīstot pašreizējo rocību “attīstīt tikai visnepieciešamākās spējas.”⁴⁴

Lai gan koncepcija pamatoti apskata sabiedrības gribu aizsargāt valsti un izrādīt pretošanos kā būtisku aizsardzības sistēmas aspektu,⁴⁵ faktiskā situācija neliecina par augstu sabiedrības gatavību rīkoties. Gadu iepriekš nacionāli reprezentatīvā izpētē konstatēts, ka gribu aizsargāt valsti Latvijā izsaka vien gandrīz katrs otrais, kas nav uzskatāms par augstu līmeni (pēdējo gadu laikā griba aizsargāt valsti Latvijā gan ir nedaudz augusi).⁴⁶ Uzbrukuma gadījumā jebkāda veida pretestību agresoram izrādītu mazāk nekā piektdaļa iedzīvotāju, kamēr vairāk nekā trešdaļa turpinātu mierīgi dzīvot un vairāk nekā 15 procenti censtos no valsts aizbēgt.⁴⁷

Treškārt, koncepcijā netiek skaidri runāts par problēmjautājumiem. Lai gan šāda veida dokumenti parasti nav visu problēmu iztirzājuma vieta, tomēr tā arī nav vieta grūti pamatojamu cerību izrādīšanai. Starp būtiskākajiem risināmajiem jautājumiem būtu bijis vērts izcelt turpinošās aizsardzības izdevumu izlietojuma problēmas, kā arī personālsastāva jautājumus. Ja jaunā koncepcija paredz līdz 2024. gadam palielināt zemessargu skaitu līdz 10 tūkstošiem, bet vēl trīs gadus vēlāk līdz 12 tūkstošiem,⁴⁸ tad vienlīdz svarīgi būtu apzināt pašreizējo situāciju – to, ka faktiskais zemessargu skaits ir ievērojami mazāks par aizsardzības nozares statistikā pausto. Lieki minēt, ka koncepcijā netiek apskatīta iespēja sekot pārējo Baltijas un Ziemeļvalstu piemēram personālsastāva paplašināšanā un sabiedrības plašākā iesaistīšanā valsts aizsardzībā ar obligātā militārā dienesta palīdzību (tas gan dokumentā ir pieminēts kā instruments ar šaurāku tvērumu salīdzinājumā ar valsts aizsardzības mācības ieviešanu skolās⁴⁹).

SECINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS

2020. gads Latvijas aizsardzībā kopumā ir bijis augšup ejošs. Latvija vēl vairāk nostiprinājās tā sauktajā “divu procentu klubā”. Tās aizsardzības izdevumu apmērs turpināja augt. Nedaudz paplašinājās un citādi nostiprinājās sabiedroto klātbūtne Latvijā – līdztekus NATO paplašinātās klātbūtnes kaujas grupai rotācijas kārtībā Latvijā turpināja uzturēties arī ASV karavīri.

No otras puses, izņemot globālo pandēmiju un tās sekas, aizvadītais gads būtiski neizcēlās uz citu pēdējo gadu fona. Turpinājās aprīkojuma un infrastruktūras papildinājumi. Nodrošinājuma sistēmas reformas laikā joprojām saglabājās izaicinājumi ar aizsardzības iepirkumiem. Tāpat atkal aktualizējās jautājumi par personālsastāvu, jo īpaši par reālo zemessargu skaitu. Turpinājās arī pieticīga, bet tomēr dalība starptautiskajās operācijās un misijās.

Visbeidzot, 2020. gadā tika apstiprināta jauna Valsts aizsardzības koncepcija. Lai gan dokuments mazāk varēja runāt lozungu līmenī un skaidrāk apskatīt aizsardzības nozares problēmjautājumus, tas kopumā ved aizsardzības nozari uz priekšu. Neliela, tomēr būtiska nianse, kas raksturo jauno Valsts aizsardzības koncepciju un Latvijas aizsardzības nozari, ir ambīciju trūkums ārpus savas aizsardzības nodrošināšanas. Trūkst jaunu mērķu un ieceru, ar ko Latvija varētu izcelties globālā vai vismaz reģionālā līmenī.

2021. gads visā pasaulē aizritēs globālās pandēmijas izraisīto grūtību un arī atgūšanās zīmē. Tas ietekmēs arī aizsardzības nozari Latvijā, arī ar sarukušu IKP un ar to saistīto ietekmi uz aizsardzības nozares finansējumu. Neskatoties uz to, arī nākamais gads, visticamāk, aizritēs pakāpeniskas izaugsmes tempā. Gaidāmi papildinājumi gan Latvijas militārajā infrastruktūrā, gan aprīkojumā.

Nākamais gads būtu jāizmanto tālākai un straujākai aizsardzības nozares izaugsmes veicināšanai. Skaidrāk jāapzinās un jārisina problēmjautājumi, jo īpaši nodrošinājuma un apgādes sistēmā un personālsastāva apmērā un sastāvā ārpus profesionālā dienesta. Jaunā ASV prezidenta Baidena stāšanās amatā nebūtu jāuztver kā iespēja pašapmierinātības stiprināšanai. Jāturpina centieni nodrošināt pastāvīgāku ASV militāro klātbūtni Latvijā, kā arī NATO paplašinātās klātbūtnes kaujas grupas noturēšanu ilgtermiņā. Tāpat svarīgi dot lielāku ieguldījumu starptautiskajā drošībā, jo īpaši ar plašāku dalību starptautiskajās operācijās un misijās. Visbeidzot, būtu svarīgi definēt jaunas aizsardzības nozares ambīcijas ārpus savas aizsardzības.

ATSAUCES

- ¹ Šis raksts ir balstīts uz informāciju, kas publiski pieejama līdz 2020. gada 30. novembrim. Tas turpina iepriekšējās gadagrāmatas rakstu: Andžāns, M., "Latvijas aizsardzība: pakāpeniski uz priekšu," Latvijas ārējā un drošības politika. Gadagrāmata 2020, Sprūds, A., Broka, S., (red), Latvijas Ārpolitikas institūts, 2020, 118-129, https://liia.lv/en/publications/latvian-foreign-and-security-policy-yearbook-2020-831?get_file=1
- ² "Defence Expenditure of NATO Countries (2013-2020)," NATO, 21.10.2020, tabula 3, <https://www.nato.int/docu/pr/2020/pr-2020-104-en.xlsx>
- ³ Ibid.
- ⁴ Ibid, tabula 1
- ⁵ Ibid.
- ⁶ Ibid, tabula 2
- ⁷ "Aizsardzības nozares budžets," Aizsardzības ministrija, pēdējo reizi piekļūts 16.11.2020, <https://www.mod.gov.lv/lv/par-mums/aizsardzibas-nozares-budzets>
- ⁸ "Defence Expenditure of NATO Countries (2013-2020)," NATO, 21.10.2020, tabula 8a, <https://www.nato.int/docu/pr/2020/pr-2020-104-en.xlsx>
- ⁹ Ibid, tabula 3
- ¹⁰ "Veiksmīgi pabeigta Sauszemes spēku mehanizācijas projekta pirmā kārtā," Sargs.lv, 09.10.2020, <https://www.sargs.lv/lv/nbs/2020-10-09/veiksmigi-pabeigta-sauszemes-speku-mehanizācijas-projekta-pirma-karta>
- ¹¹ "Latvijas un Somijas bruņoto transportlīdzekļu platformas izveides projektam pievienojas arī Igaunija," Nacionālie bruņotie spēki, 06.04.2020, <https://www.mil.lv/lv/zinas/latvijas-un-somijas-brunoto-transportlidzeklu-platformas-izveides-projektam-pievienojas-ari>
- ¹² "Latvija paraksta daudzpusēju nodomu vēstuli par sadarbību pretgaisa aizsardzības sistēmas attīstībā," Aizsardzības ministrija, 23.10.2020, [https://www.mod.gov.lv/lv/zinas/latvija-paraksta-daudzpusēju-nodomu-vestuli-par-sadarbibu-pretgaisa-aizsardzības-sistemās](https://www.mod.gov.lv/lv/zinas/latvija-paraksta-daudzpusēju-nodomu-vestuli-par-sadarbibu-pretgaisa-aizsardzibas-sistemās)
- ¹³ "Latvija un Igaunija iegādājas jaunākos "Carl Gustaf" prettanku ieročus," Nacionālie bruņotie spēki, 19.05.2020, <https://www.mil.lv/lv/zinas/latvija-un-igaunija-iegadajas-jaunakos-carl-gustaf-prettanku-ierocus>
- ¹⁴ "Bruņotie spēki noslēdz līgumu par "Imanta" klases kuģu modernizāciju," Nacionālie bruņotie spēki, 23.10.2020, <https://www.mil.lv/lv/zinas/brunotie-speki-nosledz-ligumu-par-imanta-klases-kugu-modernizaciju>
- ¹⁵ "Ādažu bāzē atklāj jaunuzceltas kazarmas," Nacionālie bruņotie spēki, 03.07.2020, <https://www.mil.lv/lv/zinas/adazu-baze-atklaj-jaunuzceltas-kazarmas>
- ¹⁶ "Ādažu bāzē atklāj jaunu Sporta kompleksu," Nacionālie bruņotie spēki, 25.08.2020, <https://www.mil.lv/lv/zinas/adazu-baze-atklaj-jaunu-sporta-kompleksu>
- ¹⁷ "Speciālo operāciju pavēlniecībā atklāta jauna infrastruktūra," Nacionālie bruņotie spēki, 25.11.2020, <https://www.mil.lv/lv/zinas/speciālo-operaciju-pavelnieciba-atklata-jauna-infrastruktura>
- ¹⁸ "Bruņotie spēki uzsāk individuālā ekipējuma noliktavas būvniecību," Nacionālie bruņotie spēki, 03.11.2020, <https://www.mil.lv/lv/zinas/brunotie-speki-uzsak-individuala-ekipejuma-noliktavas-buvniecibu>
- ¹⁹ 2018. gadā VK nāca klajā ar kritisku ziņojumu par NBS nodrošinājuma plānošanas un apgādes sistēmas darbību – "Nacionālo bruņoto spēku nodrošinājuma plānošanas un apgādes sistēmas darbības efektivitāte. Valsts kontroles revīzijas ziņojuma kopsavilkums," Valsts kontrole, 2018, http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2016/2.4.1-9_2016/NBS-apgade-kopsavilkums-2018-01-31.pdf un par Jaunsardzes darbību, tostarp finansējuma izlietojumu – "Vai Jaunsardzes

- attīstības ceļš ir kvalitatīvs? [Revīzijas ziņojums],” Valsts kontrole, 2018, http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2017/2.4.1-16_2017/RZ_Jaunsardze_18mai18_izlabotais_bez%20IP.pdf. 2019. gadā Iepirkumu uzraudzības birojam nācās apturēt iepirkumu par četru riteņu piedziņas vieglo transportlīdzekļu iegādi – “Lēmums Nr.4-1.2/18-198/2,” Iepirkumu uzraudzības birojs, Iesniegumu izskatīšanas komisija, 11.01.2019, 38, 2, <https://pvs.iub.gov.lv/uploads/files/lemumi/562838/lem562838.pdf>. Neglaimojoši bija arī VK secinājumi par NBS izlūkošanas, gaisa telpas novērošanas un aizsardzības spēju attīstību, norādot uz riskiem par iegādātās ieroču sistēmas ieviešanas un izmantošanas efektivitāti un par paša iepirkuma nepietiekamo izvērtējumu un sasteigtību – “Kopsavilkums par ministriju un centrālo iestāžu 2018. gada pārskatu revīzijās iekļautajiem atbilstības jautājumiem,” Valsts kontrole, 2019, 7–8, <http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2018/Fin-rev-infografiki/Kopsavilkums-finan%C5%A1u%20rev%C4%ABzijas%20par%202018.gada%20p%C4%81rskatu%20atbilst%C4%ABbas%20jaut%C4%81jumiem.pdf>
- ²⁰ “Pabriks informēs par Nacionālo bruņoto spēku nodrošinājuma reformu un atklās jauno ekipējuma noliktavu,” Nacionālie bruņotie spēki, 27.01.2020, <https://www.mil.lv/lv/zinas/pabriks-informes-par-nacionalo-brunoto-speku-nodrosinajuma-reformu-un-atklas-jauno-ekipejuma>
- ²¹ “Par Aizsardzības ministrijas 2019. gada pārskatu,” Valsts kontrole, 2020, 4, 5, https://www.lrvk.gov.lv/lv/getrevisionfile/29501-PipPjK_NyezgyVKyEvzytDLxUgpQreIn.pdf
- ²² “Latvija dāvina dezinfekcijas līdzekļus Itālijai un Sanmarino, apliecinot solidaritāti ar sabiedrotajiem,” Aizsardzības ministrija, 21.05.2020, <https://www.mod.gov.lv/lv/zinas/latvija-davina-dezinfekcijas-lidzeklus-italijai-un-sanmarino-apliecinot-solidaritati-ar>
- ²³ “Ne visos gadījumos rada pārliecību par ekonomiski pamatotiem lēmumiem, veicot COVID-19 aizsarglīdzekļu iepirkumus,” Valsts kontrole, 17.08.2020, <https://www.lrvk.gov.lv/lv/aktualitates/ne-visos-gadijumos-rada-parliecibu-par-ekonomiski-pamatotiem-lemumiem-veicot-COVID-19-aizsarglidzeklu-iepirkumus>
- ²⁴ “*Defence Expenditure of NATO Countries (2013–2020)*,” NATO, 21.10.2020, tabula 7, <https://www.nato.int/docu/pr/2020/pr-2020-104-en.xlsx>
- ²⁵ “Par NBS,” Nacionālie bruņotie spēki, pēdējo reizi piekļūts 12.11.2020, <https://www.mil.lv/lv/par-mums>
- ²⁶ “*Defence Expenditure of NATO Countries (2013–2020)*,” NATO, 21.10.2020, tabula 7, <https://www.nato.int/docu/pr/2020/pr-2020-104-en.xlsx>
- ²⁷ “Par NBS,” Nacionālie bruņotie spēki, pēdējo reizi piekļūts 12.11.2020, <https://www.mil.lv/lv/par-mums>
- ²⁸ “Valsts kontrole atturas vērtēt, vai ar piešķirto finansējumu ir sasniegts plānotais progress Zemessardzes attīstībā,” Valsts kontrole, 03.09.2020, <https://www.lrvk.gov.lv/lv/aktualitates/valsts-kontrole-atturas-vertet-vai-ar-pieskirto-finansejumu-ir-sasniegts-planotais-progress-zemessardzes-attistiba>
- ²⁹ Ibid.
- ³⁰ “A. Pabriks uzreiz pēc zemessarga zvēresta došanas devies apmācībās,” Sargs.lv, 17.06.2020, <https://www.sargs.lv/lv/nbs/2020-06-17/pabriks-uzreiz-pec-zemessarga-zveresta-dosanas-devies-apmacibas>
- ³¹ “Latvijas Republikas Zemessardzes likums,” Saeima, 06.05.2010, 2, 10, <http://likumi.lv/ta/id/210634-latvijas-republikas-zemessardzes-likums>
- ³² “*Defence Expenditure of NATO Countries (2013-2020)*,” NATO, 21.10.2020, tabula 7, <https://www.nato.int/docu/pr/2020/pr-2020-104-en.xlsx>
- ³³ “Latvijas dalība starptautiskajās misijās un operācijās, u. c. formātos,” Ārlietu ministrija, 03.11.2020, https://www.mfa.gov.lv/images/uploads/infografiki/lv_misijas_2020_nov.jpg
- ³⁴ “Latvijas kontingents uzsāk dežūru Eiropas Savienības Kaujas grupā,” Nacionālie bruņotie spēki, 03.07.2020, <https://www.mil.lv/lv/zinas/latvijas-kontingents-uzsak-dezuru-eiropas-savienibas-kaujas-grupa>

- ³⁵ "Jūras spēku kuģis M-04 "Imanta" uzsāk dežūru NATO 1. pastāvīgajā jūras pretmīnu grupā," Nacionālie bruņotie spēki, 28.08.2020, <https://www.mil.lv/lv/zinas/juras-speku-ku-gis-m-04-imanta-uzsak-dezuru-nato-1-pastavigaja-juras-pretminu-grupa>
- ³⁶ "Bruņotie spēki turpina sniegt atbalstu Valsts robežsardzei," Nacionālie bruņotie spēki, 16.06.2020, <https://www.mil.lv/lv/zinas/brunotie-speki-turpina-sniegt-atbalstu-valsts-robez-sardzei>
- ³⁷ "Nacionālie bruņotie spēki ierobežo apmācības, neietekmējot kaujas spējas," Nacionālie bruņotie spēki, 13.03.2020, <https://www.mil.lv/lv/zinas/nacionalie-brunotie-speki-ierobezo-apmacibas-neietekmejojot-kaujas-spejas>
- ³⁸ "NATO's Enhanced Forward Presence," NATO, 10.2020, 1–2, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/10/pdf/2010-factsheet_efp_en.pdf
- ³⁹ Ibid, 1; "NATO paplašinātās klātbūtnes Latvijā kaujas grupai pievienojas Islande," Nacionālie bruņotie spēki, 02.11.2020, <https://www.mil.lv/lv/zinas/nato-paplasinatas-klatbutnes-latvija-kaujas-grupai-pievienojas-islande>
- ⁴⁰ "Community notification for increased flights near Lielvarde," U.S. Army Europe, 10.07.2020, <https://www.eur.army.mil/ArticleViewPressRelease/Article/2269663/community-notification-for-increased-flights-near-lielvarde/>
- ⁴¹ "Sabiedroto gaisa kuģi veic stratēģisko bumbvedēju treniņlidojumu gaisa telpā virs Baltijas," Nacionālie bruņotie spēki, 06.05.2020, <https://www.mil.lv/lv/zinas/sabiedroto-gaisa-ku-gi-veic-strategisko-bumbvedēju-treninlidojumu-gaisa-telpa-virs-baltijas>; "Sabiedroto gaisa kuģi atkārtoti veic stratēģisko bumbvedēju treniņlidojumu gaisa telpā virs Baltijas," Nacionālie bruņotie spēki, 11.05.2020, <https://www.mil.lv/lv/zinas/sabiedroto-gaisa-ku-gi-atkartoti-veic-strategisko-bumbvedēju-treninlidojumu-gaisa-telpa-virs>; "ASV stratēģiskie bumbvedēji veic treniņlidojumus gaisa telpā virs visām Alianses dalībvalstīm," Nacionālie bruņotie spēki, 28.08.2020, <https://www.mil.lv/lv/zinas/asv-strategiskie-bumbvedēji-veic-treninlidojumus-gaisa-telpa-virs-visam-alianses-dalibvalstim>; "ASV stratēģiskie bumbvedēji veikuši treniņlidojumus Baltijas jūras reģiona gaisa telpā," Nacionālie bruņotie spēki, 25.09.2020, <https://www.mil.lv/lv/zinas/asv-strategiskie-bumbvedēji-veikusi-treninlidojumus-baltijas-juras-regiona-gaisa-telpa>
- ⁴² Michael Carpenter (@mikercarpenter), "@JoeBiden's vision for America's relations with the Baltic states." Twitter, 20.10.2020, <https://twitter.com/mikercarpenter/status/1318328621707218944>
- ⁴³ "Par Valsts aizsardzības koncepcijas apstiprināšanu," Saeima, 24.09.2020, 1.2., <https://likumi.lv/ta/id/317591-par-valsts-aizsardzibas-koncepcijas-apstiprinasanu>
- ⁴⁴ Ibid, 2.2., 3.1., 3.1.3.
- ⁴⁵ Ibid, 2.2., 3.1.3., 3.2.7.
- ⁴⁶ Andžāns, M., Sprūds, A., "Three Decades' Evolution of Willingness to Defend One's Own Country: the Case of the Baltic States," *Lithuanian Annual Strategic Review* (gaidāms 2021. gada pavasarī).
- ⁴⁷ Andžāns, M., Sprūds, A., "Willingness to defend one's country and to resist in the Baltic states," *Security & Defence Quarterly* 30, Nr. 3, 21. lpp. 08.2020, <http://doi.org/10.35467/sdq/124712>
- ⁴⁸ "Par Valsts aizsardzības koncepcijas apstiprināšanu," Saeima, 24.09.2020, 3.6.2., <https://likumi.lv/ta/id/317591-par-valsts-aizsardzibas-koncepcijas-apstiprinasanu>
- ⁴⁹ Ibid, 3.2.9.

TRĪS JŪRU INICIATĪVA: TURPMĀKĀ ATTĪSTĪBA

Jānis Eichmanis

Latvijas Ārpolitikas institūta asociētais pētnieks

Tā kā Latvijas Ārpolitikas institūta Latvijas ārējās un drošības politikas gadagrāmatas 2019. gada izdevumā tika publicēts detalizēts un visaptverošs pārskats par visiem līdz 2019. gadam aktuālajiem Trīs jūru iniciatīvas (TJI) aspektiem, šajā rakstā šī informācija vairs netiks atkārtota. Attiecīgi autors šajā rakstā sniegs jaunāko informāciju par notiekošo saistībā ar TJI un apskatīs šīs iniciatīvas vietu ģeopolitiskajā kontekstā, kurā norisinās tās attīstība. Visbeidzot, rakstā tiks apsvērti faktori, kas Latvijai jāņem vērā, lai turpinātu dalību šajā iniciatīvā.

Lai atgādinātu lasītājiem, no kā sastāv iniciatīva, var piebilst, ka tā ir savedusi kopā šādas valstis: Igauniju, Latviju, Lietuvu, Poliju, Čehiju, Slovākiju, Ungāriju, Austriju, Slovēniju, Horvātiju, Rumāniju un Bulgāriju. Ja neskaita Austriju, tad visas iniciatīvu veidojošās valstis ir bijušās komunistiskās valstis, kas tagad ir Eiropas Savienības un NATO dalībnieces. Kopā tās aptver aptuveni 28 % ES teritorijas un 22 % no ES iedzīvotāju skaita, bet zīmīgi, ka tikai aptuveni 10 % no tās IKP. Šie skaitļi nedaudz palielināsies pēc AK atdalīšanās no Eiropas Savienības. Kaut arī šīs valstis ir panākušas būtisku progresu kopš 1991. gada, kad sabruka Padomju Savienība, tās uzskata, ka novecojusī padomju laika infrastruktūra ar tās austrumu-rietumu vektoru joprojām kavē šo valstu attīstību. Ziemeļu-dienvidu savienojamība lielākoties neeksistēja, tādējādi ierobežojot starpreģionu ekonomisko sinerģiju pretstatā Rietumeiropai.¹

Iniciatīvas oficiālais aizsākums ir meklējams 2016. gadā, tās pirmajā Dubrovníkā, Horvātijā, notikušajā samītā, kuru rīkoja Horvātijas un Polijas prezidenti. Kopš sākotnējā samita 2016. gadā katru gadu dažādās vietās ir notikuši nākamie samiti, un 2020. gada oktobrī kārtējo samitu rīkoja Igaunija.

Sākotnēji divas finanšu institūcijas, viena poļu, otra rumāņu, bija apņēmušās TJI investīciju fondam piešķirt 500 miljonus eiro, lai kopumā iegūtu trīs līdz piecus miljardus eiro, plānojot papildu finansējumu saņemt no pensiju fondiem, privāto investīciju struktūrām un citiem atbalstītājiem ārpus ES. Tiek lēsts, ka reģionam ir nepieciešami aptuveni 570 miljardi eiro, lai segtu visas infrastruktūras vajadzības.

EIROPAS SAVIENĪBAS SAVIENOŠANAS PROGRAMMA

Trīs jūru iniciatīva tika izveidota saistībā ar jau pastāvošo ES dalībvalstu savstarpējās savienojamības iniciatīvu, kas identificēja vairākus savienojošos koridorus transporta, enerģētikas un digitālo komunikāciju jomā, kuri jāattīsta ar ES finansējuma palīdzību, izmantojot Eiropas infrastruktūras savienošanas instrumentu (*Connecting Europe Facility*), kas iegūst resursus no Eiropas Stratēģisko investīciju fonda (Junkera plāns).² No deviņiem identificētajiem “pamattikla koridoriem” pieci ietver Trīs jūru iniciatīvas valstis.

Finansējuma kontekstā ir jāņem vērā arī finanšu pārskaitījumi no ES Eiropas Reģionālās attīstības fonda un Kohēzijas fonda. To kopējā summa laika periodā no 2014. līdz 2020. gadam bija 155 miljardi eiro, no kuriem 36 % reģionālā finansējuma tika piešķirti savienojamības projektiem, proti, 56 miljardi eiro – transportam, enerģētikai un digitālajai komunikācijai.³ Tādējādi ir acīmredzams, ka ES finansē savienojamības projektus valstu iekšienē, kā arī austrumu-rietumu un ziemeļu-dienvidu savienojamības projektus. Turklāt saskaņā ar iepriekš minēto pieci no deviņiem “pamattikla koridoriem” šķērso TJI dalībvalstu teritoriju: Ziemeļjūra–Baltijas jūra, Baltijas jūra–Adrijas jūra, Vidusjūra, Reina–Donava, kā arī Austrumi/Vidusjūras austrumu daļa.⁴ Nākamajā finanšu posmā (2021–2027) ES iepriekš minētajiem koridoriem piešķirs 42,3 miljardus eiro Eiropas infrastruktūras savienošanas instrumenta ietvarā.

Ņemot vērā plaisu starp līdzekļiem, ko ES ir gatava piešķirt šiem koridoriem, un tiem, ko TJI valstis cer iegūt pašu spēkiem, rodas jautājums, vai to ierobežotais kapitāls spēs finansēt infrastruktūras projektus daudzu miljonu apmērā.

FINANSĒJUMS NO ĀRPUSES

Ir parādījušies divi galvenie ārējā finansējuma avoti – ASV un Ķīna. Ķīnas gadījumā Ķīnas pārstāvis piedalījās pirmajā TJI samitā 2016. gadā, lai rosinātu Joslas un ceļa iniciatīvas partnerību ar TJI: daudzas no TJI valstīm piedalās arī valstu grupā “17+1”, ko Ķīna ir organizējusi kā platformu saviem ieguldījumiem Centrāleiropā un Austrumeiropā, jo īpaši ieguldījumiem infrastruktūrā.⁵

Rodoties aizdomām, ka “17+1” formāts daļa Eiropu, TJI valstis vairākos samitos paziņoja, ka projekts ir savietojams ar ES un tā kontekstā tiks ievēroti ES noteikumi.⁶ Atkārtots apliecinājums, ka TJI valstis ne tikai turpinās ieturēt ES kursu, bet arī uzturēs transatlantiskās saites, tika demonstrēts, kad ASV prezidents Donalds Tramps 2017. gadā apmeklēja Varšavā notiekošo TJI samitu, atsaucoties Polijas ielūgumam.⁷

Ņemot vērā Donalda Trampa komerciālo pieeju starptautiskajām attiecībām, nebija pārsteidzoši, ka viņš TJI valstīm izteica spēcīgu piedāvājumu tām nepieciešamos energoresursus iegūt no ASV, kas atbilstoši viņa teiktajam ir kļuvusi par pasaules lielāko naftas un gāzes ieguvēju. Neminēdams Krieviju, Tramps pozicionēja ASV kā energoresursu piegādātāju, kas palīdzētu diversificēt reģiona apgādi, mazinot Krievijas lomu.⁸ Tramps norādīja, ka ASV jau piegādā sašķidrināto dabasgāzi Polijai caur Svinoujsces (*Świnoujście*) ostu pie Baltijas jūras, un prognozēja, ka ASV piegādās sašķidrināto dabasgāzi arī Horvātijai, kad tā būs pabeigusi tam paredzēto termināli Krkā (*Krk*).

Mēs varam novērtēt ASV apņēmības nopietnību attiecībā uz TJI projektu, pamatojoties uz ASV valsts sekretāra Maika Pompeo (*Mike Pompeo*) paziņojumu, ka ASV valdība tam piešķirs finansējumu viena miljarda dolāru apmērā.⁹ Turklāt ASV valdība nav vienīgā, kas ir izrādījusi interesi par TJI, to ir izrādījuši arī daži Kongresa locekļi, kuri Pārstāvju palātai pat ir iesnieguši rezolūciju (*H. Res. 672*), kas pauž atbalstu iniciatīvai, uzskatot, ka TJI palielinās enerģētisko neatkarību un infrastruktūras savienojamību, kas savukārt uzlabos ASV un Eiropas nacionālo drošību.¹⁰

Jāatzīmē, ka Vācija, kas sākotnēji nebija entuziastiska Trīs jūru iniciatīvas atbalstītāja, vēlāk pārdomāja, nevēloties atstāt iespaidu, ka tai nerūp Centrālās un Austrumeiropas turpmākā ekonomiskā attīstība, un uz 2018. gadā Bukarestē notiekošo TJI samitu nosūtīja savu ārlietu ministru Heiko Māsu (*Heiko Maas*) EK prezidenta Žana Kloda Junkera (*Jean-Claude Juncker*) pavadībā. Savukārt 2019. gada samītā piedalījās arī Vācijas prezidents Franks Valters Šteinmeiers (*Frank-Walter Steinmeier*). Vācija pat meklēja dalību grupā, apgalvojot, ka tā arī ir Baltijas valsts, un attiecīgi tās dalība būtu dabiska izvēle, tomēr Vācija netika uzaicināta pievienoties un ir palikusi novērotājas statusā.¹¹ Nākotne rādīs, vai Vācijas uzņēmumi centīsies piedalīties TJI projektos.

ĪSTENOŠANA UN TĀS IZAICINĀJUMI

Lielākais TJI izaicinājums ir sākt īstenot daudzus projektus, kas tika apstiprināti Bukarestes samītā 2018. gadā. To īstenošanai būs vajadzīgs atbilstošs finansējums, ko vai nu piešķirs pašas valstis, vai kas tiks iegūts no ārējiem avotiem, piekļūstot dažādu finanšu institūciju finansējumam, kā arī prioritāšu noteikšana caur lēmumu pieņemšanu, kas noteiks, kuri projekti tiks finansēti. 2019. gadā saskaņā ar Luksemburgas tiesību aktiem tika izveidots TJI investīciju fonds, kura mērķis ir radīt komerciālu un tirgus virzītu investīciju mehānismu, kas radīs labu atdevi – citiem vārdiem – peļņu.¹² Fonda vienīgais un ekskluzīvais investīciju padomnieks ir *Amber Infrastructure Group*, kas atrodas Londonā un kas meklēs finansējumu un pārvaldīs TJI investīciju fonda

investīciju portfeli.¹³ Polijas valsts attīstības banka *Bank Gospodarstwa Krajowego* un Rumānijas analogā banka *Eximbank* sākotnēji fondam piešķīra 500 miljonus eiro, papildu finansējumu saņemot no Latvijas un Igaunijas, katrai no tām piešķirot 20 miljonus eiro. 2020. gada oktobrī Tallinā notiekošajā samītā tika paziņots, ka papildu iemaksas fondā veiks Ungārija, Slovēnija, Lietuva, Bulgārija un Horvātija, kā arī *Amber Infrastructure Group*, kas ieguldīs 10 miljonus eiro, un ASV Starptautiskā attīstības finanšu korporācija (*U.S. International Development Finance Corporation*), kas piešķirs trešdaļu no valsts sekretāra Maika Pompeo solītā miljarda ASV dolāru. Visbeidzot, Polijas valsts attīstības banka apņēmas piešķirt fondam papildu 250 miljonus eiro. Tādējādi TJI investīciju fondam kopumā tagad būs kapitāla bāze aptuveni miljarda eiro apmērā.¹⁴

Fonds sastāv no valstīm, kas tam ir piešķirušas finansējumu un kas attiecīgi veido šī fonda uzraudzības padomi, fondam ir arī valde. Izskatās, ka lēmumus par ieguldījumiem pieņems Investīciju komiteja, stingri pamatojoties uz komerciāliem apsvērumiem.¹⁵ Domājams, ka *Amber Infrastructure Group* sniegs ieteikumus par to, kuri projekti ir finansējami, savukārt Investīciju komiteja tos apstiprinās un pārskatīs. Ja iepriekš minētais atbilst patiesībai, tad deviņām no 12 TJI dalībvalstīm, kas ir piešķirušas līdzekļus Fondam, tajā būs balsstiesības. Ir pamats domāt, ka divi vai trīs projekti, kas varētu saņemt zaļo gaismu, tiks paziņoti neilgi pēc Tallinas samita. Jautājums ir, vai, ņemot vērā Fonda sastāvu, pastāvēs tendence izvēlēties tos projektus, kas ir izdevīgāki valstīm, kuras Fondam ir piešķirušas līdzekļus. Aktuāls ir arī savienojamības jautājums – ja savienojamība ir TJI mērķis, tad katras attiecīgās valsts iekšējiem projektiem nevajadzētu būt tiesīgiem pretendēt uz finansējumu, ja vien tie nav pārrobežu projekta turpinājums. Turklāt savienojamības kontekstā vajadzētu dot priekšroku projektiem, kas savieno vismaz divu valstu infrastruktūru.

Neraugoties uz to, ka visām 12 TJI valstīm ir trūkumi infrastruktūras jomā un tādējādi praktisks pamats sadarbībai, starp dažām no šīm valstīm pastāv arī divpusēji politiskie strīdi, kuri potenciāli varētu traucēt vienoties par projektiem un sasniegt projektu īstenošanas mērķus.¹⁶ Līdz šim diskusijas starp TJI valstīm lielākoties ir bijušas konceptuālas, taču, turpinoties TJI īstenošanas posmam, diskusijas varētu kļūt politiskas atkarībā no attiecīgo valstu valdību politiskās pozīcijas.¹⁷ Turklāt atbalstītajiem projektiem laika gaitā būs jāatspoguļo ģeogrāfiskais līdzsvars, lai ņemtu vērā valstu sensitīvās jomas.

Nav skaidrs, kāda loma, ja tāda vispār būs iespējama, TJI investīciju fondā būs ārpus TJI esošajām struktūrām. ES direktīvas ļauj Fondam tirgoties tikai ES dalībvalstīs. Fonds nevar arī pārdot akcijas struktūrām ārpus Savienības.¹⁸ Tādējādi rodas jautājums, kā ASV finansējums viena miljardu dolāru apmērā tiks integrēts projektu identifikēšanas un īstenošanas posmā? Iespējams, ka ASV Starptautiskās attīstības finanšu

korporācijai būs autonoma loma, ko regulēs ASV normatīvie akti. Tā varētu pieņemt patstāvīgus lēmumus par projektiem, kurus finansēt, un arī “atbalstīt” projektus, kuri ir saņēmuši TJI investīciju fonda apstiprinājumu. Līdzīgi varētu rīkoties arī Ķīnas institūcijas, lai gan līdz šim tās ir izvēlējušās slēgt divpusējus līgumus ar valstīm, kuras tagad ietilpst Centrāleiropas un Balkānu valstu “17+1” grupā jeb formātā, tādējādi nodrošinot Ķīnai lielāku ietekmi.¹⁹

LATVIJAS APSVĒRUMI

Kā iepriekš minēts, Latvija ir pievienojusies TJI investīciju fondam ar nodomu tajā ieguldīt 20 miljonus eiro. Vienlaikus Latvijas Republikas Ministru kabinets ir noteicis, ka šī summa tiks sadalīta divās daļās, katra 10 miljonu apmērā, un pirms otrās daļas ieguldīšanas būs jāveic analīze, lai izvērtētu Fonda panākumus izvēlēto projektu atbalstīšanā.²⁰ Tādējādi Ministru kabinets ir piešķīris valsts finanšu aģentūrai *Altum*, fiduciāro atbildību ieguldīt Fondā tikai tad, ja šis Fonds ir sasniedzis zināmus panākumus. Pretējā gadījumā *Altum* izšķiestu kapitālu un neievērotu savu atbildību pret Latvijas nodokļu maksātājiem, kuri to finansē. Šajā kontekstā jebkura analīze, kas tiks veikta, pamatojoties uz Ministru kabineta lēmumu, būtu jāpublisko un jāpārskata attiecīgajai Latvijas Saeimas komisijai. Šis pārskats par Fonda progresu infrastruktūras projektu atbalstīšanā būtu jāveic 2021. gadā.

Kā jau tika minēts, TJI investīciju fonds ir komerciāls investīciju fonds, kas sagaida labu atdevi no savām investīcijām, tomēr ir jāapzinās, ka jebkurš ieguldījums potenciāli ir pakļauts politiskam un ekonomiskam riskam. Latvijas gadījumā tas nozīmē, ka, ieguldot 10 (20) miljonus eiro, tā no savas investīcijas sagaida labu peļņu. Tas var nozīmēt, ka Fonds varētu ieguldīt projektā ārpus Latvijas. Lai gan tas varētu būt komerciāli pamatots lēmums, projekti Latvijā varētu nesaņemt pietiekamu finansējumu, tādējādi no Latvijas viedokļa neizpildot Fonda mērķi. Latvijas valdībai būtu arī skaidri jānosaka tās riska sliekšnis, ņemot vērā, ka daļa projektu, kas tiks īstenoti ārpus Latvijas, varētu būt saistīti ar dažāda veida politiskajiem un citiem riskiem.

Līdztekus risināmajiem finansiālajiem un lēmumu pieņemšanas jautājumiem Latvijai jāņem vērā arī TJI ģeopolitiskā dimensija un tās likumsakarīgā ietekme. Tā ir spiesta to darīt, jo iniciatīvas reģionā pārklājas ES, Krievijas, Ķīnas un ASV ekonomiskās un politiskās intereses. Šo lielvalstu piedāvātais atbalsts infrastruktūrai var būt ekonomiskais mehānisms viņu ienākšanai reģionā, un kļūst arvien skaidrāks, ka katra no tām vienlaikus cenšas sasniegt politiskos mērķus. Veidojot ciešākas divpusējās attiecības ar

reģiona valstīm, katra no tām cenšas savu ekonomisko ieguldījumu izmantot politiskajiem mērķiem.

Latvijai kā ES dalībvalstij ir saistoši ES noteikumi un principi, un tai nav motivācijas attālināties no Savienības, it īpaši ņemot vērā ievērojamās finanšu investīcijas, ko tā Latvijai ir sniegusi kopš 2004. gada un sniedz joprojām, piemēram, ES ieguldījums *Rail Baltica* Eiropas standarta sliežu ceļa posma būvniecībā, tam savienojot Somiju, Igauniju, Latviju un Lietuvu ar Poliju un tālāk ar Vāciju. Ņemot vērā COVID-19 negatīvo ietekmi uz Eiropas valstu ekonomiku, Savienības uzlabotās *InvestEU* programmas un Jaunais stratēģisko investīciju mehānisms (*New Strategic Investment Facility*) Latvijai un tās infrastruktūras projektiem sniegs papildu ieguvumus.²¹ Turklāt daļa šī ES finansējuma tiek piešķirta dotāciju veidā, kas nozīmē, ka šim finansējuma avotam, salīdzinot ar TJI finansējumu, ir citādas priekšrocības. Latvijai būs jāizvērtē finansiālās priekšrocības, ko sniedz šie abi finanšu avoti.

Krievijas ekonomiskā nozīme Latvijā gadu gaitā ir mazinājusies. Tas daļēji ir noticis tāpēc, ka Krievija ir samazinājusi savu Latvijas dzelzceļa un ostu pakalpojumu izmantošanas apjomu, dodot priekšroku pašas ostām.²² Vienlaikus Latvija joprojām ir pieslēgta Krievijas elektrotīklam un būs pieslēgta tam līdz 2025. gadam, kad kopā ar Igauniju, Lietuvu un Poliju atdalīsies no Krievijas tīkla.²³ Arī gāzes starpsavienojumi darbojas austrumu-rietumu trajektorijā,²⁴ tomēr, pateicoties gāzes starpsavienojumiem no Lietuvas un Polijas sašķidrinātās gāzes termināļiem, Latvijai būs iespējas izvēlēties, no kurienes veikt gāzes piegādes. Latvijai būs jānodrošina, ka šiem ES atbalstītajiem projektiem Rīgā un Briselē arī turpmāk tiek pievērsta prioritāra uzmanība.

Mēs redzam, ka ASV jau no paša sākuma ir iesaistījusies TJI. Piešķirot vienu miljardu ASV dolāru (850 miljoni eiro) reģiona infrastruktūras projektiem, tā reģionā ir uzņēmusies ģeopolitiskas saistības. Tā kā ASV ir Latvijas galvenais stratēģiskais partneris, tai pēc novembrī ASV notikušajām vēlēšanām Vašingtonā būs jākāpina diplomātiskie centieni, neatkarīgi no tā, kurš uzvarēs, lai tādējādi nodrošinātu, ka Latvija piedāvā stratēģiski saskaņotu politiku kopumu, kas palīdz uzturēt pastāvīgu ASV interesi par šo reģionu. Jans Brzezinskis (*Ian Brzezinski*), domnīcas *Atlantic Council* vecākais pētnieks un dedzīgs TJI atbalstītājs, ir paudis viedokli, ka ASV atbalsts iniciatīvai atspoguļo ASV stratēģiju sniegt atbalstu tās tuvākajiem sabiedrotajiem un stiprina "Centrāleiropas centienus pretoties Krievijas un Ķīnas kaitīgajam spiedienam un ietekmei".²⁵ Šis kodolīgais ASV politikas formulējums mudina TJI valstis atbilstoši reaģēt – tām jāizvairās kļūt atkarīgām no abām lielvarām.

Ķīnai paplašinot tās Joslas un ceļa iniciatīvas infrastruktūras projektus, lai tajos iekļautu Centrāleiropu un Austrumeiropu, un attiecīgi izveidojot "17+1" formātu, tika radīts ar ES un tagad arī ASV konkurējošs finansējuma avots. Tā kā TJI valstu grupa lielā

mērā pārklājas ar “17+1” valstīm, tad šis valstis pašlaik atrodas ģeopolitiski stratēģiskas dilemmas priekšā. Tās ir spiestas apsvērt savu ģeopolitisko pozīciju, proti, izvēlēties starp Rietumiem un Austrumiem. Nesens ieskats tajā, kā Igaunija ir risinājusi šo jautājumu, sniedz Latvijai pamācošu piemēru.

Tas, kā Igaunija ir risinājusi šo dilemmu, liecina, ka tā ir likusi nepārprotamu uzsvāru uz Rietumiem, uz ASV.²⁶ Kaut arī sākotnēji Igaunija uz TJI raudzījās skeptiski, kopš Donalda Trampa dalības Varšavas samitā un Maika Pompeo solījuma iniciatīvai piešķirt vienu miljardu ASV dolāru, Igaunija uz to ir sākusi lūkoties nopietnāk. Neraugoties uz to, ka Igaunija oficiāli neuzskata, ka Ķīnas aizsāktais “17+1” formāts ir pretējs TJI formātam, tomēr šo abu projektu pārklāšanās Igaunijai rada ģeopolitiskas problēmas, tā kā ASV ir tās galvenais drošības garants, kas ir taisnība ne tikai Igaunijas, bet arī citu “17+1” formāta valstu gadījumā.

Lietuvā iespējamās ķīniešu investīcijas Klaipēdas ārējās dziļūdens ostas būvniecībā ir radījušas bažas par nacionālo drošību,²⁷ tāpat kā ķīniešu iespēšanās Lietuvas telekomunikāciju uzņēmumos – *Omnitel* un *Bite*,²⁸ turklāt uzņēmumam *Bite* ir meitasuzņēmums arī Latvijā. Ostas, telekomunikāciju tīkli, kā arī ceļi un dzelzceļi ir daļa no jebkuras valsts kritiskās infrastruktūras. Ja daļa šīs infrastruktūras piederētu Ķīnas struktūrām un ja Ķīnas struktūras to attīstītu un veiktu būvniecību, tas varētu potenciāli radīt drošības risku. Kaut arī Ķīna Latvijai un pārējām Baltijas valstīm nav tiešs militārs drauds, tās ciešā saikne ar Krieviju varētu izraisīt būtiskas informācijas nodošanu Krievijai, kas savukārt ir tiešs militārais drauds Latvijai un pārējām Baltijas valstīm. Šāda informācija Krievijai būtu interesanta saistībā ar strauju NATO spēku izvietotāšanu Baltijā krīzes gadījumā.²⁹

Raugoties uz Latviju, fakti liecina, ka tā nav vilcinājusies konkurēt ar Lietuvu par Ķīnas investīcijām un par Klaipēdas vai Rīgas nominēšanu par Ķīnas preču tranzīta mezglu, izmantojot Joslas un ceļa iniciatīvas ietvarā izveidotos Ķīnas un Eiropas dzelzceļa savienojumus. Ir tikusi panākta vienošanās “17+1” formāta ietvarā Rīgā izveidot Ķīnas un Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu loģistikas koordinācijas sekretariātu (*China-CEEC Secretariat on Logistics Cooperation*). Savukārt Rīgas brīvdosta ir parakstījusi Memorandu par stratēģisko sadarbību ar Lanjuņģanas (*Lianyungang*) ostu ar mērķi veicināt multimodālo transporta pakalpojumu attīstību Ķīnas-Eiropas sauszemes transporta maršrutā.

Tiek uzskatīts, ka no trim Baltijas valstīm Latvija ir “visvairāk pielāgojusies Ķīnas politiskajam spiedienam”. Tomēr, neraugoties uz Latvijas centieniem, Ķīnas investīcijas ir bijušas nenožīmīgas. Nav skaidrs, kā nākotnē attīstīsies Latvijas un Ķīnas ekonomiskās attiecības. Savukārt skaidrs ir, ka Latvijai šīs attiecības būs jāvērtē caur savu nacionālo interešu prizmu. Noteiktu investīciju vai īpašu ekonomisko attiecību kontekstā

Latvijai būs rūpīgi jāpārvērtē visas investīcijas vai vienošanās, kas skar Latvijas kritisko infrastruktūru. Kā norādīts kādā nesēnā vācu pētījumā: “Pētījumā ir trīs ieteikumi ES politikas veidotājiem. Pirmkārt, ES ir skaidri jāpaziņo, ka daži tās ekonomisko attiecību aspekti ar Ķīnu rada drošības riskus, bet citi nē. Tikai atzīstot šo dihotomiju, tā var pamatoti turēt durvis atvērtas labdabīgai ekonomiskai sadarbībai un mazināt riskus jomās, kas ir potenciāli problemātiskas.”³⁰

Latvija ir viena no Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīm, kura ir parakstījusi memorandu, kas noraidīja *Huawei* izgatavoto 5G aprīkojumu. Latvija ir pievienojusies ASV, Japānas un Austrālijas atbalstītajiem *Blue Dot Network* principiem, kas visā pasaulē nodrošinās infrastruktūras attīstības projektu novērtēšanu un sertificēšanu tādos aspektos kā finanšu pārredzamība, vides ilgtspējība un ietekme uz ekonomisko attīstību, lai tādējādi mobilizētu privāto kapitālu ieguldījumiem ārvalstīs. Šis tīkls tiek uzskatīts par alternatīvu Ķīnas Joslas un ceļa iniciatīvai.³¹

Kopumā Latvijas un Ķīnas attiecības lielā mērā ietekmēs ES kopīgā rīcība, lai radītu vienotu nostāju attiecībā uz Ķīnas ieguldījumiem Eiropas kritiskajā infrastruktūrā, tomēr vienlaikus arī nacionālā drošība, visticamāk, būs izšķirošs faktors, kas noteiks, vai Latvija turpinās uzturēt asimetriskās ekonomiskās attiecības ar Ķīnu. Zīmīgi, ka Latvijas ārlietu ministrs, tāpat kā prezidents Egils Levits, ir norādījis, ka Latvija dod priekšroku Eiropas Savienībai un transatlantiskajām attiecībām.

SECINĀJUMI

Latvija kā maza valsts nepiedalās lielvaru cīņā par varu, kas šobrīd norisinās Eiropā un pasaulē. Savukārt tam, kādas ekonomiskās un politiskās sekas radīsies šīs cīņas gaitā, būs nozīmīga ietekme uz Latviju. Trīs jūru iniciatīva, tīši vai netīši, ir kļuvusi par ģeopolitiskās konkurences avotu starp ASV, ES un Ķīnu, Krievijai spēlējot savu ilgstošo lomu. Kaut arī varētu vēlēties iniciatīvai panākumus, ja tās ietvaros tiks īstenoti plānotie projekti, tomēr jāapzinās, ka tās turpmākais ceļš, visticamāk, nebūs viegls, kā ieskicēts šajā rakstā. Latvijai būs ne tikai rūpīgi jāapsver iesaistītie finansiālie un ekonomiskie riski, bet tā arī nedrīkst bez ievēribas atstāt Trīs jūru iniciatīvas ģeopolitiskos aspektus.

ATSAUCES

- ¹ *"The Three Seas Initiative Summit: European Commission Investments in Connectivity Projects," European Commission*, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/the_three_seas_initiative_summit_en.pdf
- ² Papildus dotācijām CEF piedāvā finansiālu atbalstu projektiem, izmantojot inovatīvus finanšu instrumentus, piemēram, garantijas un projektu obligācijas. Šie instrumenti rada ievērojamu sviru ES budžeta izmantošanā un darbojas kā katalizators, lai piesaistītu papildu finansējumu no privātā sektora un citiem publiskā sektora dalībniekiem. Kopš 2014. gada janvāra INEA ir jūsu vārti uz finansējumu CEF ietvarā. INEA ievieš lielāko daļu CEF programmas budžeta, kas sasniedz 28,7 miljardus eiro no kopumā 30,4 miljardiem eiro (23,7 miljardi eiro transportam, 4,6 miljardi eiro enerģētikai un 0,5 miljardi eiro telekomunikācijām).
- ³ *"The Three Seas Initiative Summit: European Commission Investments in Connectivity Projects," European Commission*, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/the_three_seas_initiative_summit_en.pdf
- ⁴ *"Trans-European Transport Network (TEN-T)," European Commission*, https://ec.europa.eu/transport/themes/infrastructure/ten-t_en
- ⁵ Kavalski, E., *"China's '16+1' Is Dead? Long Live the '17+1.'"*, *The Diplomat*, 29.03.2019, <https://thediplomat.com/2019/03/chinas-161-is-dead-long-live-the-171/>; *"China, the 16+1 format and the EU," European Parliament*, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625173/EPRS_BRI\(2018\)625173_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625173/EPRS_BRI(2018)625173_EN.pdf)
- ⁶ *"Joint Declaration of the Third Summit of the Three Seas Initiative," 3 seas initiative summit Bucharest*, 09.2018, <http://three-seas.eu/wp-content/uploads/2018/09/BUCHAREST-SUMMIT-JOINT-DECLARATION.pdf>
- ⁷ *"Read Donald Trump's Remarks at the Three Seas Initiative Summit in Poland," Time*, 6.07.2017, <https://time.com/4846780/read-donald-trump-speech-warsaw-poland-transcript/>
- ⁸ Ibid.
- ⁹ Axelrod, T., *"Pompeo pledges \$1 billion in US support for European energy initiative," The Hill*, 02.15.2020, <https://thehill.com/homenews/administration/483227-pompeo-pledges-1-billion-in-us-support-for-european-energy>
- ¹⁰ *"H.Res.672 - Expressing support of the Three Seas Initiative in its efforts to increase energy independence and infrastructure connectivity thereby strengthening the United States and European national security," Congress.gov*, <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-resolution/672/text>
- ¹¹ *"Berlin takes a new approach to the Three Seas Initiative," DW*, <https://www.dw.com/en/berlin-takes-a-new-approach-to-the-three-seas-initiative/a-49076663>
- ¹² *Three Seas Initiative Investment Fund*, <https://3siif.eu/the-fund/>
- ¹³ *Amber Infrastructure Group*, <https://www.amberinfrastructure.com/>
- ¹⁴ *"Daszyńska-Muzyczka: The Three Seas region is one of the fastest growing in the world," Three Seas*, <https://3seas.eu/media/news/daszynska-muzyczka-the-european-three-seas-region-is-one-of-the-fastest-growing-in-the-world>
- ¹⁵ *Three Seas Initiative Investment Fund*, <https://3siif.eu/the-fund/>; *"Daszyńska-Muzyczka: The Three Seas region is one of the fastest growing in the world," Three Seas*, <https://3seas.eu/media/news/daszynska-muzyczka-the-european-three-seas-region-is-one-of-the-fastest-growing-in-the-world>
- ¹⁶ Trīs valstis nevar vienoties par to, vai attiecībā uz Rail Baltica projektu, kas izveidos Eiropas standarta platuma dzelzceļa sistēmu starp trim Baltijas valstīm un Poliju, pārvaldībai vajadzētu būtu centralizētai, vai arī projekta vadība būtu jāsadala šo triju valstu starpā. *"Shareholders' conflict might delay Rail Baltica, says CEO," LSM.lv*, 13.02.2018, <https://eng.lsm.lv/article/economy/economy/shareholders-conflict-might-delay-rail-baltica-says-ceo.a267732/>

- ¹⁷ Gorka, M., "The Three Seas Initiative as a Political Challenge for the Countries of Central and Eastern Europe," *Politics in Central Europe*, Vol. 14, Nr. 3, 2018
- ¹⁸ *Three Seas Initiative Investment Fund*, <https://3siif.eu/the-fund/>
- ¹⁹ Eichmanis, J., "European Union - China relations: But whose rules?" Latvijas Ārpolitikas institūts, 2020, <https://jzc.lai.lv/en/european-union-china-relations-but-whose-rules/>
- ²⁰ Latvijas Republikas Ministru kabineta tiesību aktu projekti, <http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40487071>
- ²¹ "An enhanced invest EU programme and new strategic EU coronavirus investment facility to help response," *European Commission*, <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/investeu-factsheet.pdf>; "The EU budget powering the recovery plan for Europe," *European Commission*, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/factsheet_1_en.pdf
- ²² *Blue Dot Network*, <https://www.state.gov/blue-dot-network/>
- ²³ "Disconnecting from Russian power grid finally agreed by Baltic states, Poland," *Baltic News Network*, 29.06.2018, <https://bnn-news.com/disconnecting-from-russian-power-grid-finally-agreed-by-baltic-states-poland-186959>
- ²⁴ Grigas, A., "The Gas Relationship between the Baltic States and Russia: politics and commercial realities." *The Oxford Institute For Energy Studies*, 10. 2012, https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2012/10/NG_67.pd
- ²⁵ "US commits \$1 billion dollars to develop Central European infrastructure," *Atlantic Council*, 15.02.2020, <https://www.atlanticcouncil.org/news/press-releases/us-commits-1-billion-dollars-to-develop-central-european-infrastructure/>
- ²⁶ Kuusik, P., "Estonia and Three Seas Initiative: A Change of Heart and Political Winds," *Visegrad Insight*, 15.06.2020, <https://visegradinsight.eu/estonia-and-the-three-seas-initiative/>
- ²⁷ "Nauseda: Chinese investment into Klaipeda port can undermine security," *Delfi.lt*, 29.07.2019, <https://en.delfi.lt/business/nauseda-chinese-investment-into-klaipeda-port-can-undermine-security.d?id=81845901>
- ²⁸ "Baltics caught between superpowers in China's 5G battle – Investigation," *LRT English*, 09.10.2019, <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1095729/baltics-caught-between-superpowers-in-china-s-5g-battle-investigation>
- ²⁹ Deni, J.R., Shatzer, J., "China's economic statecraft in Europe during the pandemic," *War on the rocks*, 16.10.2020, <https://warontherocks.com/2020/10/chinas-economic-statecraft-in-europe-during-the-pandemic/>
- ³⁰ Kratz, A., Mingey, M., Rosen, D.H., "Exploring a "Green List" for EU-China Economic Relations," *Bertelsmann Stiftung*, https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/Green_List_DA_09_20.pdf
- ³¹ *Blue Dot Network*, <https://www.state.gov/blue-dot-network/>

REALITĀTE VIENMĒR IEVIEŠ KOREKCIJAS: LATVIJA EIROPAS SAVIENĪBĀ

Aleksandra Palkova

Latvijas Ārpolitikas institūta jaunākā pētniece

Eiropas Savienības attīstības gaitā vienmēr klātesošas ir bijušas krīzes, izaicinājumi – dažādi kavēkļi, kas sekmējuši to, ka Eiropas Savienības ciešāka integrācija ir notikusi ar lēcieniem, pauzēm, atpakaļsoļiem. Katra krīze, neskatoties uz sākotnēji radīto aizkavējumu, vēlāk ir sekmējusi Eiropas Savienības spēcīgāku attīstību un dziļāku integrāciju.¹ Šobrīd var redzēt, ka arī laika posms no 2020. gada līdz 2021. gadam nav bijis un nebūs izņēmums, kas liks Eiropas Savienībai, pārvarot izaicinājumus, sēsties pie apaļā galda kopā un rast izeju no tālākajām sekām. Piedzīvojot jaunus kavēkļus, kas ietekmē ne tikai Eiropas Savienību, valstu institūcijas plānus un iespējas, bet arī visu mehānismu darbību, tai vajadzēs no jauna pielāgoties jaunajiem izaicinājumiem, attīstot tālāku un ciešāku integrāciju, kā arī sadarbību starp dalībvalstīm.

Ir apritējis nedaudz vairāk nekā gads, kopš Eiropas Savienībā darbojas jaunieievēlētais Eiropas Parlamenta sastāvs, jaunā Eiropas Komisija Urzulas fon der Leienas vadībā, ka arī jaunais Eiropas Padomes priekšsēdētājs Šarls Mišels. 2020. gads ir bijis zīmīgs gads ES, un tas savā dienas kārtībā jau no pirmajiem mēnešiem ir aktualizējis vairāku sfēru jautājumus, sākot ar veselības un ekonomikas sfēru stabilitāti Eiropas Savienības līmenī COVID-19 krīzes laikā un vēlreiz atgādinot dalībvalstīm to, cik svarīga loma Eiropas Komisijai ir daudzgadu budžeta jeb MFF ietvarā un dalībvalstu savstarpējai sadarbībai, un beidzot ar tālāku ES paplašināšanos un integrāciju, Apvienotās Karalistes izstāšanās procesu un divu valstu – Albānijas un Ziemeļmaķedonijas – iestāšanās procesa lēnu virzību uz priekšu. Vēršot uzmanību klimata un drošības jautājumiem, situācija Baltkrievijā un Kalnu Karabahā lika Eiropas Savienības dalībvalstīm vēlreiz aizdomāties par stratēģiskas autonomijas svarīgumu. 2020. gads ir bijis izaicinājumu pilns gads visām Eiropas Savienības dalībvalstīm un, neskatoties uz kavēkļiem, katra no dalībvalstīm centās izmantot krīzi kā labu veidu pierādīt sevi starptautiskajā arēnā, nostiprinot savu vietu ES dalībvalstu sarakstā.

2021. gads iezīmēsies kā gads pēc COVID-19 krīzes, līdzīgi kā ticējumā, ko no vecā gada uz jauno paņēmsi, tas visu gadu būs klātesošs. Šķietami COVID-19 krīze ienāks arī jaunajā 2021. gadā ar paliekošām sekām gan ekonomikā, gan veselības sistēmā. Papildus COVID-19 pandēmijas apkarošanai 2021. gads parādīs, kā attīstīsies aktuālais klimata pārmaiņu jautājums, migrācijas jautājums, kā arī tālāks valstu darbs pie tā, lai stiprinātu Eiropas Savienību. 2021. gads būs darbu pilns gads, jo daudzi iekavētie plāni ar nobīdi būs jārisina 2021. gadā. Latvijai 2021. gads iezīmēsies ne tikai ar jaunu izaicinājumu klāstu ekonomikas atveseļošanas plānos, klimata politikā, bet arī ar vēl vienu simtgadi. Latvijas diplomātiem izdevās panākt, ka 1921. gada 26. janvārī pasaules lielvalstis atzina Latviju *de iure*, tādējādi Latvijai sagaidāma vēl viena starptautiskās atzišanas gadadiena.

APZINĀTIES NESTABILITĀTI, KURA PASTĀV VISAPKĀRT

Eiropas Savienības 2020. gads iesākās ar Eiropas Komisijas paziņojumu par Eiropas Zaļo kursu un tā pirmajiem pamatelementiem, virzot Eiropas Savienību klimatneitralitātes virzienā.² Nākamie soļi tika sperti digitālās inovācijas virzienā, tika izstrādāts dokumentu kopums, kas palīdzēs Eiropas Savienībai kļūt par pasaules lideri digitālās inovācijas jomā. Tika pieņemts jauns aprites ekonomikas rīcības plāns, lai sagatavotu ES dalībvalstu ekonomiku klimatneitralitātes nākotnei, lai stiprinātu to konkurētspēju, vienlaikus aizsargājot vidi un piešķirot jaunas tiesības patērētājiem.³ Vēlāk Eiropas Komisija nāca klajā ar rūpniecības stratēģiju, kuras mērķis bija noteikt jaunu ceļu rūpniecībai Eiropā zaļās un digitālās pārkārtošanās gaitā.⁴ Latvijas pozīcijā vienotais tirgus ir globālās konkurētspējas stūrakmens, tāpēc Latvija aktīvi plānoja iestāties par vienotā tirgus padziļināšanu, pilnveidošanu un digitalizāciju, kopā ar Eiropas Savienību Latvija vēlas atbilst zaļajam un digitālajam laikmetam, nostiprinot savu konkurētspēju pasaules mērogā.⁵

Marta sākumā Eiropas Savienība negaidīti sastapās ar COVID-19 slimību, kas izraisīja plaša mēroga krīzi gan ekonomiski, gan institucionāli, gan politiski. Tā pārvērtās par traģēdiju cilvēkiem, pārvietošanās ierobežojumiem un daudziem jauninājumiem, ar kuriem neviens iepriekš nebija saskāries. Krīze prasīja daudzus jauninājumus un nepieciešamību pārdomāt šobrīd pastāvošo kārtību Eiropas Savienībā un starp Eiropas Savienības dalībvalstīm. Kā to ir komentējusi Urzula fon der Leiena: “Tas ir atklājies, cik pārslogotas ir mūsu veselības sistēmas un cik nepilnīgs ir modelis, kurā nauda tiek vērtēta augstāk par pacienta labsajūtu.”⁶

Eiropas Komisija strādāja pie tā, lai organizētu vienotu un koordinētu Eiropas reakciju uz ārkārtas situāciju, iepirktu un izplatītu aizsarglīdzekļus, piemēram, tika izveidoti

stratēģiskie *rescEU*⁷ krājumi un izplatīšanas centri, kas kalpoja par vitāli svarīga medicīniskā aprīkojuma kopēju Eiropas rezervi. Tika rīkoti repatriācijas reisi, izmantojot ES Civilās aizsardzības mehānismu un Ārkārtas reaģēšanas koordinācijas centru,⁸ lai citviet pasaulē iestrēgušos Eiropas iedzīvotājus nogādātu mājās. Tika saglabāta un nodrošināta solidaritāte starp dalībvalstīm. Viens no piemēriem, kad tika saglabāta vienotā tirgus integritāte, tiklīdz robežu šķērsošanas vietās Eiropas iekšienē sāka veidoties aizkavēšanās, tika izveidota “zaļo joslu” sistēma, kas nodrošināja, ka būtiskas preces var ātri pārvest pāri robežām. Tāpat tika sekots līdzī nesamērīgiem iekšējiem ierobežojumiem, kuru dēļ varētu veidoties deficīts. Tika piešķirti līdzekļi, kas nodrošinātu vakcīnas pieejamību dalībvalstīm, jāmin, ka tika arī samazinātas medicīnas preču importa izmaksas, atceļot muitas nodokļus. COVID-19 krīze ir izraisījusi lielu ekonomikas satricinājumu, ka rezultātā Komisija izveidoja atbalsta instrumentu bezdarba riska mazināšanai ārkārtas situācijā “SURE”, piešķirot 100 miljardus eiro.⁹ Kā arī, lai vēl vairāk mīkstinātu triecienu, ko ir atstājusi COVID-19 krīze, ES izmantoja valsts atbalsta un fiskālo noteikumu elastīgumu. Pirmo reizi tika iedarbināta Stabilitātes un izaugsmes pakta vispārējā izņēmuma klauzula, ļaujot valstīm brīvi pārkāpt 3 procentu budžeta deficīta sliekšni.¹⁰

Latvijai COVID-19 krīzes pirmais vilnis ir bijis veiksmes stāsta brīdis, kur tā ar savu rīcību, ātri ieviešot ārkārtas situāciju, nepārtraukti pielāgojoties mainīgajai krīzei, meklējot praktiskus risinājumus problēmām, veicot cīņu pret dezinformāciju, ieviešot ātru fizisko distancēšanās prasību izpildi, nodrošinot, ka skolas, universitātes pāriet uz tālmācību, sekmējot valsts lielāko repatriācijas programmu, kas viena mēneša laikā 2020. gada martā atveda mājās apmēram 5000¹¹ pilsoņu, spēja piesaistīt citu valstu uzmanību, noturot zemu saslimušo un nāves gadījumu skaitu. COVID-19 krīzes apstākļos Baltijas valstīm bija iespēja izveidot ciešu starpvaldību sadarbības platformu, tā dēvēto “Baltijas burbuli”¹² ar neierobežotu ceļošanu starp trim valstīm laikā no 15. maija līdz 12. septembrim. Tas bija veiksmīgs veids, kā visas trīs valstis turpināja tikt galā ar COVID-19 situāciju, koordinēt savu rīcību pandēmijas situācijā, apmainīties ar informāciju un atvieglot Baltijas valstu ekonomisko slogu.

NO NESTABILITĀTES UZ JAUNU VITALITĀTI

Viens no karstāk un ilgāk apspriestajiem jautājumiem, kas COVID-19 negaidītās krīzes dēļ tika iespaidots visvairāk, ir Eiropas Savienības daudzgadu budžeta jautājums. 2020. gads ar saviem izaicinājumiem ir nesis tajā kardinālus jauninājumus, kas tikai atkārtoti iezīmēja jaunu vēstures lapu Eiropas Savienības attīstībā. Kā zināms, budžeta

plāns nākamajam septiņu gadu periodam paredz līdzekļus 1,85 triljona eiro apmērā, daļa no šiem līdzekļiem – 1,07 triljonu eiro – ir plānotie izdevumi ES programmās un tās darbavietās, vēl 750 miljardu eiro ir piešķirti ES atjaunošanai pēc COVID-19 pandēmijas jeb *NextGenerationEU*, kur tiks veikti ieguldījumi perspektīvās ekonomikas nozarēs.¹³

Palielinātais 2021.–2027. gada budžets turpinās prioritāri fokusēties uz zaļo un digitālo pārkārtošanos, veidojot taisnīgāku un noturīgāku ekonomiku. Vairāk nekā puse no kopējā budžeta tiks ieguldīta Eiropas Savienības ekonomikas modernizācijā, lai tā 2050. gadā varētu sasniegt klimatneitralitātes mērķi un atbilst digitālajam laikmetam.¹⁴ Tomēr budžetā ir ieviesti vairāki jauninājumi. Pirmais jauninājums ir tas, ka pirmo reizi vēsturē Eiropas Komisijas šos nozīmīgos 750 miljardus eiro aizņemsies finanšu tirgos. Parāds būs jāatmaksā līdz 2058. gadam, atbildība par to būs visai arodbiedrībai, no 750 miljardiem eiro, ko ierosina iekļaut Eiropas ekonomikā, 390 miljardus eiro plāno piešķirt kā dotācijas (subsīdijas), vēl 360 miljardi eiro būs pieejami aizdevumu veidā.

Otrais jauninājums ir tas, ka ES budžetā 2021.–2027. gadam pirmo reizi ir iekļauta sadaļa par drošību un aizsardzību. Eiropas drošības situāciju ir mainījis *Brexit*, ASV administrācija, Kalnu Karabahas konflikts, Baltkrievijas situācija sekmēja pieaugošu atbalstu stiprākai ES lomai drošībā un aizsardzībā. Tas tika atzīts arī jaunās Eiropas Komisijas prezentācijas laikā, kas ir paudusi ambīcijas kļūt par “ģeopolitisko komisiju”.¹⁵ Lai atbalstītu ES ģeopolitisko lomu, Eiropas Komisija savā 2021.–2027. gada budžeta priekšlikumā ierosināja jaunus un uzlabotus instrumentus.¹⁶ Viens no papildjauninājumiem ir izveidots Eiropas Miera mehānisms (EPF), kam piešķirti 5 miljardi eiro. EPF ir jauns instruments, kas ļauj ES atbalstīt partnervalstu militāros spēkus, vai nu finansējot operācijas, vai arī piegādājot tiem militāro tehniku. Tas aizpilda pašreizējo ES militārā atbalsta trūkumu un norāda uz pāreju no ES tradicionālās uzmanības.

Trešais jauninājums skar jauna tiesiskuma mehānisma regulējuma piesaisti budžetam. Tas ļautu ES atsevišķos apstākļos pārtraukt piešķirt līdzekļus valstij, kurā konstatēti tiesiskuma pārkāpumi. Jaunā tiesiskuma mehānisma darbības joma ir plašāka, jo tā ietver ne tikai tiesu reformu un korupcijas apkarošanu, bet arī plašsaziņas līdzekļu brīvību un plurālismu, kā arī institucionālās kontroles un līdzsvara sistēmas.¹⁷ Jūlija samita laikā, kad tika apstiprināta budžeta un atveseļošanas pakete, tiesiskuma jautājums nebija pilnībā atrisināts. Lai noslēgtu darījumu, pēc ilgām sarunām līderi vienojās, ka budžetā būs saistība ar tiesiskuma standartiem, taču formulējumu atstāja interpretējamu. Tas savukārt deva rezultātu 16. novembrī, kad Polija un Ungārija uzlika veto MFF 2021.–2027. plānam un atveseļošanās fondam, kas izraisīja lielas diskusijas MFF regulas pieņemšanā un iespējamo aizkavēšanos nākotnē.

Šis jautājums bija jāatrisina Vācijai, kurai decembrī beidzās ES prezidentūra, līdz Portugāles prezidentūras iestāšanās brīdim. Eiropas Savienības samita laikā kompromiss tika atrasts faktā, ka tiesiskuma mehānisms tiks izmantots tikai septiņu gadu budžetam, sākot no nākamā gada, un atvēršanās fondam, nevis maksājumiem, kas veikti no pašreizējā budžeta. Kā arī jaunā tiesiskuma mehānisma izmantošana, visticamāk, tiks aizkavēta, jo līderi piekrita, ka jebkādu sankciju procesu ES var sākt tikai tad, kad Eiropas Kopienas Tiesa pieņem lēmumu par jauno mehānismu.¹⁸ Visa epizode kalpoja kā vēl viens atgādinājums par autokrātijas slazdiem, kuros ES ir nonākusi. Ja Eiropas Savienības iestādes un dalībvalstis būtu padevušās pašreizējai situācijai, tad izspiešana, izmantojot veto tiesības un institucionālas krīzes, varētu kļūt par ES jaunās politiskās realitātes ikdienas pazīmēm.

Latvija ir aktīvi iesaistījusies ES daudzgadu budžeta sarunās, kur tās interesēs ir bijuši četri galvenie mērķi, pirmkārt, nodrošināt Latvijas attīstības līmenim atbilstošu kohēzijas finansējumu. Otrkārt, veicināt pēc iespējas drīzu tiešo maksājumu izlīdzināšanu un atbilstoša finansējuma nodrošināšanu lauku attīstībai. Treškārt, paredzēt pietiekamu finansējumu *Rail Baltica* projektam un, ceturtkārt, panākt labvēlīgāku kritēriju iestrādi Eiropas Savienības centralizēti vadītājās programmās, piemēram, Apvārsnis Eiropa, Digitālā Eiropa, Eiropas aizsardzības fonds u. c. Latvija ir veiksmīgi sasniegusi sev vēlamu rezultātu, kā norāda Ministru prezidents Krišjānis Kariņš: “Ļoti sarežģītu sarunu rezultātā mums ir izdevies panākt Latvijas interesēm labvēlīgu vienošanos.”¹⁹ Līdz ar Eiropas Savienības daudzgadu budžeta pieņemšanu no 2021. līdz 2027. gadam un lēmumu par ES atjaunošanas fonda izveidi, Latvijai turpmākajos septiņos gados būs pieejami 10,53 miljardi eiro grantos un 2,48 miljardi eiro aizdevumos. No Latvijai paredzētā 4,95 miljardu eiro lielā ES atvēršanās finansējuma 2,47 miljardi eiro būs pieejami grantos, bet 2,48 miljardi eiro aizdevumos.²⁰

Lai izmantotu ES atjaunošanas fonda līdzekļus, ES dalībvalstīm būs jāpagatavo reformu un atjaunošanas plāni. No 2,47 miljardus eiro lielā ES atvēršanās finansējuma Latvijai grantos Atvēršanās un noturības plāna finansējums būs 1,99 miljardi eiro, 121 miljons eiro paredzēts Taisnīgas pārkārtošanās fondam, programmai “*React EU*” paredzēti 272 miljoni eiro, savukārt kopējai lauksaimniecības politikai – lauku attīstībai 86 miljoni eiro. Paredzēts, ka 70 procenti no grantos pieejamajiem līdzekļiem būs pieejami jau 2021. un 2022. gadā, bet pārējie 30 procenti pēc 2022. gada. Savukārt, no ES daudzgadu budžeta Latvijai grantos būs pieejami 7,97 miljardi eiro, no šīs summas kohēzijas politikai novirzāmi 4,63 miljardi eiro, Taisnīgas pārkārtošanās fondam – 77 miljoni eiro, kopējās lauksaimniecības politikai - tiešmaksājumiem 2,41 miljards eiro, kopējai lauksaimniecības politikai - lauku attīstībai 850 miljoni eiro.²¹

Pieejamais finansējums ir par 39 procentiem²² vairāk, ja salīdzina ar Eiropas Savienības daudzgadu budžetu periodā no 2014. līdz 2020. gadam. Neskatoties uz COVID-19 pandēmiju, *Brexit* un citiem izaicinājumiem, to, ka Eiropas Savienības budžets ir samazināts, taču Latvijai ir izdevies panākt pieaugumu tai interesējošās sfērās, piemēram, Kohēzijas politikā būs pieejami 4,63 miljardi eiro. Īpaši jāizceļ tiešo maksājumu kopapjoma pieaugums Latvijai par 40 procentiem²³, tas nozīmē, ka vairāk nekā 7 miljardus eiro varēs papildus ieguldīt inovācijās, zaļajās un digitālajās tehnoloģijās, infrastruktūrā un modernā izaugsmē. Ne mazāk svarīgi atzīmēt arī to, ka vienošanās nodrošina ES finansējuma pieaugumu *Rail Baltica* projekta īstenošanai. Papildus Latvijai būs pieejams ievērojams finansējums militārajai mobilitātei – infrastruktūras pielāgošanai militārām vajadzībām. Tas vēlreiz demonstrē, ka, neskatoties uz skarbo situāciju līdz ar COVID-19 un Lielbritānijas izstāšanos, Latvijai ir izdevies panākt pieaugumu sev interesējošās pozīcijās.

PILNĀ ĀTRUMĀ, SARAUJOT SAIKNES

2020. gada 31. janvārī Apvienotajai Karalistei iesākās 11 mēnešu pārejas periods, kura laikā valsts faktiski paliek muitas savienībā un Eiropas Savienības vienotajā tirgū un turpina ievērot ES noteikumus, bet nav pārstāvēta politiskajās institūcijās, piemēram, Eiropas Parlamentā. Kopš stāšanās Lielbritānijas premjerministra amatā Boriss Džonsons ir konsekventi paziņojis, ka Lielbritānija nelūgs Eiropas Savienību pagarināt pārejas periodu pēc *Brexit*. Tomēr, ņemot vērā pašreizējo COVID-19 pandēmiju, daudziem radās jautājums, vai apsvērt pārejas perioda pagarināšanu. 2020. gada 15. jūnijā Eiropas Komisijas prezidente Urzula fon der Leiena un Lielbritānijas premjerministrs Boriss Džonsons oficiāli vienojās, ka pārejas periods netiks pagarināts.²⁴ Pārejas periods tika noteikts, lai ļautu Apvienotajai Karalistei vest sarunas par brīvās tirdzniecības nolīgumu ar ES, vienlaikus saglabājot tās dalību Eiropas Savienībā.

Ja abām pusēm neizdotos noslēgt līgumu, Lielbritānija un ES atgrieztos pie Pasauls Tirdzniecības organizācijas noteikumiem, un tas nozīmētu kvotas un nozīmīgākus muitas tarifus. Dalībvalstis un iedzīvotāji līdz pat pēdējam brīdim vēroja, kā iespēja sasniegt kompromisu samazinās ar katru dienu. Taču kā Ziemassvētku brīnums 2020. gada 24. decembrī, Eiropas Savienība un Apvienotā Karaliste vienojās par tirdzniecības un sadarbības nolīguma projektu, kas sastāvēs no trim galvenajiem pilāriem.²⁵ Pirmais, brīvās tirdzniecības līgums, kas paredz, jaunu ekonomisku un sociālo partnerību ar Apvienoto Karalisti. Tas attieksies ne tikai uz preču un pakalpojumu tirdzniecību, bet arī uz daudzām citām ES interesēs esošām jomām, tai

skaitā, ieguldījumiem, konkurenci, valsts atbalstu, nodokļu pārredzamību, gaisa un autotransportu, enerģētiku un ilgtspējību, zivsaimniecību, datu aizsardzību, sociālās drošības koordinēšanu.

Šis nolīgums arī ļaus Apvienotajai Karalistei turpināt piedalīties vairākās ES pamatprogrammās laika posmā no 2021. līdz 2027. gadam ar nosacījumu, ka Apvienotā Karaliste finansāli ieguldīs ES budžetā, piemēram, programmā “Apvārsnis Eiropa”. Otrais pīlārs paredz jaunu partnerību pilsoņu drošībai, tas nozīmē, ka tiek izveidota jauna tiesībsardzības un tiesu iestāžu sadarbības krimināllietās un civiltiesībās sistēma. Trešais pīlārs paredz vienošanos par pārvaldību.²⁶ Tas nozīmē, ka lai uzņēmumiem, patērētājiem un iedzīvotājiem nodrošinātu maksimālu juridisko noteiktību, ir izveidota īpaša nodaļa par pārvaldību, kas sniedz skaidrību par to, kā nolīgums starp Eiropas Savienību un Apvienoto Karalisti tiks darbināts un kontrolēts. Tādējādi nodrošinot, ka pastāv vienlīdzīgas konkurences apstākļi un nepastāv vienas puses regulatīvā autonomija negodīgu subsīdiju piešķiršanai vai konkurences izkroplošanai.

Nesenie septiņi mēneši ir uzsvēruši Lielbritānijas valdības apņēmību pēc iespējas ātrāk pabeigt ES izstāšanās procesu, neskatoties uz COVID-19 pandēmijas radītajām grūtībām. Apvienotās Karalistes valdība cīņai pret vīrusu ir izvēlējusies autonomu ceļu: nerēķinoties ar sadarbību ar ES valstīm. Lielbritānija patstāvīgi izstrādā vakcīnu, ražo medicīnisko aprīkojumu un individuālos aizsardzības līdzekļus, valdībai atsakoties pievienoties ES koronavīrusu vakcinācijas programmai un ES ventilatoru iepirkumu shēmai, un Apvienotās Karalistes valdībai palaižot garām trīs iespējas piedalīties ES beztaaras iepirkumu shēmā.

Brexit izvirzīja jautājumu par turpmāku mijiedarbību starp Lielbritāniju un ES ārpolitikas jomā. Nevar aizmirst Lielbritānijas un Transatlantiskās sabiedrības aizsardzības politiku. Eiropas aizsardzības dilemma, kas saistīta ar ASV pakāpenisku izstāšanos no Eiropas aizsardzības, kur klasiskais klupšanas akmens ir aizsardzības izdevumi 2 procentu apmērā no IKP,²⁷ kas vēl jāsasniež tādām lielām ekonomikām kā, piemēram, Vācija. Tas ir saistīts gan ar nepietiekamu sabiedrības atbalstu lieliem aizsardzības izdevumiem, gan ar pandēmijas ekonomiskajām sekām. Pēc *Brexit* valsts joprojām ir NATO dalībvalsts, tā vēl aizvien pievērsīs uzmanību Krievijas draudu atvairīšanai, taču nākotnē koncentrēsies uz aktuālākiem iekšējiem jautājumiem nekā uz kopēju Eiropas aizsardzības autonomijas izveidi. Eiropas valstīm būs jāpārdomā savi aizsardzības līdzekļi gan *Brexit*, gan COVID-19 pandēmijas ekonomiskās ietekmes dēļ. Tomēr ES valstīm ir svarīgi pienācīgi saglabāt attiecības ar Lielbritāniju – valsti ar lielu militāro potenciālu un pastāvīgu vietu ANO Drošības padomē, jo no tā būs atkarīga arī tālākā Eiropas drošības arhitektūra, taču jāpatur prātā, ka ne par katru cenu.

Latvijas interesēs ir būtiski nostiprināt maksimāli ciešas turpmākās attiecības ar Apvienoto Karalisti. Lielbritānija ir stratēģiski svarīgs sadarbības partneris Latvijai Eiropas Savienības un NATO ietvaros gan saistībā ar sadarbību kopējās ārējās un drošības politikas, iekšējās drošības un aizsardzības jautājumos, gan ekonomiskajā, tirdzniecības, zinātnes un izglītības sadarbībā. Latvijai ir īpaša interese, ņemot vērā apjomīgu valstspiederīgo kopienu, kura dzīvo Apvienotajā Karalistē, tāpēc Lielbritānija joprojām būs viens no svarīgākajiem ārējo ekonomisko sakaru partneriem. Turpmākajā Eiropas Savienības drošības un aizsardzības sadarbības attīstībā jāuzsver, ka Latvijas interesēs ir saglabāt iespējami ciešu Eiropas Savienības un Apvienotās Karalistes sadarbību drošībā un aizsardzībā pēc Apvienotās Karalistes izstāšanās no Eiropas Savienības.²⁸ Ar kuru Latvija sadarbojās gan ārējās attiecībās, gan drošībā, gan aizsardzībā, īpaši uzsvērot militāro un civilo spēju attīstību, noturību un stiprināšanu pret hibrīdo apdraudējumu un sankciju politikas koordināciju.²⁹

Latvijai ir svarīgi, lai arī pēc *Brexit* Eiropas Savienība un Apvienotā Karaliste saglabātu ciešas tirdzniecības attiecības un maksimāli novērstu jaunu šķēršļu un apgrūtinājumu rašanos, tostarp noslēdzot modernu un visaptverošu brīvās tirdzniecības nolīgumu.³⁰

LŪKOJOTIES NĀKOTNES SPOGULĪ

2021. gads nesīs savus izaicinājumus un koriģējumus, daļa no tiem būs paņemta līdzī no 2020. gada. Uzmanība būs jāpievērš gan otrajam COVID-19 vilnim, kas šobrīd vēl ietekmē ikdienu, gan ES dalībvalstu ekonomikas atveseļošanās pēc COVID-19 krīzes, gan vakcīnas iegādei. Malā nepalikis arī dažādu starptautisko konfliktu regulācija, gan arī ES jaunās attiecības ar Lielbritāniju, gan nākotnes attiecības ar ASV jauno administrāciju. Divi no karstāk apspriestajiem jautājumiem 2021. gadā varētu skart migrācijas politikas un klimatneitralitātes jautājumus. Konkrēti Latvijas gadījumā ES līmenī primāri dienas kārtībā būšot deviņas prioritātes, kur pirmās divas ir COVID pandēmijas veselības un ekonomisko grūtību pārvarēšana, kam paralēli turpināšoties ES ierastā darba kārtība ar Latvijas interesēm daudzgadu budžeta, nākotnes attiecību ar Apvienoto Karalisti, Eiropas Zaļā kursā, digitalizācijas, likuma varas, migrācijas un patvēruma pakta un tirdzniecības politikas jautājumi.³¹

Ielūkojoties nākotnē par to, kas 2020. gadā tika diskutēts viskarstāk, ar uzliktajiem veto no Polijas un Ungārijas puses. 2021. gadā galvenie ES vispārējā budžeta izdevumi tiks novirzīti ekonomikas atveseļošanai no COVID-19, kā arī projektiem, kas saistīti ar lauksaimniecību, klimata pārmaiņu apkarošanu un palīdzību migrantiem. Galvenā problēma, kas iezīmējas jau tagad, ka kopējo eiro līdzekļu apjoms, kas ir

aptuveni 0,9 procenti no ES IKP gadā, nākamajos septiņos gados ir mazāks nekā pašreizējā situācijā prasa, tas ir gan *Brexit*, gan COVID-19 seku rezultāts. Nākamajos divarpus gados plānots nodrošināt mazāk nekā ceturto daļu no kopējā līdzekļu apjoma, un maksimālais stimulēšanas temps ir paredzēts 2023.–2024. gadam, kas ir ļoti vēlu ES ekonomikas atveseļošanai. Eiropas Komisijai būs jāprecizē naudas sadales kritēriji starp valstīm. Pagaidām kritēriji nav sīki izklāstīti, ir tikai teikts, ka līdzekļi būs pieejami visām iesaistītajām valstīm, bet atbalsts tiks koncentrēts valstīs, kuras krīze skārusi visvairāk un kurām ir vislielākā vajadzība pēc tiem. COVID-19 pandēmija un tās ierobežošanas pasākumi ir nopietni traucējuši dzīvi un ekonomiku. Tas ir ietekmējis globālo pieprasījumu, piegādes ķēdes, darbaspēka piedāvājumu, rūpniecisko ražošanu, preču cenas, ārējo tirdzniecību un kapitāla plūsmas. Pēc šī gada koronavīrusa izraisītās recesijas bija plānots, ka eirozonas ekonomika atgūsies 2021. gadā, taču otrā pandēmijas viļņa dēļ atveseļošanās temps būs lēnāks nekā iepriekš bija paredzēts. Eiropas Komisija samazināja Eirozonas IKP pieauguma prognozi 2021. gadam līdz 4,2 procentiem no jūlijā gaidāmā 6,1 procenta, paredzams, ka 2022. gadā IKP pieaugs par 3,0 procentiem. Reālajā praksē tas nozīmēs to, ka bezdarba līmenis 2021. gadā celsies un saglabāsies visaugstākajā punktā, taču 2022. gadā tas sāks kristies. Ja 2019. gadā bezdarba līmenis bija 7,5 procenti, tad 2020. gadā tas būs 8,3 procenti, savukārt 2021. gadā jau 9,3 procenti, pēc tam samazināsies līdz 8,9 procentiem 2022. gadā. Vēl viena problēma skars 2020. gadā ieviesto Stabilitātes un izaugsmes pakta vispārējā iezņēmuma klauzulu. Ņemot vērā, ka dalībvalstīm ir atļauts brīvi pārkāpt trīs procentu budžeta deficīta sliekšni, Eirozonas valstu kumulatīvais budžeta deficīts 2020. gadā pieaugs. Visvairāk no tā cietīs Dienvideiropa un Austrumeiropa, no Eiropas Savienības valstīm visvairāk pakļautas būs Itālija, Grieķija, Spānija, Portugāle, Francija un Vācija. Tas nozīmē, ka valstu parādu slogs arī palielināsies. "Ir parādījusies izpratne arī Vācijai, ka bez jaudīgākas atbalsta sistēmas Eirozonas valstu starpā, ar ko atbalstīt valstis, kuras atpaliek ekonomiskajā attīstībā, līdzsvarota Eirozonas ekonomiskā attīstība nebūs iespējama. Valstis, kurās parādu nasta ir liela, šobrīd ir tās, kuras cieš visvairāk no pandēmijas, piemēram Itālija un Spānija. Šo valstu maksātspēja būs tik jaudīgs trieciens, ka cietīs arī pati Vācija."³² Pēdējo deviņu gadu laikā no globālās finanšu krīzes beigām līdz 2019. gadam ES dalībvalstis ir strādājušas pie tā, lai starpība starp ieņēmumiem un izdevumiem no Eiropas budžeta pakāpeniski samazinātos, taču COVID-19 krīze ir nesusi savus korigējumus.

Ielūkojoties klimata politikā un Eiropas Zaļā kursa 2021. gada plānotajā, ES rīcības plāns paredz nulles piesārņojuma samazināšanu un atbalstu atveseļošanās programmām pēc COVID-19, palīdzot atjaunot ilgtspējīgāku ES ekonomiku, radot darba iespējas un mazinot sociālo nevienlīdzību. Primāri, runājot par klimatneitralitāti, rodas jautājums, kā to sasniegt, kā pielāgoties ES dalībvalstīm. Latvija ir klimata neitralitātes sasniegšanas valstu līderu vidū, tā ir ieinteresēta radīt tehnoloģijas, kas būs populāras

un vajadzīgas nākamajā desmitgadē, tā ir ieinteresēta ne tikai pielāgoties, bet arī eksportēt tehnoloģijas. Taču attiecībā uz šo ir vērojama klātesoša diferencētās integrācijas pieeja starp ES dalībvalstīm klimata politikas jautājumā. Ir valstis, kuras labprātāk ieņem lomu līderu priekšgalā un ir, kas paliek pie *opt-out* nostājas un izvēlas neiesaistīties. Dalībvalstīm ir atšķirīgas politiskās un institucionālās iesaistes klimata politikā, kas var būt izskaidrojams ar faktu, ka pastāv domāšanas atšķirības un ekonomiskas atšķirības ES dalībvalstu sabiedrībās. Pie tam katras dalībvalsts sabiedrības grupā pastāv dažādi naratīvi par klimata jautājumu un, primāri, cilvēki nezina par klimata pārmaiņām. Jāatzīmē, ka šo pašu klimata naratīvu veido cilvēku faktiskās ekonomiskās iespējas, spējas reaģēt uz klimata pārmaiņām, politiku un citiem izaicinājumiem. Tādēļ ir vērojama tendence, ka ne visas dalībvalstis labprāt iesaistās klimata politikas risināšanas jautājumos. Tas iespējami ietekmēs attīstības gaitu no 2021. līdz 2030. gadam, jo diferencētās integrācijas pieeja, kas pastāv starp valstīm attiecībā uz klimata politiku, turpinās pastāvēt neatkarīgi no tā, kā tiks mainītas valstu pieejas, jo pati pa sevi ES paredz, ka valstis gan integrējas, gan tiek galā ar jautājumiem dažādos ātrumos. Vienmēr būs valstis, kuras atradīsies Eiropas kodolā, kur jautājums būs prioritārs, un būs tās, kuras izmantos *opt-out*. Procesa virzību viennozīmīgi sekmēs fakts, ka visas dalībvalstis vērtēs EK, tiks pārbaudīts, kādā veidā dalībvalsts ir īstenojusi mērķus, kas ir jāasniedz Zaļā kursā ietvarā. Tāpat tiks kontrolēts pats process, kā notiek virzība uz 2030. gada ambiciozāka mērķa noteikšanu klimata politikā.

Ielūkosimies tālākajās pārmaiņās, kas sāksies britu un eiropiešu dzīvē 2021. gada sākumā. Neskatoties uz faktu, ka Lielbritānijas un ES sarunas ir bijušas efektīvas un nolīgums tika noslēgts, sākot ar 01.01.2021. preču tirdzniecība kļūs apgrūtinātāka, jo Lielbritānija formāli būs pametusi ES muitas savienību un vienoto tirgu. Lai gan netiks piemēroti nekādi tarifi vai noteiktas ierobežojošas kvotas, būs virkne jaunu muitas un regulatīvo pārbaudīšanu, tostarp izcelsmes noteikumi un stingras vietējā satura prasības. Ir arī iespējamā negatīvā ietekme uz pakalpojumu tirdzniecību, kur Lielbritānijai bija salīdzinošas priekšrocības. Pakalpojumi veido gandrīz 80 procentus no Lielbritānijas un arī ES ekonomikas. Tas pamatojams ar to, ka vairs netiks automātiski atzīta profesionālā kvalifikācija un licences. Ņemot vērā noslēgto nolīguma termiņu un galveno punktu un principu nokārtošanu. Vienā vai otrā veidā būs nepieciešamas turpmākas sarunas par daudzām sīkām detaļām, kuras jāpārskata pēc 40 gadu tuvināšanās. Šis process prasīs daudz laika un pūļu, un to pastāvīgi ietekmēs politiska iejaukšanās. *Brexit* un tā sekas vēl ilgi apgrūtinās abu pušu attiecības. Pēc daudziem pārpratumiem un savstarpējām apsūdzībām pēdējo mēnešu laikā savstarpējā uzticēšanās jau ir saspringta. Realitātē ES un Lielbritānija turpmākajos gados neizvairīsies no sarunām, tādējādi divpusējās attiecības, kas agrāk tika rūpīgi uzturētas zem ES kopējā jumta, atkal iegūst arvien lielāku nozīmi. Jāņem vērā arī fakts, ka darba kārtībā var atgriezties Skotijas neatkarības jautājums. Divu gadu laikā, īpaši

sākoties pandēmijai COVID-19, atbalsts atdalīšanai no valsts Skotijā ir pieaudzis no 40 procentiem līdz 52 procentiem.³³ Parlamenta vēlēšanas 2021. gadā varētu novest pie mandāta atkārtotam referendumam, ja Skotijas Nacionālā partija iegūs ievērojamu vairākumu jaunajā parlamentā. Šis iekšējais jautājums varētu būtiski ietekmēt Lielbritānijas drošību un ģeopolitisko stāvokli.

ES migrācijas un patvēruma noteikumu vispārīgākas reformas ietvaros 2020. gada 23. septembrī Eiropas Komisija ierosināja jaunu migrācijas un patvēruma paktu, tā mērķis ir aizstāt Dublinas regulu ar jaunu patvēruma un migrācijas pārvaldības regulu. Priekšlikums paredz visaptverošu kopēju Eiropas sistēmu migrācijas un patvēruma pārvaldībai, iekļaujot vairākus tiesību aktu priekšlikumus. Patvēruma regulēšanas jautājums ir viens no jutīgākajiem jautājumiem Eiropas politikā, kopš 2015. gada ES ir pakļauta nopietnai slodzei, un šī problēma šobrīd ir ne mazāk delikāta. 2020. gadā Migrācijas reformas paaugstināšana netika izvirzīta, jo, kamēr notika sarunas par budžetu, tas varētu izraisīt saspīlējumu ES dalībvalstu starpā. Ticamāk, ka Austrumeiropas valstis, piemēram, Ungārija, Polija un citas iebilstu pret jebkādiem obligātiem plāniem pārdalīt patvēruma meklētājus visā blokā, turpretī Vidusjūras reģiona valstis, piemēram, Itālija, Spānija un Grieķija uzstātu uz šo aspektu. Jaunajā priekšlikumā tiks aplūkoti visi problemātiskākie aspekti, tostarp pārdales mehānisms patvēruma meklētājiem, stingrāka procedūra uz robežām, lai novērtētu patvēruma pieprasījumus, valstu atbildība par patvēruma pieprasījumiem. Ņemot vērā šī jautājuma delikātumu un faktu, ka dalībvalstis kopš migrācijas krīzes laika iedalās divos blokos, kur viena daļa valstu atbalsta migrācijas jautājumu, bet otra pauž pilnīgi pretēju nostāju, valstu sašķelšanās un karstas diskusijas ap šo jautājumu ir paredzamas un pat sagaidāmas. Ņemot vērā, ka šis jautājums būs dienas kārtībā vēlreiz 2020. gada decembrī Vācijas prezidentūras beigās un 2021. gada janvārī Portugāles prezidentūras sākumā, šis jautājums tālāk būs jāvirza Portugālei, tālākajā attīstības gaitā ir sagaidāms, ka pakts tiks ieviests, atrodot kompromisu pilnu ceļu.

Ielūkojoties nākotnes tirdzniecības attiecībās, 2021. gads radīs jaunu tirdzniecības dienaskārtību, kas savā ietvarā paredzēs gan MERCOSUR līgumu noslēgšanu, gan sadarbību ar ASV jauno administrāciju, gan tālākas sarunas par tirdzniecības nolīgumiem, gan Pasaules Tirdzniecības organizācijas un Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizāciju jaunu vadītāju ievēlēšanas procesu. 2021. gads atvērs jaunu lapu ES un ASV tirdzniecības attiecībās, jo ir ievēlēts jauns prezidents Džo Baidens. Ņemot vērā, ka Donalds Tramps ES raksturoja kā pirmo ASV komerciālo ienaidnieku, un līdz šim starp ASV un ES notika tirdzniecības kari, tad šobrīd līdz ar jauno administrāciju ir parādījusies iespēja slēgt jaunus līgumus 2021. gadā un turpmāk. Tostarp Eiropas Komisija ir ierosinājusi tirdzniecības politikas pārskatu (*trade policy review*), kura ietvaros tiks analizēti politiski, ģeopolitiski jautājumi gan attiecībās ar ES konkurentiem, gan

arī tirdzniecības partneriem, tādēļ ir ļoti svarīgi arī Latvijai atrast savu nišu, kā šajās debatēs iesaistīties.³⁴ To apstiprina arī Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas paustā apņemšanās, ka 2021. gadā Latvijai būs jāizmanto apstākļi un jāmeklē sava niša nākotnes debatēs starp ES, ASV, un Ķīnu.³⁵ 2020. gadā, neskatoties uz COVID-19 krīzi, Latvija ir palielinājusi savu izaugsmi un iespējas, un septembrī Latvijas ārējās tirdzniecības apgrozījums bija par 7,7 procentiem lielāks nekā pirms gada, tai skaitā preču eksporta vērtība palielinājās par 13 procentiem. Tas tikai vēlreiz apliecina Latvijas spēju pielāgoties apstākļiem un atrast savu vietu plašajā pasaulē.

SECINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS

2020. gads sevi parādīja ar mainīgumu un neparedzamību, noturot intrigu līdz pašam gada beigām par to, kā attīstīsies MFF regulas pieņemšana, Ungārijas un Polijas veto uzlikšana, vai tiks noslēgts ES un Lielbritānijas tirdzniecības līgums, kā noslēgsies Vācijas prezidentūra, ko valstīm sagaidīt no COVID-19 nākotnē un ar ko iesāksies Portugāles prezidentūra. Šajā gadā dalībvalstis tika galā ar uzdevumu uzņemties mērķi būt klimatneitrālām līdz 2050. gadam, pieņemt daudzgadu budžeta plānu 2021.–2027. gadam, spēt aktīvi rīkoties COVID-19 krīzes apstākļos, risināt jautājumus, kas skar Kalnu Karabahu, Baltkrievijas prezidenta darbību, mēģināt panākt tirdzniecības līgumu ar Lielbritāniju un citiem izaicinājumiem. 2021. gads būs atkopšanās no krīzes gads, kur katra dalībvalsts fokusēsies uz savu brūču sadziedēšanu. Bet Eiropas Savienība aicinās uz tālāku kopējo sadarbību, jautājumu klāstā tiks rosināta vakcīnas piegāde visām dalībvalstīm, nevienlīdzības pēc COVID-19 mazināšana, migrācijas pakts, *Brexit* sekas un jaunās attiecības ar ASV.

Ir tāds teiciens: “Ja tu gribi sasmidzināt kādu, pastāsti viņam par saviem nākotnes plāniem”. Krīzes un izaicinājumi, kas piemeklēja valstis 2020. gadā, apstiprināja faktu, ka valstis un indivīdi var gatavoties vienam, taču realitāte viesīs savas korekcijas neatkarīgi no plānotā. Tas, ko pierādīja 2020. gads, ir nepieciešamība būt gataviem krīzēm un izmaiņu realitātēm, tā nav pirmā krīze, ar ko sastopas ES gan institucionāli, gan politiski, gan ekonomiski. Finanšu krīze un migrācijas krīze bija nozīmīgas, un radīja apstākļus, kurus ES institūcijas ņēma vērā un pielāgojās. Dalībvalstīm ir jāsaprot un arī jāaizdomājas par to, ka mūsdienu pasaulē, kur valda multilaterālisms, ES dalībvalstis ir atkarīgas cita no citas, glābjot tikai sevi, rezultātā var nonākt sliktākos apstākļos. 2020. gads ir vēlreiz dienas kārtībā akcentējis ciešākas integrācijas svarīgumu, kā skatīties uz nākotni, un ka ir lietas, kuras varētu un vajadzētu darīt vairāk Eiropas Savienības līmenī.

Viens no šādiem veidiem ir kopēja veselības sistēma. Protams, veselības sistēma ir katras Eiropas Savienības dalībvalsts nacionālajā kompetencē. Tomēr COVID-19 lika skaidri aizdomāties par to, ka ES līmenī vajadzētu rīkoties koordinētāk, lai būtu pārraugošā institūcija, kas ārkārtas krīzes gadījumā spēj izsekot līdzī medikamentu un nepieciešamā aprīkojama piegādei visam dalībvalstīm. Piemēram, šobrīd EK jau veido priekšlikumu, kur tiek spriests par divu jau pastāvošu aģentūru – Eiropas Slimību profilakses un kontroles centra un Eiropas Zāļu aģentūras – stiprināšanu, lai, pirmkārt, būtu vienots plāns, kā reaģēt uz potenciālām epidēmijām un pandēmijām, otrkārt, tiktu izveidota vienota datu apkopošanas sistēma.³⁶ Tāpat jādomā par plašāka Ārkārtas centra izveidi, neskatoties uz to, ka ES institucionālajā līmenī ir izveidots Ārkārtas reaģēšanas koordinācijas centrs, kas nodrošināja savstarpējo komunikāciju COVID-19 krīzes laikā. Tā darbība krīzes sākumā bija iekavēta un starp dalībvalstīm nebija nekādas komunikācijas. Šāds centrs, kas savstarpēji koordinētu vairākus ES līmeņus, varētu nodrošināt, ka negaidītos apstākļos visas dalībvalstis ir vienādi informētas un nerodas situācijas, kad kādai valstij ir nepieciešamais aprīkojums, bet kaimiņvalstis cieš. Krīzes pirmajās dienās, kad Itālija sastapās ar problēmām, vairākas dienas bija situācija, kad valsts cīnījās ar krīzi bez ES un pat tās dalībvalstu palīdzības, solidaritāte netika izrādīta. Tas liek aizdomāties par jaunu mehānismu ieviešanu, kas nepieciešamības gadījumā varētu koordinēt, iespējama dziļāku koordinācijas sistēmu – savstarpējie ārkārtas koordinācijas centri, kas krīžu gadījumos varētu savstarpēji cieši sasaistīt visas dalībvalstis. Lai saziņa, solidaritāte un kanāli neaptrūkst, tiklīdz viena valsts nokļūst neskaidrā situācijā.

Jautājums, par ko ir vērts aizdomāties, skar krīžu situāciju un Solidaritātes klauzulas – 222. panta darbību. Pants paredz, ka Eiropas Savienība un tās dalībvalstis darbojas kopīgi un, ievērojot solidaritāti. Ja dalībvalsts ir cilvēku izraisītas katastrofas upuris, tad Eiropas Savienība mobilizē tās rīcībā esošos līdzekļus, tostarp dalībvalstu piedāvātos militāros resursus, lai palīdzētu dalībvalstij tās teritorijā dabas vai cilvēku izraisītas katastrofas gadījumā pēc tās politisko iestāžu lūguma.³⁷ Gadījums ar Itāliju, kad tā lūdza palīdzību un solidaritāti, vēl aizvien paliek atklāts, jo solidaritāte tika sniegta, bet krietni vēlāk, kā arī šis pants netika piemērots, lai gan situācija to prasīja. Otrkārt, šāda situācija raisīja jaunu eiroskepses vilni Itālijā, it īpaši šobrīd, atrodoties ekonomiskajā lejupslīdē uz tuvākajiem diviem gadiem, – mēģinot sekmēt ekonomikas atveseļošanu.

Pēdējā rekomendācija skar daudzgadu budžeta plānu 2021.–2027. gadam. Liela uzmanība budžetā ir atvēlēta COVID-19 seku apkarošanai, ekonomikas atveseļošanās un klimata, digitalizācijas sekmēšanai. Taču svarīga daļa, kas atstāta novārtā, ir drošība. Ja iepriekšējā daudzgadu budžetā 2014.–2020. gadam ES finansējums sekmēja drošības sfēras attīstību, atbalstot, piemēram, PESCO, tad šajā septiņgadu plānā

budžets, kas ir atvēlēts drošībai, ir samazināts un ir koncentrēts uz COVID-19 ekonomisko seku likvidēšanu. Sākotnēji Eiropas Komisijas ierosināto 13 miljardu eiro vietā aizsardzības fondam tiek piedāvāti tikai 7 miljardi eiro un militārajai mobilitātei tikai 1,5 miljardi eiro sākotnējo 6 miljardu eiro vietā.³⁸ Neskatoties uz to, ka ES negaidīti saskarās ar COVID-19 krīzi, ES nevajadzētu aizmirst, ka līdzās ekonomikai svarīga ir arī drošība, kas ir garants dalībvalstīm.

Visbeidzot ir skaidrs, ka neprognozējamā realitāte ir tā, kas ievieš savas korekcijas visās Eiropas Savienības dalībvalstīs un turpinās tās viest arī 2021. gadā. Latvijai priekšā būs ilgs, kopīgs darbs starp valdību, visām valsts institūcijām un arī sabiedrību. Tai būs jātiek galā ar COVID-19 krīzes sekām, ekonomikas atveseļošanu, jaunu attiecību ar Lielbritāniju nodibināšanu, *Rail Baltica* būvēšanu un daudziem citiem izaicinājumiem, kā arī jāturpina ceļš ne tikai institucionālai un politiskai, bet arī ekonomiskai sevis tuvināšanai Eiropas Savienības valstu kodolam.

ATSAUCES

- ¹ "Krīzes kā Eiropas Savienības liktenis," K. Bukovskis, A. Spruds (red.), Latvijas Ārpolitikas institūts, 2021, iznāks.
- ² Bassot, E., "The von der Leyen Commission's priorities for 2019–2024," 28.01.2020, [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI\(2020\)646148](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI(2020)646148)
- ³ Leyen, U., "A Union that strives for more. My agenda for Europe. Political guidelines for the next European Commission 2019-2024," 09.10.2019, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/political-guidelines-next-commission_en.pdf
- ⁴ Leyen, U., "State of the Union 2020," 16.09.2020, https://ec.europa.eu/info/strategy/strategic-planning/state-union-addresses/state-union-2020_en
- ⁵ "2021.–2027.gada plānošanas periods," Latvijas Republikas Satiksmes ministrija, 28.02.2020, <https://www.sam.gov.lv/lv/2021-2027gada-planosanas-periods>
- ⁶ Leyen, U., "A Union that strives for more. My agenda for Europe. Political guidelines for the next European Commission 2019-2024," https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/political-guidelines-next-commission_en.pdf
- ⁷ "EU Civil Protection Mechanism," European Commission, 25.09.2020, https://ec.europa.eu/echo/what/civil-protection/resceu_en
- ⁸ "Emergency Response Coordination Centre (ERCC)," European Commission, 04.05.2020, https://ec.europa.eu/echo/what/civil-protection/emergency-response-coordination-centre-ercc_en
- ⁹ "The European instrument for temporary Support to mitigate Unemployment Risks in an Emergency (SURE)," European Commission, https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/financial-assistance-eu/funding-mechanisms-and-facilities/sure_en
- ¹⁰ "Komisijas paziņojums Padomei par Stabilitātes un izaugsmes pakta vispārējās izņēmuma klauzulas iedarbināšanu," Eiropas Komisija, 20.03.2020, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0123&from=EN>
- ¹¹ Vārna, I., "COVID-19 krīze: lielā pieprasījuma dēļ izsludināti papildu repatriācijas reisi," skaties. lv, 22.04.2020, <https://skaties.lv/zinas/latvija/COVID-19-krize-liela-pieprasijuma-del-izsludinati-papildu-repatriacijas-reisi/>

- ¹² Balode, O., Z., Zalāne, L., "Premjers: "Baltijas burbulis" ar piektdienu "de facto" vairs nepastāvēs," 02.09.2020, <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/arzemes/premjers-baltijas-burbulis-ar-piektdienu-de-facto-vairs-nepastaves.a372818/>
- ¹³ "Long-term EU budget 2021-2027," Council of the European Union, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/the-eu-budget/long-term-eu-budget-2021-2027/>
- ¹⁴ Leyen, U., "State of the Union 2020," 16.09.20, https://ec.europa.eu/info/strategy/strategic-planning/state-union-addresses/state-union-2020_en
- ¹⁵ Leyen, U., "The von der Leyen Commission: for a Union that strives for more," https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_5542
- ¹⁶ "European Peace Facility – An EU off-budget fund to build peace and strengthen international security," European Union External Action, 02.06.2020, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/46285/european-peace-facility-eu-budget-fund-build-peace-and-strengthen-international-security_en
- ¹⁷ "Conclusions – 17, 18, 19, 20 and 21 July 2020," Council of the European Union, 02.10.20, <https://www.consilium.europa.eu/media/45109/210720-euco-final-conclusions-en.pdf>
- ¹⁸ "Eiropadomes sanāksme 10 un 11 decembris," Eiropadome, 11.12.2020, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-22-2020-INIT/lv/pdf>
- ¹⁹ "Kariņš: Latvijas ekonomikai nākamo septiņu gadu laikā būs pieejami vairāk nekā 10 miljardi eiro; pieaugs tiešmaksājumi," Latvijas Republikas Ministru kabinets, 21.07.2020, <https://www.mk.gov.lv/lv/aktualitates/karins-latvijas-ekonomikai-nakamo-septinu-gadu-laika-bus-pieejami-vairak-neka-10>
- ²⁰ "Latvijas lauksaimnieki ar 2021. –2027.gadam paredzētajiem tiešmaksājumiem ierindoja pēdējā vietā ES," Latvijas Neatkarīgā avīze, <https://nra.lv/ekonomika/latvija/320278-latvijas-lauksaimnieki-ar-2021-2027-gadam-paredzetajiem-tiesmaksajumiem-ierindoja-pedeja-vieta-es.htm>
- ²¹ "No Latvijai paredzētā teju piecu miljardu eiro lielā ES atvēršanās finansējuma puse būs pieejama grantos, puse – aizdevumos," LETA.lv, 21.07.2020, <http://www.leta.lv/es/item/3E-2E1E97-2B08-4ADE-AF33-5E993E629C96/jaunumi:news/>
- ²² "Kariņš: Latvijas ekonomikai nākamo septiņu gadu laikā būs pieejami vairāk nekā 10 miljardi eiro; pieaugs tiešmaksājumi," Latvijas Republikas Ministru kabinets, 21.07.2020, <https://www.mk.gov.lv/lv/aktualitates/karins-latvijas-ekonomikai-nakamo-septinu-gadu-laika-bus-pieejami-vairak-neka-10>
- ²³ "Latvijai turpmākajos septiņos gados būs pieejami vairāk nekā 10 miljardi eiro," Latvijas Avīze, 21.07.2020, <https://www.la.lv/latvijai-turpmakajos-septinos-gados-bus-pieejami-vairak-neka-10-miljardi-eiro>
- ²⁴ Stewart, H., "Brexit will not be delayed by coronavirus, says Johnson," 13.05.2020, <https://www.theguardian.com/politics/2020/mar/13/brexit-will-not-be-delayed-by-coronavirus-says-johnson>
- ²⁵ "EU-UK Trade and Cooperation Agreement: protecting European interests, ensuring fair competition, and continued cooperation in areas of mutual interest," European Commission, 24.12.2020, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_2531
- ²⁶ *Ibid.*
- ²⁷ Sprenger, S., "Germany floats a new NATO spending yardstick: 10 percent," 06.08.2020, <https://www.defensenews.com/global/europe/2020/08/06/germany-floats-a-new-nato-spending-yardstick-10-percent/>
- ²⁸ "Latvijai prioritāri Eiropas Savienības jautājumi 2020. gadā," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 09.10.2020, <https://www.mfa.gov.lv/arpolitika/eiropas-savieniba-arpolitika/latvijas-prioritates-es/latvijas-prioritates-2020-gadam>
- ²⁹ "Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos 2020. gadā," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 30.12.2020, https://www.mfa.gov.lv/images/ministrija/Arpolitikas_zinojums_2020.pdf

- ³⁰ “Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos 2019. gadā,” Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 30.12.2019, <https://www.mfa.gov.lv/aktualitates/zinas/65188-arlietu-ministra-ikgadejais-zinojums-par-paveikto-un-iecereto-darbibu-valsts-arpolitika-un-eiropas-savienibas-jautajumos-2019-gada>
- ³¹ Autore intervija ar Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas parlamentāro sekretāri Zandu Kalniņu-Lukaševicu, 12.11.2020
- ³² Autore intervija ar Eiropas politikas pētījumu institūta pētnieku Aldi Austeru, 10.11.2020
- ³³ “Euro area,” *European Commission*, https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-performance-and-forecasts/economic-performance-country/euro-area_en
- ³⁴ Autore intervija ar Eiropas Komisijas pārstāvniecības Latvijā vadītāja p. i. Andri Kužnieku, 13.10.2020
- ³⁵ “Z. Kalniņa-Lukaševica: sadarbība ir visspēcīgākais ierocis mūsdienu pasaulē,” Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 19.11.2020, <https://www.mfa.gov.lv/aktualitates/zinas/67027-z-kalni-na-lukasevica-sadarbiba-ir-visspecigakais-ierocis-musdienu-pasaule>
- ³⁶ “Ijabs: Eiropas veselības savienības izveide ārkārtas situācijās ļautu reaģēt saskaņotāk,” LETA, 13.11.2020, <https://nra.lv/politika/eiropas-savieniba/330022-ijabs-eiropas-veselibas-savienibas-izveide-arkartas-situacijas-lautu-reaget-saskanotak.htm>
- ³⁷ “Līguma par Eiropas Savienības darbību konsolidētā versija – piektā daļa: Savienības ārējā darbība – VII sadaļa: solidaritātes klauzula – 222. pants,” Oficiālais Vēstnesis, 09.05.2008, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:12008E222&from=LV>
- ³⁸ Quintin, A., “Cuts in the European Defence Fund’s budget: at what cost?” 22.10.2020, <https://global-riskinsights.com/2020/10/cuts-in-the-european-defence-funds-budget-at-what-cost/>

ES SANKCIJU EFEKTIVITĀTE: KRIEVIJA UN BALTKRIEVIJA

Inna Šteinbuka

Latvijas Universitātes profesore | Fiskālās disciplīnas padomes
priekšsēdētāja

Satenika Avetisjana

Latvijas Universitātes programmas “Eiropas studijas un ekonomiskā
diplomātija” absolvente

Šī raksta mērķis ir novērtēt Eiropas Savienības (ES) ierobežojošo pasākumu, jo īpaši ekonomisko sankciju, efektivitāti. Šajā nolūkā autore analizē ierobežojošo pasākumu politiskos iemeslus, galvenos principus un robežas un pārbauda, vai šie ES noteiktie pasākumi, jo īpaši ekonomiskās sankcijas, ir spējušas panākt būtiskas un ilgtspējīgas izmaiņas tās valsts politikā, pret kuru šie pasākumi ir tikuši vērsti. Autore analīzei ir izvēlējušās divas Latvijas kaimiņvalstis: Krieviju un Baltkrieviju. Neraugoties uz acīmredzami prognozējamajām negatīvajām ekonomiskajām sekām, Latvija aktīvi iestājās par sankciju piemērošanu šo abu valstu gadījumā. Autore rakstā skaidro, kāpēc uzlikto sankciju efektivitāte abu valstu gadījumā ir bijusi ierobežota, norāda, ka sankcijas varēja būt efektīvākas, apspriež potenciālos veidus un ierobežojumus to efektivitātes paaugstināšanai, kā arī sniedz ieteikumus Latvijas turpmākajai nostājai.

DEFINĪCIJA, LOMA UN RĪCĪBAS VEIDI

Sankcijas ir ārpolitikas un ekonomiskā spiediena instruments, kas kalpo kā sods, kas uzlikts citai valstij vai atsevišķiem tās pilsoņiem. Sankcijas var definēt kā “darbības, ko viens vai vairāki starptautiskie aktori (*sūtītāji*) ir ieviesuši pret vienu vai vairākiem citiem aktoriem (*saņēmēji*) ar vienu vai diviem mērķiem: sodīt *saņēmējus*, atņemot tiem zināmu vērtību, un/vai piespiest *saņēmējus* ievērot noteiktus standartus, kurus *sūtītāji* uzskata par svarīgiem”.¹ Saskaņā ar Mārgaretas P. Doksijas² pausto sankcijas ir sodi, ar ko tiek draudēts vai kas tiek uzlikti kā noteiktas sekas, ja adresāts nav ievērojis starptautiskos standartus vai starptautiskās saistības. Sankcijas ir arī zināmas kā un tiek

dēvētas par “ierobežojošiem pasākumiem” – juridiski saistošiem pasākumiem, ko var vērst pret personām, organizācijām vai valstīm.

Sankciju mērķis ir novērst apdraudējumu mieram, drošībai un tiesiskumam vai tos atjaunot, kā arī mainīt tās valsts uzvedību, kurai sankcijas tiek piemērotas. Atbilstoši Elliota, Oegga un Hufbauera³ rakstītajam sankciju noteikšanai ir trīs galvenie iemesli: sodīt, atturēt un atriebties. Pastāv gadījumi, kad sankciju mērķis nav sods, bet gan situācijas iespējamās pasliktināšanās novēršana.⁴

Starptautiskās sankcijas ir politiski un ekonomiski ierobežojošie pasākumi, kas ir daļa no valstu, daudzpusējo vai reģionālo organizāciju diplomātiskajām darbībām, kas vērstas pret valstīm vai organizācijām, lai aizsargātu nacionālās drošības intereses vai arī starptautiskās tiesības, kā arī aizsargātos pret draudiem starptautiskajam mieram un drošībai. Sankcijas var izpausties dažādi, tostarp tādās formās kā ceļošanas aizliegums, aktīvu iesaldēšana, ieroču embargo, kapitāla ierobežojumi, ārvalstu palīdzības samazināšana un tirdzniecības ierobežojumi. ES Padome definē vairākus sankciju veidus,⁵ tostarp ekonomiskās, diplomātiskās, militārās sankcijas, kā arī sankcijas sporta jomā un sankcijas vides jomā.

Ekonomiskās sankcijas un ierobežojumi ir galvenie ģeopolitiskās ekonomikas instrumenti, un tie var variēt no nelieliem pasākumiem, piemēram, stingrākas sanitārās kontroles, līdz pilnīgai ekonomiskai blokādei. Ekonomiskās sankcijas sastāv no tirdzniecības sankcijām, piemēram, importa un eksporta ierobežojumi attiecībā uz mērķa valsti, kā arī sankcijām pret investīcijām, piemēram, kapitāla ieplūdes ierobežošana mērķa valsti un pat investīciju samazināšana.⁶

Ekonomisko sankciju piemērošana ir abpusēji griezīgs zobens. Valsts-*sūtītāja* kaitē saviem ar mērķa valsti saistītajiem uzņēmumiem, tirdzniecībai un investīcijām. Turklāt mērķa valsts var noteikt atbildes sankcijas. Tomēr neatkarīgi no tā, vai *sūtītāji* sasniedz savus mērķus vai nē, sankcijām ir negatīva ekonomiskā ietekme uz mērķa valstīm, jo to izaugsme, cilvēku dzīves līmenis un tehnoloģiju attīstība palēninās.

Sankcijas tiek iedalītas vairākos veidos. Viens no veidiem, kā aprakstīt sankciju, ir to ieviešošo dalībnieku skaits. “Vienpusēja” sankcija nozīmē, ka sankciju īsteno viena valsts, savukārt “daudzpusēja” sankcija nozīmē, ka tās izmantošanu atbalsta valstu grupa. Šajā kontekstā svarīgs ir sankcionējamās valsts lielums un kapacitāte, kā arī sankciju ieviešošās valsts vai starptautiskās koalīcijas spējas. Tā kā daudzpusējās sankcijas ievieš valstu grupas, tās var uzskatīt par mazāk riskantām, jo neviena valsts nav vienpusēji atbildīga par attiecīgajām sankcijām. Vienpusējās sankcijas ir riskantākas, bet var būt ļoti efektīvas, ja tās ievieš ekonomiski spēcīga valsts.⁷

Sankcijas var noteikt ANO Drošības padome, ES un atsevišķas valstis. Ierobežojošie pasākumi jeb “sankcijas” ir svarīgi ES Kopējās ārpolitikas un drošības politikas (KĀDP) instrumenti. ES tos izmanto kā daļu no integrētas un visaptverošas politiskās pieejas, kas ietver politisko dialogu, papildu pasākumus un citu rīku izmantošanu.

Tas, ka lielākā daļa sankciju politikas nenes gaidīto rezultātu, vēl nenozīmē, ka sankcijas nav efektīvas. Sankcijām parasti ir spēcīga ekonomiskā dimensija. Tomēr ekonomiskās sankcijas nevajadzētu uzskatīt par tīri ekonomiskām parādībām: tām ir nepieciešama daudzdisciplīnu analīze. Saskaņā ar Tomasa Bierstekera (*Thomas Biersteker*) un Petera A. G. van Bergeijka (*Peter A. G. van Bergeijk*)⁸ rakstīto sankciju panākumus nosaka septiņi nosacījumi, no kuriem trīs nosacījumi šķiet īpaši svarīgi: 1) tirdzniecības apjomam pirms sankcijām ir jābūt lielam; 2) sankcijas parasti ir visefektīvākās to ieviešanas pirmajos gados; 3) sankcijas, visticamāk, gūs panākumus, ja mērķis būs demokrātiskāks (ne tik autoritārs).

ES PRET KRIEVIJU VĒRSTO SANKCIJU POLITISKĀ UN EKONOMISKĀ IETEKME

2014. gada sākumā Krima kļuva par centrālo punktu smagākajai austrumu un rietumu krīzei kopš Aukstā kara, kā arī Ukrainas un Krievijas konflikta zonu. Ukrainas austrumos starp Krievijas atbalstītajiem separātistu spēkiem un Ukrainas militārpersonām notiekošais vardarbīgais konflikts pēc konservatīviem aprēķiniem kopš 2014. gada aprīļa ir prasījis vairāk nekā 10 300 cilvēku dzīvības un gandrīz 24 000 ievainoto.⁹ 2014. gada jūlijā situācija Ukrainā pārauga starptautiskā krīzē, ES un ASV nonākot konfliktā ar Krieviju, kad virs Ukrainas gaisa telpas tika notriekts lidsabiedrības *Malaysian Airlines* reiss, nogalinot visus lidmašīnā esošos 298 cilvēkus. Ukraina ir bijusi arī vairāku kiberuzbrukumu mērķis, piemēram, 2015. gada decembrī vairāk nekā 225 000 cilvēku visā Ukrainā palika bez elektrības, un 2016. gada decembrī liela daļa Kijevas piedzīvoja vēl vienu elektroenerģijas padeves pārtraukumu pēc uzbrukuma, kura mērķis bija Ukrainas elektroapgādes uzņēmums.¹⁰

Kopš 2014. gada marta, reaģējot uz Krimas nelikumīgo aneksiju un tišo Ukrainas destabilizāciju, ES pakāpeniski ir noteikusi ierobežojošus pasākumus pret Krieviju. ES līderi ir noteikuši trīs posmu sankciju procesu. Pirmajā posmā ES apturēja virkni ES un Krievijas divpusējo sarunu, otrajā posmā ietilpa ceļošanas aizliegumi un aktīvu iesaldēšana vairākām personām, savukārt trešais posms, ko izraisīja ilgstošā Ukrainas destabilizācija, ietvēra stingrus pasākumus, tostarp plašu ekonomisko sankciju klāstu. Paralēli

sankciju izmantošanai ES turpina mēģināt iesaistīt Krieviju diplomātiskajā sadarbībā – gan divpusēji (izmantojot publiskus aicinājumus, sanāksmes, tālruņa zvanus utt.), gan dažādos daudzpusējos formātos (piemēram, ANO un EDSO). ES ir pieņēmusi arī virkni lēmumu (piemēram, dalības apturēšana G8 sanāksmēs un dažādu divpusējās sadarbības programmu apturēšana), kas neietilpst ierobežojošo pasākumu kategorijā. Vienlaikus tā ir apstiprinājusi arī virkni atbalsta pasākumu Ukrainai, novirzot tiešu un netiešu finansējumu, apņēmoties parakstīt asociācijas līgumu, kā arī padziļinātās un visaptverošās brīvās tirdzniecības zonas līgumu un sniedzot vispārēju politisko un finanslielo atbalstu.¹¹

Tiešā saistībā ar ANO rezolūciju ES Padome pieņēma noteikumus, saskaņā ar kuriem jebkura tirdzniecība un investīcijas Krimā un Sevastopolē tika praktiski apturētas.¹²

Kopējā ietekme, ko uz ES ekonomiku ir atstājis tirdzniecības kritums ar Krieviju, vidēji ir diezgan ierobežota, tomēr dažas nozares un dalībvalstis šis samazinājums ir ietekmējis daudz būtiskāk. Saskaņā ar aplēsēm ES eksporta samazinājums uz Krieviju 2014. gadā svārstās no 12,1 % līdz 14,5 %. Šo kritumu izraisīja ES aizliegums pārdot noteiktas preces, piemēram, “divējāda lietojuma” tehnoloģiju, kas paredzēta naftas un gāzes atradņu izpētei, un Krievijas importa embargo, kas tikai noteikts, atbildot uz ES sankcijām, piemēram, attiecībā uz gaļu. Sankcijām bija negatīva ietekme galvenokārt uz lauksaimniecības nozari, jo apmēram 9 % no ES lauksaimniecības pārtikas eksporta nonāk Krievijā, kas ir otrs nozīmīgākais galamērķis pēc ASV. Laikā no 2014. gada augusta līdz 2015. gada jūlijam ES lauksaimniecības pārtikas produktu eksports uz Krieviju samazinājās par 43 %.¹³

Sankciju ekonomiskā ietekme uz Krieviju ir smagāka. Turklāt Krievijas pret ES un ASV vērstās atbildes sankcijas atstāja ārkārtīgi negatīvas sekas uz Krievijas ekonomiku: tiek lēsts, ka atbildes sankciju ietekme uz tirdzniecību bija astoņas reizes lielāka nekā sākotnējām sankcijām.¹⁴

Pēc pirmā sankciju viļņa tirdzniecības apgrozījums starp Krieviju un ES 2014. gadā samazinājās par 9 %, savukārt pēc otrā viļņa 2015. gadā – par 38 %. Krievijas eksports uz ES samazinājās par 8 % 2014. gadā un par 36 % 2015. gadā, importam no ES samazinoties par 12 % 2014. gadā un par 41 % 2015. gadā.¹⁵ Importa samazināšanās izraisīja inflāciju. Piemēram, 2014. gadā cūkgaļas un vistas gaļas cenas pieauga par 27 %, bet zivju, ābolu un siera – par attiecīgi 22 %, 21 % un 19 %. Pēc otrā sankciju viļņa vislielākās cenu izmaiņas bija vērojamas saulespuķu eļļai (38 %), dažu veidu zivīm (21–25 %) un liellopu gaļai (16 %).¹⁶ Sankciju rezultātā notika ne tikai cenu kāpums, bet arī kapitāla aizplūšana un investīciju klimata, kas nekad nav bijis īpaši labs, pasliktināšanās. Krievija arī piedzīvoja nopietnu rubļa kritumu, kas 2014. gadā zaudēja gandrīz pusi no savas vērtības. Turklāt neilgi pēc tam, kad tika ieviestas sankcijas pret

Krieviju, sabruka arī starptautiskais naftas tirgus. Saskaņā ar SVF aplēsēm sankciju rezultātā katru gadu tika zaudēti 0,2 % no Krievijas IKP izaugsmes, savukārt naftas cenu dēļ – aptuveni 0,6 %.¹⁷ Tā bija sakritība, kas ievērojami pastiprināja sankciju ietekmi un varbūtību, ka to mērķis tiks sasniegts.

Koronavīrusa pandēmija kopā ar zemajām naftas cenām un starptautiskajām sankcijām ir pastiprinājusi negatīvo ietekmi uz Krievijas ekonomiku, un Krievija aktīvi izmanto koronavīrusa pandēmiju kā līdzekli, lai panāktu sankciju atcelšanu.¹⁸ Tomēr šāds rezultāts ir mazticams. Turklāt Eiropas Savienība 2020. gada 14. oktobrī noteica jaunas sankcijas pret sešām augstām Krievijas amatpersonām un Valsts Organiskās ķīmijas un tehnoloģiju zinātniski pētniecisko institūtu (*State Scientific Research Institute for Organic Chemistry and Technology*) par opozīcijas līdera Alekseja Navaļņija saindēšanu ar starptautiski aizliegtu nervus paralizējošu vielu.

Neraugoties uz pieaugošo spiedienu uz Krieviju, pašlaik ieviesto sankciju faktiskais potenciāls mainīt vai iegrožot Krievijas rīcību ir ierobežots. Ļoti efektīvi būtu piemērot sankcijas enerģētikas nozarei, jo īpaši projektam *Nord Stream 2*. Tomēr tas, ka tiks ieviestas “enerģētiskās” sankcijas, ir apšaubāms, jo ES atkarības līmenis no enerģijas importa ir ļoti augsts un ir ievērojami pieaudzis kopš 2000. gada, kad tas bija tikai 56 %. Saskaņā ar EUROSTAT datiem 2018. gadā vairāk nekā pusi no ES energoresursu vajadzībām (58 %) nodrošināja neto imports. Dalībvalstu starpā šis atkarības līmenis svārstās no vairāk nekā 90 % Maltā, Luksemburgā un Kiprā līdz mazāk nekā 25 % Rumānijā, Dānijā un Igaunijā. Turklāt tieši Krievija ir galvenā ES energoresursu piegādātāja. 2018. gadā Krievija ES valstīm piegādāja gandrīz divas trešdaļas no ārpus ES iegūtās jēlnaftas, trīs ceturtdaļas no ārpus ES iegūtās dabasgāzes un trīs ceturtdaļas no ārpus ES iegūtā cietā kurināmā (galvenokārt ogles).

Kas attiecas uz projektu *Nord Stream 2* – projektā ieguldīto resursu apjoma dēļ un tāpēc, ka tas atrodas tuvu finiša līnijai, Krievija mēģinās to pabeigt neatkarīgi no tā, vai tiks īstenota jaunu sankciju kārtā, un neatkarīgi no tā, vai to īsteno ASV atsevišķi, vai kopā ar ES.

Tas, ka ES izmantos Alekseja Navaļņija gadījumu kā kaulēšanās līdzekli un spiediena instrumentu, ir apšaubāms. Vācija ir raidījusi neviennozīmīgus signālus, liekot domāt, ka šo jautājumu nevajadzētu izmantot kā faktoru cauruļvada pabeigšanai, tomēr vienlaikus tā nesēn arī stingri mudināja Maskavu sadarboties izmeklēšanā, lai Vācija “nebūtu spiesta pārdomāt par projektu”.¹⁹ Džo Baidens jau 2016. gadā, ieņemot viceprezidenta amatu, norādīja, ka *Nord Stream 2* cauruļvads ir “slikts darījums” Eiropai.²⁰ Visticamāk, ka viņa viedoklis paliks nemainīgi stingrs, un spiediens uz Krieviju turpināsies. Šajā kontekstā ir sagaidāmas turpmākas ASV un ES debates.

Pret Krieviju vērsto sankciju efektivitāte ir diskutabla. Ņemot vērā dažādo kopš 2014. gada ieviesto pasākumu, tostarp diplomātijas, kombināciju, ir vēl grūtāk pēc būtības novērtēt ekonomisko sankciju efektivitāti. Tā kā sankcijas ir bijušas spēkā jau vairāk nekā sešus gadus un tā kā pastāv apgriezta attiecība starp sankciju ilgumu un to efektivitāti, tad varbūtība, ka tās novedīs pie krīzes un spriedzes ar Ukrainu izbeigšanās, ir diezgan zema. Krievija ir pielāgojusies sankcijām un daļēji pārvarējusi to sekas, veicot ekonomikas diversifikāciju, kā arī, valstij kontrolējot pilsonisko sabiedrību. Tomēr sankcijām būs ilgtermiņa ietekme uz Krievijas ekonomiskajām perspektīvām, jo tās bloķē valsts modernizāciju un palīdz uzplaukt korupcijai. Apvienojoties dažādām ārējā spiediena formām un sakritībām, piemēram, tādiem faktoriem kā zemās naftas cenas un pandēmijas izraisītā ekonomiskās situācijas pasliktināšanās, ekonomiskās sankcijas galu galā varētu atstāt arī lielāku ietekmi.

Atliek tikai gaidīt, vai nākotnē būs iespējams panākt ilgstošu diplomātisku risinājumu, kas, visticamāk, netiks atrasts īstermiņā. Globālā politiskā vide ievērojami mainīsies jau 2021. gada janvārī, kad amatā stāsies Džo Baidens. Ne tuvu nav skaidrs, vai, saskaroties ar jauno politisko realitāti, Kremlis būs gatavāks saredzēt ieguvumus, ko sniedz diplomātisks risinājums. Tomēr pat tagad Kremļa fokusēšanās uz sankciju atcelšanu, jo īpaši koronavīrusa pandēmijas izraisītās krīzes un zemo naftas cenu kombinācijas dēļ, parāda ilgstošas problēmas, ko sankcijas ir radījušas stagnējošajai Krievijas ekonomikai.

LATVIJAS NOSTĀJA ATTIECĪBĀ UZ SANKCIJĀM PRET KRIEVIJU

Latvijas attiecības ar Krieviju ir bijušas īpaši sarežģītas kopš Krievijas agresijas Ukrainā 2014. gadā un nesenajiem indēšanas gadījumiem, izmantojot starptautiski aizliegtu nervus paralizējošu vielu. Latvija, tāpat kā pārējās Baltijas valstis, Krieviju neapšaubāmi uzskata par draudu. Neraugoties uz ekonomiskajām bažām, Latvija vienmēr ir stingri iestājusies par sankciju piemērošanu Krievijai.

Piemēroto sankciju ietekme uz Latvijas ekonomiku ir bijusi lielāka nekā vidēji ES. Sankcijas negatīvi ietekmēja pārtikas ražošanas, transporta un lauksaimniecības nozari, taču kopējā ietekme uz ekonomikas izaugsmi bija ierobežota, un pēc Ekonomikas ministrijas²¹ aplēsēm 2014. gadā bija aptuveni 0,25 %. Neraugoties uz sankcijām, Latvija, kā arī kopumā visas trīs Baltijas valstu ekonomikas ne tikai turpināja atrasties pozitīva IKP pieauguma teritorijā (2–3 % gada pieauguma temps 2014.–2016. gadā), bet arī demonstrēja iespaidīgi augstus izaugsmes rādītājus (aptuveni 5 %) 2017.–2018. gada periodā. Negatīvākās sekas saistībā ar sankcijām un vispārēji saspringtajām attiecībām

ar Krieviju parādījās 2019.–2020. gadā, kad Latvija piedzīvoja ievērojamu tranzīta kritumu caur jūras ostām un dzelzceļu.

Latvijas nākotnes apsvērumiem jābūt balstītiem uz pieņēmumu, ka sankcijas ir un paliks ļoti svarīgs instruments, lai pārliecinātu Krieviju mainīt tās politiku. Iegrožojot Krievijas rīcību ar ierobežojošiem pasākumiem, Latvija kā ES un NATO dalībvalsts sūta skaidru signālu par Eiropas un transatlantisko vienotību un lielajām Krievijai radītajām izmaksām, ja tā pārkāpj citu Austrumeiropas valstu teritoriālo integritāti, vai arī izmanto starptautiski aizliegtu indi pret saviem politiskajiem oponentiem neatkarīgi no tā, vai tas notiek citā valstī vai pašas teritorijā.

Latvijas pieturēšanās pie ES pieejas attiecībās ar Krieviju neliedz tai attīstīt sadarbību abpusēji nozīmīgās jomās, piemēram, uzņēmējdarbību pierobežas zonā, kultūras projektus utt. Vienlaikus ir maz ticams, ka fokuss tuvākajā nākotnē tiks pārnests no ierobežojošajiem pasākumiem uz uzņēmējdarbības veicināšanu. Latvijai nāktos ne tikai saglabāt stingro pieeju attiecībā uz sankciju politiku pret Krieviju, bet arī motivēt citas ES dalībvalstis saglabāt sankcijas līdz brīdim, kad Krievija ievēros starptautiskās tiesības. Latvijai būtu jāturpina pārliecināt ES partneri, ka “enerģētikas” sankcijas, jo īpaši projekta *Nord Stream 2* apturēšana vai atlikšana, varētu dot vislielāko efektu kā kaulēšanās līdzeklis un spiediena instruments.

Mērķtiecīgās sankcijas pret Baltkrieviju nenoved pie politiskām pārmaiņām?

ES pirmo reizi apturēja divpusējās attiecības un pārtrauca starptautiskās palīdzības sniegšanu Baltkrievijai 1997. gadā pēc tam, kad Aleksandrs Lukašenko atlaida parlamentu un izmantoja referendumu, lai savai prezidentūrai piešķirtu gandrīz neierobežotas pilnvaras.²² 2004. gada septembrī ES Padome pieņēma ierobežojošus pasākumus pret personām, kuras saskaņā ar *Pourgourides* ziņojumu tiek uzskatītas par galvenajiem dalībniekiem attiecībā uz Baltkrievijā 1999.–2000. gadā notikušo neatrisināto politiķu un žurnālista pazušanas lietu, un vēlāk tos attiecināja arī uz personām, kuras bija iesaistītas krāpnieciskās darbības vēlēšanu kontekstā, kā arī saistītas ar represīvo pasākumu veikšanu pret opozīciju.²³ 2011. gada jūnijā tika ieviesti papildu ierobežojošie pasākumi, ņemot vērā situācijas nopietnību, kad divi prezidenta amata kandidāti kopā ar simtiem citu cilvēku tika ieslodzīti cietumā, un varas iestādes mēnešiem ilgi turpināja arestēt mierīgos protestētājus.

Pēc 2015. gadā Baltkrievijā notikušajām salīdzinoši mierīgajām prezidenta vēlēšanām un politisko ieslodzīto atbrīvošanas attiecībās starp ES un Baltkrieviju uzlabojās. Padomes 2016. gada februāra secinājumos par Baltkrieviju²⁴ tika noteikta ES

politika attiecībā uz ļoti svarīgo sadarbību ar Baltkrieviju. Tā rezultātā tika atcelta lielākā daļa individuālo ierobežojošo pasākumu, pastiprināts politikas dialogs un palielināta finansiālā palīdzība. Sarunas par ES un Baltkrievijas partnerības prioritātēm turpinājās kopš 2016. gada, un Baltkrievija ir aktīvi piedalījusies Austrumu partnerības iniciatīvas daudzpusējā formātā. Vīzu režīma atvieglošanas un atpakaļuzņemšanas nolīgumi stājās spēkā 2020. gada 1. jūlijā tieši pirms Baltkrievijas jaunās politiskās krīzes.

2020. gada prezidenta vēlēšanas, kuras starptautiskie novērotāji, tāpat kā visas pārējās, izņemot pirmās, apzīmēja kā ne brīvas, ne godīgas,²⁵ ir iznīcinājušas ilūzijas un apdraudējušas iepriekšējos gados panākto progresu ES un Baltkrievijas attiecībās. ES ir uzsākusi visaptverošu padziļinātu pārskatu par ES un Baltkrievijas attiecībām, tostarp finanšu sadarbību, un ES sankciju politika ir nonākusi jaunā līmenī. 2020. gada oktobra sākumā ES līderi noteica sankcijas pret 40 Baltkrievijas amatpersonām, kuras pēc bloka domām ir atbildīgas par vardarbību pret miermīlīgajiem demonstrantiem, opozīcijas locekļiem un reportieriem, kā arī par “nepieņemamu uzvedību” prezidenta vēlēšanu laikā. Ministri arī norādīja, ka ES ir gatava veikt turpmākus ierobežojošos pasākumus pret institūcijām un augsta ranga amatpersonām, tostarp pret Aleksandru Lukašenko.²⁶

Nav pamata domāt, ka nesen pret noteiktām personām ieviestās mērķtiecīgās sankcijas būs efektīvas. Mūsaprāt, ekonomiskās sankcijas darbotos labāk, jo ES ir otrais lielākais Baltkrievijas tirdzniecības partneris pēc Krievijas, veidojot 18,1 % no Baltkrievijas kopējās tirdzniecības. Ekonomisko sankciju gadījumā lielie valsts kontrolētie uzņēmumi zaudētu savu ES noieta tirgu. Aleksandrs Lukašenko paļaujas uz to, ka vairākas ES dalībvalstis iebildīs pret pasākumiem, kas kaitētu sabiedrībai kopumā. Mēs tomēr uzskatām, ka, ņemot vērā Krievijas stingro apņemšanos atbalstīt Aleksandru Lukašenko, ekonomisko sankciju – sākot ar ievērojamu divpusējās tirdzniecības un investīciju apjoma kritumu – ietekmi kompensēs Maskavas subsīdijas, tostarp lētās enerģijas formātā. Tādējādi ekonomisko sankciju piemērošana Baltkrievijai vēl vairāk kaitētu Krievijas ekonomikai un kopā ar visiem jau noteiktajiem ierobežojumiem būtiski palielinātu Baltkrievijas režīma glābšanas izmaksas un ievērojami pastiprinātu spiedienu uz Krievijas ekonomiku.

Diskreditētā režīma nākotni iezīmēs nestabilā iekšzemes dinamika un Krievijas reakcija. Iespējamie Baltkrievijas scenāriji turpmākā gada griezumā ietver ES iespējamo atbildes reakciju, lai novērstu asinsizliešanu, izvairītos no atklātiem ģeopolitiskiem konfliktiem un sagatavotos pārejai pēc Lukašenko. Tomēr ES ietekme uz Baltkrieviju ir ierobežota. Bez Partnerības un sadarbības līguma divpusējās ES un Baltkrievijas attiecības tikai nokrīt līdz zemākam līmenim. Salīdzinot ar subsīdijām, ko Baltkrievija saņem no Krievijas, ES finansiālā palīdzība ir nenozīmīga. Šajā kontekstā tikai Baltijas valstis un Polija spēj un vēlas Baltkrievijai veltīt ievērojamus politiskos resursus.

LATVIJAS NOSTĀJA ATTIECĪBĀ UZ BALTĶRIEVIJU

Pēdējās desmitgades laikā Latvijas attiecības ar Baltkrieviju ir atspoguļojušas stratēģiskās ekonomiskās saites un pragmatiskos ārpolitiskos aprēķinus. 2014.–2019. gada periodā divpusējo konsultāciju galvenā uzmanība tika veltīta politiskajiem, konsulārajiem un juridiskajiem jautājumiem, kā arī Eiropas mēroga sadarbībai un Austrumu partnerībai, sadarbībai drošības jautājumos starptautisko organizāciju ietvarā, Eirāzijas integrācijas jautājumiem, sadarbībai ar Āzijas valstīm, dalībai “17+1” sadarbības formātā un ziemeļu-dienvidu transporta koridoram.²⁷

Baltkrievijas un Krievijas konflikts par enerģijas piegādēm aptuveni kopš 2019. gada vasaras sniedza Latvijai jaunu stimulu, lai panāktu Latvijas ceļa izmantošanu Baltkrievijas ar Krieviju nesaistītajam naftas importam. 2020. gada janvārī Latvijas premjerministrs Krišjānis Kariņš pat apmeklēja Baltkrieviju, lai pārrunātu naftas tranzītu, kā arī tiešo elektroenerģijas piegādi Latvijai no Baltkrievijas.

Attīstījās militārā sadarbība, kā arī daļa no Minskas plašākās stratēģijas, kuras mērķis bija veidot reģionālu uzticamības un drošības sistēmu, pilnveidojot saites ar kaimiņos esošajām NATO dalībvalstīm.

Visbeidzot, Latvija un Baltkrievija sadarbojās ES programmu un iniciatīvu, tostarp Austrumu partnerības, pārrobežu sadarbības programmas un Eiroreģiona “Ezeru zeme” ietvaros. Īpaša uzmanība tika pievērsta kopīgai projektu īstenošanai, lai uzlabotu robežu un muitas infrastruktūru, kā arī nodrošinātu digitālo tirgu, vides jomas pasākumu, energoefektivitātes un reģionālās attīstības harmonizāciju.

Atšķirībā no Lietuvas Latvija vienmēr ir atturējusies savas un Baltkrievijas divpusējās darbaktības augšgalā iekļaut sensitīvus politiskos jautājumus. Šī pragmatiskā pieeja ir radījusi stabilas un konstruktīvas attiecības, dzimstot cerībai, ka abu valstu sadarbība pastiprināsies. Tomēr šis pozitīvās attīstības scenārijs nav piepildījies Baltkrievijas politiskās krīzes dēļ.

Tā kā no visām Baltkrievijas kaimiņattiecībām problemātiskākās ir politiskās attiecības ar Lietuvu, galvenokārt ar Baltkrievijas atomelektrostacijas celtniecību saistītā strīda dēļ, nebija pārsteigums, ka tieši Lietuva organizēja Aleksandra Lukašenko režīma nelikumības atzīšanas kampaņu. Latvija, jo īpaši sākumā, darbojās nogaidīšanas režīmā, kas pilnībā atbilda tās pragmatiskajai pieejai un rūpīgajiem ārpolitikas aprēķiniem. Tomēr bija nepieciešams tikai neilgs laiks, lai Latvija “pārreķinātu” savu atbildes reakciju un pieņemtu skaidru nostāju Baltkrievijas krīzes jautājumā.

Šajā kontekstā Latvijas valdības vēstule Starptautiskajai Ledus hokeja federācijai (IIHF), aicinot 2021. gada pasaules čempionāta norises vietu no Baltkrievijas pārcelt uz citu valsti, raidīja ļoti spēcīgu signālu starptautiskajai sabiedrībai.

Latvija kopā ar citām Baltijas valstīm veica aktīvas darbības, lai motivētu pārējās ES dalībvalstis izlēmīgi rīkoties. Jau 30. augustā Latvija paziņoja par sākotnējām sankcijām pret 30 personām, tostarp pašu Aleksandru Lukašenko. Vēlāk, 25. septembrī, saskaņojot ar Igauniju un Lietuvu, Latvijas ārlietu ministrs paziņoja par beztermiņa iecelšanas aizlieguma noteikšanu 101 Baltkrievijas amatpersonai. Reaģējot uz Baltkrievijas “nepieņemamo uzvedību”, augusta beigās Lietuva un tās Baltijas sabiedrotie arī panāca vienošanos neveikt nekādus elektroenerģijas pirkumus no Astravjecas (*Astravets*) atomelektrostacijas. Latvija no Baltkrievijas importē nelielu daudzumu elektroenerģijas (8,6 miljonus kW/h 2019. gadā), tomēr iepirkuma apturēšana no Astravjecas atomelektrostacijas ir principiāls jautājums. Latvijas Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisija ir apstiprinājusi metodiku, kas novērsīs Astravjecas atomelektrostacijas saražotās enerģijas iekļūšanu Latvijā. Metodikas galvenais princips paredz, ka Krievijai, kurai ir starpsavienojums ar Baltkrieviju, būs jāsniedz apliecinājums, ka Latvijai piegādātā enerģija nav saražota Baltkrievijā.

Latvijas valdībai būtu jāturpina izvērtēt pret Baltkrieviju vērsto sankciju politikas radītos ekonomiskos riskus un iespējamus ieguvumus. Neraugoties uz Aleksandra Lukašenko retoriku, Baltijas reģions, un jo īpaši Latvija, Baltkrievijai ir stratēģiski svarīgs. Baltijas ostu tuvuma dēļ Latvija un Lietuva kalpo kā tranzīta kanāls baltkrievu precēm – galvenokārt mēslošanas līdzekļiem un naftas produktiem – uz trešajām valstīm un kā iespējama alternatīvais (ne Krievijas) naftas importa ceļš. Visticamāk, ka Baltkrievijas valdība turpinās rūpīgi izvērtēt šo tranzīta kanālu zaudēšanas ekonomiskās izmaksas un to saglabāšanas ieguvumus. Normālos apstākļos Baltkrievija tiecas nejaukt politiskās attiecības un tirdzniecību. Tas liek domāt, ka pastāv iespēja, ka Kremļa spiediena dēļ Minska pilnībā nepārvirzīs importa un eksporta tranzītu no Latvijas uz Krievijas ostām. Vēlākā krīzes posmā var sagaidīt, ka Baltkrievijas varas iestādes meklēs alternatīvas, lai nodrošinātu Baltkrievijas izvairīšanos no pārliekas atkarības no Krievijas.

Mēs uzskatām, ka Baltijas valstu ātrā rīcība, neraugoties uz Aleksandra Lukašenko ekonomiskās blokādes draudiem, kalpoja kā katalizators ES lēmumam par sankciju ieviešanu. Pēc Baltijas valstu atbildes reakcijas ES novembra sākumā Baltkrievijas amatpersonu melnajam sarakstam pievienoja Baltkrievijas līderi Aleksandru Lukašenko un viņa dēlu, palielinot tajā iekļauto personu skaitu līdz 59. Sankcijas iesaldē šo personu ES aktīvus un liedz iegūt vīzas, lai iekļūtu bloka teritorijā.

Latvijai būtu jāturpina sevi pozicionēt kā spēcīgu aizstāvi ES mēroga sankcijām, kas vērstas pret Aleksandra Lukašenko režīmu, kas ir atbildīgs par krāpšanas vēlēšanās un policijas vardarbību. Lai saglabātu ES vienotību sankciju jautājumā, Latvijai tam būs jāvelta savi diplomātiskie centieni.

SECINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS

Ierobežojošie pasākumi (sankcijas) ir būtisks ES Kopējās ārpolitikas un drošības politikas (KĀDP) instruments, kura mērķis ir panākt izmaiņas politikā vai darbībās, vēršoties pret valstīm, kas nav ES dalībvalstis, kā arī struktūrām un personām, kas atbildīgas par ļaunprātīgu rīcību attiecīgajā gadījumā.²⁸ Ekonomisko sankciju izmaksas (ieņēmumu, nodarbinātības un tirgus zaudēšana) ievērojami palielinās, ja sankcijas tiek piemērotas ilgākā laika periodā.

Sankciju panākumi ir atkarīgi no vairākiem nosacījumiem, no kuriem galvenie ir: 1) tirdzniecības apjomam pirms sankcijām ir jābūt lielam; 2) sankcijas parasti ir vi-sefektīvākās to ieviešanas pirmajos gados; 3) sankcijas, visticamāk, gūs panākumus, ja mērķis būs demokrātiskāks (ne tik autoritārs).

Krievijas gadījumā sankciju efektivitāte ir diskutabla, jo uz to ir attiecināms tikai pir-mais priekšnoteikums. Tādējādi sankciju mērķis ir ne tikai ieviest pārmaiņas, bet drī-zāk novērst iespējamo situācijas pasliktināšanos.

Pēc būtības novērtēt pret Krieviju vērsto ekonomisko sankciju efektivitāti kļūst vēl grūtāk. Tā kā sankcijas ir bijušas spēkā jau vairāk nekā sešus gadus un tā kā pastāv apgriezta attiecī-ba starp sankciju ilgumu un to efektivitāti, tad varbūtība, ka tās novedīs pie krīzes un sprie-dzes ar Ukrainu izbeigšanās, ir diezgan zema. Tomēr sankcijām būs ilgtermiņa ietekme uz Krievijas ekonomiskajām perspektīvām, jo tās bloķē valsts modernizāciju. Apvienojoties dažāda veida intervencei un sakrītībām, piemēram, tādiem faktoriem kā zemās naftas cenas un pandēmija, ekonomiskās sankcijas galu galā varētu atstāt arī lielāku ietekmi.

Baltkrievijas gadījumā nav pamata domāt, ka nesen pret noteiktām personām ieviestās mērķtiecīgās sankcijas būs efektīvas. Mūsaprāt, ekonomiskās sankcijas darbotos labāk, jo ES ir otrais svarīgākais Baltkrievijas tirdzniecības partneris pēc Krievijas.

Ņemot vērā Krievijas stingro apņemšanos atbalstīt Aleksandru Lukašenko, sniedzot viņa režīmam politisko un ekonomisko palīdzību, ekonomisko sankciju ietekmi kom-pensēs Maskavas subsīdijas, tostarp lētās enerģijas formātā. Tā rezultātā ekonomisko sankciju piemērošana Baltkrievijai kopā ar visiem jau noteiktajiem ierobežojumiem un nejaušo COVID-19 un zemo naftas cenu radīto negatīvo ietekmi ievērojami pastipri-nātu spiedienu uz Krievijas ekonomiku.

Neraugoties uz skaidri projicētajām negatīvajām ekonomiskajām sekām, Latvija ieņē-ma un tai vajadzētu turpināt ieņemt proaktīvu nostāju attiecībā uz sankciju piemēroša-nu abām mērķa valstīm. Mēs uzskatām, ka Baltkrievijas gadījumā Latvijas un tās Balti-jas sabiedroto ātrā un izlēmīgā rīcība kalpoja kā katalizators ES lēmumam par sankciju ieviešanu un paplašināšanu.

- ¹ Galtung, J., *"Theories of Peace. A Synthetic Approach to Peace Thinking,"* chapter 2, 09.1967, https://www.transcend.org/files/Galtung_Book_unpub_Theories_of_Peace_-_A_Synthetic_Approach_to_Peace_Thinking_1967.pdf
- ² Margaret P., *"The Mechanism of Economic Sanctions: Changing Perceptions and Euphemisms,"* chapter 1, 55. lpp., Doxey 1996, <https://www.globalresearch.ca/mechanism-economic-sanctions-changing-perceptions-euphemisms/5681547>
- ³ Elliot, A., Oegg, B., Hufbauer, G.C., *"Economic Sanctions Reconsidered,"* 3rd edition, 77.–80. lpp, 2009, <http://cup.columbia.edu/book/economic-sanctions-reconsidered/9780881324129>
- ⁴ "Sankcijas," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 16.09.2020, <https://www.mfa.gov.lv/en/policy/sanctions>
- ⁵ "Dažādi sankciju veidi," Eiropas Savienības Padome, 2020, <https://www.consilium.europa.eu/lv/policies/sanctions/different-types/>
- ⁶ Lowenberg, K., *"The Political Economy of Economic Sanctions,"* vol. 2, 867.–911. lpp., 2007
- ⁷ Decaux, E., *"The Definition of Traditional Sanctions. Their Scope and Characteristics,"* 249.–257. lpp., 2008
- ⁸ Biersteker, T., Peter A.G. van Bergeijk., *"How and When do sanctions Work?" The Evidence,* ISSR-reportNo.25, 17.–28. lpp., 2015
- ⁹ *"Conflict in Ukraine,"* Council on Foreign Relations, 10.2020, <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/conflict-ukraine>
- ¹⁰ *"Economic Impact on The EU of Sanctions Over Ukraine Conflict,"* European Parliamentary Research Service, PE 569.020, 10.2015, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/569020/EPRS_BRI\(2015\)569020_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/569020/EPRS_BRI(2015)569020_EN.pdf)
- ¹¹ *"Restrictive Measures in Response to Crisis in Ukraine,"* European Union External Action, 2020, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eu_restrictive_measures_in_response_to_crisis_in_ukraine_eng_web.doc.pdf official document
- ¹² Mitashova, V., Havko, J., *"Economic Impact of The EU-Russia Sanctions,"* University of Zilina, 150.–157. lpp., 2015
- ¹³ *"Economic Impact on The EU of Sanctions Over Ukraine Conflict,"* European Parliamentary Research Service, PE 569.020, 10.2015, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/569020/EPRS_BRI\(2015\)569020_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/569020/EPRS_BRI(2015)569020_EN.pdf)
- ¹⁴ Belin, M., Hanousek, J., *"Which sanctions matter? Analysis of the EU/Russian sanctions of 2014,"* *Journal of Comparative Economics,* 21.07.2020, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0147596720300408>
- ¹⁵ Nigel G. D., *"Economic Effects and Political Impacts: Assessing Western Sanctions on Russia,"* Bosit Policy Brief, Bank of Finland, 7.–12. lpp., 2018
- ¹⁶ Andreas, P., *"Criminalizing Consequences of Sanctions: Embargo Busting and Its Legacy,"* *International Studies Quarterly,* 49(2), 335.–360. lpp., 2005
- ¹⁷ *"Russian Federation: 2019 Article IV Consultation, Staff Report,"* Starptautiskais Valūtas fonds, 08.2019
- ¹⁸ *"Coronavirus and International Sanctions. Should sanctions be eased during the pandemic?"* Eiropas Parlaments, 2020, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651924/EPRS_BRI\(2020\)651924_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651924/EPRS_BRI(2020)651924_EN.pdf)
- ¹⁹ *"Germany warns Russia it could rethink gas pipeline over Navalny poisonin,"* CNBC, 09.2020, <https://www.cnbc.com/2020/09/06/germany-warns-russia-it-could-rethink-nord-stream-2-pipeline-over-navalny-poisoning-.html#close>
- ²⁰ *"Biden: Nord Stream 2 pipeline is a 'bad deal' for Europe,"* Reuters, 25.08.2016, <https://www.reuters.com/article/us-energy-europe-usa-idUSKCN1101AP>

- ²¹ "Par pasākumiem Krievijas ekonomisko sankciju negatīvo seku mazināšanai" Ekonomikas ministrija, 25.11.2014, <https://www.em.gov.lv/lv/aktuali/1283-krievijas-noteiktais-embargo-atsevisku-partikas-produktu-importam>
- ²² "2027th Council meeting GENERAL AFFAIRS Brussels, 15 September 1997," Eiropas Komisija, C/97/269, 17.09.1997, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_97_269
- ²³ Balmaceda, M.M., Fischer, S., Gromadzki, G., Liakhovich, A., Sahm, A., Silitski, V., Zlotnikov, L., "Back from the cold? The EU and Belarus in 2009," *European Union Institute for Security Studies*, 11.2009, <https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/cp119.pdf>
- ²⁴ "Padomes secinājumi par Baltkrieviju," Eiropas Savienības Padome, 15.02.2016, <https://www.consilium.europa.eu/lv/press/press-releases/2016/02/15/fac-belarus-conclusions/>
- ²⁵ "Opposition Wins No Seats in Belarus Election," *Civil Rights Defenders*, 22.11.2019, <https://crd.org/2019/11/22/opposition-wins-no-seats-in-belarus-election/>
- ²⁶ "EU warns of sanctions against Belarus leader Lukashenko," *The Associated Press, ABC News*, 12.10.2020, <https://abcnews.go.com/International/wireStory/eu-warns-sanctions-belarus-leader-lukashenko-73563831>
- ²⁷ "Belarusian - Latvian Relations," *Embassy of the Republic of Belarus to the Republic of Latvia*, http://latvia.mfa.gov.by/en/bilateral_relations/
- ²⁸ "Restrictive measures," Eiropas Komisija, https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/banking-and-finance/international-relations/sanctions_en#:~:text=Restrictive%20measures%20%28sanctions%29%20are%20an%20essential%20tool%20in,name%20%E2%80%98sanctions%E2%80%99%2C%20EU%20restrictive%20measures%20are%20not%20punitive.

LATVIJAS ATTIECĪBAS AR KRIEVIJU: BEZ IEMESLIEM OPTIMISMAM

Artūrs Bikovs

Latvijas Ārpolitikas institūta pētnieks

Kaut gan 2020. gadā COVID-19 pandēmijai bija galvenā loma arī Latvijas iekšpolitikā un ārpolitikā, attiecības ar Krieviju joprojām piesaistīja uzmanību. Ārlietu ministrs Edgars Rinkēvičs gada sākumā daļu no savas uzrunas Saeimas ārpolitikas debatēs veltīja Krievijai. Viņš atzīmēja, ka Latvija ietur divu ceļu politiku – dialogu un atturēšanu. No vienas puses, neraugoties uz slēgtām robežām, abas valstis turpina sadarboties vairākās jomās: tirdzniecībā, tūrismā, robežas jautājumos. No otras puses, Latvija nosoda Krievijas mēģinājumus pārrakstīt vēsturi un iejaukties citu valstu iekšējās lietās. Turklāt Krievijas rīcība, piemēram, uzbrukumi cilvēktiesībām vai koronavīrusa pretpasākumi zināmā mērā ietekmē arī Latviju. Tas kopumā izpēti par abu valstu attiecībām padara aktuālu. Šīs nodaļas ietvaros tiks aprakstīts un analizēts, kas izdevās un ko neizdevās 2020. gadā panākt attiecībās ar Krieviju, kā arī jautājumi, kam būtu jāpievērš uzmanība 2021. gadā.

LATVIJAS ATTIECĪBAS AR KRIEVIJU 2020. GADĀ: ZEM COVID-19 ZĪMOGA

Lai saprastu, kas tika un netika sasniegts, jāsāk ar mērķu definēšanu. Jau minētajā uzrunā E. Rinkēvičs iezīmēja dažas Latvijas prioritātes, tajā skaitā: stiprināt valsts drošību un labklājību, veicinot Eiropas Savienībai ģeogrāfiski tuvu un nozīmīgu reģionu stabilitāti, drošību un prognozējamību; attīstīt ES drošības kapacitāti; iestāties par starptautisko tiesību un likuma varas principu ievērošanu starptautiskajās attiecībās. Viņš arī apgalvoja, ka “mēs esam gatavi sadarbībai ar valstīm, ar kurām mums ir būtiskas domstarpības, jo ticam, ka atklāts un godīgs dialogs, kas ir balstīts savstarpējā cieņā un atbilst pušu interesēm, ir pamats attiecību veidošanai”.¹ Taču, pēc ministra vārdiem, tas nenozīmē kompromisus principiālos jautājumos. E. Rinkēvičs vienlaikus apliecināja, ka Latvija arī turpmāk atbalstīs Austrumu partnerības valstis. Turklāt tā iestāsies par iesaldēto konfliktu risināšanu, valstu teritoriālās nedalāmības principu ievērošanu un turpinās neatzīt

Krimas aneksiju. Runājot par Krieviju, viņš pauda bažas par tās karaspēka koncentrāciju Kaļiņingradā un Rietumu militārajā apgabalā. “Tā ir izteikta Krievijas spēka demonstrācija,” teica politiķis.² Vienlaikus ministrs nosodīja pēdējā laika Krievijas amatpersonu un propagandas centienus attaisnot bijušā PSRS vadoņa Josifa Staļina agresīvo un noziedzīgo pirmskara diplomātiju. Visbeidzot, kamēr Krievija turpinās pārrakstīt vēsturi, svinēt suverēnu valstu okupāciju un attaisnot totalitāru režīmu rīcību, kā arī turpinās agresiju pret Ukrainu un Gruziju, drošības telpa “no Lisabonas līdz Vladivostokai” nav iespējama, uzskata E. Rinkēvičs.

Ne visi mērķi tika panākti. Piemēram, Krievija turpina atvieglotā kārtībā piešķirt Donbasa iedzīvotājiem pasas, 2020. gada astoņos mēnešos izsniedzot 254 tūkstošus.³ Tādejādi Ukrainas drošība tiek apdraudēta. Ar šo Kremļa rīcību neaprobežojas. Vasarā Valsts Dome pieņēmusi grozījumus likumā “Par Krievijas Federācijas pilsonību”, kas paredz, ka ārvalstu pilsoņi, kuri vēlas iegūt Krievijas pasi, varētu neattiekties no citas pilsonības. Līdz šim tas bija obligāti. Turklāt procedūra tika vienkāršota strādājošiem ārzemniekiem, kuri ieguvuši izglītību Krievijā. Tā arī tika vienkāršota pilngadīgajiem, ja viņiem bija PSRS pilsonība un viņi dzīvo bijušās padomju republikās bez šo valstu pilsonības.⁴ Līdz ar to šis lēmums arī mērķēts uz Latvijas iedzīvotājiem. Lai gan Latvijā aizliegta dubultpilsonība ar Krieviju, vairākiem tūkstošiem Latvijas pilsoņu ir arī Krievijas pilsoņa pase. Pirms gada Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde (PMLP) atzīmēja, ka problēma joprojām ir aktuāla.⁵

Krievija turpina radīt draudus Latvijas un ES drošībai, it īpaši kibertelpā. Kremļis īsteno ofensīvas aktivitātes, sevišķi uzbrukumus valstu informācijas sistēmām, tīkliem un ierēdņu e-pastu kontiem. Bez tam izpildījums ir pietiekami rafinēts un smalks, bet ieguldītie resursi ir lieli un labi pārdomāti, apgalvo informācijas tehnoloģiju drošības incidentu novēršanas institūcijas “Cert.lv” vadītājas vietnieks Varis Teivāns.⁶ Pieaudzis arī tādu gadījumu skaits, kad uzbrukumos tiek izmantotas starptautiskās aktualitātes. Piemēram, saistībā ar jaunā koronavīrusa izplatību parādījušies centieni izplatīt kaitniecisku saturu, kas saistīts ar minēto slimību. To atzīmē arī Eiropakomisija, paziņojot, ka Kremlim pietuvinātie mediji COVID-19 pandēmijas laikā izplata dezinformāciju.⁷ Sākumā tā centās izmantot sabiedrības veselības krīzi, lai virzītu savas ģeopolitiskās intereses, apstrīdot ES un tās partneru uzticamību. Taču gada beigās uzmanība tika pievērsta vakcinām – tika uzslavēta “Sputnik V,” kas bija izgudrota Krievijā, un noniecinātas vakcīnas, ko izstrādā Rietumvalstīs.⁸

Koronavīruss arī noveda pie tā, ka dialogs, ko minēja E. Rinkēvičs, starp abu valstu sabiedrībām, biznesu mijiedarbība un tūrisms samazinājās. Krievijas valdība pieņēmusi lēmumu no 18. marta ierobežot ārzemnieku un personu bez pilsonības iebraukšanu valstī un pārtraukt visu kategoriju vīzu izsniegšanu. Tas neattiecās uz kravas automašīnu vadītājiem, kas pārvadā preces, uz diplomātiem un Krievijā pastāvīgi dzīvojošām

personām.⁹ 30. aprīlī šos ierobežojumus pagarināja uz nenoteiktu laiku. Latvija rīkojās līdzīgi attiecībā pret trešajām valstīm. Turpinot par ekonomiskajām attiecībām, jāpieņem vēl viens lēmums – Krievijas tirdzniecības pārstāvniecības darba apturēšana. “Mēs neslēdzam, jo mums ir starpvalstu vienošanās, bet mēs apturam darbu, lai nebūtu aktīvas darbības imitācijas. Mēs taču saprotam, kā tur sokas ekonomika un mūsu tirdzniecības–ekonomiskās attiecības. Te papildu atbalsts no tirdzniecības pārstāvniecību puses nav vajadzīgs,” teica Krievijas rūpniecības un tirdzniecības ministrs Deniss Manturovs.¹⁰ Kaut gan šī rīcība bija drīzāk simboliska, vienlaikus tā diezgan labi atspoguļo Kremļa attieksmi.

2020. gadā pietiekami daudz uzmanības piesaistīja vēstures jautājumi, tajā skaitā Krievijas pārstāvju pretrunīgi izteikumi. Saeima aicināja Krieviju atzīt Latvijas okupāciju un prettiesisku aneksiju, kā arī atteikties no politiski motivēta revizionisma un vēstures sagrozīšanas. Savukārt Latvijas deputāti starptautisko sabiedrību aicina kritiski vērtēt Krievijas amatpersonu centienus pārskatīt Otrā pasaules kara vēsturi, attaisnojot Latvijas okupāciju.¹¹ Vasarā Krievijas vēstniecība Latvijā norādījusi, ka Latvija leģitīmi iestājusies PSRS. Atgādinot par 80 gadus seniem notikumiem, vēstniecība “Twitter” publicējusi ierakstu, pievienojot fotogrāfiju, kurā attēlota cilvēku rinda pie vēlēšanu iecirkņa Rīgā. Vēstniecība ierakstā norādījusi, ka tās esot Saeimas ārkārtas vēlēšanas 1940. gada 14. un 15. jūlijā, kas “kļuva par vienu no Latvijas soļiem, lai leģitīmi iestātos PSRS sastāvā.”¹² Atbildot uz šo apgalvojumu, E. Rinkēvičs puda nožēlu par vēstures falsifikāciju. Viņš piebilda, ka vēstures un vēlēšanu falsifikācijas tradīcijas ir dzīvas arī mūsdienā Krievijā. “Atgādinām kolēģiem vēstniecībā, ka “vēlēšanas” notika padomju okupētā Latvijā pretēji Satversmei un bija tiešs politisko dvīņu – Hitlera un Staļina noziedzīgās vienošanās rezultāts,” uzsvēra ministrs.¹³ Neilgi pirms šī ieraksta tapšanas vēstniecība publicēja ierakstu, ka “1940. gada 14. jūlijā agri no rīta Latvijas iedzīvotāji, ieskaitot Latvijas armijas karavīru organizētas kolonnas, devās uz vēlēšanu iecirkņiem, vēloties nobalsot par jaunu komunistisku varu. Ielas rotāja Latvijas karogi, tie bija svētki, tautas plebiscīts.”¹⁴

Cilvēktiesību, jo īpaši vārda brīvības jautājums arī bija aktuāls valstu attiecībās. Piemēram, Latvija piešķīrusi politisko patvērumu Krievijas ziņu aģentūras “Rosbalt” žurnālistam Aleksandram Švarjovam, kuru Krievija izsludinājusi starptautiskā meklēšanā saistībā ar apsūdzībām neslavas celšanā Krievijas miljardierim Ališeram Usmanovam un naudas izspiešanā. Patvērums piešķirts arī Švarjova ģimenei. “Man un manai ģimenei Latvijas varasiestādes piešķirušas politisko patvērumu, atzīstot, ka Krievija mani vajā par profesionālo darbību,” Krievijas ziņu aģentūrai “Interfax” sacīja Švarjovs.¹⁵ Turklāt E. Rinkēvičs aicināja objektīvi izmeklēt Krievijā notikušās žurnālistes Irinas Slavinas pašai ziedzināšanos un nāvi. Pirms tam sociālajos tīklos viņa bija atstājusi ierakstu: “Manā nāvē lūdzu vainot Krievijas Federāciju.”¹⁶ No otras puses, gada beigās

Valsts drošības dienests (VDD) aizturēja dažus publicistus, kas sadarbojās ar Krievijas valdības mediju konglomerātā ietilpstošajiem portāliem “Sputnik” un “Baltnews.” “Izmeklēšanā iegūtā informācija rada pamatu aizdomām, ka notikusi saimnieciskā resursa nodošana personai, pret kuru vērstas Eiropas Savienības sankcijas par darbībām, ar ko tiek grauta Ukrainas teritoriālā integritāte, suverenitāte un neatkarība,” informēja dienests.¹⁷

Tomēr ir virzieni, kuros sadarbība ar Krieviju veicas sekmīgi. Latvijas vēstnieks Krievijā Māris Riekstiņš, gada vidū komentējot attiecības starp abām valstīm, atzīmēja, ka pēdējos gados ir būtisks tirdzniecības pieaugums ar precēm, pakalpojumiem. “Krievija ir pirmajā pieciniekā mūsu ārējo tirdzniecības partneru vidū, trešajā vietā eksportā, piektajā vietā – importā,” norādīja vēstnieks, piebilstot, ka tirdzniecisko darījumu apjoms ir apmēram trīs miljardi eiro.¹⁸ Tāpat viņš atzīmēja, ka tūristu skaits līdz pandēmijai katru gadu pieauga par 7–9 %. Pēc M. Riekstiņa vārdiem, tas ir ļoti labi ne tikai tāpēc, ka viņi šeit atbrauc un atstāj naudu Latvijas ekonomikā, bet labi, ka cilvēki paši savām acīm ierauga, kā Latvijā dzīvo, kāda ir kultūras dzīve, arhitektūra, kulinārija, māksla. Tiešais, nepastarpinātais iespaids ir daudz būtiskāks nekā tas, ko ierauga televīzijā. Vēstnieks arī atklāja, ka Latvija un Krievija uzsāks darbu pie robežas režīma līguma izstrādes, kas paredz to, kā valstu institūcijas sadarbojas uz robežas. Tas ir ļoti svarīgi attiecībā uz nelegālo darījumu apkarošanu, viņš skaidroja.

Pie tam pat pandēmijas apstākļos var veiksmīgi veicināt tirdzniecību. Gada sākumā “Latvijas dzelzceļa” valdes priekšsēdētājs Māris Kleinbergs Kaļiņingradā ticies ar Krievijas dzelzceļa Kaļiņingradas filiāles vadību, lai pārrunātu sadarbības spēcīgāšanu kravu pārvaldījumu apjoma palielināšanai. Abas puses bija ieinteresētas stiprināt sadarbību kravu pārvaldījumos, un viens no sadarbības virzieniem bija īpaši garu kravas vilcienu sastāvu pārvaldāšana starp Krieviju un Kaļiņingradas apgabalu, izmantojot Latvijas dzelzceļa infrastruktūru. Un jau pēc dažiem mēnešiem no Ķīnas uz Kaļiņingradu caur Latviju brauca īpaši – vienu kilometru garš kravas vilciens sastāvs. Kā stāstīja kompānijas pārstāve Ella Pētermane, šis vilciens nogādā dažādus izejvielu materiālus.¹⁹

LATVIJAS ATTIECĪBAS AR KRIEVIJU 2021. GADĀ: ARVIEN VAIRĀK IZAICINĀJUMU

To, cik Latvija būs veiksmīga savu ārpolitisko mērķu sasniegšanā kopumā un jo īpaši attiecībās ar Krieviju, lielā mērā ir atkarīgs no COVID-19 pandēmijas attīstības. 2020. gada beigās abas valstis piedzīvoja rekordlielu dienas saslimstības un nāves gadījumu skaitu. Turklāt Latvija ir ieviesusi stingrus ierobežojumus, kas negatīvi ietekmē

tautsaimniecību, tajā skaitā ekonomiskās attiecības ar Krieviju. Kremļis neīstenoja tikpat stingrus ierobežojumus kā pavasarī. Papildus tam pēc V. Putina prasības tika uzsākta riska grupu – ārstu, skolotāju un to, kuru darbs ir saistīts ar lielu skaitu kontaktu ar cilvēkiem – vakcinēšana ar “Sputnik V”.²⁰ No otras puses, masu vakcinēšana sāksies tikai tad, kad būs pabeigta trešā klīnisko pētījumu fāze, kā arī būs pierādīta preparāta efektivitāte un drošība. Pēc optimistiskā scenārija tas notiks 2021. gada sākumā. Taču, ja kāds nosacījums netiks izpildīts, šis process varētu aizkavēties līdz pavasara vidum vai uz vēl ilgāku laiku. Tādejādi tirdzniecības un tūrisma atdzimšana nebūs tik ātra, kā vēlētos.

Viens no lēmumiem, kas notikumu pozitīvas attīstības gadījumā varētu nedaudz uzlabot situāciju un veicināt savstarpējo sakaru atdzimšanu, ir atļauja no 2021. gada janvāra ar elektronisko vīzu ieceļot arī Pleskavas apgabalā caur Grebņevas robežpunktu. Ar šādu vīzu Krievijā varēs uzturēties līdz 16 dienām, bet elektroniskā vīza nebūs bezmaksas. Kopumā no janvāra Krievijā ar elektronisko vīzu var ieceļot caur 29 robežpunktiem, taču nākotnē šo sarakstu plānots papildināt. Ar elektronisko vīzu no 1. janvāra varēs ceļot pa visu Krieviju, nevis tikai konkrēta apgabala robežās, kā tas bija iepriekš. Vīza domāta tūrisma, biznesa, humanitārajiem un ciemošanās braucieniem.²¹ Proti, lielāka problēma joprojām ir ar COVID-19 saistītie ierobežojumi. Tomēr, situācijai uzlabojoties, tas kalpos par labu Latvijas mērķiem attiecībās ar Krieviju.

Savukārt potenciāli slikts ekonomiskais stāvoklis Krievijā varētu novest pie iedzīvotāju ienākumu krituma, lielākām parādsaistībām, rubļa vērtības samazinājuma, uzņēmumu slēgšanas. Tas pasliktinās valsts importa potenciālu – samazinātas maksātspējas dēļ Krievijas iedzīvotāji, visticamāk, pārorientēsies uz lētākām, vietējām alternatīvām. No tā cietīs uz eksportu orientēti Latvijas uzņēmēji. Var mainīties arī politiskā situācija valstī. Kremļis pagaidām spēj noturēt to nestabilā līdzsvarā. Taču, lai vismaz saglabātu *status quo*, jāsniedz politiskās mobilizācijas iemesli, jāpaplašina sociālie izdevumi un jāatrod jauni ienākumu avoti, kas ir zināms izaicinājums. Tiesa, vara ir kļuvusi stingrāka praktiskā ziņā, kā arī nekaunīgāka retorikā un propagandā. Tajā pašā laikā šis process iet roku rokā ar pieaugošu sociālo neapmierinātību un pilsonisko apziņu. Tas savukārt rada augsni konfliktiem starp valsti un sabiedrību.

Neapmierinātība var izraisīt masveida protestus, kurus, visticamāk, mēģinās apspiest ar spēku, kas bieži noved pie cilvēktiesību pārkāpumiem. Šāda uzvedība novedīs pie turpmākas attiecību pasliktināšanas ar rietumvalstīm. Tas arī nereti izraisa uzticības un leģitimitātes samazinājumu. Turklāt opozicionāra Alekseja Navaļņija saindēšanās ar *Novičok* grupai piederīgu ķīmisko kaujas vielu, aizdomās turot varas iestādes, norāda uz iespējamu pasākumu stiprināšanu un lielākām politiskajām represijām. Esošā sistēma faktiski nespēj pat minimāli modernizēties savas struktūras

dēļ. Nav arī institucionālu vai situatīvu mehānismu, kas varētu ierosināt izmaiņas, piemēram, elites savvērestība pret Krievijas prezidentu Vladimiru Putinu.

Kremļa atbildes pasākumi arī varētu attiekties uz Latviju. Piemēram, var sākties “ārējā ienaidnieka” meklēšana, agresīva retorika pret rietumvalstīm, ES un NATO, spēka projicēšana, vēstures, tajā skaitā Otrā pasaules kara pārskatīšanas mēģinājumi, dezinformācijas kampaņas un uzbrukumi kibertelpā. Latvijai ir jāgatavojas šiem izaicinājumiem. Tikpat būtiski aizstāvēt cilvēktiesības, norādot uz atbildīgajiem. Piemēram, E. Rinkēvičs 2020. gadā uzsvēra, ka Krievija ir pilnībā atbildīga par *Novičok* grupai piederīgas ķīmiskas kaujas vielas izmantošanu.²² Viņš piebilda, ka Latvija aicina Eiropas Savienības valstis stingri vērsties pret šo starptautisko normu pārkāpumu. Rezultātā ES nosaka sankcijas sešām Krievijas amatpersonām, tajā skaitā Federālā Drošības dienesta (FDD) direktoram Aleksandram Bortņikovam par A. Navaļņija saindēšanu.

Šajā sakarā parlamenta vēlēšanas, kas plānotas 2021. gada septembrī, izraisa daudz jautājumu režīmam. Kaut gan pilsoņi nobalsoja par konstitūcijas grozījumiem, kas citstarp ļaus V. Putinam saglabāt Krievijas prezidenta amatu vēl uz 16 gadiem, “Vienotai Krievijai” būs liels izaicinājums nodrošināt konstitucionālo vairākumu Valsts Domē. Tiek novērota jauna parādība: vēlēšanu uzvedība (mehāniska, rituāla balsošana) nesakrīt ar reālo tautas noskaņojumu – neapmierinātība ar sabiedrisko pakalpojumu kvalitāti un sociāli ekonomisko situāciju. Režīma atbalsts, galvenokārt vēlēšanās, ir situatīvs un panākts pēc mobilizācijas. Attiecīgi, sabiedrība ir gatava atbalstīt V. Putinu tikai nepieciešamās mobilizācijas brīžos, piemēram, balsojumā par grozījumiem konstitūcijā. Pēc tam šis mākslīgais vairākums sabruk. Šī nestabilitāte ir vēl viens izaicinājums Kremlim. Tikpat nozīmīga ir jaunas pilsoniskās sabiedrības darba kārtības izveide. Esošos apstākļos pilsoniskā sabiedrība uzņemas politiskās opozīcijas lomu. Ja ir zināms, ko darīt ar A. Navaļņija atbalstītājiem un liberāli orientētiem neapmierinātiem iedzīvotājiem lielajās pilsētās, nav skaidrs, kā rīkoties pret tiem, kuri tagad iestājas pret režīmu, kaut gan agrāk valdība uzskatīja viņus par galveno elektorātu.

Ņemot vērā iepriekšminēto, Latvijai jāpievērš pastiprināta uzmanība Krievijas parlamenta vēlēšanām, jo īpaši potenciāliem balsošanas un cilvēktiesību pārkāpumiem. Tas arī paredz saukšanu pie atbildības un atbilstošu pasākumu īstenošanu ne tikai vietējā, bet arī ES līmenī. Turklāt, jābūt gataviem arī mītiņiem un protestiem, nepieciešamībai sniegt palīdzību Latvijas pilsoņiem un nepilsoņiem, kuri dzīvo Krievijā, kā arī pilsoniskajai sabiedrībai. Nav izslēdzams, ka iespējamā ekonomiskā stāvokļa pasliktināšanās un minētās stingrākas varas dēļ Latvija varētu būt viens no emigrācijas virzieniem. Šajā gadījumā Latvija var palīdzēt Krievijas uzņēmējiem, kuri vēlas pārnest savu biznesu, kā tas notika attiecībā uz Baltkrievijas uzņēmējiem. Vienlaikus

šāda Latvijas uzvedība varētu izraisīt pretreakciju no Kremļa. Līdz ar to jābūt arī gataviem potenciālai dezinformācijas kampaņai, propagandai un kiberdraudiem. Jāuzsver, ka 2021. gadā Latvijai kā vienai no ES valstīm būs pieejams jauns mehānisms, kas ļaus sasniegt vienu no prioritātēm attiecībā ar Krieviju, kas ir cilvēktiesību ieviešana. 2020. gada beigās tika pieņemts “Magnitska saraksts”, kas vienkāršo sankcijas noteikšanu par cilvēktiesību pārkāpumiem. Attiecīgi, ja Krievijā tās tiks pārķāptas, atbildīgiem var aizliegt ceļot pa ES un iesaldēt aktīvus.²³ Taču, pēc A. Naļņija vārdiem, ja ES, un tajā skaitā Latvija, vēlas būt stingrāka pret Kremļa īstenoto nedemokrātisko un koruptīvo politiku, sankcijas jāievieš pret oligarhiem, nevis drošības dienestu darbiniekiem, kas ir komandu devēji un izpildītāji. Sarunā ar eirodeputātiem viņš aicināja mainīt arī līdzšinējo sankciju politiku un būt mazāk formāliem. Savukārt, ja turpmāk pie vēlēšanām apzināti netiks pielaista daļa no politiskajiem spēkiem, režīmu nevajadzētu uzskatīt par leģitīmu. A. Naļņijs arī piedāvāja ES izstrādāt jaunu pieeju attiecībā ar Krieviju. “Jaunas pieejas pamatam jābūt ļoti skaidram, sadalot divas lietas: Krievijas iedzīvotājus, kuri Eiropas Savienībai, manuprāt, ir jāpieņem un jāizturas pret viņiem ļoti sirsnīgi, un Krievijas valdību, pret kuru jāizturas kā pret noziedznieku grupu,” apgalvoja viņš.²⁴

Tomēr ne tikai iekšpolitiskie izaicinājumi ietekmēs Latvijas attiecības ar Krieviju 2021. gadā. Kremļa ārpolitika gan starptautiskajā, gan reģionālajā līmenī, visticamāk, nemainīsies. Respektīvi, Latvijai jābūt gatavai kiberdraudiem, dezinformācijai un propagandai, spēku demonstrēšanai pierobežas reģionos, maigās varas pielietošanai, mēģinājumiem pārskatīt vēsturi un esošo starptautisko kārtību. Svarīgi atzīmēt arī praktiskus instrumentus, piemēram, jau minētā atvieglotā pašu izsniegšanas kārtība vai enerģētiskā diplomātija. Tiesa, Krievijas aktivitāte un spējas zināmā mērā būs atkarīgas no COVID-19 ietekmes uz ekonomiku. Sliktākajā scenārijā valdībai varētu nepietikt resursu, lai uzturētu ārpolitiku pēdējo gadu līmenī.

Krievijas mijiedarbība ar ES un NATO ir būtisks faktors Latvijas attiecībās ar Krieviju. Tāpat kā citos jautājumos svarīga loma būs koronavīrusam. Kaut gan politiskā sadarbība starp Maskavu un Briseli pēc Krimas anektēšanas faktiski ir iesaldēta, pandēmija piespieda abas puses arvien vairāk fokusēties uz nacionālajām problēmām un risinājumiem. Bez tam tirdzniecība un tūrisms – divas jomas, kur situācija bija salīdzinoši laba – saruka. Maz iespējams, ka 2021. gadā Krievijas un ES attieksme vienai pret otru uzlabosies. Gluži pretēji, pastāv pietiekami liels risks, ka tā varētu tikai pasliktināties. Līdzīgi ar NATO – Krievija ir alianses būtiskākais ārējais izaicinājums, un 2021. gadā tas, visticamāk, nemainīsies.

ASV ir Latvijas stratēģiskais sabiedrotais politiskos, ekonomiskos un drošības jautājumos, apgalvoja E. Rinkēvičs. Tādēļ tās attiecības ar Krieviju ir īpaši nozīmīgas Latvijai. Kaut gan jaunais prezidents Džo Baidens ir kritiskāk noskaņots pret Krieviju nekā viņa

priekšgājējs Donalds Tramps, priekšvēlēšanu programmā viņš teica, ka plāno pagarināt START līgumu.²⁵ Tas mazinās spriedzi, kas attiecīgi palielinās drošību ne tikai reģionā, bet visā pasaulē. Vērts piezīmēt, ka 2020. gadā Savienotās Valstis izstājās no Atvērto debesu līguma, apsūdzot Maskavu līguma nosacījumu pārkāpšanā. Tie paredz iespēju veikt novērošanas un fotografēšanas lidojumus virs tā dalībvalstu teritorijām, lai iegūtu informāciju par to bruņotajiem spēkiem, militārajiem objektiem un aktivitātēm. Tajā pašā laikā Dž. Baidens, visdrīzāk, stiprinās saiknes ar ES, kā arī sniegs lielāku atbalstu Ukrainai un citām Austrumeiropas valstīm. Tas varētu izraisīt potenciālu konfrontāciju ar Krieviju. Turklāt viņš varētu paplašināt “Magnitska sarakstu” un ieviest jaunas sankcijas pret Kremli, pievērst lielāku uzmanību cilvēktiesību situācijai, kas atbilst Latvijas prioritātēm.²⁶

Notikumi Baltkrievijā var ietekmēt Krievijas un Latvijas attiecības. Ja Latvijas nostāja šajā jautājumā ir skaidra – pret vairākām augsta ranga amatpersonām, tostarp Aleksandru Lukašenko, tika ieviestas sankcijas – Maskavas turpmāko rīcību prognozēt grūtāk. 2020. gada rudenī V. Putins ir apstiprinājis 1,5 miljardu dolāru aizdevumu Minskai.²⁷ Viņš arī paziņoja, ka ir licis izveidot drošībnieku rezerves, lai vajadzības gadījumā varētu palīdzēt kaimiņvalsts līderim. “Aleksandrs Grigorjevičs [Lukašenko] palūdz mani izveidot tiesībsargājošo orgānu darbinieku rezervi. Es to izdarīju. Bet mēs arī vienojāmies, ka to neizmantos, kamēr situācija nekļūs nekontrolējama un ekstrēmistiski elementi, maskējoties ar politiskiem lozungiem, nepārkāps zināmu robežu un nesāks laupīšanu, automašīnu, namu, banku dedzināšanu, nemēģinās ieņemt administratīvās ēkas un tamlīdzīgi. Es ceru, ka mums nebūs vajadzības šo rezervi izmantot,” teica V. Putins.²⁸ Krievijas iesaistīšana varētu pieaugt. Šāds scenārijs tikai palielinās draudus Latvijas drošībai, īpaši, ja robežas tuvumā parādīsies Krievijas bruņotie spēki. Turklāt tas varētu paātrināt Baltkrievijas iedzīvotāju un uzņēmēju emigrāciju uz Latviju.

Pie tam Krievija nosodījusi sankciju vēršanu pret Baltkrieviju un izteikusi atbalstu līdzšinējam A. Lukašenko priekšlikumam veikt konstitucionālo reformu. Krievijas ārlietu ministrs Sergejs Lavrovs apgalvoja, ka rietumvalstis mēģinot “uzmesties par tiesniešiem” Baltkrievijas notikumu vērtējumā. Īpaši asu kritiku viņš vērsa pret Lietuvu, paziņojot, ka tā esot “pārkāpusi jebkādas pieklājības robežas” un mēģina “sašūpot situāciju”.²⁹ S. Lavrovs apliecināja, ka Kremlis mierīgi nenoskatīsies uz ārvalstu centieniem sašķelt abas sabiedrotās. “Mēs cienīgi un stingri atbildēsim uz mēģinājumiem sašūpot situāciju Baltkrievijā, atraut Baltkrieviju no Krievijas un graut Savienības valsts pamatus. Mēs nepieļausim jebkādu iejaukšanos šīs valsts iekšējās lietās,” teica ministrs.³⁰

Šajā sakarā jāuzsver, ka Latvija prasīs Krievijai apliecināt tirgotās elektrības izcelsmi, lai pārliecinātos, ka tā nav ražota Baltkrievijā. Tādā veidā cer nodrošināt Baltkrievijā uzbūvētās Astravjecas atomelektrostacijas boikotu. Tomēr kopīgas elektroapgādes sistēmas dēļ elektrības plūsma no Baltkrievijas uz Baltiju turpināsies. Tiks prasīti

izcelsmes apliecinājumi no Krievijas, lai pārliecinātos, ka piegādātās enerģijas ietvaros nav Baltkrievijas enerģijas, skaidroja “Augstsprieguma tīkls” valdes loceklis Gatis Junghāns. “Pēc tam, kad šis solis būs īstenots, turpināsim ciešu sadarbību ar baltiešiem un Eiropas komisiju, lai izstrādātu jau vēl detalizētāku mehānismu, kā ar lielāku pārliecību nodrošināt, ka nenotiek kaut kādi apiešanas mēģinājumi pārdot Baltkrievijas elektrību Baltijas tirgū,” norādīja Ekonomikas ministrijas valsts sekretāra vietnieks Dzintars Kauliņš.³¹ Latvijas interesēs arī, lai *Nord Stream 2* projekts netiktu pabeigts. Kaut gan Krievija plānoja nodot gāzesvadu ekspluatācijā jau 2019. gada beigās, ASV sankciju dēļ tas faktiski apstājies. Tomēr *Gazprom* joprojām cer uzbūvēt pēdējo posmu 2021. gadā.

SECINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS

Latvijas politiskās attiecības ar Krieviju 2020. gadā nav īpaši mainījušās salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem. No Kremļa puses bija vērojama gan dezinformācija, gan mēģinājumi pārrakstīt vēsturi, gan cilvēktiesību pārkāpumi. Tomēr COVID-19 dēļ dažās jomās, kur bija salīdzinoši laba situācija, piemēram, preču un pakalpojumu tirdzniecībā vai tūrismā, stāvoklis manāmi pasliktinājies. A. Navaļņija saindēšana un balsojums par grozījumiem konstitūcijā arī nepalīdzēja abām valstīm uzlabot saikni. Gluži pretēji – pirmais kļuva par iemeslu jaunām ES sankcijām, bet otrs noveda pie V. Putina varas stiprināšanas. Turklāt starptautiskie notikumi, galvenokārt, protesti Baltkrievijā nekalpoja par labu Latvijas–Krievijas attiecībām.

Tas, cik veiksmīga Latvijā būs mērķu sasniegšana attiecībās ar Krieviju 2021. gadā, ir atkarīgs no koronavīrusa pandēmijas. Optimistiskākajā scenārijā COVID-19 sekas izdosies ātri pārvarēt, un tūrisms kopā ar tirdzniecību sāks pakāpeniski atgriezties iepriekšējā līmenī. Tas arī mazinās risku, ka Krievijā nostiprināsies iedzīvotāju neapmierinātība sliktu ekonomisko apstākļu dēļ. Vienlaikus šādā gadījumā 2021. gadā Latvijas politiskās attiecības ar Krieviju, visticamāk, neuzlabosies. Turklāt Krievijas attieksme pret Latvijai svarīgiem partneriem – ES, NATO, ASV – arī nemainīsies. Bez tam Latvijai būtu jābūt gatavai tam, ka Kremlis izmantos tos pašus instrumentus ārpolitikā kā līdz šim – dezinformāciju, propagandu, vēstures pārrakstīšanu, kiberuzbrukumus. Jāpievērš uzmanība arī cilvēktiesību pārkāpumiem valsts iekšienē, īpaši parlamenta vēlēšanu kontekstā. Tāpat Krievijas–Baltkrievijas sadarbība prasīs pastiprinātu fokusu. Savukārt sliktākajā scenārijā ne tikai ekonomiskās attiecības starp abām valstīm atjaunosies lēnāk, bet Krievijā palielināsies sociālā spriedze. Tas varētu novest pie stingrākas reakcijas no varas iestāžu puses.

- ¹ “Edgara Rinkēviča uzruna Saeimas ārpolitikas debatēs 2020. gada 23. janvārī,” Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 23.01.2020, <https://www.mfa.gov.lv/aktualitates/zinas/65324-latvijas-republikas-arlietu-ministra-edgara-rinkevica-uzruna-saeimas-arpolitikas-debates-2020-gada-23-janvari>
- ² Ibid.
- ³ Д. Тимошенко, “Паспортизация ОРДЛО застопорилась?”, *Радио Свобода*, 06.10.2020, <https://www.radiosvoboda.org/a/30877563.html>
- ⁴ И. Апулеев, “Без отказа: Путин упростил процедуру получения гражданства РФ,” *Газета.Ру*, 24.04.2020, https://www.gazeta.ru/politics/2020/04/24_a_13061287.shtml
- ⁵ “Krievija varētu dot pilsonību arī tiem, kuri no iepriekšējās neatsakās,” LSM.lv, 11.02.2020, <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/arzemes/krievija-varetu-dot-pilsonibu-ari-tiem-kuri-no-ieprieksejas-neatsakas.a347961/>
- ⁶ “Cert.lv: Krievijas ofensīvās aktivitātes apdraud kibertelpu,” LSM.lv, 06.02.2020, <https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/tehnologijas-un-zinatne/certlv-krievijas-ofensivas-aktivitates-apdraud-kibertelpu.a347402/>
- ⁷ “Coronavirus: EU strengthens action to tackle disinformation,” *European Commission*, 10.06.2020, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1006
- ⁸ “EEAS special report update: short assessment of narratives and disinformation around the COVID-19 pandemic, update May–November,” *EUvsDisinfo*, 02.12.2020, <https://euvsdisinfo.eu/eeas-special-report-update-short-assessment-of-narratives-and-disinformation-around-the-COVID-19-pandemic-update-may-november/>
- ⁹ “Заявление официального представителя МИД России М.В.Захаровой в связи с временным ограничением въезда в Российскую Федерацию иностранных граждан и лиц без гражданства,” *Министерство иностранных дел Российской Федерации*, 17.03.2020, https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/4089464
- ¹⁰ “Минпромторг приостанавливает работу торгпредств России в США и Прибалтике,” *TACC*, 25.02.2020, <https://tass.ru/ekonomika/7830461>
- ¹¹ Kincis, J., “Saeima aicina Krieviju atzīt Latvijas okupāciju,” LSM.lv, 16.01.2020, <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/saeima-aicina-krieviju-atzit-latvijas-okupaciju.a344977/>
- ¹² Посольство РФ в ЛР, “Saeimas ārkārtas vēlēšanas 1940. gada 14.–15. jūlijā kļuva par vienu no Latvijas vadības soļiem, lai leģitīmi iestātos PSRS sastāvā. Vēlēšanās piedalījās dažādi iedzīvotāju slāņi. Attēlā ir rinda uz pirmo vēlēšanu iecirkni Rīgā (Raiņa bulvārī, 8). #vēlēšanas #Rīga #Latvija #PSRS,” *Twitter ziņojums*, 14.07.2020, https://twitter.com/LV_RUSEMBAS/status/1282930699524280320
- ¹³ Rinkēvičs, E., “Žēl, ka vēstures un vēlēšanu falsifikācijas tradīcijas ir dzīvas arī mūsdienu Krievijā. Atgādinām kolēģiem vēstniecībā, ka “vēlēšanas” notika padomju okupētā Latvijā pretēji Satversmei un bija tiešs politisko dvīņu- Hitlera un Staļina noziedzīgās vienošanās rezultāts,” *Twitter ziņojums*, 14.07.2020, <https://twitter.com/edgarsrinkevics/status/1282960564147425280>
- ¹⁴ Посольство РФ в ЛР, “1940. gada 14. jūlijā agri no rīta Latvijas iedzīvotāji, ieskaitot Latvijas armijas karavīru organizētas kolonnas (foto), devās uz vēlēšanu iecirkņiem, vēloties nobalsot par jaunu komunistisku varu. Ielas rotāja Latvijas karogi, tie bija svētki, tautas plebiscīts. #Latvija #PSRS,” *Twitter ziņojums*, 14.07.2020, https://twitter.com/lv_rusembas/status/1282971368334618624
- ¹⁵ “Обвиняемый в клевете на Усманова журналист получил убежище в Латвии,” *Interfax*, 10.01.2020, <https://www.interfax.ru/world/690753>
- ¹⁶ Rinkēvičs, E., “Russian journalist Irina #Slavina self-immolated in Russian city of Nizhny Novgorod yesterday, she was constantly harassed by the authorities, this is horrendous, impartial investigation must be conducted, @coe and @OSCE_RFoM must not keep silence #Journalismisnotacrim,” *Twitter ziņojums*, 03.10.2020, <https://twitter.com/edgarsrinkevics/status/1312386235458035712>

- ¹⁷ Zvirbulis, G., "Drošības dienests aizturējis prokrievijas publicistus par iespējamu starptautisko sankciju pārkāpšanu," LSM.lv, 04.12.2020, <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/drosibas-dienests-aizturejis-prokrievijas-publicistus-par-iespejamu-starptautisko-sankciju-parkapsanu.a384117/>
- ¹⁸ "Vēstnieks: Ir virzieni, kuros sadarbība ar Krieviju veicas sekmīgi," LSM.lv, 11.08.2020, <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/vestnieks-ir-virzieni-kuros-sadarbiba-ar-krieviju-veicas-sekmigi.a370071/>
- ¹⁹ Kupčs, E., "Latviju šķērsos kilometru garš kravas vilciens; "Latvijas dzelzceļš" meklē jaunus darbības virzienus," LSM.lv, 07.04.2020, <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/latviju-sker-sos-kilometru-gars-kravas-vilciens-latvijas-dzelzcels-mekle-jaunus-darbibas-virzienus.a354945/>
- ²⁰ Л. Яппарова, С. Рейтер, "Первыми вакцину от ковида в России должны получить врачи и учителя. Но, как выяснила "Медуза," в Москве и Подмоскowie прививают всех желающих – похоже, ради отчетности," Meduza, 07.12.2020, <https://meduza.io/feature/2020/12/07/pervymi-vaktsinu-ot-kovida-v-rossii-dolzny-poluchit-vrachi-i-uchityela-no-kak-vyyasnila-meduza-v-moskve-i-podmoskovie-privivayut-vseh-zhelayuschih-pohozhe-radi-otchetnosti>
- ²¹ "Михаил Мишустин утвердил перечень пунктов пропуска для въезда в Россию по электронной визе," Правительство Российской Федерации, 25.10.2020, <http://government.ru/news/40698/>
- ²² Rinkēvičs, E., "As @orpcw has now confirmed Alexei @navalny was poisoned with #Novichok type nerve agent. #Russia bears full responsibility for the use of prohibited chemical weapon, #Latvia advocates for strong and united #EU's action in the response of the violation of international law," Twitter ziņojums, 06.10.2020, <https://twitter.com/edgarsrinkevics/status/1313508457643995137>
- ²³ "EU approves its 'Magnitsky Act' to target human rights abuses," Deutsche Welle, 07.12.2020. <https://www.dw.com/en/eu-approves-its-magnitsky-act-to-target-human-rights-abuses/a-55859105>
- ²⁴ Herszenhorn, D. M., "Navalny urges EU to sanction Russian oligarchs in Europe," Politico, 27.11.2020, <https://www.politico.eu/article/alexei-navalny-european-parliament-hearing-eu-sanctions-russia/>
- ²⁵ "The power of America's example: The Biden plan for leading the democratic world to meet the challenges of the 21st century," Jaunievēlētā ASV prezidenta oficiālā mājas lapa, <https://joebiden.com/americanleadership/>
- ²⁶ Сивцова, А., "Многие думали, что при Трампе США сблизятся с Россией. А как было на самом деле? И чего ждать от Байдена, который не любит Путина?" Meduza, 08.11.2020, <https://meduza.io/feature/2020/11/08/budet-li-v-otnosheniyah-i>
- ²⁷ "Переговоры Путина и Лукашенко в Сочи," Youtube, 14.09.2020, pēdējo reizi skatīts 10.12.2020, https://www.youtube.com/watch?v=Fu-KfCNrQAU&ab_channel=TASS
- ²⁸ Ūdre, A., Ķezberis, U., "Putins: Krievija ir gatava nosūtīt uz Baltkrieviju policijas spēkus," LSM.lv, <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/arzemes/putins-krievija-ir-gatava-nosutit-uz-baltkrieviju-policijas-spekus.a372061/>
- ²⁹ Ķezberis, U., "Krievija nosoda sankcijas pret Baltkrievijas režīmu," LSM.lv, 01.09.2020, <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/arzemes/krievija-nosoda-sankcijas-pret-baltkrievijas-rezimu.a372672/>
- ³⁰ Ķezberis, U., "Lavrovs: Maskava stingri atbildēs uz mēģinājumiem atraut Baltkrieviju no Krievijas," LSM.lv, 02.09.2020, <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/arzemes/lavrovs-maskava-stingri-atbildes-uz-meginajumiem-atraut-baltkrieviju-no-krievijas.a372847/>
- ³¹ Klūga, M., "Astravjecas AES boikotēšanai Latvija prasīs Krievijai apliecināt pārdotās elektrības izcelsmi," LSM.lv, 01.11.2020, <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/astravjecas-aes-boikotesanai-latvija-prasis-krievijai-aplicinat-pardotas-elektribas-izcelsmi.a380101/>

LATVIJA UN AUSTRUMU PARTNERĪBA

Ilvija Bruģe

Latvijas Ārpolitikas institūta asociētā pētniece

Austrumu partnerības valstu aptvertā teritorija šogad ir bijusi ārkārtīgi interesanta un dažādu izaicinājumu pilna. Tā nav zaudējusi savu svarīgumu pat COVID-19 pandēmijas apstākļos, un diemžēl joprojām atrodas uzmanības centrā dažādu satricinājumu, nevis pozitīvu sasniegumu dēļ. Tomēr tāpat kā jebkuras citas reģionālās valstu grupas gadījumā, arī katra no sešām Austrumu partnerības valstīm ir jāskata atsevišķi, jo to starpā ir tikpat daudz atšķirību, cik līdzību. Acīmredzamās līdzības ir postpadomju statuss, reformu veikšanas nepieciešamība, kā arī ES un Krievijas konkurējošās intereses reģionā (dažās valstīs lielākā, citās mazākā mērā). Diemžēl piecas no sešām valstīm ir iesaistītas militāros konfliktos, savukārt Baltkrievijā valda iekšēji satricinājumi, un nevienā no situācijām neiztiec bez Krievijas ziņas un “izpalīdzīgās” rokas.

Vēlreiz jāuzsver, ka būtu nepareizi šīs sešas valstis vērtēt kā vienādas, jo arī ES ir skaidri iezīmējusi divu ātrumu Austrumu partnerības politiku, sadalot šo valstu grupu divās daļās. Vienā pusē ir Armēnija, Azerbaidžāna un Baltkrievija, kuras ilgstoši ir devušas priekšroku ciešākai sadarbībai ar Krieviju un zināmam neitralitātes līmenim attiecībā ar ES. Otrā pusē atrodas Gruzija, Moldova un Ukraina, kuras, neraugoties uz dažādiem panākumiem reformu jomā, kā vienu no prioritātēm ir izvirzījušas integrāciju ES (un NATO), turklāt, būsīm godīgi, bez skaidrām dalības izredzēm šajās organizācijās. Latvijas ārpolitika reģionā nepārprotami atspoguļo ES politiku, kā tas ir norādīts arī tās ārpolitikas dokumentos. Vienlaikus Latvija kopā ar citām Baltijas valstīm ir viena no aktīvākajām dalībvalstīm Austrumu partnerības kontekstā un uzstāj uz tās palikšanu ES darbakārtībā.

LATVIJAS ĀRPOLITIKA AUSTRUMU PARTNERĪBAS KONTEKSTĀ

Kā savā Saeimas uzrunā 2020. gada janvārī norādīja Latvijas ārlietu ministrs Edgars Rinkēvičs: “Latvija atbalsta Eiropas Savienības paplašināšanos, jo tā atbilst Latvijas ilgtermiņa interesēm un garantē demokrātijas un tiesiskuma nostiprināšanos, drošību un stabilitāti mūsu kaimiņreģionos. Protams, Eiropas Savienībai ir robežas. Tā nav

bezizmēra. Eiropas Savienības paplašināšanās politikai ir jābūt atvērtai tām valstīm, kas atbilst iestāšanās kritērijiem [..].”¹ Latvijas intereses jo īpaši skar notiekošais ar “draugiem” Austrumu partnerības valstīs, kurām ministrs solīja Latvijas atbalstu, proti, Armēnijai, Azerbaidžānai, Baltkrievijai, Gruzijai, Moldovai un Ukrainai. Latvija ir arī paudusi savu atbalstu šo valstu iesaldēto konfliktu risināšanai, kā arī to teritoriālās nedalāmības principu ievērošanai.

Ministrs arī uzsvēra, ka šo valstu vadībām ir jāsaprot, ka ES iestājas par fundamentālām pamatvērtībām – brīvību, demokrātiju un likuma varu, kā arī cilvēktiesību standartiem, izpratni par patiesu demokrātiju un brīvu pilsonisko sabiedrību. Citiem vārdiem sakot: “Eiropiešiem ir jārikojas kā eiropiešiem.”²

Pēc Austrumu partnerības politikas 10 gadu jubilejas atzīmēšanas ES šai kaimiņattiecību politikai ir izvirzījusi jaunus mērķus – vai drīzāk jāsaaka – atjaunotus. Tie ir vērsti uz vēl ciešāku sadarbību ar Gruziju, Moldovu un Ukrainu, proti, valstīm, kuras ar ES ir noslēgušas padziļinātās un visaptverošās brīvās tirdzniecības nolīgumus (*DCFTA*) un skaidri paudušas vēlmi ciešāk integrēties ES. Šīs trīs valstis arī veic nepieciešamās reformas (ar dažādiem panākumiem un ātrumu), lai nodrošinātu atbilstību ES normām. Pārējās trīs valstis – Armēnija, Azerbaidžāna un Baltkrievija – arī ir neapšaubāmi svarīgas ES, taču to gadījumā sadarbība ir drīzāk pragmatiska, nekā uz vērtībām balstīta³ (patiesībā nav īsti pareizi iekļaut Armēniju vienā grupā ar Azerbaidžānu un Baltkrieviju, jo Armēnija ir sasniegusi daudz lielāku progresu demokrātijas, brīvības un tiesiskuma jomā, bet tāda ir bijusi ES tradicionālā pieeja). ES ir paredzējusi arī COVID-19 atbalsta paketi Austrumu partnerības valstīm – līdz vienam miljardam eiro.

Lai apskatītu Latvijas ārpolitiku katrā no Austrumu partnerības valstīm, ir ļoti svarīgi ieskicēt kopējo Latvijas ārpolitikas doktrīnu un tad izvērtēt, kā tā tikusi piemērota katra Austrumu partnera individuālajos 2020. gada apstākļos un kā tā būtu jāpiemēro 2021. gadā.

Latvijas ārpolitikas doktrīna balstās uz sešiem principiem, no kuriem četrus var tieši attiecināt uz Latvijas Austrumu partnerības politiku:

- veidot ES kā ģeopolitisku spēlētāju, kas spēj ietekmēt gan globālus, gan reģionālus procesus, un spēlētāju, kas iestājas par vērtībām, veicina klimata aizsardzību un drošību, kā arī projicē stabilitāti savos kaimiņreģionos.
- Latvija stingri iestājas par starptautisko tiesību un likuma varas principu ievērošanu starptautiskajās attiecībās.
- Latvija atbalsta plašu politisko un ekonomisko sadarbību Ziemeļu un Baltijas valstu starpā.

- Latvija atbalsta stabilitātes un drošības veicināšanu Eiropas Austrumu un Dienvidu kaimiņreģionos. Tā atbalsta gan ES, gan NATO paplašināšanos, ja tiek izpildīti visi dalības kritēriji, un tic, ka paplašināšana nāktu par labu gan dalībvalstīm, gan kandidātvalstīm.⁴

ARMĒNIJA UN AZERBAIDŽĀNA

Tā kā 2020. gads lielākoties tika pavadīts COVID-19 pandēmijas ēnā, ES aktīvākā politika Armēnijas kontekstā galvenokārt aprobežojās ar atbalsta sniegšanu šajā jautājumā. Ekonomiskās sadarbības mērķi, labas pārvaldības veicināšana un pilsoniskās sabiedrības iespēju palielināšana, kā arī vides, savienojamības un infrastruktūras jautājumi joprojām saglabāja savu vietu darba kārtībā. Tomēr pats taustāmākais sasniegums bija ES finanšu palīdzība 92 miljonu eiro apmērā Armēnijas cīņai pret COVID-19 pandēmiju, kas piešķirta no dažādiem fondiem.⁵ Latvijas pieeja Armēnijai lielākoties ir līdzinājusies ES pieejai, galveno uzmanību pievēršot bezstrīdu jautājumiem – politiskajam dialogam Austrumu partnerības ietvaros, COVID-19, kā arī IT un tehnoloģijām, pārtikas drošībai un lauksaimniecībai.⁶

ES sadarbība ar Azerbaidžānu Austrumu Partnerības kontekstā ir bijusi vēl ierobežotāka nekā sadarbība ar Armēniju. Tas nebūt nav jaunums, jo Azerbaidžāna tiecas pēc neatkarīgas un autonomas ārpolitikas, koncentrējoties drīzāk uz divpusējām, nevis daudzpusējām attiecībām – kas ir viegli izskaidrojama izvēle, ņemot vērā tās ekonomiskos resursus un autoritāro sistēmu. Azerbaidžāna 2020. gadā turpināja būt nozīmīgs ES tirdzniecības partneris un enerģijas importētājs, kas izskaidro ES piesardzīgo politiku attiecībā uz Azerbaidžānas valdošās elites īstenotajiem cilvēktiesību pārkāpumiem un nedemokrātiskajām tendencēm. ES ir arī piešķirusi 31,6 miljonus eiro ar COVID-19 saistītajiem pasākumiem – šī summa gan ir simboliska, ņemot vērā Azerbaidžānas lielumu un turīgumu.⁷ Latvija, līdzīgi kā ES, vienmēr ir fokusējusies uz pozitīvo attiecību dinamiku (pat pēc konflikta atsākšanās Kalnu Karabahā) un uzsvērusi nepieciešamību iesaistīties nepārtrauktā politiskajā dialogā un ekonomiskajā sadarbībā, kā arī īstenot kopīgus projektus tranzīta, loģistikas, IT un citās jomās.⁸ Tā ir izvairījusies asi kritizēt Azerbaidžānu pat cilvēktiesību pārkāpumu un politiskās vajāšanas gadījumos. Lai gan, iespējams, šāda pieeja gluži neatbilst Latvijas ārpolitikas doktrīnai, tā tomēr apliecina, ka Latvija ir pragmatisks spēlētājs un uzticama ES dalībvalsts. Protams, tas ir iespējams, pateicoties Latvijas salīdzinoši nelielajai ieinteresētībai un iesaistei Dienvidkaukāzā.

Negaidīts (vai paredzams?) pavērsiens notika 2020. gada septembrī, kad Kalnu Karabahā atsākās bruņots konflikts starp Armēniju un Azerbaidžānu. Neraugoties uz gadu desmitus ilgušo konfliktu un starptautisko novērotāju klātbūtni, tā atrisinājums joprojām nav bijis sasniedzams. ES politika šajā jautājumā ir turpinājusi balstīties uz retoriku, nepiedāvājot nekādu praktisku rīcību. Pēc konflikta atsākšanās ES un tās vadītāji aicināja nekavējoties pārtraukt karadarbību un risināt konfliktu EDSO paspārnē,⁹ kaut arī šis mehānisms jau kopš pagājušā gadsimta deviņdesmitajiem gadiem nav spējis panākt risinājumu. Šāds solis zināmā mērā ir saprotams, jo ES sevi pozicionē kā maigo varu. Vienlaikus tas vēlreiz apliecina, ka ES trūkst kapacitātes uzņemties starpnieka lomu reģionālajos konfliktos – kā tas bija redzams 2008. gadā Gruzijā un 2014. gadā Ukrainā. Turklāt ES ne tikai nespēja aktīvi iesaistīties, bet nodeva konflikta risināšanas grožus Krievijai, kas ātri izmantoja iespēju un vēl vairāk nostiprināja savu ietekmi Armēnijā un arī Azerbaidžānā. Tas nenozīmē, ka ES vajadzētu nostāties kādā no pusēm Kalnu Karabahas jautājumā, bet tas nozīmē, ka varbūt ES ir pienācis laiks mācīties no kļūdām, ko tā atkārtoti pieļauj reģionā.

Runājot par Latviju – tā sekoja ES politikai šajā jautājumā un oficiāli aicināja Armēniju un Azerbaidžānu pārtraukt karadarbību reģionā un sākt diplomātisko dialogu, lai atrisinātu šo jautājumu EDSO un starptautisko tiesību ietvarā.¹⁰ Raugoties no Latvijas viedokļa, ES pieejas pārņemšana bija pareizs solis, pirmkārt un galvenokārt šī konflikta strīdīgā rakstura dēļ, kā arī tāpēc, ka Latvijas attiecības ar Armēniju un Azerbaidžānu ir salīdzinoši attālas un neintensīvas. Latvijai būtu jāturpina izvirīties no nostāšanās kādā no konfliktējošajām pusēm un jāuztur civilizēts dialogs ar abām valstīm, koncentrējoties uz ekonomikas, vides, infrastruktūras un citiem jautājumiem. Tai būtu jāveicina ciešāka sadarbība ES ietvaros, vienlaikus saglabājot pragmatismu un izsverot savas prioritātes citās Austrumu partnerības valstīs. Vismaz līdz brīdim, kamēr ES politika Kaukāza valstīs saglabāsies tāda, kāda tā ir.

BALTKRIEVIJA

Latvijas attiecības ar Baltkrieviju ir pavisam cits stāsts, jo tā ir kaimiņvalsts, sadarbības partnere un vienlaikus tuvākā Krievijas sabiedrotā. Arī ES un Baltkrievijas attiecības ir sarežģītas. 2020. gads Baltkrievijā sākās ar saspilējuma turpināšanos Krievijas un Baltkrievijas attiecībās, ko noteica Krievijas centieni vēl ciešāk integrēt abas valstis, kas acīmredzami nav prezidenta Aleksandra Lukašenko interesēs. Saspilējuma augstākais punkts tika sasniegts līdz ar krievu algotņu apcietināšanu Baltkrievijā tieši pirms tās prezidenta vēlēšanām. COVID-19 pandēmijas vidū, pavasarī un vasarā, parādījās

minējumi, ka Baltkrievija būs spiesta meklēt ciešākas saites ar Krieviju. Tomēr patiesībā tikai protesti saistībā ar augustā notikušajām prezidenta vēlēšanām piespieda Lukašenko atcerēties savu lojalitāti pret Vladimiru Putinu.

2020. gada otrās puses ziņās par Baltkrieviju dominēja vēlēšanas un miermīlīgo protestu vardarbīgā apspiešana. Šajā kontekstā Latvijas ārpolitika ir bijusi aktīvāka un, iespējams, pat ietekmējusi ES kopējo politiku. Sākoties protestiem un neraugoties uz daudzajām nepārprotamajām norādēm, ka vēlēšanas nebija godīgas un pārredzamas, un plašajiem pierādījumiem par politisko vardarbību pret opozīciju un protestētājiem, ES kopīgā reakcija bija gausa. Atsevišķi politiķi un vadītāji nāca klajā ar skaidri formulētiem paziņojumiem, nosodot vēlēšanas, tomēr oficiālās politikas paušanai bija vajadzīgs laiks. Latvija un pārējās Baltijas valstis bija vienas no pirmajām, kas Lukašenko režīmam piemēroja sankcijas jau 2020. gada augusta beigās, proti, neilgi pēc vēlēšanām. Tajās bija ietverts arī iecelšanas aizliegums pašam Baltkrievijas prezidentam. Visas trīs valstis gan arī gandrīz uzreiz saņēma atmaksu, Baltkrievijas pusei piemērojot atbildes sankcijas.¹¹ Tikmēr ES, lielā mērā tāpēc, ka nespēja panākt visu dalībvalstu kopīgu lēmumu, sankcijas ieviesa tikai oktobra sākumā.¹²

Šajā gadījumā Baltijas valstis rīkojās ļoti organizēti un saskaņoti, turklāt saglabāja kopīgu pieeju arī turpmākajā sankciju saraksta paplašināšanas procesā. Latvija ir arī aktīvi centusies noturēt Baltkrievijas jautājumu ES politikas darbākārtībā, kas pandēmijas apstākļos nebūt nav viegls uzdevums. Tā ir paudusi nosodījumu par cilvēktiesību pārkāpumiem, politisko vardarbību un negodīgo vēlēšanu procesu, kā arī izteikusi vēlmi veidot un uzturēt ciešas attiecības ar Baltkrieviju, tās pilsonisko sabiedrību un cilvēkiem. Šāds politiskais kurss Latvijai būtu jāturpina arī 2021. gadā, jo ir svarīgi nodrošināt, lai Baltkrievija un tās jautājumi paliek ES politiskajā darbākārtībā. Neapšaubāmi šāds kurss sniedz arī iespēju Latvijai un ES nodibināt ciešāku sadarbību ar Baltkrieviju, veicināt demokrātiju un cilvēktiesību ievērošanu, vienlaikus mazinot Krievijas varu pār šo valsti.

GRUZIJA

Gruzija pašreiz ir stabilākā un paredzamākā no Austrumu partnerības valstīm. Kopā ar Ukrainu un Moldovu tā ir arī viena no Latvijas prioritārajām partnerēm. Gruzijas reformu process tiek uzskatīts par veiksmīgu, un tas, ka Gruzija, šķiet, patiešām ir apņēmusies virzīties uz ciešāku integrāciju ES, ir daudzsološs rezultāts attiecībā uz Austrumu partnerības politiku kopumā. Latvija ir stingri atbalstījusi un tai arī jāturpina stingri atbalstīt ciešāku Gruzijas integrāciju ar NATO un ES. Tādējādi tās galvenais

uzdevums 2021. gadā ir turpināt līdzšinējo politiku, kā arī turpināt aizstāvēt Gruzijas intereses ES. Latvija un abas parējās Baltijas valstis kā bijušās padomju valstis atrodas izdevīgā stāvoklī, lai palīdzētu Gruzijai tās pārejas procesā.

Neraugoties uz nedaudz strīdīgajām oktobra/novembra vēlēšanām, Gruzija, šķiet, ir ieguvusi politisko stabilitāti, valdošajai partijai “Gruzijas sapnis” (*Georgian Dream*) saglabājot pilnvaras jau trešo termiņu. Tas ir pozitīvs rezultāts Gruzijas reformu procesam, un ES un Latvijai tas nozīmē pašreizējās politikas turpināšanos.¹³ Gruzijas attīstība ir ļoti svarīgs veiksmes stāsts Austrumu partnerības politikas kopējā kontekstā, kas vienlaikus akcentē nepieciešamību katrai no Austrumu partnerības valstīm piemērot atšķirīgu politiku.

MOLDOVA

Moldova ir vēl viena no Austrumu partnerēm, kurā 2020. gadā norisinājās svarīgas vēlēšanas. Tās Moldovai atnesa labas ziņas, jo jaunievēlētā prezidente Maija Sandu ir atklāti aicinājusi veidot ciešākas saites ar ES. Jācer, ka šis vēlēšanu iznākums iezīmēs pagriezieni no Vladimira Putina atklāti atbalstītā līdzšinējā prezidenta Igora Dodona veicinātās Krieviju atbalstošās politikas. Turklāt tiek uzskatīts, ka viņš uzturēja saites arī ar Moldovas oligarhiju.

Maija Sandu ir oficiāli informējusi par savu opozīciju Krievijas atbalstītajām grupām, kā arī prominentākajam oligarham Vladam Plahotņukam (*Vlad Plahotniuc*), kura darbība pašlaik tiek izmeklēta korupcijas apsūdzību dēļ un kurš vada Demokrātisko partiju, kas 2019. gadā iekļuva Parlamentā, vēlēšanās gūstot 30 % balsu.¹⁴ Kaut arī, visticamāk, gaidāmi politiskie cīņi, Sandu uzvara sniedz iespēju (vai tā tiks izmantota, rādīs laiks) radīt jaunu politisko kultūru un attālināties no korumpētajiem tīkliem, kas līdz šim dominējuši valsts politikā. ES un Latvijai varētu būt nozīmīga loma šajā procesā.

2020. gadā attiecībās ar Moldovu Latvija saglabāja savu tradicionālo pieeju, koncentrējoties uz Moldovas ciešāku integrāciju ar ES un Asociācijas nolīguma un *DCFTA* īstenošanu. Iespējams, 2021. gadā Latvijai kopā ar Baltijas valstīm un citiem partneriem būtu jāveicina lielākas uzmanības pievēršana Moldovai, īpaši fokusējoties uz Piedņestru un tur iesaldēto konfliktu. Kaut arī tā atrisināšana ir mazticama, Moldovas pašreizējā politiskā situācija ļauj šim jautājumam atgriezties uzmanības centrā. Sandu ir aicinājusi Krievijas miera uzturētājus pamest šo reģionu, iespējams, ļaujot ES un EDSO vairāk iesaistīties šī jautājuma risināšanā. Protams, būtu naivi uzskatīt, ka šim konfliktam varēs rast risinājumu īstermiņā, taču šķiet, ka šobrīd ir parādījusies zināmu izmaiņu iespēja.

UKRAINA

Ukraina kā lielākā reģiona valsts atrodas Austrumu partnerības politikas centrā kopš Maidana revolūcijas. Iespējams, ka atšķirībā no Gruzijas Ukraina netiek saukta par partnerības politikas veiksmes stāstu, tomēr tā ir pielikusi lielas pūles, lai reformētu un pielāgotu savu juridisko un ekonomisko sistēmu ES principiem. Ir arī skaidrs, ka Ukraina ar savu lielo iedzīvotāju skaitu un ekonomisko potenciālu ir patiesais ES un Krievijas kaujas lauks cīņā par ietekmi.

Ukrainas reformu virzīšanā gan ES, gan citi ārvalstu partneri ir pieļāvuši būtiskas kļūdas. Īstenoto centienu vēriena un valsts lieluma dēļ šīs kļūdas Ukrainas gadījumā ir redzamākas nekā citviet, tomēr tās nav raksturīgas tikai Ukrainai. Bieži tiek sagaidīts, ka reformām jābūt visaptverošām, attiecīgi ikkatrs trūkums tiek uzskatīts par reformas izgāšanos. Nereti dažādu starptautisko partneru virzītās reformas ir pretrunīgas, nepārbaudītas un haotiskas. Tomēr svarīgākā problēma ir nespēja izprast realitāti, proti, ka Ukraina atrodas karastāvoklī (tāpat kā vēl četras no sešām Austrumu partnerības valstīm). Tādējādi, neraugoties uz endēmisko korupciju, kas ir nenoliedzama problēma, miers un valsts robežu integritāte ir un tai vajadzētu būt galvenajai prioritātei.¹⁵ Latvijai, tāpat kā citām ES dalībvalstīm un starptautiskajiem aktoriem, būtu jāatceras, ka reformas ir ilgstošs un sarežģīts process, it īpaši valstij, kura ir militārā konfliktā ar lielvalsti.

Latvija pēdējos gados ir bijusi viena no lielākajām Ukrainas atbalstītājām, turklāt tā var sniegt vērtīgas zināšanas gan tiesisko reformu, gan hibridkara, gan citās jomās (kaut arī, iespējams, atpaliek no citām valstīm finansiālās palīdzības sniegšanā). Papildus finansiālās palīdzības sniegšanai Latvija ir intensīvi strādājusi ar kara veterāniem Ukrainas austrumos, kā arī aktīvi piedalījies starptautiskajās misijās Ukrainā. Latvijai ir iespējas (un pienākums) panākt, ka Ukraina saglabā savu vietu ES darbārtībā, īpaši sadarbībā ar citām Baltijas valstīm, Poliju un Ziemeļvalstīm. Interesanta iespēja 2021. gadā varētu būt ciešākas sadarbības veidošana ar Ukrainas reģioniem, jo Ukrainas decentralizācijas reforma ir piešķirusi lielākas pilnvaras reģionālajām pārvaldēm.

SECINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS

Latvijas 2020. gadā īstenotā politika attiecībā uz visām sešām Austrumu partnerības valstīm galvenokārt atbilda tās ārpolitikas doktrīnas principiem. Katrā no valstīm, protams, atšķirīgā mērā. Lielākoties Latvija līdztekus citām Baltijas valstīm un Polijai ir bijusi arī viena no ES Austrumu partnerības politikas līderēm. Aktīvi iesaistoties par ES

reformu programmas īstenošanu Austrumu kaimiņreģionā, Latvija ir veicinājusi ES kā ģeopolitiska spēlētāja lomu šajās valstīs, īpaši tajās, kuras parakstījušas *DCFTA*. Latvijai ir bijusi ļoti skaidra nostāja par to, kurš ir agresors Moldovā, Gruzijā un Ukrainā. Turklāt tā ir arī paudusi ļoti skaidru viedokli par Baltkrievijā notiekošajiem protestiem un politisko vardarbību. Latvijas nostāja Kalnu Karabahas konfliktā nav bijusi tik nepārprotama, tomēr varētu apgalvot, ka tā tam arī nevajadzētu būt, jo jautājums ir pārāk strīdīgs, turklāt divpusējā ekonomiskā un politiskā sadarbība ar Armēniju un Azerbaidžānu ir svarīgāka nekā potenciālie ieguvumi, ko varētu sniegt nostāšanās kādā no pusēm. Neraugoties uz iepriekšminēto, Latvija starptautiskajā arēnā ir aicinājusi šo konfliktu risināt mierīgā ceļā.

Austrumu partnerība ir sniegusi nozīmīgu ietvaru sadarbībai starp Baltijas un Ziemeļvalstīm, kā arī Poliju šo valstu politisko interešu saderības dēļ. Kopīgie paziņojumi un kopīgā sankciju režīmu ieviešana pret nedemokrātiskām valdībām un agresoriem ir bijusi Baltijas valstu prečzīme Austrumu partnerības kaimiņvalstīs, un varētu uzskatīt, ka visas trīs ir starp aktīvākajiem ES iesaistes veicinātājiem šajā reģionā. Latvija ir paudusi arī ļoti skaidru nostāju par iespējamo ES un NATO paplašināšanos, kas ir viens no tās doktrīnas principiem. Lai gan maz ticams, ka kāda no Austrumu partnerības valstīm tuvākajā (vai pat tālākā) nākotnē pievienosies NATO vai ES (pat ja tikai tāpēc, ka lielākajai daļai ir teritoriālas integritātes problēmas), Latvija, runājot par dalības iespējamību, sūta svarīgu vēstījumu.

2021. gadā Latvijai būtu jāturpina tās līdzšinējā ārpolitika reģionā, kā arī jāturpina strādāt pie tā, lai Austrumu partnerības politika ieņemtu svarīgu vietu ES un dalībvalstu darba kārtībā. Turklāt Latvijai kopā ar abām pārējām Baltijas valstīm, Poliju un Ziemeļvalstīm būtu jāuzstāj uz dažādākas pieejas īstenošanu katrai no šīm valstīm, jo to politiskā, ekonomiskā un kultūras realitāte būtiski atšķiras.

ATSAUCES

¹ "Latvijas Republikas ārlietu ministra Edgara Rinkēviča uzruna Saeimas ārpolitikas debatēs 2020. gada 23. janvārī," Ārlietu ministrija, 23.01.2020, <https://www.mfa.gov.lv/aktualitates/zinas/65324-latvijas-republikas-arlietu-ministra-edgara-rinkevica-uzruna-saeimas-arpolitikas-debates-2020-gada-23-janvari>

² Ibid.

³ "Eastern Partnership policy beyond 2020," Eiropas Savienības Padome, 2020, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eastern-partnership/eastern-partnership-policy-beyond-2020/>

⁴ "Latvijas Republikas ārlietu ministra Edgara Rinkēviča uzruna Saeimas ārpolitikas debatēs 2020. gada 23. janvārī," Ārlietu ministrija, 23.01.2020, <https://www.mfa.gov.lv/aktualitates/zinas/65324-latvijas-republikas-arlietu-ministra-edgara-rinkevica-uzruna-saeimas-arpolitikas-debates-2020-gada-23-janvari>

⁵ "Facts and Figures about EU-Armenia Relations," Eiropas Ārējās darbības dienests, 2020, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eap_factsheet_armenia_en.pdf

- ⁶ "Latvija un Armēnija ieinteresētas sadarboties ES Austrumu partnerībā, IT un lauksaimniecībā," Latvijas Valsts prezidents, 7.07.2020, <https://www.president.lv/lv/jaunumi/zinas/latvija-un-armenija-ieinteresetas-sadarboties-es-austrumu-partneriba-it-un-lauksaimnieciba-26310#gsc.tab=0>
- ⁷ "Facts and Figures about EU-Azerbaijan Relations," Eiropas Ārējās darbības dienests, 2020, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eap_factsheet_azerbaijan_en.pdf
- ⁸ "Latvija un Azerbaidžāna politiskajās konsultācijās pauž gandarījumu par divpusējo attiecību pozitīvo dinamiku," Ārlietu ministrija, 26.10.2020, <https://www.mfa.gov.lv/aktualitates/zinas/66859-latvija-un-azerbaidzana-politiskajas-konsultacijas-pauz-gandarijumu-par-divpusejo-attiecibu-pozitivo-dinamiku>
- ⁹ "Kalnu Karabaha: ES vārdā sniegta Augstā pārstāvja deklarācija," Eiropas Savienības Padome, 11.10.2020, <https://www.consilium.europa.eu/lv/press/press-releases/2020/10/11/nagorno-karabakh-declaration-by-the-high-representative-on-behalf-of-the-european-union/>
- ¹⁰ "E. Rinkēvičs aicina Armēnijas un Azerbaidžānas ārlietu ministrus pārtraukt karadarbību Kalnu Karabahā," Ārlietu ministrija, 29.09.2020, <https://www.mfa.gov.lv/aktualitates/zinas/66662-e-rinkevics-aicina-armenijas-un-azerbaidzanas-arlietu-ministrus-partraukt-karadribu-kalnu-karabaha>
- ¹¹ "Baltic states issue travel ban on Belarus President Lukashenko," 31.08.2020, <https://www.dw.com/en/baltic-states-issue-travel-ban-on-belarus-president-lukashenko/a-54775454>; "Latvian ministry bans Lukashenko and 29 other Belarusian officials from entering the country," BNN, 31.08.2020, <https://bnn-news.com/latvian-ministry-bans-lukashenko-and-29-other-belarusian-officials-from-entering-the-country-216615>
- ¹² "ES attiecības ar Baltkrieviju," Eiropas Savienības Padome, 9.11.2020, <https://www.consilium.europa.eu/lv/policies/eastern-partnership/belarus/>
- ¹³ "Georgian Elections 2020: A strong mandate for democratization and Westernization, Middle East Institute, 6.11.2020, <https://www.mei.edu/publications/georgian-elections-2020-strong-mandate-democratization-and-westernization>
- ¹⁴ "Pro-E.U. Candidate Wins Moldova Election Over Putin-Backed Rival," *The New York Times*, 16.11.2020, <https://www.nytimes.com/2020/11/16/world/europe/moldova-election-president-sandu.html>
- ¹⁵ "Former Canadian Ambassador defines "top 10 mistakes" in Ukrainian reforms," *Euromaidan Press*, 4.12.2020, <http://euromaidanpress.com/2020/12/04/former-canadian-ambassador-defines-top-10-mistakes-in-ukrainian-reforms/>

PRET PĀRMAIŅĀM AR PIESARDZĪBU: LATVIJAS UN BALTKRIEVIJAS ATTIECĪBAS

Beāte Livdanska

Austrumeiropas politikas pētījumu centra pētniece

Baltkrievija Latvijas ārpolitikā ir stratēģiski svarīgs spēlētājs. No vienas puses, Baltkrievija ir Latvijas kaimiņvalsts, kas paredz nepieciešamību uzturēt dinamiskas un cieņpilnas attiecības. No otras puses, Baltkrievija ir izaicinošs kaimiņš. Valsts vadītāja Aleksandra Lukašenko nostiprinātais autoritārais režīms un Baltkrievijas ciešās attiecības ar Krieviju ierobežo Latvijas iespējas sadarboties ar kaimiņvalsti pilnvērtīgi. Nedrīkstētu aizmirst, ka Latvija ir Eiropas Savienības un NATO dalībvalsts, kas paredz, ka attiecību veidošana ar Baltkrieviju izriet no Latvijas kā ES un NATO dalībvalsts statusa.¹ Latvijas Republikas ārlietu ministrs Edgars Rinkēvičs 2020. gada sākumā ikgadējā ziņojumā par Latvijas aktualitātēm ārpolitikā Saeimā pauda, ka Latvijas interesēs ir labu kaimiņattiecību uzturēšana arī ar valstīm no Austrumiem, tostarp Baltkrieviju, lai arī šīs valstis savu kursu vērstu Eiropas Savienības virzienā, tādējādi nostiprinot tiesiskumu un demokrātiju savā reģionā.² 2020. gada 9. augustā notikušās Baltkrievijas prezidenta vēlēšanas un to iznākums pierādīja, ka Baltkrievijas esošais režīms nav gatavs un nevēlas virzīties demokratizācijas virzienā, kā rezultātā tika ietekmētas arī ES un Baltkrievijas politiskā dialoga iespējas, līdz ar to arī Latvijas un Baltkrievijas divpusējo attiecību dinamika, signalizējot, ka ES jāmeklē jauni sadarbības formāti ar Baltkrievijā valdošo režīmu un jāpārdomā turpmākā sadarbības stratēģija.

STRATĒĢISKĀ DILEMMA: KĀDI IR LATVIJAS MĒRĶI ATTIECĪBU VEIDOŠANĀ AR BALTKRIEVIJU?

Vai kaimiņu “satuvināšanās”?

Aizvadītajā 2020. gadā augstā līmenī turpinājies Latvijas un Baltkrievijas dialogs. Notikusi viena augsta līmeņa amatpersonu vizīte. Jāmin gan, ka amatpersonu vizīšu dinamika abu valstu starpā vēsturiski bijusi ļoti aktīva. Tā, piemēram, 2018. gadā Latviju apmeklēja Baltkrievijas ārlietu ministrs Vladimirs Makejs, bet uz Baltkrieviju tajā

pašā gadā devās trīs Latvijas amatpersonas, tostarp tā laika premjerministrs Māris Kučinskis.³ Gada sākumā darba vizītē uz Minsku devās Latvijas premjerministrs Krišjānis Kariņš, lai tiktos ar Baltkrievijas premjerministru Sergeju Rumasu. Šīs vizītes laikā Latvijas premjerministrs tikās arī ar Baltkrievijas prezidentu A. Lukašenko. Vizītes dienaskārtībā tika izvirzīti jautājumi par abu valstu divpusējo attiecību stiprināšanu, uzsverot nepieciešamību veicināt labas un daudzveidīgas Latvijas un Baltkrievijas kaimiņattiecības, un norādot, ka Latvijai ir svarīgi, lai Baltkrievija būtu neatkarīga, ekonomiski spēcīga un stabila valsts,⁴ taču īpaša uzmanība tika pievērsta ekonomiska rakstura sadarbībai transporta un loģistikas jomā. Šīs vizītes ietvaros vienlaikus tika diskutēts arī par abu valstu kopīgi rīkoto Pasaules hokeja čempionātu Rīgā un Minskā 2021. gadā, kā arī par Baltkrievijas pirmo augstākā līmeņa vizīti Rīgā kopš abu valstu diplomātisko attiecību nodibināšanas pirms 27 gadiem. Pavasarī gaidāmā Baltkrievijas prezidenta A. Lukašenko vizīte Rīgā nenotika. Par galveno iemeslu tika norādīta pandēmijas izraisītā epidemioloģiskā situācija,⁵ taču būtu jāmin, ka jau martā bija saskatāmi pirmie priekšvēstneši augustā gaidāmajām Baltkrievijas prezidenta vēlēšanām un Baltkrievijas režīma aktivitātei centienos ierobežot opozīciju.

Latvijas politiskā aktivitāte dialoga veicināšanā ar Baltkrieviju 2020. gadā, sevišķi pēc Baltkrievijas prezidenta vēlēšanām 9. augustā, izpelnījās uzmanību, raisot jautājumus, kādēļ Latvija ir izvēlējusies šķietami proaktīvu sadarbības veicināšanas modeli ar autoritāro A. Lukašenko režīmu, izraisot jautājumu, vai aktīvā amatpersonu sadarbība ar Baltkrieviju mērāma ekonomiskos ieguvumos.⁶ Ja lūkojamies uz abu valstu ekonomisko sadarbību, tad 2019. gadā Latvijas kopējais preču un pakalpojumu tirdzniecības apgrozījums ar Baltkrieviju mērāms 633,3 miljonus eiro, kas Baltkrieviju ierindo 16. vietā Latvijas ārējās tirdzniecības partneru starpā. Latvijas kopējais preču un pakalpojuma eksporta rādītājs tajā pašā gadā bija 238,7 miljoni eiro, veidojot 1,3 % no Latvijas kopējā eksporta rādītājiem, savukārt preču un pakalpojumu imports bijis 394,5 miljoni eiro, sastādot 2,1 % no Latvijas importa kopējiem rādītājiem.⁷ Šie rādītāji Baltkrieviju 2019. gadā ierindo 18. pozīcijā kā nozīmīgāko eksporta partneri un 13. pozīcijā kā nozīmīgāko importa partneri.⁸ Ņemot vērā šos rādītājus, iespējams secināt, ka Baltkrievija Latvijai ir nozīmīgs eksporta un importa partneris, taču tās nozīmību nevajadzētu pārvērtēt tādā līmenī, lai apgalvotu, ka Latvijas ieinteresētība divpusējās sadarbības veicināšanā ar Baltkrieviju primāri ir ekonomiska rakstura. Analizējot konkrētus sektorus, redzams, ka aktīvākā sadarbība ir kokmateriālu un koksnes izstrādājumu sektorā, naftas un naftas ķīmijas, metālizstrādājumu un mēslojuma, kā arī tranzīta sektorā.⁹

Analizējot Latvijas ieinteresētību sadarbības veicināšanā ar Baltkrieviju 2020. gadā, būtiski aplūkot tās politisko ietvaru. Baltkrievija ir Latvijas kaimiņvalsts, kurai, ņemot vērā ģeogrāfisko tuvumu un ģeopolitisko situāciju, ir svarīga Baltkrievijas stabilitāte

un suverenitāte. Kopš 2014. gada Krievijas agresijas Ukrainā, Latvijas pieejā attiecību veidošanā ar Baltkrieviju izteikti svarīga ir drošība visā Austrumu reģionā. Ņemot vērā šos priekšnoteikumus, Latvijai politiskā dialoga veidošana ar Baltkrieviju ir nozīmīgs politiskās dienas kārtības jautājums, norādot, ka Latvijas politiskā dialoga veicināšana ar Baltkrieviju nebūtu jātulko kā piekrišana konkrētiem Baltkrievijas iekšpolitiskajiem lēmumiem vai centieni stiprināt Lukašenko autoritāro režīmu, drīzāk stratēģiski izsvērtu pozīciju, saprotot plašākus ģeopolitiskos priekšnosacījumus – Krievijas tuvumu un Baltkrievijas lomu Krievijas ģeopolitiskajā kartē. Šiem priekšnosacījumiem bija liela loma Latvijas lēmumu pieņēmēju izsvērtajā pozīcijā un reakcijā pēc Baltkrievijas prezidenta vēlēšanām 9. augustā. Ārlietu ministrs E. Rinkēvičs primāri uzsvēra, ka, pirms steigties ar sankciju piemērošanu, būtu jāapsver visu diplomātisko kanālu izmantošana, lai aicinātu Baltkrievijas amatpersonas uz politisko dialogu.¹⁰ Šāda pozīcija ilustrē Latvijas stratēģisko dilemmu attiecībā pret Baltkrieviju: no vienas puses esam kaimiņvalstis, taču no otras puses, Baltkrievijā šobrīd valdošais režīms nevēlas demokrātizācijas procesu. Ekonomiskajam faktoram, esot viena reģiona valstīm, ir nozīmīga loma, tai pat laikā Latvija ir ES dalībvalsts, kas iestājas par demokrātiskām vērtībām un cilvēktiesībām. Tas būtiski apgrūtina Latvijas iespējas atrast veiksmīgu “zelta vidusceļu” attiecību veidošanā ar Baltkrieviju. Kā minēts iepriekš, Latvija ir ES un NATO dalībvalsts, tā rīkojas vienotā dalībvalstu ietvarā un pārstāv vienotas ES intereses arī attiecību veidošanā ar Baltkrieviju. Lai arī pēc prezidenta vēlēšanu rezultātu paziņošanas Baltkrievijā un masu opozīcijas apspiešanas Baltkrievijas ielās, ES kavējās ar vienotu un konkrētu atbildi, kas vērsta Lukašenko režīma virzienā, gala lēmums tika pieņemts, piemērojot sankciju mehānismu pret 40 Baltkrievijas amatpersonām, kuras saistītas ar vēlēšanu falsifikāciju un represijām pret Baltkrievijas tautu.¹¹ Arī Latvija, rūpīgi izvērtējot situāciju Baltkrievijā, nesagaidot Baltkrievijas proaktīvu rīcību politiskā dialogā veicināšanā ar ES un Baltkrievijas tautu, piemēroja mērķēto sankciju mehānismu pret Baltkrievijas amatpersonām, kuras atbildīgas par protestu apspiešanu un Baltkrievijas prezidenta vēlēšanu rezultātu viltošanu.¹² Lēmums piemērot sankcijas gan valstiskā līmenī, gan atbalstīt ES sankciju mehānismu pret Baltkrievijas amatpersonām raida konkrētu signālu, ka nedz Latvija, nedz ES dalībvalstis kopumā nav gatavas turpināt sadarbību ar Baltkrieviju, kamēr valstī notiek atklāti cilvēktiesību pārkāpumi un netiek pildīta baltkrievu tautas griba par esošās varas nomainīšanu, kā arī vedina domāt par Baltkrievijas šī brīža iekšējās nestabilitātes ietekmi uz attiecībām ar ES un Latviju nākotnē, kā arī Baltkrievijas lomu un nozīmību reģionā kopumā.

LATVIJA JAUNAS SADARBĪBAS STRATĒGIJAS MEKLĒJUMOS

Krievijas klātbūtne Baltkrievijas krīzes risināšanā: turot Latvijas acis plati atvērtas

Vērtējot Baltkrievijā notiekošos procesus no Latvijas interešu perspektīvas, 2021. gadā būtiska uzmanība jāpievērš vairākiem faktoriem: iespējama Krievijas militārās klātbūtnes palielināšanās Baltkrievijā, iespējama Krievijas politiskās kontroles palielināšanās Baltkrievijā, kā arī valsts ekonomiskā stabilitāte.

Iekšpolitiskā nestabilitāte Baltkrievijā, šķiet, ir pirmais priekšvēstnesis, ka Lukašenko režīms, pat izturējis šo vētru, būs spiests samierināties ar sarežģītu nākamo prezidentūras termiņu, kas var izrādīties Lukašenko izšķirošs. Sabiedrība ir paudusi savu nostāju: atbalsts liderim, šķiet, vismaz vairumā sabiedrības ir zudis. To lielā mērā ietekmējusi režīma taktika cīņā vai drīzāk ignorešanā ar COVID-19 pandēmiju un tās izraisītajām ekonomiskajām sekām, kas atspoguļojusies Baltkrievijas prezidenta vēlēšanās un vēlākā to rezultātu falsifikācijā. 2021. gadā šie aspekti var būtiski ietekmēt Lukašenko iespējas atgūt zaudēto uzticību, kā arī stabilizēt valsts ekonomiku. Pēdējos gados strauji augošais Baltkrievijas IT sektors neilgi pēc 9. augusta vēlēšanu rezultātiem sekojošajām varas represijām pret sabiedrību un biznesa aprindām, reaģēja, draudot pārcelt Baltkrievijā bāzētas kompānijas uz citām valstīm, ja netiks pārtrauktas režīma represijas. Atklātā vēstulē teju 300 vadošo IT uzņēmumu vadītāju norādīja, ka pametīs tirgu, to skaitā bija tādi režīmam iepriekš labvēlīgi noskaņoti uzņēmēji kā *EPAM* īpašnieks Arkādijs Dobkins un *Viaden Media* dibinātājs Viktors Prokopenja. Tā vietā, lai atbalstītu Lukašenko, daudzi Baltkrievijas Augsto tehnoloģiju parka uzņēmēji pievienojās opozicionāru rindām, atbalstot Svetlanu Tikhanosku, kura kļuva par redzamāko opozīcijas figūru cīņā par jaunām vēlēšanām Baltkrievijā. IT kompānijas *EPAM* līderis kļuva par izstrādātāju alternatīvai balsu skaitīšanas platformai, lai pierādītu, ka Lukašenko nav saņēmis 80 % sabiedrības atbalsta, bet *EPAM* vecākais viceprezidents Maksims Bagrecovs pievienojās opozīcijas izveidotajai Koordinācijas padomei, lai panāktu mierīgu varas nodošanu.¹³ 2020. gada septembrī par lēmumu pārcelt savu darbību uz Latviju bija paziņojuši 12 Baltkrievijas IT nozares uzņēmumu.¹⁴

Ekonomisko situāciju sarežģīja arī Baltkrievijas valsts uzņēmumu lēmums streikot, tādējādi cenšoties panākt Lukašenko demisiju. Lai arī vairums strādnieku streikos piedalījās vien periodiski, un streiki būtiski neietekmēja Baltkrievijas ekonomiku, signāls bija skaidrs: Lukašenko ir nonācis grūtā posmā. Strādnieki, kuri iepriekš aplaudēja, liderim apciemojot rūpnīcas, bija nostājušies pret ilggadējo lideri. Šajā situācijā, kad arī Rietumvalstis, tostarp Latvija, bija paudušas savu nostāju, ka politiskais dialogs tiek iesaldēts līdz Lukašenko režīms pārtrauks represijas un uzsāks dialogu ar opozīciju par

iespējamu varas pārnesi, Baltkrievijas līderis vērsās pēc palīdzības Maskavā. Lukašenko septembra tikšanās Sočos ar Vladimiru Putinu rezultējās 1,5 miljardus ASV dolāru lielā aizdevumā, lai palīdzētu atlabt Baltkrievijas ekonomikai, taču nesniedza konkrētu signālu par Krievijas vēlmi atklāti palīdzēt grūtībās nonākušajam Baltkrievijas režīmam. Tā vietā A. Lukašenko nonāca vēl sarežģītākā situācijā, paliekot tiešā atkarībā no Krievijas labvēlības un saņemot skaidru signālu, ka krīzes risināšanai ir nepieciešamas izmaiņas Baltkrievijas Konstitūcijā, kas ilgtermiņā var nozīmēt Lukašenko pilnvaru samazināšanu vai pilnīgu amata atstāšanu nākotnē.

Latvijai ir svarīga stabila un neatkarīga Baltkrievija. Šobrīd situācija Baltkrievijā Latvijai ir jāvērtē vēl kritiskāk nekā iepriekš. Zaudējot politiskā dialoga iespējamību ar ES, Lukašenko šī brīža vienīgā alternatīva ir Krievijas labvēlības iegūšana. Ciešā ekonomiskā atkarība no Krievijas un šī brīža varas stabilitāte ir tiešā veidā atkarīga no Krievijas labvēlības. 2021. gadā ES un Latvijai ir jādomā par efektīvu rīcībpolitiku, lai nepieļautu, ka Lukašenko režīma nestabilitāte nozīmētu Krievijai izdevīga režīma nostiprināšanos Baltkrievijā un pastiprinātu Krievijas lomu reģionā. Lūkojoties no drošības perspektīvas, spriedze starp Baltkrieviju var ietekmēt Baltkrievijas iespējas nākotnē veidot politiku, kas būtu neatkarīga no Krievijas.¹⁵ Šobrīd Baltkrievijas režīms aktīvi vērsās pret diplomātisko korpusu, piemēram, Baltkrievijas Ārlietu ministrijai pieprasot, lai Polija un Lietuva samazinātu savu diplomātu daudzumu Minskā. 2021. gadā arī Latvijas Ārlietu un Aizsardzības ministrijām būtu jāgatavojas iespējamam scenārijam, ka konflikts Baltkrievijā varētu ietekmēt arī Latvijas diplomātu iespējas atrasties Baltkrievijā, tādējādi ietekmējot panākto progresu Latvijas un Baltkrievijas sadarbībā arī aizsardzības jomā. Krievijas militārās ietekmes palielināšanās Baltkrievijā 2021. gadā varētu būtiski apdraudēt ģeopolitisko situāciju reģionā. Šādā scenārijā 2021. gadā īpaša uzmanība jāpievērš Krievijas gaisa bāzes izvietojumam Baltkrievijas teritorijā, par kuru abas puses nav vienojušās kopš 2013. gada.¹⁶ Ja Baltkrievijas iekšpolitiskās situācijas nestabilitātes kontekstā Maskavai izdotos panākt vienošanos par šīs bāzes izvietojumu apmaiņā pret Baltkrievijas esošā režīma stabilitātes garantu, trīs NATO dalībvalstis, tostarp Latvija, varētu nonākt potenciāla apdraudējuma zonā no Krievijas puses. Pastiprinātas piesardzības režīmā būtu arī jāvērtē Baltkrievijas un Krievijas militārā sadarbība kopīgu mācību kontekstā 2021. gadā. Aizvadītā gada septembrī īstenotās pretterorisma mācības "Slavjanskoe bratsvo 2020", kas notika Baltkrievijas teritorijā, notika tikai ar Krievijas un Baltkrievijas dalību, Serbijai nepiedaloties, ņemot vērā iekšpolitisko nestabilitāti Baltkrievijā. Jāmin, ka sākotnēji plānotajām pretterorisma mācībām īsi pirms to sākuma tika mainīts raksturs un kopējo dalībnieku skaits. Mācības tika organizētas kā aizsardzības operācija, piedaloties aviācijai un smagajiem bruņotajiem transportlīdzekļiem, sākotnēji piedaloties vien 300 karavīriem no Krievijas, taču skaitu paaugstinot līdz 900 krievu karavīriem, kopskaitā mācībās piedaloties 6000 karavīru.¹⁷ Lai arī Krievijas Ārlietu ministrs Sergejs

Šoigu norādīja, ka karavīru skaits palielināts un mācību raksturs mainīts, lai iekļautos noteiktajā apmācību proporcijas izpildē 2020. gada ietvaros saistībā ar COVID-19 iespējami atkārtotu izplatību, Latvijai būtu jābūt piesardzīgai pret šo mācību patiesajiem mērķiem un Krievijas centieniem palielināt savu ietekmi Baltkrievijā, izmantojot Baltkrievijas iekšpolitisko nestabilitāti.

Baltkrievija jauna līdera meklējumos?

Notikumi Baltkrievijā pēc prezidenta vēlēšanām 9. augustā šķietami norādīja uz jaunu opozīcijas lideru esamību, ES un Amerikas Savienotajām Valstīm (ASV) raidot signālu, ka esošās varas nomaina Baltkrievijā varētu notikt tuvākā nākotnē. Tomēr arī Baltkrievijas aktīvāko opozicionāru aktivitāte un atsevišķi izteikumi vedināja uz nepieciešamību nesteigties uz ātru pilnīga atbalsta nodošanu kādam no opozīcijas līderiem. Arī redzamāko opozīcijas pārstāvju rindās nevalda pilnīga vienprātība jautājumos par Baltkrievijas ārpolitisko kursu nākotnē, uzsverot, ka opozīcijas pārstāvji nav devuši viennozīmīgu signālu par skaidru Baltkrievijas ārpolitiskā kursa virzību uz Rietumiem. Kā redzamākā opozīcijas pārstāve šobrīd Baltkrievijā un aiz tās robežām ir Svetlana Tikhanovska. Opozicionāre fiziski atrodas Lietuvā, taču aktīvi sadarbojas ar Baltkrievijas sabiedrību, aicinot būt aktīviem un turpināt protesta akcijas. S. Tikhanovska ir kļuvusi arī par "atslēgas spēlētāju" ES dienaskārtībā, piedaloties sarunās ar lēmumpieņēmējiem un saņemot atbalstu no ES dalībvalstu līderiem. Kā otrs opozīcijas centrs šobrīd ir izvirzījusies Koordinācijas padome, kas veidota pēc S. Tikhanovskas iniciatīvas, lai nodrošinātu mierīgu varas pārnešanu no esošā režīma. Koordinācijas padomes locekļi atrodas gan Minskā, gan Varšavā. Tāpat aktīvs ir arī bijušais prezidenta amata kandidāts un Baltkrievijas Augsto tehnoloģiju parka direktors Valērijs Cepkalo ar sievu Veroniku Cepkalo. Opozicionāri Cepkalo ir izceļojuši no Baltkrievijas un aktīvi apmeklē ES dalībvalstis, lai skaidrotu situāciju Baltkrievijā un turpinātu cīnīties par varas nomainīšanu Baltkrievijā. Gan S. Tikhanovska, gan Valērijs un Veronika Cepkalo aizvadītajā gadā apmeklējuši Latviju un tikušies ar augsta līmeņa Latvijas amatpersonām, lai pārrunātu situāciju Baltkrievijā. Šis ir būtisks faktors, kas 2021. gadā var kļūt par iemeslu saspīlējumam Baltkrievijas un Latvijas attiecībās, kā tas vērojams Baltkrievijas nostājā pret Lietuvu un Poliju neilgi pēc tam, kad arī šīs valstis aktīvi atbalstījušas Baltkrievijas opozīciju. A. Lukašenko pret Lietuvu un Poliju vērsis asu retoriku, apvainojot valstis mēģinājumos Baltkrievijā īstenot revolūciju un iejaukties Baltkrievijas iekšējās lietās.¹⁸ Lai arī šādā līmenī Baltkrievijas līderis nav vērsies pret Latviju, 2021. gadā būtu svarīgi izvērtēt visus iespējamus scenārijus divpusējo attiecību attīstības dinamikā un pieņemt kritiskus lēmumus pirms plaša atbalsta sniegšanas konkrētiem opozīcijas pārstāvjiem.

Kamēr ES augstās amatpersonas un arī ASV prezidenta amata kandidāts Džo Baidens ir snieguši atbalstu opozīcijai un tās aktivitātēm, vairākām ES dalībvalstīm un ASV arī reizē neatzīstot A. Lukašenko par leģitīmu Baltkrievijas prezidentu¹⁹, 2021. gadā būtu būtiski jāizvērtē, vai konkrētie opozīcijas šī brīža līderi varētu sniegt daļēju valsts demokratizācijas garantu. Ņemot vērā pašreizējo notikumu attīstību Baltkrievijā un Krievijas lomu situācijas risināšanā, būtiska uzmanība būtu jāpievērš opozīcijas nākotnes plāniem attiecību veidošanā ar Krieviju, tādējādi Latvijai un ES garantējot, ka jaunais režīms Baltkrievijā būtu pilnībā neatkarīgs no Krievijas absolūtas ietekmes.

SECINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS

Aizvadītās prezidenta vēlēšanas Baltkrievijā un to iznākums ne tikai būtiski ietekmējis līdzšinējā līdera A. Lukašenko stabilitāti, bet arī norādījis uz vairākiem citiem indikatoriem, kas tuvākā nākotne varētu signalizēt par pārmaiņām Baltkrievijas līdzšinējā režīmā.

Latvijas pieeja attiecību veidošanā ar Baltkrieviju nebūtu jātraktē kā centieni ekonomisko sadarbību vērtēt augstāk par cilvēktiesībām un tiešu mēģinājumu atbalstīt A. Lukašenko režīmu. Latvijas pieeja izriet no ģeogrāfiskā tuvuma un kaimiņvalstu statusa faktora, taču tā tiek regulēta, balstoties uz ES un NATO kopējo nostāju un izpratni par vienotām normām, it sevišķi cilvēktiesību jautājumos. Raugoties nākotnes perspektīvā un ņemot vērā esošo saspīlējumu starp ES un Baltkrieviju, Latvija varētu kļūt par mediatoru sarunās starp Baltkrieviju un ES. Pie nosacījuma, ja esošais Lukašenko režīms būs gatavs uzsākt politisko dialogu.

Svarīgi uzsvērt Krievijas lomu Baltkrievijā notiekošajos procesos. ES un Latvijai 2021. gadā īpaša uzmanība būtu jāpievērš esošās politikas pret Baltkrieviju pārveidošanā tādā līmenī, lai mazinātu tāda scenārija iespējamību, kur Baltkrievija nokļūtu vēl ciešākās Krievijas skavās. Pie dažādu scenāriju attīstības valstī uz sadarbību ar Rietumiem orientēta Baltkrievija pavērtu plašas sadarbības iespējas gan Latvijai, gan ES kopumā. Lūkojoties uz situācijas attīstību no pragmatiska skatupunkta, Baltkrievijas nonākšana “pelēkā zonā” starp Rietumiem un Krieviju ir vēl viens scenārijs, kurš būtu jāizsver. Neskatoties uz to, ka esošais režīms nav vēlējis uzsākt politisko dialogu ar Rietumvalstīm, ES ir jābūt proaktīvai dialoga ierosinātājai, lai nepieļautu Baltkrievijas dziļāku nonākšanu pilnīgā atkarībā no Krievijas. Primārais jautājums, kuram 2021. gadā būtu jāpievērš pastiprināta uzmanība, ir Baltkrievijas pilsoniskā sabiedrība, kura ir sniegusi konkrētus signālus, ka vēlas tapt sadzirdēta un panākt esošā

režīma atkāpšanos no varas. Kā vienam no svarīgākajiem signāliem būtu jābūt tāda finansiālā mehānisma izveidošanai, kas tiešā veidā palīdzētu Baltkrievijas nevalstiskajām organizācijām un opozīcijai, kā arī ekonomiskajam sektoram turpināt cīņu pret režīmu, reizē atbalstot politiešlodzītos un no represijām cietušos. Kā pirmais simboliskais solis ceļā uz šādas palīdzības izveidošanu varētu būt ES atbalsts politiešlodzītājiem, publiskojot to vārdus un sniedzot juridisko palīdzību, ciktāl to iespējams īstenot ar starptautisko tiesību ietvaru. Reizē ES uzdevums, tostarp Latvijas, ir sniegt skaidru signālu Krievijai, ka nav iespējama iejaukšanās Baltkrievijas iekšpolitikā ne tiešā, ne slēptā veidā.

Atbalstam Baltkrievijas opozīcijai būtu jābūt esošajā līmenī, tomēr ievērojot zināmus piesardzības pasākumus attiecībā pret pārlieku lielas leģitimitātes piešķiršanu. 2021. gadā galvenajam uzsvaram būtu jābūt uz atkārtotu politisko spiedienu pret esošo režīmu atkārtotu prezidenta vēlēšanu rīkošanas kontekstā. Tāpat īpaši būtu jāizceļ nepieciešamība panākt vienota un centralizēta Baltkrievijas opozīcijas štāba izveidi, aicinot izvirzīt konkrētus, ne decentralizētus mērķus, kā tiktu panākta varas nodošana opozīcijai un kādi būtu tālākie tās soļi.

Kopumā jāsecina, ka Latvijai nevajadzētu zaudēt modrību, jo īpaši drošības jautājuma kontekstā. Pārlieku asi izteikumi Baltkrievijas virzienā, kā to pierādījis Lietuvas piemērs 2020. gadā, var rezultēties Krievijas pieaugošā ietekmē valstī, kas Baltkrieviju vēl vairāk attālinātu no iespējama demokratizācijas procesa tuvākā nākotnē.

ATSAUCES

- ¹ "Latvijas Republikas un Baltkrievijas Republikas divpusējās attiecības," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 17.01.2020, <https://www.mfa.gov.lv/arpolitika/divpusejas-attiecibas/latvijas-un-baltkrievijas-attiecibas>
- ² "Ārlietu ministrs: Latvijas interesēs ir labu kaimiņattiecību uzturēšana ar valstīm Austrumos," Sargs.lv, 23.01.2020, <https://www.sargs.lv/lv/latvija/2020-01-23/arlietu-ministrs-latvijas-intereses-ir-labu-kaiminattiecibu-uzturesana-ar>
- ³ "Latvijas Republikas un Baltkrievijas Republikas divpusējās attiecības," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 17.01.2020, <https://www.mfa.gov.lv/arpolitika/divpusejas-attiecibas/latvijas-un-baltkrievijas-attiecibas>
- ⁴ "Kariņš uzsver nepieciešamību veicināt labās kaimiņattiecības ar Baltkrieviju," Latvijas Republikas Ministru kabinets, 16.01.2020, <https://www.mk.gov.lv/en/node/21459>
- ⁵ "COVID-19 ārkārtējās situācijas dēļ atliek Lukašenko vizīti Latvijā," LSM.lv, 24.03.2020, <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/arzemes/COVID-19-arkartejas-situacijas-del-atliek-lukasenko-viziti-latvija.a353054/>
- ⁶ Lībietis, U., "Bijušais Lukašenko sāncensis Saņņikovs redz iespējas reformām un kritizē Latvijas pozīciju pret Minsku," LSM.lv, 14.08.2020, <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/arzemes/bijusais-lukasenko-sancensis-sannikovs-redz-iespejas-reformam-un-kritize-latvijas-poziciju-pret-minsku.a370447/>

- ⁷ "Latvijas ekonomiskā sadarbība ar Baltkrieviju: kopsavilkums par tirdzniecību un investīcijām," Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra, http://eksports.liaa.gov.lv/files/liaa_export/attachments/2020.03_LV_Baltkrievija_ekon_sad.pdf
- ⁸ Ibid.
- ⁹ Ibid.
- ¹⁰ Strazdiņa, I., Plūme, R., "Rinkēvičs: ES sankcijas Baltkrievijai nozīmētu pilnīgu tās ieraušānu Krievijas ietekmē," LSM.lv, 11.08.2020, <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/arzemes/rinkevics-es-sankcijas-baltkrievijai-nozimetu-pilnigu-tas-ierausanu-krievijas-ietekme.a370119/>
- ¹¹ "Belarus: EU imposes sanctions for repression and election falsification," Council of the European Union, 02.10.2020, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/10/02/belarus-eu-imposes-sanctions-for-repression-and-election-falsification/>
- ¹² "Par Eiropas Savienības sankciju pret Baltkrieviju piemērošanu Latvijā," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 06.10.2020, <https://www.mfa.gov.lv/arpolitika/par-eiropas-savienibas-ierobezojosiem-pasakumiem/baltkrievija>
- ¹³ Viačorka, F., "Belarus crackdown's next victim: Its booming IT sector," Politico, 02.09.2020, <https://www.politico.eu/article/belarus-crackdown-it-sector/>
- ¹⁴ "Baltkrievijas uzņēmumi pārceļ darbību uz Latviju," LA.lv, 15.09.2020, <https://www.la.lv/baltkrievijas-uznemumi-parcel-darbibu-uz-latviju>
- ¹⁵ "The diplomatic war between Minsk and the West will undermine regional security cooperation," Belarus Sanctions Blog, 12.10.2020, <https://bsblog.info/the-diplomatic-war-between-minsk-and-the-west-will-undermine-regional-security-cooperation/>
- ¹⁶ Wesolowsky, T., "Russian Military Creep In Belarus Raises Security Alarms," Radio Free Europe Radio Liberty, 04.10.2020, <https://www.rferl.org/a/russian-military-creep-in-belarus-raises-security-alarms/30874178.html>
- ¹⁷ "Minsk and Moscow "extend" "Slavic Brotherhood-2020," Belarus Security Blog, 29.09.2020, <https://bsblog.info/minsk-and-moscow-extend-slavic-brotherhood-2020/>
- ¹⁸ Sytas, A., "Lithuania, Poland recalling ambassadors from Belarus," Reuters, 05.10.2020, <https://www.reuters.com/article/us-belarus-election-lithuania-idUSKBN26Q2T1>
- ¹⁹ Ūdre, A., "Vairākas Eiropas valstis un ASV neatzīst Lukašenko prezidentūru," LSM.lv, 23.09.2020, <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/arzemes/vairakas-eiropas-valstis-un-asv-neatzist-lukasenko-prezidenturu.a375443/>

LATVIJAS–CENTRĀLĀZIJAS ATTIECĪBAS PANDĒMIJAS ZĪMĒ

Gunta Pastore

Latvijas vēstniece Čehijā, Ziemeļmaķedonijā,
Bosnijā un Hercegovinā un Kosovā

COVID-19 pandēmija ienesusi pārmaiņas starptautiskās attiecībās, saasinot ģeopolitisko sāncensību, graujot vērtības, pārbaudot valstu draudzību un partnerības. Kā šajā mainīgajā kontekstā attīstījušās Latvijas un Eiropas Savienības attiecības ar Centrālāzijas valstīm?

Centrālāzijas reģions nav Eiropas prioritāšu saraksta augšgalā, tomēr ģeopolitiski ir nozīmīgs – to apliecina arī ES atjaunotā stratēģija Centrālāzijai ar moto “Jaunas iespējas ciešākai partnerībai”. Tās centrā ir savienojamība, ar pozitīvu atbildi Ķīnas Joslas un ceļa iniciatīvai, kur Centrālāzija ir svarīgs tranzīta mezgls. Arī Latvijas 2019. gada ārpolitikas ziņojumā izcelta reģiona nozīme, tostarp Eiropas un Āzijas savienojamībā un Afganistānas kontekstā, uzsverot, ka ES stratēģijas prioritārie virzieni – noturība, labklājība – atbilst arī Latvijas redzējumam par ES un Centrālāzijas attiecībām.¹

2020. gads Eiropas un Centrālāzijas sadarbībā sākās cerīgi, reģionā turpinoties nozīmīgām reformām. COVID-19 krīze bija trieciens Centrālāzijas valstu trauslajām ekonomikām. To izmantojusi Ķīna, nostiprinot dominanci reģionā. Savukārt ES optimismu attiecībā uz Eiropas un Āzijas savienojamību apēno drošības riski. 2021. gads rādīs, kāda vieta reģiona dinamikā būs ES un Latvijai. Ir skaidrs, ka gan Eiropas un Āzijas savienojamība, gan Afganistānas tēma saglabās aktualitāti, prasīs ES un arī Latvijas iesaisti.

COVID-19 licis mainīt ES plānus Centrālāzijā. ES ir mēģinājusi reaģēt un pielāgoties. Dialogs ar Centrālāzijas partneriem ir pārcēlies uz video platformām. Pavasarī ES nodrošināja solidaritātes paketi Centrālāzijas valstīm pandēmijas pārvarēšanai. Arī Latvija iespēju robežās ir bijusi aktīva un konsekventa. Nākamajos gados Latvija turpinās vadīt vienu no ES nozīmīgākajām programmām Centrālāzijā BOMCA-10 robežu pārvaldības jomā, kas paplašināta arī uz Afganistānu. Latvija īsteno arī citus projektus reģionā, šādi stiprinot ES kopējo politiku. Latvijas ārpolitikas veidotājiem

ir pamats turpmākajam darbam. Veiksmīgā praktiskā iesaiste būtu jāpastiprina ar divpusējo politisko dialogu ar Centrālāzijas partneriem. Eiropas Savienībai kopumā būtu apņēmīgāk jāveido partnerība ar Centrālāzijas valstīm, to papildot ar konkrētu saturu. ES ir laiks parādīt “ģeopolitisku rīcību” reģionā.

CENTRĀLĀZIJAS REĢIONS ZEM PANDĒMIJAS SPIEDIENA

2021. gadā Centrālāzijas valstis – Kazahstāna, Uzbekistāna, Tadžikistāna, Kirgizstāna un Turkmenistāna – atzīmēs savas valstiskās neatkarības 30. gadskārtu. Pirms 30 gadiem daudzi reģionam prognozēja drūmu nākotni – terorisma draudus, etniskos konfliktus. Šie scenāriji nav īstenojušies. 2019. gada decembrī *The Economist* nosauca Uzbekistānu par gada valsti, kura vistālāk virzījies visās reformās. Centrālāzijas valstis ir pakāpeniski nostiprinājušās, spēlē pašas. Lai līdzsvarotu Ķīnas un Krievijas dominējošo ietekmi, tās aktīvi veido attiecības ar visiem – ASV, ES, Japānu, Koreju, Indiju, Turciju un citiem partneriem – un, galvenais, sākušas stiprināt arī savstarpējo reģionālo sadarbību.

COVID-19 krīze smagi skar Centrālāzijas valstu viegli ievainojamās ekonomikas un veselības sistēmas. Turkmenistāna gan joprojām neatzīst COVID-19 klātbūtni savā valstī un nav ziņojusi ne par vienu saslimšanas gadījumu. Krīze satricinājusi izejvielu eksportu, kad valstis jau sāka atgūties no 2015. gada naftas cenu krīzes. Krities kravu apjoms Kaspijas jūras ostās. Smagi cieš tūrisma sektors, īpaši mazie uzņēmumi. No ārzemēm atgriezušies darba migranti papildina bez iztikas palikušo cilvēku rindas. Pieaug bezdarbs un nabadzības riski.

Krīze saasina nepieciešamību pēc reformām un biznesa vides sakārtošanas. Diemžēl visi resursi tiek veltīti neatliekamo problēmu risināšanai cīņā pret COVID-19, bet ilgtermiņa reformas paliek otrajā plānā. Kaut arī lēnāk, reformas tomēr turpinās, īpaši Uzbekistānā, kas apņēmusies sakārtot valsti, virzīties uz tirgus ekonomiku. Taškentai ir arī atsākusi sarunas par iestāšanos PTO, kas varētu palīdzēt sakārtoties. Reformas ir īpaši vajadzīgas Uzbekistānas valsts pārvaldē, kuras efektivitātes trūkums apdraud pūles piesaistīt investorus un tirdzniecības partnerus.

Kazahstāna turpinājusi valsts liberalizāciju, ceļu uz tirgus ekonomiku, spēlējot būtisku lomu Eiropas un Ķīnas savienojamībā. Diemžēl COVID-19 ietekmē ieņēmumi no naftas eksporta sarukuši uz pusi. Meklējot izeju, prezidents K. Tokajevs nācis klajā ar reformu plāniem, aicina atteikties no dabas resursu mentalitātes, diversificēt, modernizēt ekonomiku jauno tehnoloģiju virzienā. Cīņā pret pandēmiju Kazahstāna

izmanto naftas rezerves fondu, savukārt Uzbekistāna, cenšamās glābt ekonomiku, jūlijā kļuva par pasaules lielāko zelta eksportētāju. Uzbekistāna ir viena no retajām valstīm, kurām SVF pagaidām prognozē ekonomikas izaugsmi 2020. gadā, turpretī pārējā reģionā gaidāms IKP kritums. 2021. gada izaugsmes perspektīvas ir neskaidras, naftas pieprasījums joprojām būs vājš.

COVID-19 krīze uzkurinājusi arī citas gruzdošās problēmas reģionā – pieaug radikālīzācijas, organizētās noziedzības un etniskās spriedzes riski, kas var ietekmēt valstu politisko stabilitāti un drošību. Neraugoties uz atsevišķiem iedzīvotāju protestiem, kopumā valstu politiskie režīmi, izņemot Kirgizstānu, ir stabili. Kazahstānā turpinās varas pāreja, nostiprinās prezidenta Tokajeva pozīcijas, saglabājoties valsts pirmā prezidenta Nazarbajeva ietekmei. Uzbekistāna četru Š. Mirzijojeva prezidentūras gadu laikā progresē, transformējas no slēgtas par atvērtu valsti. Uzbekistānai vēsturisks panākums ir arī tās ievēlēšana ANO Cilvēktiesību padomē.

2020. un 2021. gadā visās Centrālāzijas valstīs notiek vēlēšanas, – to priekšplānā ir iekšpolitika. Oktobrī notikušās Tadžikistānas prezidenta vēlēšanas bija vien simboliskas, turpretī Kirgizstānā pēc 6. oktobra parlamenta vēlēšanām sākās “ielu politika”, cilvēki devās protestēt pret krāpšanos ar balsojumiem. Biškeikai straujas režīma maiņas ir raksturīgas, līderi nespēj konsolidēt režīmu. Situācija pieklusa tikai tad, kad prezidents Jeenbekovs atkāpās un tika izziņotas atkārtotas vēlēšanas. Arī Kazahstānā parlamenta vēlēšanas ir nozīmētas 2021. gada sākumā, tās rādīs, vai vadošā *Nur Otan* partija spēs piesaistīt jauno paaudzi. Arī Uzbekistānā 2021. gadā ir prezidenta vēlēšanas, un nav šaubu, ka Š. Mirzijojevs tiks pārvēlēts. Tieši viņš panācis, ka Uzbekistāna ir reģiona at-tīstības epicentrs.

Ja COVID-19 krīze reģionā ir nesusi ko pozitīvu, tad tā ir stimulējusi Centrālāzijas valstu reģionālo sadarbību, ko ilgstoši tika kavējis savstarpējās uzticības trūkums. Jau iepriekš sadarbība, pateicoties Taškentai, kļuva ciešāka, tomēr tieši pandēmijas laikā valstu vadītāji sāka sadarboties intensīvākā režīmā. Pat Turkmēnistāna, kas tradicionāli bijusi izteikti atturīga pret Centrālāzijas sadarbību, sākusi nosvērties tai par labu. COVID-19 uzliesmojuma laikā valstis izrādīja bezprecedenta solidaritāti, nodrošināja zaļos koridorus preču pārrobežu piegādei, sniedza humāno palīdzību. Tas parāda ne vien līderu diplomātisko žestu, bet arī vēlmi stiprināt reģionālo sadarbību. Sadarbība būs svarīga arī krīzes seku pārvarēšanai – tirdzniecības uzlabošanai, transporta korido-ru, tranzīta procedūru un tarifu sakārtošanai.²

Agrāk gluži vienkārši nebūtu iedomājams arī kas tāds kā Centrālāzijas valstu preziden-tu kopīgais aicinājums Kirgizstānai pēcvēlēšanu krīzē, bet šoreiz kaimiņvalstu līderi kopīgi vērsās pie Kirgizstānas, uzsverot, ka tās “labklājība ir svarīgs reģionālās droši-bas un visa Centrālāzijas reģiona ilgtspējīgas attīstības priekšnosacījums”.³ Arī tas, kas

Centrālāzijas valstis vienoti atveras ciešākai sadarbībai ar Afganistānu, vēl pirms laika nebūtu iedomājams. Tagad turpretī reģionu vienojošais elements ir Afganistānas drošība un stabilitāte. Uzbekistānas prezidents ANO Ģenerālajā asamblejā septembrī skaidri iezīmēja, ka redz Afganistānu kā neatņemamu Centrālāzijas daļu, ka ir uzsākti lieli kopīgi infrastruktūras projekti, kā arī rosināja veidot pastāvīgu ANO komisiju Afganistānas jautājumos. Starptautiskā sabiedrība atbalsta šos Centrālāzijas valstu centienus, tāpēc prognozējams, ka to pozitīvās iniciatīvas turpināsies.

Par vēl vienu aizvien izteiktāku tendenci izvēršas piecu Centrālāzijas valstu kopīgas tikšanās formātā “C5+1” – sākot ar ES, bet vēlāk arī ar ASV un Japānu. Redzot šī modeļa efektivitāti, līdzīgu pieeju ir pārņēmušas arī Krievija, kas iepriekš centās šķelt reģiona valstis, Indija un – pirmoreiz – Ķīna. Ja agrāk Ķīna balstījās uz Šanhajas sadarbības organizāciju, kur piedalās arī Krievija, tad caur “C5+1” formātu paplašina savu politisko tvērienu Centrālāzijā.

Ķīna ir dziļi iespiedusies Centrālāzijas valstu ekonomikās. Te izvairās runāt par šīs ietekmes patiesajiem apmēriem. Septembrī, kad Ķīnas ārlietu ministrs Vangs Yi viesojās Kazahstānā un Kirgizstānā, viņš paziņoja, ka reģiona attīstība nav iedomājama bez sadarbības ar Ķīnu.⁴ Biškekā galvenā publiskā ziņa bija tā, ka Kirgizstāna lūdza Ķīnu pagarināt parādu atmaksas termiņu. Arī Tadžikistāna ar saviem parādiem ir iekritusi Ķīnas slazdā. Ķīnas atbalsts ir vajadzīgs, tomēr sabiedrības noskaņojumā nav jaušama sajūsma. Ekonomiskā atkarība aug. Gatavojoties uzņemt Ķīnas prezidentu Uzbekistānā, Š. Mirzijojevs atzīst, ka ir noslēgti apjomīgi līgumi, taču lietas nevirzās raiti, arī eksports uz Ķīnu ir krasi krities.⁵ Uiguru problēmas Ķīnas Siņdzjanas provincē arī ir jutīga tēma Centrālāzijā ģimenes saišu dēļ. Jāpiezīmē tomēr, ka Ķīnas agresīvā pieeja saņem arī pretestību, īpaši Kazahstānā un Kirgizstānā, liekot tai būt piesardzīgākai. COVID-19 krīze sniedza Ķīnai iespēju uzlabot tās tēlu reģionā, vienlaikus stiprinot pozīcijas.

COVID-19 krīzes aizsegā izvēršas interesanta dinamika savienojamībā. Lai gan ārēji šķiet valdām miers, reģiona infrastruktūrā saasinās sāncensība. Ķīna veido savu ietekmes tīklu, izmantojot Joslas un ceļa iniciatīvu. Ķīnas tranzītā Kazahstānai ir vadošā loma, bet arī Uzbekistānai ir ambīcijas reģionā tranzīta jomā. Taškentai kopīgi ar Pekinu iezīmējas jauni tranzīta virzieni uz Dienvidāziju. Tie rada riskus Krievijas monopolam Ķīnas tranzītā uz Eiropu. Ķīna attīsta arī digitālo Zīda ceļu, ļoti strauji ienāk reģionā ar digitalizāciju un tehnoloģijām, neatstājot daudz vietas konkurentiem.

Ķīna arvien vairāk spiež Krieviju ņemt vērā tās prasības. D. Treņins secina, ka Centrālāzijas reģionā vairs nav Krievijas klātbūtnes, bet tikai tās paliekas.⁶ Maskava gan dominē reģionā informatīvajā un drošības telpā, taču savu agrāko ietekmi pamazām zaudē. Eirāzijas ekonomiskā savienība (EES) niķuļo, Uzbekistāna pagaidām turas pretī un ir tikai EES “novērotājas” statusā. Arī Tadžikistāna vilcinās ar pievienošanos tai. Krievija

tomēr zina reģiona specifiku. Arī oktobrī “C5+1” sanāksmē Krievijas un Centrālāzijas ārlietu ministri deklarēja gan mūžseno draudzību, gan kopīgo redzējumu par savienojamību, vienotiem standartiem un labākiem tarifiem.⁷ 2021. gads rādis, kā veidosies abu lielvalstu spēle reģionā.

2020. gadā arī ASV atjaunojusi zināmu interesi par Centrālāziju. Februārī ASV valsts sekretārs M. Pompeo apmeklēja Kazahstānu un Uzbekistānu. Viņš “C5+1” ārlietu ministru sanāksmē prezentēja jauno ASV stratēģiju Centrālāzijai 2019.–2025. gadam, apliecināja ASV atbalstu Centrālāzijai un mudināja attīstīt ekonomiskos sakarus ar Afganistānu.⁸ Turpinājušies arī ASV sadarbības projekti reģionā. Tas, ka ASV palielina palīdzību Centrālāzijai Afganistānas kontekstā, ir loģiski, bet rezultāti ir atkarīgi no virknes faktoru, tostarp no Ķīnas un Krievijas lomas reģionā. Katrā ziņā reģiona valstis novērtē kontaktus ar ASV, jo tie palielina manevrēšanas iespējas. Prognozējams, ka arī pēc vēlēšanām ASV turpinās esošo politiku Centrālāzijā, jo īpaši Afganistānas kontekstā, kā arī cenšoties pozicionēties iepretim Ķīnai.

Ģeopolitiskajā sacensībā Centrālāzijas valstu līderi izvairās atbalstīt kādu no pusēm, bet dod priekšroku zelta vidusceļam, veidojot partnerības ar visiem – Japānu, Dienvidkoreju, Indiju, Turciju, ASV, ES. Šīs Centrālāzijas valstu t.s. daudzvektoru ārpolitikas mērķis ir stiprināt savu suverenitāti, piesaistīt investīcijas un attīstīt tirdzniecību.

COVID-19 pandēmijas krīzē Centrālāzijas valstīm ir vajadzīgs atbalsts, un citi nespēj sacensties ar Ķīnas pilnajām kabatām. Ķīna ietekmi reģionā turpinās pastiprināt ar tirdzniecību, aizdevumiem, Joslas un ceļa iniciatīvu un digitālo Zīda ceļu. Šī dinamika, tāpat kā Ķīnas attiecības ar Krieviju un Rietumiem, atbalsosies Centrālāzijā. Jautājums – kā šī dažādo faktoru mijiedarbība iespaido Eiropas Savienības iesaisti reģionā?

EIROPAS SAVIENĪBA UN CENTRĀLĀZIJA

Lai gan ES Centrālāzijas reģionā ir salīdzinoši mazs spēlētājs, tomēr nostiprinājusies kā pozitīvs ārpolitiskais partneris. ES joprojām ir arī lielākais investors un viens no lielākajiem ekonomiskajiem partneriem reģionā.

Ir attaisnojusies ES jaunā pieeja – strādāt nevis pret, bet kopīgi ar Centrālāzijas režīmiem, mazinot bažas par “krāsaino revolūciju” eksportu, bet soli pa solim iesaistot arī pilsonisko sabiedrību. ES politika reģionā ir bijusi konsekventa – palīdzēt valstu modernizācijai un reformām, likuma varas stiprināšanai. Reģions arī vairs nedzīvo ilūzijās, ka ES nāks ar megaprojektiem un lielu naudu, tā vietā novērtē ES ekspertīzi.

Pavasārī ES spēra svarīgu solidaritātes soli reģiona atbalstam COVID-19 krīzē. Vienotā Eiropas komanda jeb *Team Europe* piešķīra līdzekļus Centrālāzijas valstīm, lai atbalstītu neatliekamu ar pandēmiju saistīto problēmu risināšanu, veselības aprūpes un sociālekonomisko grūtību pārvarēšanu. Reģionā šo ES solidaritātes žestu novērtēja.

2020. gads ir bijis jau otrais ES jaunās stratēģijas Centrālāzijai īstenošanas gads. Tomēr ir jāatzīst, ka tai ir pietrūcis praktiskā piepildījuma. ES un Centrālāzijas partneri turpina apliecināt draudzību, uzskaitīt sadarbības jomas, un to saraksts ir garš. Kā saka kritiķi, ES grib panākt pārāk daudz ar pārāk maziem resursiem. Problēmas ir gan pārrāvums ES finansējumā līdz nākamā ES daudzgadu budžeta uzsākšanai, gan ES institūciju jaunā vadība, kura tikai “iešūpojas”, gan arī ES tradicionālā nespēja vienoties un runāt vienā balsī.

Eiropas Komisijas jaunie līderi sola “ģeopolitisku” rīcību. Kā tad ES īsteno savu “maigo varu”, kā nostiprina savas intereses un vērtības Centrālāzijā, kur dominē lielle spēlētāji ar “cietās varas” instrumentiem? It īpaši, kā ES virzījusi sadarbību savu interešu jomās – Eiropas un Āzijas savienojamībā, pieejā Centrālāzijas reģiona dabas resursiem, tirdzniecībā? Kā ES un Centrālāzijas sadarbība sekmē stabilitāti Afganistānā?

Pirmkārt, savienojamība ir ES stratēģiskā interese. ES ir apņēmusies veidot partnerības ar Centrālāzijas valstīm, solot paplašināt Eiropas transporta tīklus līdz Centrālāzijai un savienojumus uz Dienvidāziju.⁹ ES runā par ilgtspējīgu savienojamību, kas atbilst starptautiskajiem standartiem. Lai gan ES Āzijas Savienojamības stratēģija ir pozitīva atbilde uz Ķīnas Joslas un ceļa iniciatīvu, tā ir pretēja Pekinas redzējumam. COVID-19 krīzē Eiropā arī atvērušās acis, ES tagad sauc Ķīnu par “sistēmisku konkurentu”. Aug arī bažas par drošības riskiem savienojamībā. No otras puses COVID-19 laikā intensificējušies dzelzceļa kravu pārvadājumi no Ķīnas uz Eiropu (Vācijas piegādes ķēdes) caur Centrālāziju.¹⁰ Neskaidriība ES un Ķīnas attiecībās visticamāk saglabāsies, kas atsauksies arī uz ES iesaisti Centrālāzijā.

Tas pats attiecas uz savienojamību enerģētikā, kur ES ir interese par Centrālāzijas resursiem.¹¹ Turkmenistāna, kuras dabasgāze pašlaik aiziet uz Ķīnu, varētu papildināt Eiropas vajadzības. Pozitīvi, ka 2020. gadā ES un Turkmenistānas attiecības beidzot sasniegušas jaunu līmeni līdz ar pilnvērtīgas ES delegācijas un vēstnieka akreditāciju Ašgabatā, ko Turkmenistāna novērtēja kā pagrieziena punktu. Arī ES programma “Ilgtspējīga enerģijas savienojamība Centrālāzijā” iezīmē atjaunotu ES interesi. Nākamais gads rādīs, cik šie plāni ir reālistiski.

ES savienojamības panākumu atslēga ir finansējums, kam jāatspoguļojas arī nākamajā ES daudzgadu budžetā. No Latvijas viedokļa svarīgi, lai ES savienojamībā, tostarp

digitalizācijā, iesaistītu Centrālāzijas partnerus. Eiropas Savienībai arī turpmāk savienojamība ar Āziju saglabāsies prioritāra, bet liels izaicinājums ir, kā sekmēt preču transportu, vienlaikus saglabājot standartus un drošību. Risinājumu meklēšanā ES ģeopolitiska pieeja būtu no svara.

Otrkārt, tirdzniecība ir visu pušu interesēs. To apliecina arī Uzbekistānas prezidents Mirzijojevs, uzsverot, ka Taškentu visvairāk interesē ES tirdzniecība un investīcijas. ES lielo valstu investori un uzņēmēji ir aktīvi Centrālāzijas reģiona dabas resursu jomā un tirgū, lai gan COVID-19 krīzē cieš. Zināms progress ir bijis ES–Centrālāzijas valstu līgumu pilnveidē. Martā stājās spēkā ES un Kazahstānas Padziļinātais partnerības un sadarbības līgums. Finiša taisnē ir ES un Uzbekistānas sarunas par Padziļināto partnerības un sadarbības līgumu, ko cer parafēt līdz 2020. gada beigām. Uzbekistāna ir ļoti ieinteresēta pievienoties ES Vispārējai preferenču sistēmai GSP +, tad tās eksportam uz ES tarifi ievērojami samazinātos. No Latvijas viedokļa tas būtu atbalstāmi. Būtu svarīgi, lai ES nekavētos ar virzību šajā lietā, palīdzot Uzbekistānai kompensēt COVID-19 krīzes negatīvo ietekmi.

Treškārt, Afganistānas jautājums saglabā aktualitāti sakarā ar Afganistānas miera procesu pēc gaidāmās sabiedroto spēku izešanas. Situācija ES ieskatā Centrālāzijas valstīm ir nozīmīga loma Afganistānas stabilitātē. Tāpēc arī 2020. gadā šis jautājums ir bijis augstu ES dialogā ar Centrālāzijas partneriem. Pozitīvi ir tas, ka Centrālāzijas valstis ir strauji atvērušās vēl ciešākai sadarbībai ar Afganistānu. Uzbekistāna ir uzņēmusies līderību reģionā, uzsverot arī savus tirdzniecības un infrastruktūras plānus ar Afganistānu. Prezidents Mirzijojevs arī uzsver, ka ES un Uzbekistānas partnerība ir svarīga miera procesā Afganistānā. Šis ES politikas kontekstā jāizceļ Latvijas būtiskais praktiskais ieguldījums, ko tā sniedz, vadot ES robežu pārvaldības programmu Centrālāzijai BOMCA-10, kura turpmāk tiks paplašināta arī uz Afganistānu.

Kas krīzes laikos īsteno ES politiku Centrālāzijā?

2020. gadā ES politikas Centrālāzijā īstenošanā svarīga loma ir bijusi ES institūcijām. Tieši tās pandēmijas laikā ir nodrošinājušas dialoga regularitāti video platformās, turpinājušas darbu ar sadarbības līgumiem. Uzturot augsta līmeņa kontaktus, kas Centrālāzijā ir ļoti svarīgi, pavasarī Eiropadomes priekšsēdētājam Š. Mišelam bija telefonsarunas ar Centrālāzijas valstu prezidentiem, ko viņš pozitīvi komunicēja arī savā *Twitter* kontā, proti, ka “ES iestājas par spēcīgu, dinamisku partnerību ar Uzbekistānu un visu Centrālāziju.”¹²

Jūnijā ES un Centrālāzijas ārlietu ministru video sanāksmē ES augstais pārstāvis KĀDP J. Borels apliecināja ES vēlmi stiprināt sadarbību savienojamības, robežu

pārvaldības, drošības, ūdens resursu, klimata un vides jomās. Novembrī šādā pašā ES–Centrālāzijas sanāksmē bija līdzīga darba kārtība, visiem dalībniekiem uzsverot arī savstarpēji izdevīgas un interesēs balstītas sadarbības nozīmi. Tas iezīmē ES ģeopolitiskāku pieeju, vismaz retorikas līmenī. Regulārs ir bijis ES–Centrālāzijas augsta līmeņa drošības dialogs, kur dominējusi Afganistānas tēma. ES īpašais pārstāvis Centrālāzijā P. Burjans ir aktīvs kontaktos ar reģiona partneriem. ES - Centrālāzijas Biznesa forumu decembrī video formātā atklāja ES augsta politiskā līmeņa pārstāvji, tostarp tirdzniecības komisārs V. Dombrovskis. Šie soļi ir būtiski ES attiecību uzturēšanai ar reģionu un solidaritātes apliecināšanai COVID-19 krīzē.

Vienlaikus jāplāno arī ilgtermiņa sadarbība. Tomēr ES institūcijas pašas vien – bez dalībvalstu līderības – nav ES ārpolitikas virzītājas. ES darba kārtība jāiekustina dalībvalstīm, it īpaši lielajām valstīm. Vācija tradicionāli ir bijusi lidere attiecību veidošanā Centrālāzijas reģionā, un bija pamatotas cerības, ka tā arī 2020. gada otrajā pusē, prezidējot ES Padomē, uzņemsies aktīvāku lomu Centrālāzijā. Tieši Vācija bija ciešs Latvijas partneris Centrālāzijā 2015. gadā, kad Latvija prezidēja ES Padomē. Tomēr Vācijas prezidentūras darba kārtība bija pārblīveta ar neatliekamām jautājumiem, tostarp nākamo ES daudzgadu budžetu. Vācija gan savos prezidentūras plānos īsi minēja ES stratēģiju Centrālāzijai,¹³ taču pandēmijas otrais vilnis aizslaucīja visus, izņemot pašus svarīgākos jautājumus. Tas ir saprotami, tomēr tad, ja ES lielās valstis nav konkrēta jautājuma iniciatoras, arī ES interese kopumā samazinās.

ES stratēģijas Centrālāzijai praktiskais papildījums būs atkarīgs no jaunā, 2021.–2027. gada ES budžeta. Ņemot vērā pašreizējo pārrāvumu, ir svarīgi, lai tas tiktu iedarbināts pēc iespējas drīzāk un ES finansējums reģionam tiktu saglabāts vismaz iepriekšējā līmenī (1,2 miljardi eiro), tādējādi sūtot pareizos signālus partneriem reģionā. Svarīga būs arī programmu izstrādes fāze. Jaunās Eiropas Komisijas prioritātes kopumā atbilst ES stratēģijā Centrālāzijai noteiktajām, kas ļauj cerēt uz ES darbības kontinuitāti.

ES arī jāapvieno pūles ar citiem līdzīgi domājošiem partneriem reģionā. Citiem vārdiem, ir nepieciešama sinerģija ar ASV, Japānu, Dienvidkoreju, Indiju, kā arī starptautiskajām organizācijām, tostarp ANO, OECD. Piemēram, Eiropas Investīciju banka, kas oktobrī vienojās ar UNDP par atbalstu reģionam COVID-19 krīzes pārvarēšanā, ir labs paraugs.

Attiecībā uz nākotnes perspektīvām kritiķi tomēr ir skeptiski, ka Centrālāzijai no ES nevajadzētu gaidīt neko īpašu. Protams, sanāksmes tikšot rīkotas, atbalsts solīts, neliela palīdzība sniegta, taču Eiropas Savienībai Centrālāzijas reģionā neesot būtisku interešu un pati ir sašķelta, tāpēc tā aprobežosies ar solījumiem, bet no konkrētām darbībām atturēsies.¹⁴

Protams, ES nevar Centrālāzijas reģionā visas jomās sacensties ar Ķīnu. Tomēr ES joprojām ir atraktīvs partneris. ES var izmantot savu “maigās varas” politisko un ekonomisko instrumentu klāstu, stratēģiskāk mērķējot uz svarīgākajām jomām. 2021. gadā gaidāma ES stratēģisko dokumentu atjaunošana, aptverot arī ģeogrāfiskās stratēģijas. Eiropas Komisijas uzstādījums rīkoties ģeopolitiski nezaudēs aktualitāti, tostarp attiecībā uz Centrālāzijas reģionu.

LATVIJA UN CENTRĀLĀZIJA

Latvija tradicionāli uzskata Centrālāzijas reģionu par savu ārpolitisko specializāciju. Arī 2020. gads Latvijas un Centrālāzijas valstu attiecībās sākās cerīgi. Jaunu impulsu solījās dot Latvijā tikko atvērtā Kazahstānas vēstniecība un plānotā abu valstu ārlietu ministru vizīšu apmaiņa. Iecerēta bija arī Latvijas premjerministra K. Kariņa vizīte Uzbekistānā kopā ar uzņēmējiem. Šos un citus pasākumus COVID-19 krīzes dēļ nācies pārcelt uz nenoteiktu laiku.

Arī COVID-19 krīzes apstākļos Latvija politiskajā līmenī ir paturējusi Centrālāziju uzmanības lokā, uzsverot, ka tai šis reģions ir prioritārs. To apliecina gan Ārlietu ministrijas parlamentārās sekretāres Z. Kalniņas-Lukaševicas uzsvērtais, ka “Centrālāzijas valstis ir viens no Latvijas ārpolitikas un attīstības sadarbības prioritārajiem reģioniem”,¹⁵ gan valsts sekretāra A. Pelša teiktais, ka “Centrālāzija ir Latvijas ārpolitikas prioritāte”. Vai un kā Ārlietu ministrijas paustā prioritāte atspoguļojas ārpus tās sienām?

Nenoliedzami, pandēmija ir iecirtusi robu Latvijas sadarbībā ar Centrālāziju, tomēr vienlaikus arī atrāvusi vaļā iespēju slūžas. Runa ir par Uzbekistānu, kas savā reformu procesā aktīvi vēršas pie Latvijas, – vajadzību tai ir daudz gan ekonomikas, gan valsts pārvaldes reformu sakarā. Gan Latvijas politiskais atbalsts, gan līdz šim reģionā veiksmīgi īstenotie projekti, gan arī reformu pieredze un valodas zināšanas ir motivācija šai uzbeku interesei par Latviju.

Latvijas attīstības sadarbībā vārdi sakrīt ar darbiem – Latvija ir bijusi aktīva gan ES, gan divpusējos projektos Centrālāzijā, turklāt meklējusi iespējas savu nelielo attīstības sadarbības finansējumu apvienot ar citu donoru atbalstu. Tādējādi Latvija arī praktiski atbalsta ES kopējo politiku reģionā, proti, ES stratēģijā Centrālāzijai uzsvērtajai vajadzībai pēc lielākas sinerģijas starp Briseli un dalībvalstīm. Latvijas ieguldījums Centrālāzijas virzienā nav palicis nepamanīts Eiropas partneru vidū. Tas attiecas ne tikai uz Latvijas vadošo lomu ES robežu programmā BOMCA, bet arī uz ieguldījumu

ES un Centrālāzijas izglītības platformā, SEnECA konsorciņā, tieslietu, vides un citos projektos.

Latvijas divpusējais politiskais dialogs ar Centrālāzijas valstīm COVID-19 laikā nav mainījies, – arī iepriekš augsta līmeņa politiskie kontakti nebija aktīvi. Tomēr šāds dialogs ar solidaritātes apliecinājumiem Centrālāzijas partneriem krīzē būtu varējis notikt video platformās, īpaši augstākajā līmenī, kas tradicionāli ir ļoti svarīgs Centrālāzijas reģionā. Ikdienā darba attiecības uztur vēstniecības. Jāatceras arī, ka Latvija kā ES dalībvalsts sadarbību ar reģionu veido arī ES līmenī, deleģējot daļu jautājumu ES institūcijām. Tāpēc no Latvijas viedokļa ir ļoti svarīgi tas, ka ES institūcijās ar Centrālāzijas jautājumiem arī turpmāk strādās Latvijas vadošie eksperti.

Latvijas ekonomiskajā sadarbībā ar Centrālāzijas valstīm COVID-19 krīzes negatīvā ietekme ir jūtama. Savstarpējās tirdzniecības apjomi ir stipri kritušies. Tie gan arī iepriekš nebija lieli, tomēr ar pieaugošu tendenci. 2020. gada pirmajā pusē Latvijas un Kazahstānas tirdzniecības apgrozījums krities par 30 %, Latvijas eksports uz Uzbekistānu krities par 7 %, bet imports no Uzbekistānas – par 29 % (*y-o-y*). Uzbekistāna Latvijas ārējās tirdzniecības partneru vidū ir 35. vietā, bet Kazahstāna – tikai 47. vietā.¹⁶ Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra arī likvidējusi savu pārstāvniecību Kazahstānā. Turpretī kaimiņvalsts Lietuva turpina iekarot Kazahstānas tirgū, citstarp arī ar pārtikas produktiem, uzskatot, ka ieguldītās pūles atmaksājas.

Ekonomikas jomā labākas perspektīvas Latvijai varētu būt sadarbībā ar Uzbekistānu – tieši tā veidojas par reģiona epicentru un vairāk atbilst Latvijas mērogiem.¹⁷ Pozitīva tendence ir pēdējos gados augušais Latvijas pakalpojumu eksports uz Uzbekistānu, kas par spīti COVID-19 arī 2020. gadā nav krities. Latvijas uzņēmēju interese par Uzbekistānu ir gana liela, turklāt tie, kas no šīs valsts savulaik aizgājuši, atkal sāk tajā atgriezties.¹⁸ Tomēr riski ir augsti Uzbekistānas biznesa videi raksturīgo trūkumu dēļ. Tās uzņēmējdarbības vide prasa sakārtošanu, un šajā ziņā uzņēmēji gaida savu valdību atbalstu. Latvijas un Uzbekistānas Starpvaldību komisijas sēde ekonomikas jautājumos nav notikusi jau trīs gadus, tā bija iecerēta Taškentā pavasarī vienlaikus ar plānoto Taškentas Investīciju forumu, bet COVID-19 pandēmijas dēļ pārcelta uz nezināmu laiku.

Kas attiecas uz Latvijai svarīgo transporta un tranzīta nozari, Latvija turpina popularizēt Rīgu kā Baltijas reģiona tranzīta mezglu, tomēr arī pirms COVID-19 krīzes Centrālāzijas virzienā nebija taustāmu rezultātu. Pandēmijas ierobežojumu dēļ nācies atcelt arī tiešo avioreisu Taškenta–Rīga, kas ilgu gadus bija darbojies veiksmīgi. To sola atjaunot, tiklīdz būs iespēja. Satiksmes ministrija plāno nosūtīt savu pārstāvi uz Kazahstānu, kas varētu būt zināms atbalsts sadarbībā ar reģionu. Eiropas–Āzijas savienojamība saglabāsies Latvijas redzeslokā, kur tai ir gan pieredze, gan zināšanas un infrastruktūra Ziemeļu apgādes tīkla tranzītā no Afganistānas.

Latvijas izglītības eksports uz Centrālāziju ir viens no veiksmes stāstiem. Latvijas Izglītības un zinātnes ministrija ir turpinājusi atbalstīt reģionu augstākās un profesionālās izglītības jomā. Oktobrī Baltijas un Centrālāzijas valstu partneri kopīgi sprieda par izglītības digitalizāciju. Ministrijai ir interese turpināt darbu ES–Centrālāzijas izglītības platformā, ja būs ES finansējums.¹⁹ Centrālāzijas valstu studenti Latvijas augstskolās skaita ziņā ir lideros. Latvijas augstskolas šajā ziņā ir mērķtiecīgas. Oktobrī Latvijas Lauksaimniecības universitāte uzsāka dubultā diploma studiju programmas Uzbekistānas Samarkandas Veterinārajā institūtā un Taškentas Valsts ekonomikas universitātē. LLU ir noslēgti sadarbības līgumi ar astoņām Uzbekistānas augstskolām. Arī Rīgas Stradiņa universitāte, Rīgas Juridiskā augstskola, Tiesnešu izglītības centrs un citas izglītības iestādes ir aktīvas Centrālāzijas reģionā.

Vides jomā Latvijas tiro tehnoloģiju klasteris *Cleantech Latvia* turpina strādāt reģionā ūdens, siltuma, elektrības apgādes risinājumu ieviešanā, piedaloties ES līdzfinansētā programmā inženiertehnisko uzņēmumu kapacitātes celšanai Kazahstānā un Uzbekistānā, kas turpināsies līdz 2023. gadam. Latvijas eksperti attālināti konsultē Centrālāzijas valstu partnerus lauksaimniecības produktu sertifikācijā un standartizācijā. Centrs “Marta” Uzbekistānā, Tadžikistānā un Kirgizstānā īsteno projektu “Vardarbības novēršana pandēmijas globālās COVID-19 krīzes laikā”. Visus šos projektus būtu svarīgi turpināt.

Minētie projekti, tāpat kā Latvijas vadītā ES robežu pārvaldības programma BOMCA, ir tikai atsevišķi veiksmes stāsti. Tie saglabās aktualitāti arī turpmāk COVID-19 seku novēršanā un atbalstā reģiona valstu reformām. Latvijas iesaiste Centrālāzijas valstīs tiek novērtēta, Latvijai ir laba reputācija un atzinību saņem tās pragmatiskā pieeja. Attīstības sadarbības projektiem būtu lielāka pievienotā vērtība, ja tie dotu labumu arī uzņēmējiem un ekonomikai.

ES limenī Latvijai būtu svarīgi nepazaudēt jau ieguldītā darba pozitīvos rezultātus. Laikā, kad notiks ES programmu Centrālāzijai izstrāde nākamajam periodam 2021.–2027. gadam, Latvijai jāiesaistās, aktīvi atbalstot ES projektus jomās, kur tai ir iestrādes reģionā.

Latvija ir turpinājusi uzsvērt Centrālāzijas reģionu par savu ārpolitisko prioritāti. Lai tam būtu paties piepildījums, svarīga ir konsekventa rīcība. Latvija ir turpinājusi aktīvi iesaistīties ES un divpusējos projektos Centrālāzijā, trūkst politiskā dialoga. Tieši digitalizācija sniedz šādas iespējas. Video platformas neprasa resursus, bet ļauj uzturēt politiskos kontaktus, turklāt nepieciešamības gadījumā iesaistot gan Centrālāzijas partnerus, gan ekspertus Briselē. Latvijai tas ļautu turpināt sevi efektīvi pozicionēt kā Centrālāzijas ekspertu.

SECINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS

COVID-19 ietekmē Centrālāzijas reģionā pašlaik vienlaikus ir vērojams pozitīvās attīstības un problēmu sajaukums. Reģiona ekonomiskās attīstības scenāriji ir dažādi, bet visticamāk, reformas cietīs. Maz ticams, ka Kazahstāna turpinās ekonomikas diversifikāciju, lai izvairītos no ekonomiskās nestabilitātes. Uzbekistānas progress reformās ir iespaidīgs, taču, turpinoties krīzei, tā ir krustcelēs – vai virzīties uz fundamentālām reformām, vai palikt pie valsts kontrolētās ekonomikas. Visticamāk, tiks sperti nelieli soļi biznesa vides sakārtošanā un valsts starptautisko reitingu uzlabošanā.²⁰

Krīzes ietekmē Centrālāzijas reģionā strauji pieaug Ķīnas dominance, neatstājot daudz vietas konkurentiem. Lai gan saglabājas arī Krievijas patronāža, tās agrākā ietekme mazinās. Maz ticams, ka arī Rietumiem Centrālāzija kļūs prioritāra. Sabiedrotie, iespējams, atstās Afganistānu, Eiropas attiecības ar Ķīnu pārformulējas, aug bažas par drošības riskiem savienojamībā. 2021. gads viesīs lielāku skaidrību par to, ko ES izpratnē nozīmē tās “sistēmiskā sāncensība” ar Ķīnu. Šis plašākais konteksts rezonēs ES–Centrālāzijas attiecībās.

Eiropas Savienībai ir daudz iekšējo izaicinājumu un krīžu pie robežām. ES politikā arī trūkst lielo dalībvalstu līderības. Vācijas prezidentūrā ES Padomē Centrālāzija nebija uzmanības lokā, un maz ticams, ka 2021. gadā Portugāle un Slovēnija savās prezidentūrās pievērsīsies reģionam. Jautājums, vai ES spēj paturēt uzmanību uz reģionu, kur citiem ir spēcīgāks tvēriens. ASV pēc notikušajām vēlēšanām varētu būt atjaunota interese strādāt ciešāk kopā ar saviem Eiropas sabiedrotajiem, tostarp iepretim Āzijai.

ES nevar Centrālāzijā tiešā veidā konkurēt ar Krieviju un Ķīnu, taču var pielāgot savu politiku realitātei, apzinoties, ka reģiona valstu galvenā interese ir suverenitāte. Svarīga ir ES reālistiska/minimālistiska pieeja, kas atbilst Centrālāzijas valstu vēlmei un iespējām sadarboties. ES ir iestrādes, konsekventa politika un sadarbības mehānismi, lai turpinātu darbu.

ES un Centrālāzijas sadarbības praktiskais papildījums būs atkarīgs no 2021.–2027. gada ES budžeta. Svarīgi, lai ES finansējums reģionam tiktu saglabāts vismaz iepriekšējā līmenī (1,2 miljardi eiro), tādējādi sūtīt pareizos signālus partneriem reģionā.

ES politikas veidošanai Centrālāzijā ģeopolitiskie apstākļi nav mainījušies, bet COVID-19 krīze pastiprinājusi iepriekšējās tendences. ES ir laiks parādīt “ģeopolitisku” rīcību.

Rekomendācijas

Latvijai, ņemot vērā tās politisko pozicionēšanos un praktisko ieguldījumu ES politikas Centrālāzijā īstenošanā, ES līmenī jāturpina iestāties par tās aktīvu iesaisti reģionā.

Latvija kā ES dalībvalsts sadarbību ar reģionu daļēji deleģē ES institūcijām. Tāpēc svarīgi, lai ES institūcijās ar Centrālāzijas jautājumiem arī turpmāk strādātu Latvijas eksperti.

Jāturpina atbalstīt esošās ES veiksmīgās iniciatīvas un programmas robežu pārvaldības, izglītības, vides un labas pārvaldības jomās, stiprinot savu Centrālāzijas ekspertes nišu tajās.

Lai Latvijas definētajam atbalstam Centrālāzijā būtu labāks piepildījums, tās praktiskā iesaiste projektos reģionā būtu jāpastiprina ar politisko dialogu. Digitalizācija, video platformas sniedz jaunas iespējas, arī dialogam augstā politiskajā līmenī, kas Centrālāzijā ir ļoti svarīgs.

Latvijai dialogu ar Centrālāzijas partneriem aktuāli uzturēt arī saistībā ar kandidatūrām ANO, tostarp Latvijas kandidatūru ANO Drošības padomē 2025. gada vēlēšanās.

ATSAUCES

- ¹ "Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos 2019. gadā, Ārlietu ministrija, https://www.mfa.gov.lv/images/ministrija/Arpolitikas_zinojums_2019.pdf
- ² Irnazarov, F., Vakulchuk, R., "Discovering Opportunities in the Pandemic? Four Economic Response Scenarios for Central Asia," https://www.silkroadstudies.org/resources/Discovering_Opportunities_in_the_Pandemic_-_Irnazarov_-_Vakulchuk_30.07.20_-_FINAL_wCover.pdf
- ³ "Heads of States of Kazakhstan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan Release Joint Statement on Events in Kyrgyzstan," *Astana Times*, 12.10.2020, <https://astanatimes.com/2020/10/heads-of-states-of-kazakhstan-tajikistan-turkmenistan-and-uzbekistan-release-joint-statement-on-events-in-kyrgyzstan/>
- ⁴ "China and Central Asia: Win-win cooperation," CGTN, 16.09.2020, <https://news.cgtn.com/news/2020-09-16/China-and-Central-Asia-Win-win-cooperation-TPDnShBMVG/index.html>
- ⁵ "Uzbekistan president urges to boost cooperation with China, Republic of Korea," *Astana Times*, 15.10.2020, <https://www.timesca.com/index.php/news/23032-uzbekistan-president-urges-to-boost-cooperation-with-china-republic-of-korea>
- ⁶ "Russia, China, and the Indo-Pacific: An Interview with Dmitri Trenin," *The Diplomat*, 18.09.2020, <https://thediplomat.com/2020/09/russia-china-and-the-indo-pacific-an-interview-with-dmitri-trenin/>
- ⁷ "Многоплановое взаимодействие Центральной Азии и России," Kazahstānas Ārlietu ministrija, 15.10.2020, <https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa/press/news/details/109816?lang=ru>
- ⁸ "United States Strategy for Central Asia 2019 – 2025," *US Department of State*, <https://www.state.gov/united-states-strategy-for-central-asia-2019-2025-advancing-sovereignty-and-economic-prosperity/>

- ⁹ "The EU and Central Asia: New Opportunities for a Stronger Partnership," European Council, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/joint_communication_-_the_eu_and_central_asia_-_new_opportunities_for_a_stronger_partnership.pdf
- ¹⁰ "Vācijas prezidentūra: Eiropas – Āzijas savienojamība," ES dalībvalsts eksperts videokonferencē, 14.10.2020
- ¹¹ "The EU and Central Asia: New Opportunities for a Stronger Partnership," European Council, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/joint_communication_-_the_eu_and_central_asia_-_new_opportunities_for_a_stronger_partnership.pdf
- ¹² Charles Michel tvitera kots, 12.04.2020, <https://twitter.com/charlesmichel>
- ¹³ Vācijas prezidentūras ES Padomē programma, <https://www.eu2020.de/eu2020-en/programm>
- ¹⁴ Ferrari, A., "Центральная Азия слишком далека географически, чтобы иметь значение для европейских стран," 06.08.2020, <https://caa-network.org/archives/20320>
- ¹⁵ "Parlamentārā sekretāre konferencē uzsver Latvijas gatavību arī turpmāk stiprināt sadarbību ar Centrālāzijas valstīm reformu pieredzes nodošanā," Ārlietu ministrija, <https://www.mfa.gov.lv/aktualitates/zinas/66764-parlamentara-sekretare-konference-uzsver-latvijas-gatavibu-ari-turpmak-stiprinat-sadarbibu-ar-centralazijas-valstim-reformu-pieredzes-nodosana>
- ¹⁶ Centrālās statistikas pārvaldes mājaslapa, <https://www.csb.gov.lv/lv/sakums>
- ¹⁷ Anonīma intervija ar Latvijas valdības pārstāvi
- ¹⁸ Anonīma intervija ar Latvijas valdības pārstāvi
- ¹⁹ Anonīma intervija ar Latvijas valdības pārstāvi
- ²⁰ Irnazarov, F., Vakulchuk, R., "Discovering Opportunities in the Pandemic? Four Economic Response Scenarios for Central Asia," https://www.silkroadstudies.org/resources/Discovering_Opportunities_in_the_Pandemic_-_Irnazarov_-_Vakulchuk_30.07.20_-_FINAL_wCover.pdf

LATVIJA TUVAJOS AUSTRUMOS: STARP PRAGMATISMU UN IZAICINĀJUMIEM

Sintija Broka

Latvijas Ārpolitikas institūta pētniece

“Ārlietu ministra ikgadējā ziņojumā par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos 2019. gadā”¹ attiecībā uz Tuvo Austrumu reģionu ir lasāms detalizēts notikumu apraksts par notikumu attīstību gada perspektīvā, bet konkrētas stratēģijas un plāni gada griezumā nav atrodam. Līdz ar to, līdzīgi kā citus gadus, arī 2020. gadā Latvijas ārpolitiskās aktivitātes attiecībā uz šo reģionu ir bijušas pakārtotas, praktizējot piesliešanās taktiku saviem ciešākajiem sadarbības partneriem Eiropā un pāri okeānam.

Aizvadītais gads visai pasaulei ir bijis izaicinājumu pilns, un Tuvo Austrumu reģions nav bijis izņēmums. 2020. gadā Tuvajos Austrumos iezīmējās vairākas izaicinājumu asis: 1) COVID-19 pandēmija un tās ietekme uz reģiona sociālekonomiskajiem procesiem; 2) Irānas–ASV attiecību saspīlējums, kā arī reģionālais saspīlējums kopumā, kas pastarpināti novedis pie 3) attiecību normalizēšanās procesiem starp Izraēlu un Līča arābu valstīm.

TUVIE AUSTRUMI, 2020

COVID-19 ietekme

Ņemot vērā reģiona dinamiku, 2020. gada nogalē precīzi skaitļi par pandēmijas ietekmi reģionā vēl ir grūti nosakāmi, tomēr masveida sociālā un ekonomiskā ietekme ir skaidri redzama. Līdz ar pandēmijas izplatību Tuvo Austrumu reģions piedzīvo vislielāko ekonomisko sabrukumu pēdējā pusgadsimta laikā. Sociālās distancēšanās pasākumu un ceļošanas ierobežojumu īstenošana ir ietekmējusi aktivitātes praktiski visās reģiona nozarēs. Tā kā vispasaules ekonomika darbojas nepietiekami un starptautiskie ceļojumi lielā mērā ir ierobežoti, ievērojami ir samazināties pieprasījums

pēc naftas, kas ir galvenais ienākumu avots vairākām Līča valstīm. Kaut arī lielākā daļa reģiona valstu jau bija uzsākušas dažādas diversifikācijas stratēģijas, pandēmija vēl vairāk uzsvēra šādu centienu nepieciešamību.

Cenšoties rast risinājumus ieņēmumiem, reģionā tiek paātrināti ekonomikas diversifikācijas plāni, un virkne valstu tagad ir tieši atkarīgas no citām nozarēm. Alternatīvas tiek meklētas arī reģionam netradicionālos kanālos – 2020. gada aprīlī Libānas parlaments legalizēja kaņepju audzēšanu medicīniskām vajadzībām. Konkrētās izejvielas medicīnas eksportpreces palīdzēs sildīt Libānas ekonomiku, kas jau ilgstoši cīnās ar virkni izaicinājumu.² 2020. gada maijā arī Izraēla apstiprināja medicīnisko kaņepju eksportu. “Tas ir nozīmīgs solis eksportētājiem un Izraēlas rūpniecībai, kas ļaus gan paplašināt eksporta iespējas, gan palielināt nodarbinātību [...] šajā jomā,” norādījis Izraēlas ekonomikas ministrs Eli Koens (*Eli Cohen*).³ Lai arī pandēmija paredz vietu improvizācijai un reģionam ļauj attīstīt netradicionālu domāšanas veidu, tās graujošā ietekme uz sociālekonomiskajiem procesiem paredzama vēl visu 2021. gadu.

Irānas un ASV attiecību saspīlējums

Spriedze starp abām pusēm saglabājās visu 2020. gadu. 2018. gada maijā, kad ASV prezidents Donalds Tramps izpildīja savu priekšvēlēšanu kampaņas solījumu atsaukt ASV no 2015. gada Visaptverošā rīcības plāna (JCPOA), kas ierobežoja Irānas urāna bagātināšanas programmu, Teherānas reakcija sākotnēji bija pacietīga. Vēlāk, kad Eiropas Savienības mēģinājumi saglabāt vienošanos neizdevās un pilnā jaudā tika piemērota ASV “maksimālā spiediena” politika, arī Irāna neatkarīgi no tā, ka ir ieinteresēta JCPOA plāna saglabāšanā, savu attieksmi mainīja.

ASV un Irānas 2020. gada attiecību toni lielā mērā noteica 2020. gada 3. janvāra notikumi, kad ASV raķešu triecienā Bagdādes lidostā nogalināja Irānas ģenerāli Kasemu Soleimani (*Qasem Soleimani*), kurš bija viens no ietekmīgākajiem cilvēkiem Irānā. Uzbrukumā tika nogalināts arī Irākas militārā grupējuma “*Hashed al Shaabi*” vadītāja vietnieks Abu Mahdi al Muhandisu (*Abu Mahdi al-Muhandis*).⁴ Drīz pēc tam pastāvošā saspīlējuma dēļ Irāna kļūdaini notrieca Ukrainas pasažieru lidmašīnu, kā arī mērķtiecīgi uzbruka vairākām ASV bāzēm Irākā, ievainojot desmitiem ASV un Irākas personāla locekļu.

Saspīlējumam fonu veidoja arī Irānas iekšpolitiskās aktivitātes un valdošā neskaidriība par JCPOA dzīvotspēju un Irānas nodomiem attiecībā uz to. 2020. gada 22. aprīlī Irāna palaida orbitā savu pirmo militāro pavadoni, izraisot bažas ASV par Irānas tālstatikmes raķešu spējām.⁵ Paralēli jaunām cerībām, kas nāca līdz ar ASV prezidenta vēlēšanām, 2020. gada 27. novembrī notika arī Irānas kodolfiziķa Mohsena Fakhrizādē (*Mohsen Fakhrizadeh*) slepkavība. Lai arī par galveno vaininieku uzbrukumā tiek

dēvēta Izraēla, ir skaidrs, ka uzbrukums nevarētu notikt bez D. Trampa ziņas. Un jau atkal gada nogalē Irānai ir jāapbruņojas ar pacietību, jo līdz ar jaunievēlētā ASV prezidenta Džo Baidena ienākšanu Baltajā namā abu pušu attiecībās varētu iestāties neliels, tomēr atsalums.

Izraēlas un arābu miera process

Izraēlas attiecību normalizēšanās ar Līča arābu valstīm 2020. gadā noteica jaunu kārtību visā Tuvo Austrumu un Ziemeļāfrikas (MENA) reģionā. Attiecību normalizēšanās starp Izraēlu un Apvienotajiem Arābu Emirātiem (AAE), Bahreinu, Sudānu un Maroku 2020. gada otrajā pusē iezīmē jaunas reģionālās kārtības sākumu. Sadarbība gan drošības, gan ekonomikas jautājumos starp Izraēlu un arābu valstīm, kuras to oficiāli neatzina gadiem ilgi, nostiprinās. 2020. gada paziņojumi oficiāli apstiprina jauna laikmeta sākumu, kur ekonomiskais, drošības un ģeostratēģiskais pragmatisms reģionā pārspēj ideoloģiskos apsvērumus.

Līdz ar jaunajiem pavērsieniem Izraēla un arābu valstis iegūs iespēju manevrēt atklātāk un efektīvāk, reaģējot uz kopīgajiem reģionālajiem draudiem, piemēram, Irānu un arvien uzstājīgāko Turciju. Normalizācijas tendencei ir novērojamas arī blakusparādības, tā, piemēram, ASV ir atzinusi Marokas pretenzijas uz suverenitāti Rietumsahārā.⁶ Paredzams, ka normalizācijas procesi turpinās radīt labvēlīgāku vidi ekonomikas attīstībai, tādējādi veicinot arī savstarpējās tirdzniecības attīstību.

Eiropas Savienība reģionā

Reģiona valstu sāncensība un reģionālie konflikti rada reālus draudus ne tikai tās tuvākajām kaimiņvalstīm, bet arī globālajiem dalībniekiem, tostarp, Eiropas Savienībai (ES). Lai gan reģions ģeogrāfiski atrodas salīdzinoši tālu no ES ārējām robežām, nestabilitāte Arābijas pussalā var nopietni ietekmēt Eiropas intereses un ārējās drošības politiku. ES politika attiecībā uz MENA valstīm jau tradicionāli cenšas veicināt politiskās un ekonomiskās reformas katrā valstī atsevišķi, ievērojot tās īpatnības un reģionālo sadarbību starp pašām reģiona valstīm un ar ES. ES politikai arī 2020. gadā attiecībā uz MENA reģionu ir divi galvenie mērķi: 1) veicināt politiskās un ekonomiskās reformas caur Eiropas kaimiņattiecību politiku. Savukārt caur “Savienība Vidusjūrai” programmu 2) veicināt reģionālo sadarbību starp pašām reģiona valstīm un ES.⁷ Papildus tam ES katru gadu investē dažādās humānās palīdzības programmās. 2020. gada sākumā Eiropas Komisija pieņēma humānās palīdzības budžetu 900 miljonu eiro apmērā. Budžets paredzēja palīdzību aptuveni 80 valstīm

visā pasaulē, tostarp ieilgušajiem konfliktiem Tuvajos Austrumos. 345 miljoni eiro tika novirzīti Sīrijai, kā arī smagajai situācijai Jemenā.⁸ Līdz ar COVID-19 plašo izplatību 2020. gadā ES piešķīra papildu 70 miljonus eiro palīdzības palielināšanai Jemenā.⁹

Papildus tam ES visu 2020. gadu Kopējās drošības un aizsardzības politikas ietvaros regulāri organizē arī civilās un militārās misijas atsevišķos pasaules reģionos. Uz 2020. gada 15. decembri plašākā Tuvo Austrumu reģionā norisinās divas misijas – NATO operācija Irākā, kurā uz šo laiku atradās 34 militārpersonas, un NATO operācija Afganistānā, kurā atradās 14 militārpersonas no Latvijas.¹⁰

LATVIJA TUVAJOS AUSTRUMOS, 2020

2020. gads iezīmēja, iespējams, līdz šim vispraktiskāko sasniegumu Latvijas un Līča reģiona attiecību vēsturē, tika parakstīts Latvijas dalības “Expo 2020 Dubai” paviljona īres līgums.¹¹ Starptautiskā izstāde “Expo 2020 Dubai” Dubaijā, Apvienotajos Arābu Emirātos (AAE), sākotnēji tika plānota 2020. gada oktobrī, tomēr līdz ar COVID-19 pandēmijas plašo izplatību izstādes norise pārcelta uz 2021. gadu, kas plānota no šī gada 1. oktobra līdz 2022. gada 31. martam.¹² “Expo 2020 Dubai” būs nozīmīga loma, ne vien kļūstot par vēsturiski visādā ziņā iespaidīgāko pasākumu Tuvo Austrumu un Āfrikas reģionā, bet arī, kā norāda Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija, tā kalpos par nozīmīgu atspēriena punktu starptautiskajai ekonomikai kopumā un dalībvalstīm individuāli ekonomiskās atveseļošanās kontekstā.¹³

Ministru kabinets (MK) Latvijas dalību starptautiskajā izstādē konceptuāli atbalstīja jau 2017. gada decembrī, un 2019. gada oktobrī MK izstādes organizēšanu uzticēja Latvijas Investīciju un attīstības aģentūrai (LIAA). Latvijas dalības izstādē mērķis ir veicināt Latvijas atpazīstamību gan Tuvo Austrumu reģionā, gan arī pasaules mērogā, tādējādi veicinot uzņēmumu konkurētspēju un eksportspēju, kā arī ārvalstu investīciju piesaisti.¹⁴ Sākotnēji Latvijas dalībai “Expo 2020 Dubai” valdība bija lēmusi no valsts budžeta atvēlēt 4,4 miljonus eiro. Tomēr vēlāk, laužot līgumu ar Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameru (LTRK), Latvijas izmaksas dalībai izstādē noslīdēja līdz 1,4 miljoniem eiro.¹⁵

Latvijas uzņēmēju interešu lokā interese par Līča reģiona valstu tirgiem un to sniegtajām iespējām pastāv. Līdz ar to ekonomisko attiecību attīstība ar AAE tiek vērtēta pozitīvi, un Ārlietu ministrijā AAE tiek definēts kā viens no nozīmīgākajiem ekonomiskās sadarbības partneriem reģionā.¹⁶ Lēniem soļiem, tomēr ir vērojams

progress arī Latvijas–AAE Apvienotās ekonomiskās komitejas kontekstā. Pirmā sēde kopš 2016. gadā parakstītā Latvijas un AAE valdības ekonomiskās sadarbības līguma norisinājās 2019. gada decembrī, galvenokārt apspriežot jautājumus, kas saistīti ar sadarbību jau iepriekš pieminētajā “Expo 2020 Dubai”. Nākamā sēde plānota 2021. gadā.¹⁷

Līdzīgi sarunas norit arī ar Saūda Arābiju un citām reģiona valstīm, ieskaitot arī valstis Ziemeļāfrikā, tostarp Ēģipti. Kā zināms, Latviju 2020. gada augustā apmeklēja Saūda Arābijas ārlietu ministrs princis Faisāls bin Farhan Al Sauds (*Faisal bin Farhan Al Saud*). Abas puses tikšanās laikā apsprieda divpusējās attiecības, tostarp arī ekonomiskās sadarbības paplašināšanas iespējas. Pozitīvi vērtējams tas, ka ārlietu ministrs E. Rinkēvičs tikšanās laikā adresēja arī cilvēktiesību jautājumus, aicinot Saūda Arābiju turpināt pievērst uzmanību situācijas uzlabošanai un “uzsākt strukturētu dialogu ar Eiropas Savienību šajā jomā.”¹⁸

ARVIEN DINAMISKĀKS, 2021!

Līdzīgi kā visi iepriekšējie gadi, arī 2021. gads Tuvo Austrumu reģionā solās būt gana dinamisks un izaicinājumiem bagāts. Ir skaidrs, ka primāri visu 2021. gadu turpināsies COVID-19 radītie izaicinājumi, kas saistīti ar ekonomiku atjaunošanu reģionā pēc COVID-19. Tāpat turpināsies darbs pie stabilizācijas procesiem starp Izraēlu un reģiona arābu valstīm, kā arī aktualitāti nezaudēs Irānas loma reģionā un starptautiski, kā arī jaunās ASV–Irānas attiecības.

Sekundāri plašākā Tuvo Austrumu reģionā paredzams, ka turpināsies arī Krievijas, Turcijas un Ķīnas ietekme reģiona dinamikā, tostarp konfliktos Lībijā un Sirijā. Vērojams, ka četru valstu bloķētā Katara virzās uz miermīlīgu situācijas atrisinājumu, pēc tam kad Liča arābu valstu sadarbības padomes samitā 2021. gada 5. janvārī Saūda Arābija un tās trīs arābu sabiedrotie vienojās pilnībā atjaunot saites ar Kataru.¹⁹ Turpretī Saūda Arābijas un Turcijas ģeopolitiskās ambīcijas saduras. Paralēli primāriem un sekundāriem vektoriem uzmanības centrā būtu jābūt jautājumam, kā risināt jau desmitgadē iegājušo, pasaulē smagāko humanitāro krīzi Jemenā.

ASV jaunās administrācijas pieeja

Latvijas iespējas un politikas attīstību reģionā ļoti lielā mērā nosaka mūsu ciešāko sadarbības partneru politika un prioritātes. Līdz ar to, pirms pievērsties Latvijas 2021. gada politikai Tuvajos Austrumos, jāieziņē svarīgākie ASV jaunās administrācijas ārpolitikas reģionālie pieturpunkti.

“Ārpolitika sākas mājās, un, ja ASV nevar palīdzēt pati sev, tā nevarēs palīdzēt arī citiem.”²⁰ Ar šādām pārdomām ekspertu lokā tiek sagaidīta jaunā ASV administrācija. Lai arī Amerikas sabiedrības interese Tuvo Austrumu jautājumos ir zema un šajās vēlēšanās popularitāti neguva, galvenās atšķirības no D. Trampa Tuvo Austrumu politikas noteikti vispirms būs saistītas ar Irānu. Ir skaidrs, ka jaunās administrācijas interesēs ir JCPOA plāna pilnveidošana un atjaunošana. ASV pieeja kodolvienošānās jautājumos noteikti būs uz atjaunošanu vērsta kombinācijā ar vieglu diplomātisku spiedienu, aktualizējot tādus jautājumus kā Irānas raķešu programma un Teherānas loma reģionā.²¹ Paredzams, ka šo jautājumu risināšana nebūs vienkārša, daudz ir atkarīgs no Irānas atbildēm, kā arī Irānas prezidenta vēlēšanu rezultātiem 2021. gada jūnijā. Līdz ar to, lai cerības saglābt JCPOA nezustu pavisam, ir svarīgi iezīmēt potenciālo plāna atgūšanas scenāriju, formulu, kurai visas iesaistītās puses būtu gatavas piekrist, līdz 2021. gada jūnijam. Gan ASV, gan arī ES dalībvalstīm tas var izrādīties pietiekami sarežģīts diplomātisks izaicinājums, kurā, izvirzot savas intereses, vienprātībai būtu jābūt gan ES iekšienē, gan starp JCPOA līguma valstīm.

Ņemot vērā Dž. Baidena centienus glābt Visaptverošo rīcības plānu, ASV attiecībās ar Izraēlu paredzami sarežģījumi. Benjamins Netanjahu, Izraēlas premjerministrs, ir zināms kā viens no vadošajiem D. Trampa atbalstītājiem. Ņemot vērā, ka Baraka Obamas prezidentūras laikā Netanjahu bija viens no atklātākajiem administrācijas pretiniekiem, sadarbībā ar jauno administrāciju noskaņojums veidosies saspīlēts, nemaz neskatoties uz to, ka Trampa neievēlēšana uz otro termiņu neapšaubāmi grauj Netanjahu pozīcijas Izraēlā un var ietekmēt arī viņa politisko nākotni, pie kuras pēdējos gados ir nācies strādāt īpaši smagi.

Līdzīga situācija sagaidāma arī attiecībās ar Saūda Arābiju. Jaunās administrācijas politikas pieejā paredzama stingrāka nostāja attiecībā uz karalisti. Papildus citiem jautājumiem Dž. Baidena vērtējumā nozīmīgu lomu attiecību veidošanā ieņem gan karalistes cilvēktiesību pārkāpumi, tostarp žurnālistu slepkavības un sieviešu tiesību jautājumi, gan arī mūsdienās smagākās humānās katastrofas radīšana un uzturēšana – karš Jemenā.²² Lai arī ASV un Saūda Arābijas aliance gadu desmitiem ir veidojusi reģionālo dienaskārtību, ASV jaunās administrācijas pieeja pastāvošo kārtību solās ne-tolarēt. Pasaule mainās, un šobrīd tā vien šķiet, ka Saūda Arābijai ASV ir vajadzīgāka daudz vairāk nekā ASV Saūda Arābijai. Lai arī Saūda Arābija ir pasaulē otrā lielākā jēlnaftas

ražotāja, ASV kļūstot enerģētiski neatkarīgākai, tās naftas imports no Līča pēdējās desmitgades laikā ir samazinājies par gandrīz 65 %, ²³ līdz ar to arī atkarība un intereses reģionā strauji mainās.

Mērķtiecīgas sankcijas joprojām būs kritisks instruments, cenšoties izdarīt spiedienu uz kara noziedzniekiem, korumpētiem režīma ierēdņiem un ekspluatējošiem uzņēmumiem un organizācijām. Līdz ar to liela loma Dž. Baidena administrācijas attiecībās ar valstīm Tuvajos Austrumos būs ASV Valsts sekretāra, Aizsardzības sekretāra, kā arī ārpolitiski arvien nozīmīgākā amata – Valsts kases sekretāra – personības, kuru pārziņā lielā mērā ir sankciju politikas piemērošana, kas arvien vairāk, īpaši pēdējos četros gados, kļuvusi par ASV ārpolitikas instrumentu.

Lai arī jaunās administrācijas ārpolitiskais vektors solās vairāk būt tendēts globālistikā pieejā, risinot plašāka mēroga jautājumus, tādus kā klimata un demokrātijas spēcīnāšana, ²⁴ netiek izslēgts, ka tiks meklēti risinājumi un sniegts atbalsts arī Sīrijas pilsoniskās sabiedrības un demokrātijas atbalstītāju ideju atbalstam. Tāpat arī sekundāri ASV attiecību attīstība ar Turciju un Krieviju diktēs tālākos administrācijas soļus Lībijā. Reģiona valstu attieksme pret cilvēktiesību jautājumiem, karu Jemenā, Lībijas un Sīrijas nākotni, Līča reģiona saites ar Ķīnu noteiks ASV administrācijas iesaisti reģionā, arvien mazāku uzsveru liekot uz militārās varas izmantošanu ārpolitikā. ASV politikas veidotāju padomnieki arvien vairāk uzsver nepieciešamību pēc pilsonisko sabiedrības organizāciju sadarbības grupu veidošanas Tuvajos Austrumos – arodbiedrības, vides aizstāvju un cilvēktiesību organizācijas. ²⁵

2021 – LAIKS, LAI IEZĪMĒTU SKAIDRU ĀRPOLITISKO STRATĒGIJU

Balstoties “Ārlietu ministra ikgadējā ziņojumā par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos 2019. gadā” skaidra plāna nebija, līdz ar to ir sarežģīti nostiprināt arī konkrētus atskaites punktus, kas kalpotu par sākumu 2021. gada pieejai. Lai vai kā, apzinoties reģiona dinamiku, Latvijas 2021. gada pieeju reģionam varētu tradicionāli iedalīt divās daļās – ekonomiski un politiski.

No ekonomiskā viedokļa raugoties, 2021. gads ir nozīmīgs plašāku ekonomisko saišu spēcīnāšanai tieši caur dalību “Expo 2020 Dubai,” īpašu uzsvāru liekot uz progresīvo tehnoloģiju uzņēmumiem. Savu iespēju un konkurētspējas apzināšanās progresīvo tehnoloģiju un digitālās ekonomikas jomā ir vitāli nozīmīga gan, lai sekmīgi startētu gaidāmajā izstādē, gan arī, lai kalpotu par lielisku pamatu savu absolūto priekšrocību

prezentēšanā gaidāmajā Latvijas–AAE Apvienotās ekonomiskās komitejas sēdē, kas plānota šī gada ietvaros.

Straujā tehnoloģiskā un mākslīgā intelekta (MI) attīstība varētu sniegt daudzus risinājumus reģionālajiem jautājumiem un Latvijas sadarbības iespējām ar ilgtermiņa ieguldījumu reģiona labklājībā. Digitālā ekonomika ir nākotnes perspektīva. MI kļūst par lielu “spēles mainītāju” pasaules ekonomikā. Pēc ceturtās rūpniecības revolūcijas Tuvo Austrumu valdības un uzņēmumi visā pasaulē sāk apzināties pāreju uz MI un progresīvām tehnoloģijām. MI ieviešanas potenciāls dažādās nozarēs ir atšķirīgs. Starptautiskās datu korporācijas²⁶ veiktie pētījumi atklāj, ka vislielākais potenciāls ir tieši finanšu sektoram, kurā 2021. gadā reģions plāno investēt 25 % no visiem MI ieguldījumiem, prognozēs tas iezīmē aptuveni 28,3 miljonus ASV dolāru. Finanšu sektoram seko sabiedriskie pakalpojumi, tostarp izglītība, veselības aprūpe, un ražošanas nozares. Vadošās reģiona valstis šajā jomā ir AAE, Saūda Arābija, GCC4 – Bahreina, Kuveita, Omāna un Katara, kā arī Ēģipte.²⁷

Ar progresīvo tehnoloģiju uzņēmumu attīstību mēs ne tikai palielinām sava darba efektivitāti un ieņēmumus, samazinām darba izmaksas un veicinām konkurētspēju, bet arī pielāgojamies 21. gadsimta tehnoloģijām, darba specifikai un laikmetam raksturīgiem trendiem. Ar konkrētā sektora attīstību var tikt paaugstināta dzeramā ūdens kvalitāte, kā arī var cīnīties pret sausumu un badu ne tikai reģiona konflikta zonās, bet visā pasaulē. Savukārt zaļās enerģijas tehnoloģija varētu radīt jaunu enerģētikas revolūciju. Galu galā globālās tendences nosaka ģeopolitikas virzienu visā pasaulē, tostarp arī Latvijā un Tuvajos Austrumos.

Lai arī Ārlietu ministrijas loma ekonomisko attiecību spēcīnāšanā ir pakārtota, un ministrija galvenokārt veic koordinācijas funkcijas starp Ekonomikas ministriju, LIAA un mūsu vēstniecībām reģionā, ņemot vērā sektora straujo attīstību, ieņemtais kurss attiecībā uz informācijas un komunikācijas tehnoloģiju sadarbību būtu jāturpina ar akūtu nepieciešamību to paplašināt. Latvijas uzņēmēju iesaiste kopīgos projektos kalpotu gan Latvijas un reģiona ekonomisko saišu spēcīnāšanā, gan arī Latvijai sniegtu iespējas praktiski iesaistīties reģionālo konfliktu seku mazināšanā. Attīstot savus progresīvo tehnoloģiju uzņēmumus un to iesaisti starptautiskos projektos, mēs spēcīnātu arī savu iekšlietu, aizsardzības un medicīnas nozares potenciālu.

No politiskā viedokļa raugoties, 2021. gads būtu jāizmanto skaidras un institucionāli koordinētas ārpolitiskās stratēģijas izveidei plašākam Tuvo Austrumu reģionam, tostarp arī Liča valstīm. Latvijas lēmumu pieņēmējiem būtu jāizvērtē, kādas pieejas paver iespējas un par kādu cenu. Ja “Tuvo Austrumu miera procesa risinājumā līdzšinējie gadu desmitiem ilgušie centieni nav vainagojušies ar vērā ņemamu progresu”,²⁸ tad būtu vērts aizdomāties arī par pašiem sava Tuvo Austrumu ārpolitiskā

kursa politikas maiņu, jeb mūsu gadījumā – izstrādi. Ziņojums norāda uz nepieciešamību “panākt stabilitāti un radīt apstākļus funkcionējošas valsts varas atjaunošanai Lībijā un Jemenā, kā arī turpināt stabilizācijas procesu Afganistānā”, tomēr 2020. gadā Latvijas politikas attīstība šajā virzienā ir bijusi vāja. 2021. gads nerada nekādus ierobežojumus konkrētas pozīcijas ieņemšanā, atklātas nostājas paušanā un reģionālo sabiedroto pārkāpumu publiskā nosodišanā.

Ļoti cerams, ka līdz ar administrācijas maiņu ASV un Dž. Baidena vairāk vienotās vērtībās balstīto ārpolitiku arī mēs Latvijā varēsim pārliecināti sekot saviem cilvēktiesību lozungiem, kā arī starptautiskās likumdošanas un cilvēktiesību ticībai. Ņemot vērā, ka reģions nav mūsu ciešākie sadarbības partneri, līdz ar 2021. gadu mums ir brīva izvēle, ar ko un uz kādiem nosacījumiem vēlamies sadarboties atbilstoši savai ticībai un mazāk pragmatiskiem ieguvumiem. Latvijas politika attiecībā un tuvākajiem sadarbības partneriem, kas garantē mūsu mieru un drošību, ir skaidra un neapšaubāma gan ES, gan NATO, tomēr katru gadu paliek nemainīga neskaidrība, kāpēc mūsu pieeja Tuvo Austrumu sabiedrotajiem ir tik ļoti pasīva.

Reģionā dzīvo ļoti motivēta, arvien laicīgāka un labāk izglītota jauniešu paaudze. Jaunās tehnoloģijas un internets ir veicinājis jauniešu intereses vietējā un starptautiskajā politikā, radot paaudzi, kas alkst pēc politiskām reformām. Reģiona ekonomikā dažādojoties, jaunatne varētu kļūt par visvērtīgāko reģiona resursu. Jaunas iespējas, brīvības un kvalitatīva izglītība reģionā varētu radīt ekonomikas uzplaukumu. 2020. gads reģionā iezīmēja arī jaunu vēsmu lidojumu augstākās politikas līmenī. Trīs arābu valstu līderu nāve Omānā, Bahreinā un Kuveitā, ir izraisījusi varas paaudžu maiņu, kas piešķir impulsu reģiona politiskās, ekonomiskās un sociālās dinamikas izmaiņām. Omānā un Bahreinā pie varas ir nākusi jauna paaudze. Janvārī, pēc tam kad mira arābu pasaules visilgāk valdošais monarhs sultāns Kābūss bin Saīds (*Qaboos Bin Said*), sultāns Haitams bin Tariks al Saīds (*Haitham bin Tariq Al Said*) kāpa tronī Omānā. Sultāns Haitams sola ieviest jaunu pārvaldības stilu, kas balstīts uz ciešākām diskusijām ar pārējiem reģiona valdniekiem, lai radītu atbalstu ekonomikas diversifikācijas centieniem un citām reformām.²⁹ Kronprinča Salmana bin Hamada bin Halifas (*Salmana bin Hamada bin Halifa*) iecelšana premjerministra amatā Bahreinā arī liecina par jaunākas, reformistiskākas paaudzes pilnvarošanu. Paredzams, ka viņš centīsies ieviest pārredzamāku pārvaldību un pārtraukt sava priekšgājēja stingro reputāciju.³⁰ Paredzams, ka, saglabājot ieņemto kursu, reģiona dinamika pamazām varētu mainīties.

Līdz ar to jāapzinās, ka Latvijas un Eiropas Savienības lielākā diplomātiskā vērtība ir neitralitāte, kas ir nozīmīgs instruments, lai aicinātu galvenos reģionālo konflikta dalībniekus iesaistīties konstruktīvā sarunu procesā. Ja Latvija kopā ar ES sabiedrotajiem apvienotu savu reģionālo stāvokli ar nākotnes sadarbības perspektīvām – tirdzniecībā,

investīcijās un finanšu palīdzībā pēckara reģionam, tas varētu novest pie mazliet sarežģītāka progresa konfliktu attīstībā. Ir skaidrs, ka šāda iniciatīva nebūtu iespējama bez iepriekšējām sarunām ar reģiona lielvarām – Saūda Arābijas un Irānas vadību. Tomēr Latvijai kā ES dalībvalstij ir iespēja šos jautājumus diskutēt ES līmenī, tādējādi aicinot ES sabiedrotos aktīvi pievērsties reģionālo krīžu risināšanā.

SECINĀJUMI UZ REKOMENDĀCIJAS

2020. gadā Latvijas pieeja Tuvo Austrumu reģionam ir bijusi vairāk skaidrojoša un ar piesliešanās pazīmēm transatlantiskās telpas sabiedrotajiem. Ir skaidrs, ka Latvijas iespējas ietekmēt reģiona dinamiku ir stipri ierobežotas un mūsu intereses reģionā nav ārpolitiski prioritāro jomu sarakstā. Spēcīgākais sadarbības vektors šobrīd ir vērsts vienas reģionālas alianses – Saūda Arābijas un AAE ietvaros.

Pozitīvi vērtējams lēmums par Latvijas dalību “Expo 2020 Dubai,” kas paredzēts 2021. gada otrajā pusē un ilgs līdz 2022. gada martam. Dalība izstādē 2021. gadā Latvijai ļaus nodibināt kontaktus ar plašāku biznesa loku, iekļaujot arī citas reģiona valstis, kas mums ļautu diversificēt ekonomisko sadarbību ārpus vienas, reģionālas alianses. Sadarbība ar plašāku reģiona valstu loku ļautu mums pozicionēties neitrālāk, tādējādi kopā ar ES sabiedrotajiem aicinot reģiona partnerus un reģionālo konfliktu dalībniekus iesaistīties konstruktīvā sarunu procesā, kas tendēti uz humāno katastrofu risinājumiem reģionā, kā arī pietuvināties JCPOA plāna pilnveidei un atjaunošanai.

Paredzams, ka 2021. gadā politiskā līmenī Latvijas pieeja reģionam saglabāsies mērena un piekļausies jaunās ASV administrācijas reģiona politikas tendencēm, spēcīgāk pievērsties cilvēktiesību un demokrātijas jautājumiem, klimata pārmaiņu aktualitātēm, likuma varai un vienotās vērtībās balstītai sadarbībai. Līdz ar to 2021. gads ir piemērots arī savu pozīciju reģionā nostiprināšanai.

Latvijai jāieņem skaidra pozīcija, jāizstrādā un jāpublisko skaidrs un institucionāli koordinēts ārpolitiskās stratēģijas plāns, Ekonomikas un Ārlietu ministrijām jābūt savstarpēji koordinētām un vienotām. Ir nozīmīgi piedalīties un uzturēt uz noteikumiem un kopīgām vērtībām balstītu ne vien politisko, bet arī starptautiskās tirdzniecības vidi. 2021. gada ietvaros svarīgi būtu progresu attīstīt divos virzienos: 1) diferencēt ekonomiskās sadarbības partneru loku, uzsvāru liekot uz progresīvo tehnoloģiju nozaru attīstību. Attīstot savus progresīvo tehnoloģiju uzņēmumus un to iesaisti starptautiskos projektos, mēs spēcinātu arī savu iekšlietu, aizsardzības un

medicīnas nozares potenciālu; 2) izstrādāt skaidru un institucionāli koordinētu ārpolitisko stratēģiju plašākam Tuvo Austrumu reģionam. Sadarbības dažādošana reģionā ir nozīmīgs jautājums, īpaši domājot par Latvijas kandidatūru ANO Drošības padomē 2025. gadā. Paralēli ES līmenī jāturpina iesaistīties un atbalstīt aktuālos sadarbības projektus un iniciatīvas. Svarīgi būtu iestāties par aktīvāku ES iesaisti reģionā, politiskā dialoga veicināšanā ar Irānu un citiem reģiona spēlētājiem.

ATSAUCES

- ¹ “Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos,” Ārlietu ministrija, 2019, <https://www.mfa.gov.lv/aktualitates/zinas/65188-arlietu-ministra-ikgadejais-zinojums-par-paveikto-un-iecereto-darbibu-valsts-arpolitika-un-eiropas-savienibas-jautajumos-2019-gada>
- ² “Lebanon legalizes cannabis farming for medicinal use,” Reuters, 04.2020, <https://www.reuters.com/article/us-lebanon-crisis-cannabis-idUSKCN2232YI>
- ³ “Israel approves export of medical marijuana,” *Middle East Eye*, 05.2020, <https://www.middleeasteye.net/news/israels-economy-ministry-approves-export-medical-marijuana>
- ⁴ Cherian, D., “Iran’s Gen. Soleimani killed in US airstrike at Baghdad airport: What is happening now,” *Gulf News*, 01.2020, <https://gulfnews.com/world/mena/irans-gen-soleimani-killed-in-us-airstrike-at-baghdad-airport-what-is-happening-now-1.1578020238439>
- ⁵ “Iran Launches Military Satellite,” *Arms Control Association*, 05.2020, <https://www.armscontrol.org/act/2020-05/news-briefs/iran-launches-military-satellite>
- ⁶ Trump, D., “Proclamation on Recognizing The Sovereignty Of The Kingdom Of Morocco Over The Western Sahara,” *White House*, 12.2020, <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/proclamation-recognizing-sovereignty-kingdom-morocco-western-sahara/>
- ⁷ Damen, M., Jongberg, K., “Eiropas kaimiņattiecību politika. ES faktu lapa,” Eiropas Parlaments, 12.2019, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/lv/sheet/170/eiropas-kaiminattiecibu-politika>
- ⁸ “EU humanitarian budget for 2020 to help people in over 80 countries,” Eiropas Komisija, 01.2020, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_67
- ⁹ “Coronavirus global response: EU Humanitarian Air Bridge and €70 million in additional aid for Yemen,” Eiropas Komisija, 07.2020, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Coronavirus_global_response__EU_Humanitarian_Air_Bridge_and__70_million_in_additional_aid_for_Yemen.pdf
- ¹⁰ “Latvijas dalība starptautiskajās misijās un operācijās,” Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 12.2020, <https://www.mfa.gov.lv/aktualitates/zinas/jaunakas-infografikas/61273-latvijas-daliba-starptautiskajas-misijas-un-operacijas-pedego-reizi-skatits-09.01.2021>
- ¹¹ Parakstīts Latvijas dalības “EXPO 2020” Dubai paviljona ires līgums,” Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra, 10.2020, <https://www.liaa.gov.lv/lv/jaunums/parakstits-latvijas-dalibas-expo-2020-dubai-paviljona-ires-ligums>
- ¹² “Expo 2020 Dubai UAE” oficiālā mājas lapa, <https://www.expo2020dubai.com/en>
- ¹³ “Parakstīts Latvijas dalības “EXPO 2020” Dubai paviljona ires līgums,” Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra, 10.2020, <https://www.liaa.gov.lv/lv/jaunums/parakstits-latvijas-dalibas-expo-2020-dubai-paviljona-ires-ligums>
- ¹⁴ Ibid.

- ¹⁵ "Parakstīts ligums par paviljona iri Latvijas dalībai izstādē "Expo 2020 Dubai"" Tvnet.lv, 10. 2020, <https://www.tvnet.lv/7087622/parakstits-ligums-par-paviljona-iri-latvijas-dalibai-izstade-expo-2020-dubai>
- ¹⁶ "Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos," Ārlietu ministrija, 2019, <https://www.mfa.gov.lv/aktualitates/zinas/65188-arlietu-ministra-ikgadejais-zinojums-par-paveikto-un-iecereto-darbibu-valsts-arpolitika-un-eiropas-savienibas-jautajumos-2019-gada>
- ¹⁷ "Paplašinās Latvijas sadarbību ar Apvienotajiem Arābu Emirātiem," Ekonomikas ministrija, 12.2019, <https://www.em.gov.lv/lv/jaunums/paplasinas-latvijas-sadarbibu-ar-apvienotajiem-arabu-emiratiem>
- ¹⁸ "Saūda Arābijas ārlietu ministrs pirmo reizi vizītē apmeklēja Latviju," Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 09.2020, <https://www.mfa.gov.lv/aktualitates/zinas/66411-sauda-arabijas-arlietu-ministrs-pirmo-reizi-vizite-apekle-latviju>
- ¹⁹ Ulrichsen, K.C., "Has the GCC crisis been resolved?" *Al Jazeera*, 01.2021, <https://www.aljazeera.com/opinions/2021/1/6/the-gcc-after-al-ula>
- ²⁰ Intervija ar Danielu S. Hamiltonu, Rīgas drošības forums 2020, III epizode, Latvijas Ārpolitikas institūts.
- ²¹ Jaunievēlētā ASV prezidenta Džo Baidena oficiālā mājas lapa, 01.2021, <https://joebiden.com/americanleadership/>
- ²² Jaunievēlētā ASV prezidenta Džo Baidena oficiālā mājas lapa, 01.2021, <https://joebiden.com/americanleadership/>
- ²³ "U.S. Imports from Persian Gulf Countries of Crude Oil and Petroleum Products," *U.S. Energy Information Administration*, 01.2020, <https://www.eia.gov/dnav/pet/hist/LeafHandler.ashx?n=PET&s=MTI-MUSPG1&f=M>
- ²⁴ Jaunievēlētā ASV prezidenta Džo Baidena oficiālā mājas lapa, 01.2021, <https://joebiden.com/americanleadership/>
- ²⁵ Ibid.
- ²⁶ *International Data Corporation.*, <https://www.idc.com/getdoc.jsp?containerId=prCEMA43173217>
- ²⁷ "US\$320 billion by 2030? The potential impact of Artificial Intelligence in the Middle East," *PwC Middle East*, 01.2021, <https://www.pwc.com/m1/en/publications/potential-impact-artificial-intelligence-middle-east.html#11>
- ²⁸ "Ārlietu ministra ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos," Ārlietu ministrija, 2019, <https://www.mfa.gov.lv/aktualitates/zinas/65188-arlietu-ministra-ikgadejais-zinojums-par-paveikto-un-iecereto-darbibu-valsts-arpolitika-un-eiropas-savienibas-jautajumos-2019-gada>
- ²⁹ Sievers, M.J., "Sultan Haitham makes a strong start by addressing economic challenges," *Atlantic Council.*, 06.2020, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/sultan-haitham-makes-a-strong-start-by-addressing-economic-challenges/>
- ³⁰ "Bahrain's new PM expected to focus on the economy," *Arabian Business/Global*, 11.2020, <https://www.arabianbusiness.com/politics-economics/454634-bahrain-new-pm-expected-to-focus-on-the-economy>

LATVIJAS TRANSATLANTISKUMS UN ĶĶTR EKONOMISKĀS KLĀTBŪTNES RISKI: DILEMMA, KURAS NAV

Una Aleksandra Bērziņa-Čerenkova

Rīgas Stradiņa universitātes ĶĶinas studiju centra vadītāja |
Latvijas Ārpolitikas institūta Āzijas programmas vadītāja

Šajā rakstā, pirmkārt, ņemot vērā ĶĶinas un ASV strīdu, tiek apskatīta ĶĶinas pieeja Baltijas reģionam, tostarp ekonomisko ieguvumu solījumi un tas, ka šis reģions kopumā un Latvija jo īpaši nepārprotami atrodas ASV pusē. Raksta mērķis ir atbildēt, vai ĶĶina Latvijas nostāju uzskata par pietiekami naidīgu, lai uzsāktu ekonomiskā spiediena vai “atsalšanas” (*icing out*) stratēģiju īstenošanu pret Latviju. Otrkārt, rakstā tiek aplūkota citu Ziemeļeiropas valstu pieredze. Analizējot ĶĶinas atbildes reakcijas – piespiedu ekonomisko pasākumu – izraisītājus, kā arī šīs reakcijas apmēru un ietekmi uz analizēto valstu ekonomiku, tiek noteikti riski Latvijai 2021. gadā. Noslēgumā autore iesaka Latvijas politikas veidotājiem neiekļaut ĶĶinas iespējamās negatīvās reakcijas risku kā faktoru, pieņemot lēmumus, kas saistīti ar jautājumiem, kuriem 2021. gadā būs tieša ar drošību saistīta ietekme uz NATO un Latvijas galveno drošības garantu – ASV. Šim ieteikumam ir divi iemesli. Pirmkārt, šobrīd dilemma starp Latvijas izteikto transatlantiskumu un ĶĶinas sniegtajām biznesa iespējām nav balstīta politiskajā realitātē. Otrkārt, ja šāda dilemma rastos nākotnē, drošības aspektiem, bez šaubām, arī turpmāk būtu jādod priekšroka pār ekonomiskajām iespējām.

LATVIJAS TRANSATLANTISKUMS ĶĶINAS ACĪS

Latvijas ārlietu ministrs Edgars Rinkēvičs Ārlietu ministra ikgadējā ziņojumā par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos 2019. gadā uzsvēra, ka: “Viens no Latvijas ārpolitikas uzdevumiem ir spēt īstenot savus mērķus dinamiskā un mainīgā starptautiskajā vidē. Vēsturiski veidojusies un pagājušā gadsimtā institucionāli nostiprinājusies starptautiskā kārtība piedzīvo

izmaiņas, ir vērojama jauna attīstība attiecību četrstūrī ASV – Ķīna – Eiropas Savienība – Krievija. [...] Latvijas uzdevums ir spēt precīzi novērtēt starptautisko stāvokli, izmaiņu radītos izaicinājumus un iespējas un atbilstoši secinājumiem veidot savu ārpolitiku”. Nudien, tā kā “Ķīna ir Eiropas partneris un sāncensis vienlaikus”,¹ tad Latvijas valdībai ir jāizvērtē, kuri lēmumi veicina iespējas un kuri – izaicinājumus, lai Latvija 2021. gadā spētu turpināt veiksmīgi manevrēt uz to ieskaujošās ģeopolitiskās realitātes naža asmens.

5G jautājums arī nākamajā gadā neapšaubāmi atradīsies nacionālās darbākārtības galvgali ne tikai Latvijā, bet arī citviet Eiropā. “Eiropas valstu apsvērumos, to valdībām diskutējot par to, vai atļaut *Huawei* būvēt 5G kritisko infrastruktūru, nozīmīgu vietu ieņem bailes no Ķīnas ekonomiskajām represijām,” raksta L. Pogetti (*L. Pogetti*) un M. Dž. Zengleins (*M. J. Zenglein*), “ekonomisko iespēju/represiju arguments joprojām neproporcionāli ietekmē to, kā valdības domā par Ķīnu, tostarp par jautājumiem, kas ir saistīti ar stratēģiskajiem aspektiem un nacionālo drošību.”²

Šāds naratīvs mēdz skanēt arī Latvijā: Ķīnai nepatīk kritika, tās gadījumā Ķīna atriebsies, izmantojot ekonomikas un tirdzniecības instrumentus, kā arī beigs izrādīt savu labvēlību jeb politisko gribu attiecībā uz procedūrām, lai nodrošinātu Latvijas produktu piekļuvi savam tirgum.

Ķīnas Tautas Republikas vēstniecība Ziemeļmaķedonijas Republikā 23. oktobrī publicēja “Vēstniecības pārstāvja paziņojumu par ASV valsts sekretāra vietnieka Kraha (*Keith J. Krach*) piezīmēm par 5G jautājumiem”,³ apliecinot to, ko daudzi jau bija zinājuši iepriekš, proti, ka Ķīna valstu solījumus atbalstīt ASV pozīciju 5G tīklu jautājumā uztver personiski, attiecīgi radot bailes, ka paziņojums ir arī signāls Skopjei.

Savukārt, kad Latvija ar ASV parakstīja līdzīgu kopīgo deklarāciju par 5G tīklu 2020. gada 27. februārī, ĶTR vēstniecība nereaģēja. Vai tas bija tāpēc, ka Ķīna nevēlas kritizēt Latviju vai izteikt komentārus par tās iekšējiem jautājumiem? Šāds iemesls ir mazticams, jo ĶTR vēstniecība Latvijā iepriekš ir paudusi striktu viedokli par citiem Latvijas iekšējiem jautājumiem, tostarp nākot klajā ar “Ķīnas Tautas Republikas vēstniecības Latvijā pārstāvja piezīmēm par Latvijas Republikas Satversmes aizsardzības biroja 2019. gada kārtējā (īkgadējā) ziņojumā ietverto ar Ķīnu saistīto saturu,”⁴ kurās Latvijas apsūdzības pret Ķīnu par kiberspiegošanu tika definētas kā “nepamatotas un bezatbildīgas”.⁵

Lielāka iespējamība ir pieņēmumam, ka vēstniecība nereaģēja uz kopīgo deklarāciju par 5G tīklu, jo būtu bezjēdzīgi apstrīdēt Latvijas vispāratzīto paļaušanos uz ASV. Ķīna saprot, ka nekāds tās spiediens nevarētu likt Latvijai atteikties no transatlantiskajām saitēm.

Šķiet, ka, pat ņemot vērā Ķīnas un ASV strīdus, Latvijas oficiālie un nepārprotami ASV atbalstošie žesti neizraisa tādu pašu Ķīnas diplomātisko institūciju reakciju kā līdzīgas darbības citur – tostarp Maķedonijā, Kiprā un tepat blakus – Polijā. Pirmkārt, uzstājīgas un spēcīgas reakcijas trūkumu no Ķīnas puses var skaidrot ar to, ka Ķīna labi pārzina ģeopolitisko situāciju Baltijā un it īpaši Latvijā. Tā ir pieņēmusi, ka Latvijas drošība ir pilnīgi atkarīga no ASV, tādēļ, ja ASV no Latvijas pieprasīs kādu saistību uzņemšanos, Latvija to nodrošinās. Otrkārt, pat ja pastāvētu iespēja piespiest Latviju atkāpties no saistībām ar ASV, Ķīna neko daudz neiegūtu. Latvija atšķirībā no Polijas nav izšķiroši svarīga Ķīnas interesēm reģionā – nedz stratēģiski, nedz simboliski.

CIK SĀPĪGS IR ĶĪNAS EKONOMISKAIS SPIEDIENS?

Tas, ka Ķīna mēdz izmantot ekonomiskos pasākumus, lai sodītu valstis, kas pauž Pekinas oficiālajai nostājai neatbilstošus viedokļus, ir plaši atzīta pārliecība. Tādi pasākumi kā “tirdzniecības ierobežošana, aicināšana uz plašiem boikotiem un tūrisma pārtraukšana”⁶ ir tikuši īstenoti Austrumāzijā un arī Eiropā. Slavenākais šīs politikas piemērs ietvēra sešus gadus ilgo daļējo Norvēģijas zivju eksporta boikotu, kas sekoja 2010. gada Nobela Miera prēmijas piešķiršanai Liu Sajobo (*Liu Xiaobo*)⁷ un beidzās tikai pēc kopējā paziņojuma, kurā Norvēģija atzina, ka “Norvēģijas un Ķīnas attiecības ir pasliktinājušās Nobela Miera prēmijas un ar balvu saistīto notikumu rezultātā”,⁸ kā arī pauda nedalītu cieņu “Ķīnas attīstības ceļam un sociālajai sistēmai”.⁹ Nesenākā pagātnē arī Zviedrija kļuva par ĶTR ekonomisko represiju mērķi, kas sekoja tās reakcijai pret Zviedrijas pilsoņa Gui Minhai (*Gui Minhai*) apcietināšanu Ķīnā, kā arī skandālam, kurā bija iesaistīti Ķīnas tūristi Stokholmā. Strauji pasliktinājušos attiecību dēļ Ķīna pat izplatīja brīdinājumu par Zviedriju kā ceļošanai nedrošu valsti.

Tādējādi, kā liecina citu Ziemeļeiropas valstu pieredze, temati, kas, visticamāk, varētu likt Ķīnai iekļaut Latviju savā melnajā sarakstā, ir cilvēktiesību problēmjautājumi, kas sakņojas Ķīnas tradicionāli sensitīvajās jomās – tostarp tie, kas tiek formulēti kā atbalsts Taivānai, Tibetai, Honkongai, Sjiņdzjanai u. c. Latvija šajos jautājumos parasti ir atbalstījusi ES pozīciju, un nav pamata uzskatīt, ka šī politika varētu mainīties 2021. gadā. Vienlaikus jāpiebilst, ka Ķīnā īstenoto politisko un cilvēktiesību kontekstā Latvija neatrodas ES pozīcijas galvgalī. Saskaņā ar klasifikācijas kategorijām, kas norādītas Eiropas Ķīnas domnīcu tīklojuma (*European Think tank Network on China*) 2018. gada ziņojumā par politiskajām vērtībām, proti: a) aktīva un skaļa, b) aktīva un diskrēta, c) pasīva un atbalstoša un d) pasīva un potenciāli pretdarbīga, Latvija ieņem atbalstošu, bet pasīvu nostāju.¹⁰

Pastāv arī uzskats, ka Ķīnas piespiedu ekonomiskie pasākumi ir simboliski un taktiski mērķēti, lai radītu satraukumu, kaut arī faktiski nenodara kaitējumu Ķīnas ekonomiskajām attiecībām ar attiecīgo valsti. Zviedrijas Ārpolitikas institūta izdotajā ziņojumā, analizējot Zviedrijas gadījumu, tika secināts, ka, kaut arī norisinājās kampaņa, lai “piespiedu Zviedrijas publiskās institūcijas un sabiedrisko domu izrādīt lielāku piekāpību Pekinas interesēm”,¹¹ tās rezultāti bija tikai “netieši draudi, personiski apvainojumi, [...] brīdinājumi par valsts apmeklēšanas radītajām briesmām”. Viens no ziņojuma autoriem Bjorns Jerdēns (*Bjorn Jerdén*) intervijā norāda: “[..] Ķīna, cik mums zināms, nav izdarījusi nekādu būtisku ekonomisko spiedienu uz Zviedriju. [...] Lielāka sadarbība ar Ķīnu uzņēmējdarbības jomā uzreiz nenozīmē, ka ir jāpieklusina sakāmais par politiskajiem principiem. Atcerēsimies, ka, tāpat kā Eiropas valstis augstu vērtē labas ekonomiskās attiecības ar Ķīnu, tāpat arī Ķīna augstu vērtē labas ekonomiskās attiecības ar Eiropas valstīm”.¹²

Tādējādi pats priekšstats par smagām ekonomiskajām sekām valstīm, kas neatrodas tiešajā Ķīnas ģeogrāfiskajā apkārtnē un izaicina Pekinu tās jūtīgajās jomās, tiek apstrīdēts. Atšķirībā no Austrumāzijas valstīm, tostarp Dienvidkorejas, kurām ir “asimetriska savstarpējā atkarība no Ķīnas” un kuras attiecīgi ir “ievainojamākas ekonomisko sankciju gadījumā un tāpēc gatavākas piekāpties politiskajos jautājumos”,¹³ Latvija atrodas salīdzinoši patstāvīgā pozīcijā. Šo piemēru neapšaubāmi var uzskatīt par brīdinājumu pret pārmērīgu paļaušanos uz Ķīnu ekonomikas jomā nākotnē. Vienlaikus šādas pārlietas paļaušanās uz Ķīnu faktiska rašanās Latvijas gadījumā ir mazticama pieticīgās sākotnējās bāzes, lēnās sadarbības un attāluma dēļ.

Protams, ir iespējams apgalvot, ka Ķīna varētu izmantot trīs Baltijas valstu savstarpējo konkurenci, jo tām nav nišas sniegto priekšrocību vienai pret otru – tās atrodas līdzvērtīgās pozīcijās cīņā par vietu solītajā Ķīnas–Eiropas tranzīta plūsmā. Tādējādi, ja Latvija ieņemtu stingru nostāju jautājumos, kurus Ķīna uzskata par sensitīviem, tad Ķīna pret Latviju varētu “atsalt” un attiecīgās iespējas piešķirt ne tik principiālajām vai klusākajām kaimiņvalstīm. Tomēr šajā kontekstā būtu arī jāatceras, ka: a) neraugoties uz cerēto, reāla plaša mēroga tranzīta sadarbība starp Ķīnu un Baltijas valstīm vēl nav sākusies, un maz ticams, ka tā piedzīvos krasu pieaugumu, jo Ķīna liek uzsvāru uz “duālās aprites ekonomikas” “iekšējās apgrozības” elementu, tā kā “vēlas samazināt starptautiskās tirdzniecības nozīmi savā ekonomikā un stiprināt savu iekšējo ekonomiku”;¹⁴ b) jebkāda reāla plaša mēroga tranzīta sadarbība starp Ķīnu un Baltijas valstīm tuvākajā nākotnē, visticamāk, netiks attīstīta COVID-19 dēļ, kā arī ES reakcijas uz strīdīgo vēlēšanu iznākumu Baltkrievijā dēļ, jo Baltkrievija ir galvenais elements, kas sasaista Baltijas dzelzceļu un ostu infrastruktūru ar Joslas un ceļa iniciatīvu; c) Baltijas valstīm ir ļoti līdzīga nostāja attiecībā uz to politiku pret Ķīnu, un neviena no tām nedarbojas kā Pekinas pozīcijas atbalstītāja reģionā –

to ilustrē polemika Honkongas jautājumā, paziņojumi, kuros kritizēta masveida uiguru minoritātes pārstāvju aizturēšana utt. Tāpēc būtu grūti iedomāties, ka reģionā varētu parādīties Pekinu atklāti atbalstošs nacionālais aktors, kura stratēģija būtu nodrošināt Ķīnas simpātijas ar ekonomiskā ieguvuma mērķi.

SECINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS

Ķīna nesagaida, ka Latvija, kuras drošība ir atkarīga no ASV, balansēs starp Ķīnu un Amerikas Savienotajām Valstīm. Turklāt Ķīnai nav ne spēju, ne ambīciju, lai par šo lomu līdzvērtīgi sacenstos ar ASV. Tāpēc, ja arī kādreiz piepildīsies cerības tirdzniecības, tranzīta un investīciju jomā, tad to piepildīšanu nekavēs Latvijas nepārprotamais atbalsts ASV nostājai.

Pat, ja Pekina mainītu savu politiku un asi reaģētu uz Latvijas transatlantiskuma izpausmēm, vai arī Latvija kļūtu par aktīvāko Pekinas kritizētāju tradicionālajos vai jaunatklātajos sensitīvajos jautājumos, Ziemeļeiropas valstu piemēri apliecina, ka Ķīnas īstenotie piespiedu ekonomiskie pasākumi ir lielākoties simboliski, turklāt Ķīna izvairās no tāda uzbrukuma, kas skartu visu ekonomisko attiecību spektru ar attiecīgo valsti, un drīzāk fokusējas uz retoriski svarīgajām nozarēm – piemēram, lašu eksportu Norvēģijas gadījumā un tūrismu Zviedrijas gadījumā. Ņemot vērā rakstā izklāstītos argumentus, Latvijas politikas veidotājiem 2021. gadā būtu ieteicams:

- 1) turpināt atbalstīt un sniegt ieguldījumu kopīgajā ES nostājā par cilvēktiesību jautājumiem,
- 2) saglabāt atvērtību ekonomiskās sadarbības iespējām ar ĶTR, nodrošinot, ka nevienā sektorā neveidojas pārmērīga atkarība, un, visnozīmīgāk:
- 3) neiekļaut Ķīnas iespējamās negatīvās reakcijas risku, pieņemot lēmumus jautājumos, kas tieši ietekmē NATO un Latvijas galvenā drošības garanta – ASV – intereses.

Pretēji tam, ko varētu domāt, pašlaik Latvija realitātē nesaskaras ar dilemmu starp savu izteikto transatlantiskumu un Ķīnas sniegtajām biznesa iespējām. Ja šāda dilemma rastos nākotnē, drošības aspektiem arī turpmāk būtu jādod priekšroka pār ekonomiskajām iespējām.

- ¹ “Latvijas Republikas ārlietu ministra Edgara Rinkēviča uzruna Saeimas ārpolitikas debatēs,” Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 23.01.2020, <https://www.mfa.gov.lv/aktualitates/zinas/65324-latvijas-republikas-arlietu-ministra-edgara-rinkevica-uzruna-saeimas-arpolitikas-debates-2020-gada-23-janvari>
- ² Pogetti, L., Zenglein, M.J., “*Exposure to China: A reality check*,” *Mecator Institute for China Studies, Berlin Policy Journal*, 06.03.2020, <https://merics.org/en/analysis/exposure-china-reality-check>
- ³ “*Embassy Spokesperson’s Statement on the US Undersecretary of State Krach’s Remarks on 5G issues*,” *Embassy of the People’s Republic of China in the Republic of North Macedonia*, 23.10. 2020, http://mk.china-embassy.org/eng/sgxw/t1826397.htm?fbclid=IwAR3qrz6ucen4XP0R6KtdAc1t2pbbJvw2r81daI9KQYIhlsvmYagNB2PRs_o [Via: Ana Krstinovska]
- ⁴ “*Remarks of a spokesperson of the Chinese embassy in Latvia on China-related content of the 2019 annual report of the constitutional protection bureau of Latvia*,” Ķīnas Tautas Republikas vēstniecības Latvijas Republikā oficiālais Facebook konts, 28.04.2020, <https://www.facebook.com/EmbassyofChinainLatvia/posts/143617550548393>
- ⁵ Ibid.
- ⁶ Harrell, P., Rosenberg, E., Saravalle, E., “*China’s Use of Coercive Economic Measures*,” *Center for North American Security*, 11.06.2018, <https://www.cnas.org/publications/reports/chinas-use-of-coercive-economic-measures>
- ⁷ Chan, S., “*Norway and China Restore Ties, 6 Years After Nobel Prize Dispute*,” *New York Times*, 19.12.2016, <https://www.nytimes.com/2016/12/19/world/europe/china-norway-nobel-liu-xiaobo.html>
- ⁸ “*Statement of the Government of the People’s Republic of China and the Government of the Kingdom of Norway on Normalization of Bilateral Relations*,” *The Government of Norway*, https://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/ud/vedlegg/statement_kina.pdf, 1. lpp.
- ⁹ “*Statement of the Government of the People’s Republic of China and the Government of the Kingdom of Norway on Normalization of Bilateral Relations*,” *The Government of Norway*, https://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/ud/vedlegg/statement_kina.pdf, 2. lpp.
- ¹⁰ “*Political values in Europe-China relations*,” *ETNC report*, Rühlig N.T. et.al., 12.2018, https://merics.org/sites/default/files/2020-04/190108_ETNC_report_2018_updated_2019.pdf, 13. lpp.
- ¹¹ Jerden, B., Bohman, V., “*China’s propaganda campaign in Sweden, 2018–2019*,” *The Swedish Institute Of International Affairs*, 2019, <https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/ui-publications/2019/ui-brief-no.-4-2019.pdf>, 1.–3. lpp.
- ¹² Elmer, K., “*Tensions between China and Sweden aren’t hurting trade, researchers say*,” *South China Morning Post*, 25.06.2019, <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3016040/tensions-between-china-and-sweden-arent-hurting-trade>
- ¹³ Wen-Ting Yang, F., “*Asymmetrical Interdependence and Sanction: China’s Economic Retaliation over South Korea’s THAAD Deployment*,” *Issues & Studies*, Vol. 55, No. 04, 1940008, 2019
- ¹⁴ “*Guide to China’s dual circulation economy*,” *CGTN*, 25.10.2020, <https://news.cgtn.com/news/2020-10-25/Guide-to-China-s-dual-circulation-economy-US8jtau4h2/index.html?fbclid=IwAR0aOyV8grBbxqLzKf43KVxH6JvBK3P62TJdGCufndpK-BeUKqto1o4EuxQ>

SADARBĪBA AR DIASPORU: POLITIKA UN PRAKSE PANDĒMIJAS APSTĀKĻOS

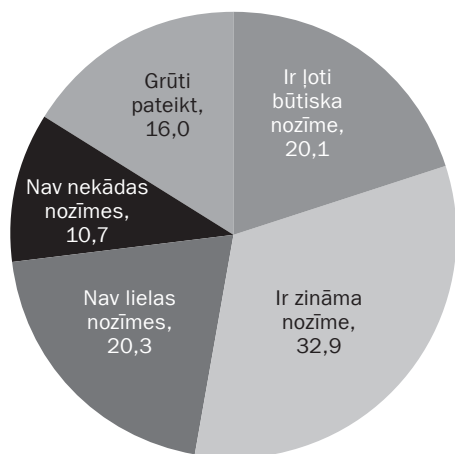
Inta Mieriņa

Latvijas Universitātes Diasporas un migrācijas pētījumu centra direktore

Latvijas nākotnes, demogrāfiskās ilgtspējas un ekonomikas konkurētspējas kontekstā diasporai mūsu valstī ir īpaša loma. Par to liecina gan norādes Latvijas Nacionālajā attīstības plānā 2021.–2027.gadam, gan arī “Latvija 2030” ilgtspējīgas attīstības stratēģijā. Neraugoties uz emigrācijas apjomu mazināšanos pēdējos gados, diasporas apjoms aug. Latvijas valstspiederīgo un bijušo valstspiederīgo skaits ārvalstīs 2020. g. sākumā bija aptuveni 300 tūkstoši. Pieskaitot arī Latvijas izcelsmes personas un to pēctečus ASV, Austrālijā, Kanādā un citviet, kam nav un nav bijusi Latvijas pilsonība, kopējais diasporas apjoms ir nozīmīgi lielāks.¹ Gadiem ejot, gan politikas veidotāju aprindās, gan sabiedrībā kopumā augusi izpratne par nepieciešamību veicināt Latvijas globālās kopienas saliedēšanos, kopības izjūtu un piederību nācijai. Šajā kontekstā Diasporas likuma pieņemšanai un Diasporas konsultatīvās padomes izveidei 2019. gadā bija ne vien praktiska, bet arī būtiska simboliska loma, ņemot vērā, ka līdz šim lielākā daļa diasporas uzskatīja, ka Latvijas valstij “tādi cilvēki kā viņi neinteresē”.² Gandrīz visi diasporas pārstāvji, kas par šo padomi ir informēti, tās izveidi uzskata par pozitīvu notikumu, jo tā tuvina diasporas sabiedrību Latvijas sabiedrībai (Mieriņa & Jansone, 2019). 2020. gads bija pirmais pilnais Diasporas konsultatīvās padomes darbības gads, kas, neraugoties uz COVID-19 ierobežojumiem, noritēja ļoti straujā un saspringtā darba ritmā, līdzdarbojoties pie Plāna darbam ar diasporu 2021.–2023. gadam.

Darbs lielākoties norisinājās attālinātā formātā, aktīvi iesaistot diasporas organizācijas, turklāt, problēmjautājumu un iespējamo risinājumu izvērtēšanā tika aktīvi izmantoti arī diasporas pētījumi un zinātnieku rekomendācijas. Plāns darbam ar diasporu 2021.–2023. gadam iezīmē jau ļoti konkrētus uzdevumus, atbildīgās institūcijas un finansējumu konkrētu mērķu sasniegšanai. Ļoti pozitīvi vērtējams tas, ka pat sarežģītajā situācijā, kas saistīta ar COVID-19 pandēmijas ietekmi uz ekonomiku, ir izdevies saglabāt pēdējos gados augušo uz diasporas vērstajām aktivitātēm pieejamo finansējumu.

Atrisināti vai risināšanas procesā ir vairāki no diasporai aktuāliem jautājumiem. Viens no būtiskākajiem – Saeimā ir pieņemts likumprojekts “Grozījumi Dzīvesvietas deklarēšanas likumā”, kas stāsies spēkā 2021. gada 1. jūlijā, un kas nosaka, ka diasporas locekļiem būs iespēja papildus dzīvesvietas adresei ārvalstī norādīt arī vienu adresi Latvijā. Tas risinās vairākus sasāpējušus jautājumus, tādus kā diasporas locekļu bērnu uzņemšanu vispārējās un profesionālās izglītības iestādēs pirms remigrācijas. Līdz šim diasporai un potenciālajiem remigrantiem viens no ārkārtīgi būtiskiem jautājumiem bija neskaidrības par nodokļiem un viņu veiktajām sociālajām iemaksām.³ Tādēļ vairāki piedāvātie risinājumi attiecas uz šo jomu. No 2020. gada 1. septembra likuma “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” papildinājumi paredz, ka, aprēķinot remigrējuša diasporas locekļa pabalstu, turpmāk tiks ņemti vērā šā diasporas locekļa attiecīgie ārvalsts kompetentās iestādes apliecinātie apdrošināšanas periodi ES, Šveices Konfederācijā vai EEZ dalībvalstī. Tāpat saskaņā ar 2019. gada 3. aprīļa Saeimā pieņemtajiem grozījumiem likumā “Par valsts sociālo apdrošināšanu”, tagad ikvienam diasporas loceklim ir nodrošināta iespēja brīvprātīgi pievienoties valsts sociālās apdrošināšanas sistēmai, lai saņemtu vecuma pensiju. Apstiprināti grozījumi Ministru kabineta 2018. gada 20. februāra noteikumos Nr. 95 “Noteikumi par valsts palīdzību dzīvojamās telpas iegādei vai būvniecībai”, būtiski pilnveidojot valsts palīdzības sniegšanu mājokļa iegādei ģimenēm ar bērniem un radot īpašus atbalsta mehānismus tieši daudz bērnu ģimenēm. Lai sekmētu Latvijas iedzīvotāju atgriešanos Latvijā, ir noņemta prasība aizņēmajam un viņa bērnam būt deklarētam Latvijā pirms pieteikšanās mājokļu garantijas programmā. Papildus, likumprojekts “Grozījumi likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”” (Nr.521/Lp13) saistībā ar pensijas neapliekamā minimuma nodrošināšanu remigrējušam diasporas loceklim apmērā, kādā tas noteikts attiecīgajā ārvalstī ir ticis iekļauts likumprojektā “Grozījumi likumā “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”” (699/Lp13) un Saeimā 2020.gada 5.novembrī tas ir ticis pieņemts 2. lasījumā. Visbeidzot, lai paplašinātu pieeju valsts sniegtajiem e-pakalpojumiem un e-paraksta lietošanai tiem Latvijas valsts piederīgajiem, kuri snieguši ziņas par savu dzīvesvietu ārvalstī, IeM ir izstrādāti Grozījumi “Personu apliecināšanu dokumentu likumā”, kas stāsies spēkā 2021.gada sākumā.

Vai reģionālo remigrācijas koordinātoru sniegtajiem pakalpojumiem ir kāda nozīme, lai veicinātu atgriešanos Latvijā? (%)

Arvien lielāka loma diasporas un remigrācijas politikā 2020. gadā bija pašvaldībām, galvenokārt pateicoties VARAM koordinētajai Reģionālo remigrācijas koordinātoru

darbībai, kuru gan diaspora, gan remigranti lielākoties vērtē kā noderīgu.⁴ Pašvaldību aktivitāti veicināja arī pieejamais atbalsts remigrācijas veicināšanas pasākumiem, pateicoties kuram vairākas pašvaldības izmantoja iespēju organizēt dažādas uz šo mērķi vērstas aktivitātes. Pašvaldību lielāka loma saiknes ar diasporu stiprināšanā un remigrācijas veicināšanā vērtējama pozitīvi arī tādēļ, ka tām diasporas pārstāvji uzticas ievērojami vairāk nekā Latvijas valdībai.⁵

Iepriekš minētais tomēr nenozīmē, ka visas problēmas nu ir atrisinātas. 2021. gadā sagaidāms, ka tiks meklēti risinājumi vēl citiem diasporai aktuāliem jautājumiem. Piemēram, turpinās darbs pie tā, lai ikvienam diasporas loceklim, veicot brīvprātīgās iemaksas, būtu iespēja saņemt veselības aprūpes pakalpojumus valsts obligātās veselības apdrošināšanas ietvaros, pie tā, lai vienkāršotu kārtību, kādā tiek pielīdzināta un atzīta diasporas locekļu ārvalstīs iegūtā izglītība, akadēmiskie grādi un profesionālā kvalifikācija, arī reglamentētajās profesijās, pie tā, lai dotu iespēju ikvienam diasporas loceklim, kurš ieguvis izglītību vai darba pieredzi ārvalstīs, efektīvi piedalīties Latvijas valsts un pašvaldību darbībā, kā arī pildīt valsts civildienestu; kā arī pie tā, lai remigrējušie diasporas locekļi varētu saņemt vairāk palīdzības dzīvojamo telpu (dzīvokļa) jautājumu risināšanā.

Latvijas diaspora, lai gan nereti vilusies Latvijas politiskajos un ekonomiskajos procesos, saglabā ciešu emocionālo saikni ar Latviju. Tai raksturīga vēra ņemama interese sadarboties ekonomikas, zinātnes, kultūras un citās jomās, kā arī palīdzēt saviem tuviniekiem un tautiešiem Latvijā.^{6,7} Kaut arī diaspora lielākoties nav Latvijas nodokļu maksātāji, ir ļoti daudz iesaistes veidu, kas nodrošina diasporas līdzdalību Latvijas tautsaimniecībā un kas pamatoti ļauj uzlūkot diasporu ne tikai kā valsts atbalsta saņēmēju, bet arī kā būtisku ieguldītāju Latvijas attīstībā.⁸

Lai arī 2020. gads radīja jaunus izaicinājumus, šķēršļus īstenot gada sākumā iepļānoto, Latvijas investīciju un attīstības aģentūra (LIAA) un Latvijas Ārējās ekonomiskās pārstāvniecības turpināja mērķtiecīgi uzrunāt un iesaistīt diasporas organizācijas un profesionālus Latvijas tautsaimniecības attīstības veicināšanā. Tā tapa jauna formāta pasākumi: īpaši hibrīdpasākumi, tiešsaistes vebināri, apmācības un konferences, kas jauno apstākļu dēļ ir kļuvušas pieejamas daudz plašākai auditorijai, jo tiek pārraidītas caur internetu. 2020.gadā LIAA sadarbība ar diasporas organizācijām, medijiem un profesionāļiem ir tikai pieaugusi un kopējie projekti ir kļuvuši daudz specifiskāki, sarežģītāki un ar lielāku pievienoto vērtību.

LIAA 2021. gadā plāno īstenot virkni mārketinga aktivitāšu, lai informētu diasporu par norisēm un aktualitātēm, veiksmes stāstiem, kā arī plāno īstenot sadarbības projektus, no kuriem prioritārie – uzrunāt diasporu iesaistīties sešu mēnešu bezmaksas tiešsaistes pirmsinkubācijas programmā (PINK) un iesaistīties Latvijas valsts tēla izstrādes un popularizēšanas procesā.

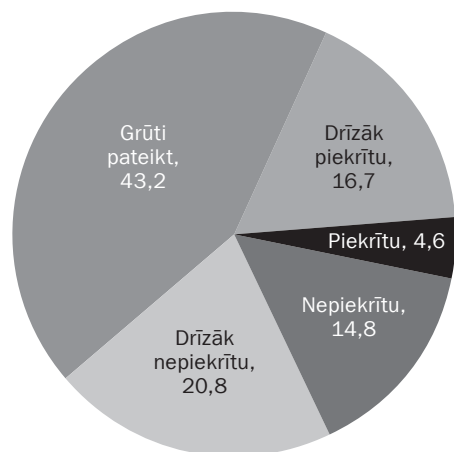
Savukārt Izglītības un zinātnes ministrijā (IZM) ir uzsākts aktīvs darbs pie diasporas zinātnieku iesaistes Latvijas izglītībā un zinātnē. Sagaidāms, ka 2021. gadā notiks jau konkrētāka virzība dažādu sadarbības pasākumu ar diasporas zinātniekiem ieviešanā.

Dažkārt tiek pausts aicinājums arī pēc efektīvākiem instrumentiem, kas nodrošinātu diasporas iesaisti rīcībpolitikas dokumentu izstrādē un tiesību aktu projektu izstrādē. No otras puses, cits problēmjaucējums saistīts ar diasporas interešu definēšanu kopumā un dažādo diasporas grupu adekvātu pārstāvniecību, ņemot vērā, ka pati diaspora ir ārkārtīgi daudzveidīga.

Tālākajās lappusēs pievērsīsimies izaicinājumiem, ko 2021. gadā noteiks gan COVID-19 situācija, gan tehnoloģiskā attīstība, gan pašas diasporas iekšējā dinamika. Nodaļa noslēdzas ar rekomendācijām, kas norāda uz virkni iespējamo politikas soļu vai iespēju attiecībā uz darbu ar diasporu, kas var palīdzēt atbildēt uz šiem izaicinājumiem⁹.

COVID-19 IZAICINĀJUMI

2020. gads neapšaubāmi pagājis COVID-19 pandēmijas ēnā. Tā ir mainījusi daudzu attieksmes un ieradumus, un šīs pārmaiņas skar ne tikai Latvijas sabiedrību, bet arī diasporu. 2020. gada septembrī-oktobrī veiktajā LU pētnieku aptaujā, kurā piedalījās vairāk nekā 1000 diasporas vecāku, katrs desmitais atzina, ka ar COVID-19 saistītie apstākļi (īpaši tas, ka situācija pasaulē kļūst pārāk neprognozējama, Latvijā ir brīvāks režīms, “normālāka” dzīve un ka nevarēja vairs tik bieži kā vēlētos apciemot tuviniekus Latvijā) ir rosinājuši viņos vēlmi atgriezties Latvijā. Vienlaikus daļā Latvijas sabiedrības COVID-19 krīzes laikā varēja vērot arvien noraidošāku attieksmi pret repatriantiem un viesiem no ārvalstīm. Kā liecina 2020. gada rudenī veiktā gados vecāku iedzīvotāju aptauja,¹⁰ epidēmijas apstākļos lielākā daļa saskata diasporas pārstāvjus, kas atgriežas vai viesojas Latvijā kā potenciālu infekciju avotu: 44 % no cilvēkiem 50 vai vairāk gadu vecumā piekrit apgalvojumam, ka “No ārvalstīm atgriezušies rada ievērojamu inficēšanās risku”, un vēl 35 % tam drīzāk piekrit. Daudzi Latvijas

No ārvalstīm iebrāukušie godprātīgi ievēro noteikto karantīnu un citus noteikumus (%)

režīms, “normālāka” dzīve un ka nevarēja vairs tik bieži kā vēlētos apciemot tuviniekus Latvijā) ir rosinājuši viņos vēlmi atgriezties Latvijā. Vienlaikus daļā Latvijas sabiedrības COVID-19 krīzes laikā varēja vērot arvien noraidošāku attieksmi pret repatriantiem un viesiem no ārvalstīm. Kā liecina 2020. gada rudenī veiktā gados vecāku iedzīvotāju aptauja,¹⁰ epidēmijas apstākļos lielākā daļa saskata diasporas pārstāvjus, kas atgriežas vai viesojas Latvijā kā potenciālu infekciju avotu: 44 % no cilvēkiem 50 vai vairāk gadu vecumā piekrit apgalvojumam, ka “No ārvalstīm atgriezušies rada ievērojamu inficēšanās risku”, un vēl 35 % tam drīzāk piekrit. Daudzi Latvijas

iedzīvotāji uzskata, ka no ārvalstīm iebraukušie neievēro noteikto pašizolāciju, karantīnu vai citus noteikumus, vai arī nav par to pārliecināti. Nav pārsteidzoši, ka viedokļi par repatriācijas reisu nepieciešamību arī ir ļoti atšķirīgi. Šāda situācija var radīt aizdomas, uzticēšanās trūkumu un rūgtumu abās pusēs, vājinot emocionālās saites un atstājot paliekošu iespaidu uz attiecībām ar diasporu. Jau šobrīd iepriekš minētajā vecāku aptaujā 4 % norādījuši, ka COVID-19 krīze pat mazinājusi viņu vēlmi atgriezties Latvijā.

Tūrisma un viesmīlības nozare ir viena no COVID-19 krīzē smagāk cietušajām nozarēm, un saprotams, ka samazinājies arī Latvijas apciemojums diasporas vidū. Tomēr pasaules prakse liecina, ka diasporas tūrisms ir noturīgāks pret dažāda veida krīzēm un satricinājumiem. Tādēļ 2021. gadā sagaidāms, ka diasporas tūrisms saglabāsies kā būtisks ienākumu avots, sekmējot vietējo uzņēmējdarbību laikā, kad citi tūrisma veidi ievērojami mazinājušies. Kā liecina Apvienoto Nāciju Organizācijas Pasaules tūrisma organizācijas (ANO PTO) nākotnes prognozes, draugu un radnieku apmeklējums kā ceļojuma motivācija kļūs arvien nozīmīgāka uz citu motivāciju fona¹¹.

LĪDZDALĪBA DIGITĀLAJĀ LAIKMETĀ

COVID-19 epidēmijas viens no pozitīviem blakusefektiem ir tas, ka virtuāls darbs un digitāla līdzdalība kļūst arvien ierastāka mūsu ikdienas daļa. Uzsvars uz tehnoloģijām veicinājis gan to pieejamību, gan digitālās prasmes, gan sociālo akceptējamību. Daudzu aktivitāšu organizēšana mūsdienās pārcēlusies uz interneta vidi, decentralizējusies, pasākumi kļuvuši mobilāki, ne tik piesaistīti konkrētai vietai. Šīs izmaiņas viennozīmīgi nāk par labu un veicinās diasporas politiskās un pilsoniskās iesaistes iespējas.

Ārpus izcelsmes valsts dzīvojošie daudzus vēsturiskos laika posmos un dažādās pasaulē vietās ir sevi pierādījuši kā nozīmīgu politisku spēku.¹² Šāda prakse nav sveša arī Latvijas diasporai: Padomju Savienības gados trimdas latvieši aktīvi iesaistījās dažādās kolektīvās demonstrācijās un individuālās aktivitātēs, lai atgādinātu par viņu dzimtenes okupāciju. Arī šobrīd diasporas pārstāvji, lai gan daudz retāk, balso Latvijas parlamenta vēlēšanās, nozīmīgi *biežāk* nekā Latvijas iedzīvotāji raksta petīcijas un vēstules, iesaistās brīvprātīgajās organizācijās un brīvprātīgajā darbā, kas varētu liecināt par zināmu socializācijas procesu mītnes zemes politiskajā kultūrā un apliecina diasporas politisko potenciālu.¹³

Diasporas reālo līdzdalību Latvijas politiskajos un sabiedriskajos procesos lielā mērā nosaka iespējas. Diasporas iesaistes veicināšanai īpaši svarīgas attālinātās līdzdalības

formas, tādas kā balsojumi par iniciatīvām “ManaBalss” platformā un elektroniska balsošana, kuru nākotnē ļoti vēlētos redzēt diasporas pārstāvji. Platformā “Manabalss” iniciatīvas parakstījis katrs trešais diasporas pārstāvis.¹⁴ Šobrīd diasporas pārstāvjiem papildus ir parādījušās iespējas arī cita veida digitālai līdzdalībai, piemēram, platformā *parvaipret.lv*. Platforma darbojas kā “politiskais *Tinder*”, kur tiek veikts Saeimas iknedēļas darba monitorings un platformas apmeklētājiem ir iespēja paust savu viedokli par Saeimas darba kārtībā iekļautajiem jautājumiem. Tiek attīstītas un jau 2021. gadā būs pieejamas vēl citas digitālās politiskās līdzdalības iespējas.

Digitālo līdzdalību, kā arī pilnvērtīgu dažādu valsts piedāvāto e-pakalpojumu izmantošanu virtuālā vidē ierobežo tas, ka tikai nelielai daļai ārvalstīs dzīvojošo ir e-ID karte, e-paraksts vai Latvijā izdota bankas karte, kas nepieciešama autorizācijai, piemēram, portālā *latvija.lv*. Tādēļ pozitīvi vērtējams fakts, ka organizācija “ManaBalss” kopā ar Latviešu centru Minsterē ir izveidojusi autorizācijas iespēju arī tiem Latvijas pilsoņiem, kuriem nav Latvijas internetbanku kontu vai e-paraksta iespējas, un turpmāk “ManaBalss” platformā varēs autorizēties, izmantojot Latvijas pilsoņa pasi vai ID karti. Tādēļ 2021. gadā varam sagaidīt plašāku diasporas iesaisti dažādu iniciatīvu veidošanā un parakstīšanā.

Neraugoties uz diasporas salīdzinoši augsto pilsonisko aktivitāti, tieši Latvijas nevalstiskajās organizācijās diasporas pārstāvji līdz šim iesaistījās reti.¹⁵ Jācer, ka 2021. gadā un turpmāk, pateicoties digitālo rīku un prasmju attīstībai, tās vairāk izmantos iespējas virtuāli iesaistīt savā darbā arī ārvalstīs dzīvojošos, kas vēlas veltīt savas zināšanas un pieredzi šo organizāciju mērķu sasniegšanai.

Ņemot vērā, ka uz Latviju vērstām interešu grupām 2020. gadā ne vienmēr izdevās sanākt kopā, vērojām dažādus inovatīvus risinājumus, kā, piemēram, virtuāla sadziedāšanās un virtuālas satikšanās. Arī Pasaules latviešu ekonomikas un inovāciju forums (PLEIF) 2020. gadā notika hibrīdformātā: tajā bija iespējams piedalīties gan klātienē, gan attālināti, sniedzot iespējas līdzdarboties lielum skaitam dalībnieku no visām pasaules malām. Par elektronisko saziņas līdzekļu un virtuālas tiklošanās nozīmi liecina arī tas, ka jau šobrīd vairāk diasporas pārstāvju ir kādas Latvijas emigrantu un diasporas vēstkopas, bloga vai domubiedru grupas internetā biedri (25 %) nekā diasporas organizāciju biedri (18 %), un šī dinamika neapšaubāmi turpināsies.

Īpašs izaicinājums 2020. gads ir bijis latviešu nedēļas nogales skolām. Daļa skolu vīrusa laikā pārstāja darboties. Galvenie iemesli: vecāku neieinteresētība, aizņemtība, fakts, ka bērnam sešas dienas nedēļā jāsež pie datora, skolotāju aizņemtība, *Classflow* prasa ļoti daudz laika, neziņa par tehnisko pusi tālmācības nodarbību veidošanai.¹⁶ Lielākā daļa skolu mēģināja ieviest tālmācību:

- 1) ieviešot uzdevumu pakas, darba lapas pa pastu vai virtuāli, saites uz adresēm, kurās spēlēt latviešu spēles (šāds formāts nereti palika bez atsaučības no vecāku puses);
- 2) pārejot uz *Classflow* vai citu tālmācības platformu (tomēr vairums skolotāju atzīst, ka šim risinājumam atsaučība bija mazāka nekā skoliņas apmeklēšanai, un bērniem, it īpaši jaunākajiem, bija grūti koncentrēties, pietrūka skolasbiedru, turklāt ne katram ir dators);
- 3) kādā citā veidā (piemēram, kombinējot klātienē un neklātienē mācības).

Daļa skolu ieviesa dažādus inovatīvus risinājumus, lai saglabātu bērnu interesi par mācībām. Tajā palīdzēja arī mītnes zemes iestādēs gūtā pieredze. Neraugoties uz izaicinājumiem, šī situācija radījusi arī pozitīvas sekas: skolotājas apsver iespēju tālmācību izmantot arī turpmāk, piemēram, ja dažādu iemeslu dēļ skoliņa ir jāatceļ. Kopumā jāsaprot, ka sagaidāms, ka latviešu nedēļas nogales skolas apmeklētājo bērnu skaits 2021. gadā būs samazinājies, tādēļ atbalsts šīm skolām, skolotājiem, kā arī tālmācības rīku attīstībai un popularizēšanai šajā posmā ir kritiski svarīgs. Pretējā gadījumā pastāv liels risks, ka COVID-19 krīze – gan ietekmes uz Latvijas apmeklējumu, skoliņu un interešu grupu darbību, gan vienkārši socializēšanos ar citiem latviešiem dēļ – 2020.–2021. gadā veicinās bērnu asimilācijas procesus diasporā.

Digitālās vai virtuālās līdzdalības iespējas nākotnē mazinās nevienlīdzību dažādu ārvalstīs dzīvojošo sociāli-ekonomisko grupu līdzdalībā. Kā liecina pētījumi,¹⁷ līdz šim visaktīvāk dažādās gan diasporas, gan cita veida aktivitātēs bija iesaistījušies lielajās pilsētās dzīvojošie, kamēr vismazāk to dara laukos un mazpilsētās dzīvojošie, kuru līdzdalību nereti ierobežo attālums. Digitālā līdzdalība šīs atšķirības mazina. Līdzdalībai būtiska arī informētība par notikumiem Latvijā. Aktīvāka dažādu valsts institūciju komunikācija elektroniskajā vidē veicinās diasporas informētību, rosinot arī līdzdalību.

Diasporas līdzdalību nākamajās pašvaldību vēlēšanās 2021. gada 5. jūnijā veicinās Saeimā virzītais likumprojekts “Grozījumi Republikas pilsētas un novada domes vēlēšanu likumā” (629/Lp13), kas paredz iespēju ārvalstīs esošajiem vēlētajiem balsot pašvaldību vēlēšanās pa pastu. Šo iespēju attīstību nosaka Diasporas likumā noteiktais līdzdalības princips. Ņemot vērā, ka ievērojamai daļai diasporas pārstāvju ir saglabājies īpašums vai pat deklarētā dzīvesvieta Latvijā,^{18,19} sniedzot tiesības balsot pašvaldību vēlēšanās, sagaidāms, ka lielāks skaits diasporas pārstāvju nekā līdz šim izmantos iespēju piedalīties pašvaldību vēlēšanās.

DIASPORAS SATĪKĻOŠANA UN SALIEDĒŠANA

Stipras latviešu kopienas ārvalstīs pamats ir tās saliedētība un pastāvīga kontaktu uzturēšana starp diasporas locekļiem, iesaistoties diasporas pasākumos, organizācijās un grupās.²⁰ Ņemot vērā kopā sanākšanas grūtības COVID-19 apstākļos (atcelti pasākumi, ierobežotas iespējas līdzdarboties koros, deju kolektīvos u. tml.), viens no izaicinājumiem 2021. gadā būs ārvalstīs dzīvojošo saliedēšana un iekļaušana diasporas kopienā, kā arī piederības sajūtas Latvijai veicināšana jaunajos apstākļos. Jau pirms COVID-19 krīzes tikai 18 % ārvalstīs dzīvojošo bija diasporas organizāciju biedri, kamēr 40 % diasporas pārstāvju nedarīja neko, lai uzturētu sakni ar Latvijas diasporu (Mieriņa & Jansone, 2019), un pandēmija, visticamāk, diasporas līdzdalības rādītājus pasliktinās.

Ilgtermiņā turpmāko gadu attīstību diasporas saliedēšanas jomā noteiks tas, kā diasporas organizācijas spēs pielāgoties un cik veiksmīgi tās spēs tuvināties jauniešu auditorijai, piedāvājot viņiem saistošākas aktivitātes viņus vairāk uzrunājošā veidā un valodā.²¹ Papildus viens no turpmāko gadu izaicinājumiem būs – kā padarīt diasporas aktivitātes mazāk etno-centriskas tā, lai tās patiesi atbilstu Diasporas likumā noteiktajai plašajai diasporas definīcijai, un spētu piesaistīt arī Latvijas mazākumtautību emigrantus un tos, kuri nerunā latviešu valodā (tostarp diasporas pārstāvju dzīvesbiedrus).

REKOMENDĀCIJAS

Viens no izaicinājumiem gan 2021. gadā, gan turpmāk būs – kā efektīvi nodrošināt diasporu ar tās vajadzībām atbilstošu informāciju. Šo vajadzību ilustrē kaut vai tas, ka 2019. gada nogalē tikai 26 % diasporas pārstāvju bija informēti par to, ka Latvijā ir pieņemts Diasporas likums, un 12 % – ka izveidota Diasporas konsultatīvā padome.²² Diemžēl neeksistē un nav iespējams kāds viens vienots masveida informācijas kanāls, kas sasniegtu visu diasporu. Mūsdienās informācijas aprīte pamatā notiek caur iesaisti tīklos – no viena cilvēka pie citiem, no viena pasākuma vai grupas pie citiem.²³ Šādā situācijā svarīgi informācijas izplatīšanā būt radošam, tīkloties, identificēt tikla atslēgas personas un izplatīt informāciju caur tām, kā arī nodrošināt dažādu institūciju un organizāciju koordinētu sadarbību informācijas izplatīšanā diasporai. Papildus, lai veicinātu organizāciju savstarpēju tīklošanos un sadarbību, noderīga būtu vienota karte, kurā būtu apkopotas visas diasporas organizācijas – līdzīgi kā tas jau ir Igaunijā, protams, rēķinoties ar ierobežojumiem, ko nosaka Eiropas Vispārīgā datu aizsardzības regula.

Diasporas mediji joprojām cieš no resursu trūkuma – gan finansiāla, gan cilvēkresursu, gan brīvā laika trūkuma – un visbiežāk darbojas pēc brīvprātības principa. Apzinoties šo mediju īpašo lomu, nepieciešams aktīvāk atbalstīt to satura pilnveidi un kvalitāti, sniegt lielāku atbalstu no Latvijas mediju puses, piekļuvi ziņām un arī foto materiāliem, atbalstu projektu pieteikumu sastādīšanā un projektu pieteikšanas un īstenošanas prasmju uzlabošanā, atbalstīt diasporas mediju pārstāvju apmācības, tai skaitā arī par tehnoloģisku risinājumu ieviešanu savā darbībā u. tml.²⁴ Līdz šim lielākā daļa finansējuma, kas bija veltīts diasporas norišu vai citu saistītu tematiku atspoguļošanai, tika novirzīts Latvijas medijiem. Svarīgi, ka turpmāk, atspoguļojot ar diasporu saistītas norises, sabiedriskajā pasūtījumā lielākas iespējas pretendēt uz finansējumu būs arī diasporas medijiem.

Lai veicinātu plašāku diasporas iesaisti diasporas pasākumos un organizācijās, vairāk uzmanības jāpievērš informācijas pieejamībai angļu (vai mītnes zemes) valodā gan pasākumos, gan interneta vidē. Jābūt gataviem komunicēt ar diasporu angļu valodā un pieņemt domu, ka skatījums uz piederību var būt atšķirīgs un ka latviešu kopienai piederīgi var būt arī tie, kuri nerunā latviski. Kopumā, veidojot pasākumus un uzrunājot diasporu, svarīgi atcerēties arī par citu tautību cilvēkiem – gan Latvijas mazākumtautību emigrantiem, gan diasporas pārstāvju nelatviešu dzīvesbiedriem – un piedāvāt viņiem saistošas aktivitātes. Rēķinoties ar potenciālu remigrāciju, svarīgi, ka tiek veicināta šo grupu sociālā iekļaušana ne tikai Latvijā, bet arī ārpus Latvijas robežām. Vienlaikus jaunāko tendenču un COVID-19 kontekstā svarīgi, lai diasporas organizācijas un arī nevalstiskās organizācijas Latvijā arvien vairāk attīstītu digitālos rīkus un virtuālas līdzdalības iespējas.

e-ID kartes nepietiekama izplatība diasporā joprojām ir problēma, ko nepieciešams risināt, lai paplašinātu diasporas pieeju valsts sniegtajiem e-pakalpojumiem un e-paraksta lietošanai. Šī šķēršļa novēršana varētu ievērojami atvieglot pakalpojumu saņemšanu un līdzdalības iespējas ārvalstīs dzīvojošajiem.

Ņemot vērā izaicinājumus, ar kuriem COVID-19 pandēmijas laikā saskārušās diasporas nedēļas nogales skolas, nepieciešams sniegt pēc iespējas lielāku atbalstu šo skolu skolotājiem, lai mazinātu asimilācijas riskus ārvalstīs dzīvojošo latviešu bērnu vidū. Nepieciešams turpināt tālmācības attīstību, lai arī šādā veidā atbalstītu latviešu valodas uzturēšanu diasporā. Papildus, turpinoties pandēmijai, 2021. gadā atsākoties aktīvākiem diasporas ceļojumiem uz Latviju, svarīgi informēt Latvijas sabiedrību par to pienesumu Latvijas ekonomikai un mazināt iespējamus aizspriedumus pret diasporu un remigrantiem.

Saskaņā ar Diasporas likumā noteikto pēctecības principu, svarīgi rūpēties par stabilu un prognozējamu valsts atbalstu diasporas politikai un diasporas organizācijām, kas

ļautu veikt plānošanu un nodrošināt pasākumu pēctecību. Sprotams, ka šis uzdevums pandēmijas vājinātā ekonomikā nav viegls, taču tas ir svarīgs, lai nostiprinātu pēdējo gadu sasniegumus un veicinātu diasporas uzticēšanos. Zināmu risku finansējuma stabilitātei diasporas pasākumiem 2021. gadā rada tas, ka beidzas kārtējais Eiropas Savienības fondu plānošanas periods, pēc kura nozīmīgi samazināsies ES finansiālais atbalsts Latvijai. Tas nozīmē, ka aktivitātes, kas iepriekš tika sponsorētas no dažādiem struktūrfondu, būs jārod iespēja sponsorēt no valsts budžeta. Jebkurā gadījumā svarīgi atcerēties, ka, lai neradītu pretestību un lieku sociālo spriedzi, komunicējot diasporas politiku un pasākumus, jāizvairās no priekšstata, ka diaspora vai remigranti jebkāda veidā tiek privilēģēti attiecībā pret Latvijā palikušajiem.

Kopumā politikas veidošanā Latvijā raksturīga tiekšanās pēc kvantitatīviem rezultātiem rādītājiem, kas apliecinātu kādas politikas efektivitāti un līdzekļu ieguldījuma lietderīgumu. Lai gan šāda vēlme ir saprotama, diasporas jomā jārēķinās, ka daudzu no noteiktajiem uzdevumiem sasniegšana ir grūti izmērāma (vai pat nav precīzi izmērāma) statistiski vai dati var pat sniegt maldinošu priekšstatu. Tā, piemēram, pēdējos gados priecē remigrācijas apjomu neliels pieaugums, taču būtiska daļa remigrantu, nespējot adaptēties dzīvei Latvijā, aizbrauc atkal.²⁵ Veiksmīgai sadarbības veidošanai ar diasporu nākotnē svarīgi apzināties arī, ka diaspora nav tikai “resurss” Latvijai un ieguvumi no diasporas nav mērāmi tikai eiro.

Plānojot atbalstu diasporas pasākumiem, svarīgi orientēties ne vien uz valstīm ar lielāko diasporas pārstāvju skaitu, bet arī uz valstīm un reģioniem, kur Latvijas izcelsmes cilvēku ir mazāk un arī piedāvājums ir daudz mazāks, t. i., latvietību saglabāt ir grūtāk: Dienvideiropas valstis, Austrumeiropas valstis, NVS valstis un Gruzija.

Neraugoties uz kopumā pozitīvo Diasporas konsultatīvās padomes vērtējumu, 2021. gadā ieteicams strādāt pie tā, lai pilnveidotu sadarbības mehānismus ar diasporas organizācijām un pārstāvjiem. Ņemot vērā, ka interese iesaistīties organizāciju vidū ir bijusi lielāka nekā rotēto vietu skaits, iespējams, vērts apsvērt iespēju paplašināt Diasporas konsultatīvo padomi vai palielināt rotēto vietu skaitu, kas apstiprinātas uz gadu. Svarīgi rūpēties par koordināciju un vienotu izpratni par diasporas politikas jautājumiem valsts, pašvaldību, privātā un nevalstiskā sektora līmenī. Pilnvērtīgām diskusijām nepieciešams, lai diasporas organizācijas un nevalstiskie partneri laikus uzzinātu par budžeta prioritātēm, kā arī aktuāliem un diasporai saistošiem normatīviem aktiem, tādējādi spējot savlaicīgi sagatavot pilnvērtīgus priekšlikumus.

Diasporas likuma pieņemšana 2019. gadā ļāva vienkāršot diasporas politikas īstenošanu un koordinēšanu, apvienojot diasporas un remigrācijas politiku un nozīmējot vienu atbildīgo iestādi – Ārlietu ministriju. Vienlaikus šobrīd paralēli Diasporas likumam eksistē Repatriācijas likums, par kura īstenošanu atbildīga Iekšlietu ministrija

(IeM). Lai nodrošinātu efektīvu līdzekļu izlietojumu un pasākumu koordināciju, nepieciešams Repatriācijas likuma izvērtējums sasaistē ar Diasporas likumu. Repatriācijas likumā noteiktais personu loks, kas var pretendēt uz atbalstu Repatriācijas likuma ietvaros, rada nošķirumu un iespējami nevienlīdzīgu attieksmi pret dažādu paaudžu un emigrācijas viļņu emigrantiem, tādēļ vērts apsvērt IeM virzīto un EM atbalstīto ierosinājumu paplašināt personu loku, kurām ir iespējams pieprasīt repatrianta statusu un pretendēt uz valsts nodrošināto atbalstu pārceļšanās gadījumā, vai pretējā gadījumā izvērtēt šādam atbalstam atvēlēto līdzekļu apjomu un tā lietderīgumu, salīdzinot ar citiem diasporai būtiskiem pasākumiem.

ATSAUCES

- ¹ Hazans, M., "Diasporas apjoma novērtējums," LU Diasporas un migrācijas pētījumu centrs, 2020, https://www.diaspora.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/diaspora/petijumi/Diasporas_apjoma_novertejums_-_Zinojums.pdf
- ² Mieriņa, I., Ose, L., Kaprāns, M., Lāce, A., "Vienojošas nacionālās identitātes un Latvijas kultūrtelpas nostiprināšana. Priekšlikumi sabiedrības integrācijas politikas plānam 2019.–2025. gadam," LU Diasporas un migrācijas pētījumu centrs, 2017, https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/Sabiedrības_integracija/Petijumi/Ekspertu%20zinojums%20vienojosas%20nacionalas%20identitates%20un%20kulturaltelpas%20nostiprinasanai.pdf
- ³ Ibid.
- ⁴ LU Filozofijas un socioloģijas institūts. Pētījuma "Labklājība un integrācija likvidās migrācijas kontekstā" dati (nepublicēts, autora aprēķini), 2019
- ⁵ Mieriņa, I. (red.), "Latvijas emigrantu kopienas: cerību diaspora," Latvijas Universitāte, Filozofijas un socioloģijas institūts, 2015
- ⁶ Mieriņa, I., Ulničāne, I., Vingre, A., Bužinska, L., van der Steina, A., "Diasporas zinātnieku piesaiste un sadarbības veicināšana," LU Diasporas un migrācijas pētījumu centrs, 2017, https://www.diaspora.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/diaspora/petijumi/Zinojums_zinatnieki_ar_kopsavilkumu.pdf
- ⁷ Mieriņa, I., Bužinska, L., Jansone, R., "Latvijas darba tirgus informācijas nodrošinājums diasporai," LU Diasporas un migrācijas pētījumu centrs, 2017, https://www.diaspora.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/diaspora/petijumi/Zinojums.pdf
- ⁸ Bela, B., Mieriņa, I., "Diasporas ieguldījums Latvijā un tā apzināšanas iespējas," LU Diasporas un migrācijas pētījumu centrs, 2018, https://www.diaspora.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/diaspora/petijumi/GALA_Diasporas_ieguldijums.pdf
- ⁹ Rekomendācijas izstrādātas pateicoties Valsts Pētījumu programmas projekta VPP-IZM-2018/1-0015 ietvaros veiktajam darbam.
- ¹⁰ Dati apkopoti Valsts pētījumu programmas "Covid – 19 seku mazināšana" projekta Nr. VPP-COVID-2020/1-0011 "COVID-19 epidēmijas ietekme uz veselības aprūpes sistēmu un sabiedrības veselību Latvijā; veselības nozares gatavības nākotnes epidēmijām stiprināšana" ietvaros, apakšprojektā "COVID-19 ietekme uz Latvijas iedzīvotāju grupām vecumā virs 50 gadiem: ieteikumi veselības un sociālo seku mazināšanai un sagatavotībai iespējamām krīzēm nākotnē." 2020.
- ¹¹ Bela, B., Mieriņa, I., "Diasporas ieguldījums Latvijā un tā apzināšanas iespējas," LU Diasporas un migrācijas pētījumu centrs, 2018, https://www.diaspora.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/diaspora/petijumi/GALA_Diasporas_ieguldijums.pdf

- ¹² Pojman, W., *“Migration and Activism in Europe since 1945,”* Palgrave MacMillan, 2008
- ¹³ Mieriņa, I., Kaprāns, M., Koroļeva, I., “Eiropā dzīvojošo Latvijas valstspiederīgo pilsoniskā aktivitāte,” LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2017
- ¹⁴ Ibid.
- ¹⁵ Ibid.
- ¹⁶ Jansone, R., Mieriņa, I., “Intervijas ar diasporas skolotājiem par nedēļas nogales skolu darbību. Starpziņojums,” (nepublicēts), 2020
- ¹⁷ Mieriņa, I., Jansone, R., “Diasporas satiklošana: iesaistīšanās prakse un sadarbības iespējas,” LU Diasporas un migrācijas pētījumu centrs, 2019, https://www.diaspora.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/diaspora/petijumi/Diasporas_tikolsanas_-_Zinjums.pdf
- ¹⁸ Hazans, M., “Diasporas apjoma novērtējums,” LU Diasporas un migrācijas pētījumu centrs, 2020, https://www.diaspora.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/diaspora/petijumi/Diasporas_apjoma_novertejums_-_Zinojums.pdf
- ¹⁹ Bela, B., Mieriņa, I., “Diasporas ieguldījums Latvijā un tā apzināšanas iespējas,” LU Diasporas un migrācijas pētījumu centrs, 2018, https://www.diaspora.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/diaspora/petijumi/GALA_Diasporas_ieguldijums.pdf
- ²⁰ Goldsmith, S., Eggers, W. D., *“Governing by Network: The New Shape of the Public Sector,”* The Brookings Institution, 2004
- ²¹ Mieriņa, I., Jansone, R., “Diasporas satiklošana: iesaistīšanās prakse un sadarbības iespējas,” LU Diasporas un migrācijas pētījumu centrs, 2019, https://www.diaspora.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/diaspora/petijumi/Diasporas_tikolsanas_-_Zinjums.pdf
- ²² LU Filozofijas un socioloģijas institūts. Pētījuma “Labklājība un integrācija likvidās migrācijas kontekstā” dati (nepublicēts, autora aprēķini), 2019
- ²³ Mieriņa, I., Jansone, R., “Diasporas satiklošana: iesaistīšanās prakse un sadarbības iespējas,” LU Diasporas un migrācijas pētījumu centrs, 2019, https://www.diaspora.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/diaspora/petijumi/Diasporas_tikolsanas_-_Zinjums.pdf
- ²⁴ Lulle, A., Ungure, E., Bužinska, L., “Mediju platformas un diasporas mediji,” LU Diasporas un migrācijas pētījumu centrs, 2015, https://www.diaspora.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/diaspora/DMPC_diasporas_mediji_petijums_2015.pdf
- ²⁵ Hazans, M., “Atgriešanās Latvijā: remigrantu aptaujas rezultāti,” LU Diasporas un migrācijas pētījumu centrs, 2016, https://www.diaspora.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/diaspora/petijumi/Atgriesanas_Latvija_-_petijuma_zinojums.pdf

ZAĻAIS KURSS, STARPSAVIENOJUMI UN ASTRAVJECAS TANGO

Reinis Āboltiņš

Rīgas Tehniskās universitātes pētnieks

2020. gads enerģētikas sektorā iezīmējās ar vairākiem uzmanību īpaši piesaistošiem notikumiem. Te ir svarīgi piebilst, ka ar jēdzienu “notikums” enerģētikas sektorā apzīmē neraksturīgu situāciju, kas saistīta ar ražošanu, pārvadi vai sadali, vai svarīgu brīdi energosistēmas attīstībā, piemēram, novecojuša infrastruktūras objekta darbības beigas vai jauna objekta celtniecības vai darbības uzsākšana. Šajā rakstā uzmanība pievērsta dažiem redzamākajiem notikumiem, kam nākotnē un arī ceļā uz nākotni paredzama īpaši svarīga loma: Eiropas Zaļajam kursam, gāzes tirgus attīstībai, Baltkrievijas atomelektrostacijas projektam un starpsavienojumiem.

KURSS. ZAĻAIS KURSS

2019. gada nogalē Eiropas Komisija (EK) nāca klajā ar jaunu enerģijas un klimata politikas stratēģiju Eiropas zaļais kurss¹, kas ir visaptverošs politiku un pasākumu kopums, kam jānodrošina, ka ES dalībvalstis savu ekonomiku turpmāk organizē tā, lai nodrošinātu būtisku vai pat radikālu virzību uz klimatneitralitāti. Tomēr galvenās darbības un izrietošo politiku stratēģijas tika plaši izsludinātas jau 2020. gadā, un EK klimata plāniem nespēja stāties ceļā pat globālus mērogus ieguvusī COVID-19 pandēmija. Gluži pretēji – COVID-19 krīzi EK izmantoja, lai vēl uzskatāmāk nekā līdz šim parādītu Eiropas iedzīvotājiem un arī pārējai pasaulei, kādēļ ekonomika jāpārkarāto klimata mērķu sasniegšanai, rosinot izveidot t. s. atgūšanās plānu ar tajā paredzēto politiku un pasākumu finansēšanas mehānismu^{2,3}.

Visas 2020. gadā turpinātās un uzsāktās darbības ir daļa no ES ilgtermiņa klimata stratēģijas^{4,5}, kuras esence ir Eiropas Zaļais kurss, kas darbojas ciešā saistībā ar ANO Vispārējās klimata pārmaiņu konvencijas Parīzes klimata nolīgumu^{6,7}, un no kura izriet vairāki rīcības virzieni, stratēģijas un tiesību akti: Eiropas Zaļā kursa Investīciju plāns⁸, Taisnīgas pārkarātošanās mehānisms, Eiropas Klimata likums⁹, Eiropas Rūpniecības

stratēģija¹⁰, Aprites ekonomikas rīcības plāns¹¹, “No lauka līdz galdam” stratēģija¹², ES Bioloģiskās daudzveidības stratēģija 2030. gadam¹³, ES stratēģijas enerģijas sistēmu integrācijai un ūdeņradim¹⁴, ES klimata mērķu plāns 2030. gadam¹⁵, Eiropas Renovācijas vilnis – par zaļākām ēkām, jaunām darbavietām un labāku dzīvi¹⁶, ES Metāna stratēģija¹⁷, Ķīmisko vielu stratēģija ilgtspējai¹⁸, ES stratēģija atkrastes atjaunīgās enerģijas potenciāla atraisīšanai klimatneitrālas nākotnes vārdā¹⁹.

Aprites ekonomikas principu – izejvielu atkārtota izmantošana, ekodizains, atkritumu apjoma samazināšana, atkritumu šķirošana – ievērošanā būtiskas pūles būs jāpieliek arī Latvijai, kura joprojām apglabā aptuveni 60 procentu sadzīves atkritumu, kas ir viens no sliktākajiem rādītājiem Eiropas Savienībā.

2020. gadā citu skanējumu ieguva apņemšanās vēl vairāk nekā līdz šim investēt atjaunojamajos resursos un videi draudzīgās tehnoloģijās, pagaidu lomu enerģijas portfeli ierādot dabasgāzei, ko nu jau atklāti dēvē par pārejas resursu, kas nodrošinās, ka ogļu ieguve kļūst par tematu vēstures grāmatu nodaļās par pirmsdigitālās industriālās revolūcijas periodu. Šo tēzi apstiprina Starptautiskās enerģētikas aģentūras prognozes par enerģijas tehnoloģiju un izmantoto primāro enerģijas resursu maiņu, kas balstītas vairākos modelētos scenārijos par ekonomikas atgūšanos pēc COVID-19²⁰. Latvijas enerģijas portfeli ogļu jau sen nav, bet Zaļais kurss Latvijas kontekstā nozīmē nesamazināt AER daļu enerģijas ražošanā un īstenot tādas politikas enerģijas, transporta, lauksaimniecības, zemes izmantošanas sektoros, kas ļauj samazināt SEG emisiju apjomu. Viens no galvenajiem horizontālajiem pasākumiem turpmākos vismaz desmit gadus būs “energoefektivitāte pirmajā vietā” princips, kas paredz būtiskas investīcijas energoefektivitātes uzlabošanā gan mājāsaimniecību, renovējot un siltinot dzīvojamās ēkas, gan ražošanas sektorā, uzstādot energoefektīvākas iekārtas un paaugstinot ražošanas telpu energoefektivitāti.

Lai nodrošinātu, ka ES līdz 2030. gadam sasniedz būtisku progresu ceļā uz klimatneitralitātes mērķiem 2050. gadā, ES dalībvalstīm ir pienākums sagatavot nacionālo enerģētikas un klimata plānu (NEKP), kur identificēts katra sektora pienesums SEG emisiju samazināšanā, kā arī uzskaitīti politikas pasākumi, kas tiks īstenoti, lai nodrošinātu 10 gadu plāna mērķu sasniegšanu. Dalībvalstis NEKP 2030. gadam jau norādījušas sasniedzamos rezultātīvos rādītājus, bet pēc tam, kad gada nogalē Eiropas Savienības Padome atbalstīja Eiropas Komisijas ierosinājumu palielināt ES SEG emisiju samazināšanas mērķi līdz 55 procentiem no 1990. gada līmeņa, dalībvalstīm var nākties pārskatīt nacionālos mērķus un politikas instrumentus mērķu sasniegšanai. Arī Latvijas NEKP 2030. gadam, līdzīgi kā vairāku citu dalībvalstu nacionālie enerģētikas un klimata plāni, ir vērtēts kā nepietiekami ambiciozs^{21,22}, tādēļ NEKP2030 iekļautajā politikā klāstā varētu nākties ieviest korekcijas par labu atjaunojamajiem resursiem, nosakot stingrākas un neizdevīgākas izmantošanas prasības fosilajam kurināmajam, tajā skaitā dabasgāzei²³.

VAIRĀK GĀZES?

Latvijas un Lietuvas enerģijas portfeļa īpatnību dēļ līdz Klaipēdas sašķidrinātās dabasgāzes importa termināļa izveidošanai un darbības uzsākšanai abas valstis bija atkarīgas no dabasgāzes piegādēm no viena piegādātāja un viena piegādes maršruta. Klaipēdas LNG terminālis atkarības situāciju atrisināja, iezīmējot Baltijas valstu ceļu uz konkurencē balstītu dabasgāzes piegādi no dažādiem avotiem un piegādātājiem.

Baltijas enerģijas tirgus starpsavienojumu plāns (BEMIP)²⁴ nonāca vēl soli tuvāk visu tajā paredzēto projektu īstenošanai, kad darbību komerciālā režīmā 2020. gadā aktīvi uzsāka dabasgāzes starpsavienojums *Baltic Connector*, kas savieno Igaunijas un Somijas gāzes pārvades sistēmas²⁵. Līdz ar to var uzskatīt, ka 2020. gadā sācis darboties Baltijas valstu un Somijas vienotais dabasgāzes tirgus. Situāciju uzlabo gan paša starpsavienojuma izveidošana, gan tas, ka tagad LNG imports ir iespējams gan Somijā²⁶, gan Lietuvā. Lietuva 2020. gada nogalē formāli vēl nav šīs vienotās tirgus telpas daļa, jo nav parakstījusi Saprašanās memorandu ar Latviju, Igauniju un Somiju un vienošanos ar šo valstu pārvades sistēmas operatoriem par pārvades kompensācijas mehānisma noteikumiem²⁷. Tomēr praktiskā nozīmē Lietuva ir neatņemama Baltijas gāzes tirgus *de facto* dalībiece, un ir maz šaubu, ka Lietuva kļūs arī par vienotā Baltijas un Somijas gāzes tirgus dalībnieci, kā tas iecerēts BEMIP²⁸.

Klaipēdas LNG importa terminālis ir vienīgais LNG importa terminālis Baltijas valstīs, un, lai arī kopš *Baltic Connector* starpsavienojuma darbības uzsākšanas vairs nav vienīgais primāro energoresursu piegādes ceļš, tas joprojām ir galvenais alternatīvais dabasgāzes piegādes ceļš Lietuvai, Latvijai un Igaunijai. Kamēr dabasgāze saglabāsies kā būtisks primārais enerģijas resurss gan Latvijā, gan Lietuvā, tikmēr jebkura alternatīva dabasgāzes piegādes nodrošināšanai būs nozīmīga Baltijas valstu enerģētiskajai drošībai. Reģionālā kontekstā zināma loma enerģētiskās drošības uzlabošanā Lietuvā un Latvijā var būt arī Svinoujščes LNG importa terminālim Polijā pēc tam, kad tiks pabeigts cits liels BEMIP infrastruktūras objekts – Polijas un Lietuvas dabasgāzes starpsavienojums (GIPL).

Gāzes patēriņa prognozes Baltijas valstīs gan nav šim primārajam energoresursam labvēlīgas. ES Zaļais kurss paredz SEG emisiju samazināšanu visās tautsaimniecības nozarēs, būtisku uzsvāru liekot uz energoefektivitātes pasākumu īstenošanu, un tas nozīmē mazāku dabasgāzes patēriņu mājokļu apsildīšanai, tajā skaitā – izmantojot centralizēto siltumapgādi. Tomēr, kamēr mājokļu renovācijas vilnis nav sācis velties, dabasgāzei joprojām būs stabila loma sezonālās siltumapgādes nodrošināšanā.

Dažādām enerģijas ražošanas tehnoloģijām ir dažādas priekšrocības un trūkumi. Dabasgāzes tehnoloģiju lielākais trūkums ir tajās izmantotā energoresursa izmaksu

potenciāla nestabilitāte, klimatisko apstākļu un ekonomiskās izaugsmes izraisītas cenu svārstības. Ja pēdējos piecus gadus globālā gāzes tirgus konjunktūra ir bijusi labvēlīga pircējiem, tad jebkuras gāzes cenas augšupejošas svārstības negatīvi ietekmēs visus gāzes patērētājus, un nāksies pierast pie augstākām enerģijas cenām. Tomēr, kamēr gāzes ražotāji un piegādātāji cīnās par noieta tirgiem, gāzes cena arī Baltijas valstīs ir pircējiem labvēlīga. Tomēr ar nākotni saistās prognozes, kas paredz dažādu politikas instrumentu ieviešanu ar mērķi pakāpeniski arvien vairāk atteikties no fosilā kurināmā, tajā skaitā dabasgāzes, izmantošanas.

Arī ES dabasgāzi saskata kā pagaidām joprojām stabili, bet tomēr tikai pārejas resursu ceļā uz tīrāku enerģijas ražošanu un klimatneitralitāti 2050. gadā. Ja Eiropas Savienības emisiju tirdzniecības sistēmā (ETS) cena par tonnu CO₂ sasniegs 50 un vairāk eiro, tas ietekmēs arī dabasgāzes cenu un tās enerģijas cenu, kas tiks saražota, izmantojot dabasgāzi. Tieši klimata politikai ir viens no lielākajiem potenciāliem padarīt dabasgāzes izmantošanu arvien neizdevīgāku, salīdzinot ar atjaunojamajiem resursiem.

Viens sektors, kur gāzes loma SEG emisiju samazināšanā var būt par labu dabasgāzes patēriņa pieaugumam, ir saspīstās dabasgāzes (CNG) plašāka izmantošana transporta sektorā. Latvija 2020. gadā pieņēma noteikumus, kas paredz samazinātu akcīzes nodokli saspīstajai dabasgāzei, kas tiek izmantota transportlīdzekļos, tā radot konkurenci citiem zemu izmešu vai bezizmešu transporta risinājumiem, piemēram, elektroauto un ar ūdeņradi darbināmiem transporta līdzekļiem. Jāatzīst gan, ka 2020. gada nogalē CNG tirgus daļa Latvijas transporta sistēmā ir niecīga, bet ar potenciālu piedzīvot izaugsmi, ja ar CNG darbināmu transporta līdzekļu un uzpildes staciju skaits un pieejamība palielināsies.

ASTRAVJECAS TANGO

Ignorējot būvniecības nepilnības un neveiksmes un spītējot kaimiņvalsts Lietuvas diplomātiskajiem centieniem, darbību Baltkrievijā 2020. gada rudenī uzsāka Baltkrievijas atomelektrostacija (BAES), kas uzbūvēta nelielā Baltkrievijas ciemata Astravjecas tuvumā (tādēļ sarunvalodā BAES mēdz dēvēt par Astravjecas AES) un mazāk nekā 50 kilometru no Lietuvas galvaspilsētas Viļņas. Baltkrievijas un Krievijas vienošanās paredz, ka 90 procentus Baltkrievijas AES būvniecības izmaksu sedz Krievija, atlikušie 10 procenti jāsedz pašai Baltkrievijai, kredītu sākot atmaksāt 2023. gadā un to nomaksājot līdz 2035. gadam²⁹. Aleksandrs Lukašenko, kurš pasludinājis sevi par uzvarējušu 2020. gada Baltkrievijas prezidenta vēlēšanās un kura ievēlēšanu neatzīst ES un Rietumvalstis, BAES uzskata nevis vienkārši par valsts ekonomikai svarīgu enerģētikas

sektora projektu, bet arī par Baltkrievijas un Krievijas turpmākas valstiskās integrācijas svarīgu elementu, aicinājis kaimiņvalsti Lietuvu dzīvot draudzīgi un izmantot sadarbības iespējas enerģētikas sektorā³⁰.

Taču Lietuvai nekad nav bijis un joprojām nav nodoma pirkt BAES ražoto elektroenerģiju. Lietuva pielikusi diplomātiskas pūles, lai panāktu, ka BAES ražotās elektroenerģijas boikotam pievienojas arī Polija, Latvija un Igaunija, tā nodrošinoties, ka Baltijas valstu un Polijas tirgū nenonāk elektroenerģija, kā izcelsme rodama projektā, kura lietderīgums un drošība apšaubīta jau no tā pirmsākumiem. Lietuva vienmēr uzsvērusi projekta ģeopolitisko dabu, atzīmējot, ka vienīgais iemesls, kādēļ Baltkrievijai vajadzējis istenot šo projektu, ir tā potenciālā ekonomiskā ietekme uz Lietuvas ekonomiku, kā arī Krievijas nodoms radīt konkurenci iespējamajam Visaginas AES projektam³¹, ko gadiem ilgi lobēja pati Lietuva.

BAES projektam bijusi interesanta ietekme uz Baltijas valstu savstarpējām attiecībām: Lietuvas gadiem ilgušie centieni panākt stabilu atbalstu no Latvijas un Igaunijas puses ilgstoši nerada atsaucību. Igaunijai pastāvīgi bijusi teju vienaldzīga attieksme, bet Latvija paudusi skeptisku viedokli par nepieciešamību aktīvi vērsties pret BAES. Šādu pieeju, iespējams, varēja skaidrot ar nevēlēšanos riskēt sabojāt ekonomiskās attiecības ar Baltkrieviju, tā apdraudot trauslās tranzīta plūsmas no Baltkrievijas uz Latvijas ostām. Politikas krustugunis nonāca pat visu trīs Baltijas valstu elektroenerģijas pārvades sistēmas operatori (PSO), kuriem nācās izdomāt veidu, kā nodrošināt, ka *Nord Pool* elektroenerģijas biržas Lietuvas, Latvijas un Igaunijas tirdzniecības zonā nenonāk Baltkrievijā ražota elektrība. Latvijas valdība 2020. gada augustā nolēma, ka nepirks Baltkrievijā ražotu elektroenerģiju, ja Baltkrievija iedarbinās BAES³². Baltijas valstu PSO savstarpējās pārrunās un, koordinējot darbu ar nacionālajiem enerģijas regulatoriem, vienojās, ka Latvija neslēgs Krievijas un Latvijas robežu elektroenerģijas tirdzniecībai, bet prasīs Krievijas PSO elektroenerģijas izcelsmes apliecinājuma sertifikātus, kam teorētiski jānodrošina, ka Baltkrievijā ražota elektrība nenonāk Latvijā un tālāk arī Igaunijā un Lietuvā tranzītā caur Krieviju³³.

No Latvijas skatu punkta negaidītākais pavērsiens bija Lietuvas enerģijas regulatora iebildumi apstiprināt kopīgu vienošanos par metodoloģiju elektroenerģijas tirdzniecībai ar trešajām valstīm. Informēti avoti Lietuvā ziņoja, ka šāda Lietuvas iesaistīto pušu rīcība saistīta ar stingras pozīcijas izrādīšanu vēlētajiem pirms vispārējām vēlēšanām. Var uzskatīt, ka Latvija no savas puses pieņēmusi pragmatisku kompromisa lēmumu, kas juridiski atrisina Lietuvas vēlēšanos, lai Baltkrievijā ražota elektrība nenonāk Baltijas valstīs, bet praksē šis risinājums vēl jāpārbauda. Pēc BAES iedarbināšanas elektrības tirdzniecība, izmantojot Krievijas un Latvijas robežu, notikusi neliešanos apjomos.

Trīs Baltijas valstu vingrojumu, sākot ar atšķirīgi formulēto attieksmi pret pašas AES ieceri un būvniecību un beidzot ar Baltkrievijas AES saražotās elektrības neielaišanu *Nord Pool* tirdzniecības sistēmā, var dēvēt par tango, ko brīžiem neveikli, brīžiem asi izdejo ne pēc savas labākās gribas vienā deju grupā salikti partneri.

VAIRĀK ELEKTRĪBAS

Būtisku progresu varēja vērot arī citā sektora turpmākajai attīstībai nozīmīgā objektā: uzstādīta lielākā daļa no Latvijas un Igaunijas trešā 330 kV starpsavienojuma infrastruktūras. 2020. gadā tika paveikti šim gadam plānotie darbi, un tas nodrošinās, ka 2021. gadā starpsavienojuma izveidošana būs noslēgusies, dodot iespēju Latvijas un Igaunijas pārvades sistēmas operatoriem efektīvāk izmantot abās valstīs pieejamos enerģijas resursus³⁴. Šis pārvades sistēmas pilnveidošanas projekts, līdzīgi kā jau esošo divu gaisvadu līniju ar Igauniju rekonstrukcija, ir svarīgs solis, lai 2025. gadā varētu notikt Baltijas valstu energosistēmas desinhronizācija no līdzšinējās Baltkrievijas, Krievijas, Igaunijas, Latvijas un Lietuvas (BRELL) sistēmas un darbības sinhronizācija ar kontinentālās Eiropas energosistēmu³⁵.

Šī starpsavienojuma nozīmīgums izriet no Baltijas elektroenerģijas ražošanas īpatnībām: katrai no Baltijas valstīm ir atšķirīgs enerģijas portfelis, atšķirīga iespēja saražot elektroenerģiju pašu patēriņam vai eksportam. Igaunija, kura līdz šim paļāvās, ka būs pašpietiekama un vēl arī spēs eksportēt elektroenerģiju uz Latviju un Lietuvu, dedzino degslānekli, ir spiesta rēķināties ar klimata politikas ietekmi uz kurināmā izmaksām – tonna CO₂ 2020. gada nogalē maksā vairs ne 6 eiro, bet jau 25–30 eiro, un tas būtiski sadārdzina elektrības ražošanas izmaksas. Jau tuvākajā nākotnē situācija varētu kļūt vēl sarežģītāka ES klimata politikas dēļ, kas izriet no Parīzes klimata vienošanās izskaust piesārņojošu kurināmo ar mērķi novērst un ierobežot klimata pārmaiņas.

Igaunija plāno vēl vairāk attīstīt vēja enerģijas izmantošanu, un tas nozīmē daudz lielāku lomu stiprinātai elektroenerģijas pārvades infrastruktūrai Igaunijas rietumu daļā, ieskaitot stabilu pietiekamas jaudas starpsavienojumu ar kaimiņvalsti Latviju. Arī Latvijai šāda attīstība ir izdevīga: pateicoties attīstītai vēja enerģijas nozarei, brīžos, kad pūtīs vēja enerģijas izmantošanai optimāls vējš, Igaunija varēs bez sastrēgumiem eksportēt vairāk lētas elektroenerģijas uz Latviju, tā potenciāli samazinot arī elektrības cenu *Nord Pool* biržas Latvijas cenu zonā. Tāpat, ja tuvāko desmit gadu laikā Latvija īstenos *NEKP2030* iezīmēto atkrastes vēja enerģijas projektu sadarbībā ar Igauniju³⁶, tad trešā Igaunijas un Latvijas elektroenerģijas starpsavienojuma loma reģiona energoapgādē vēl palielināsies. Tā kā Baltijas valstīs izteiktākais elektroenerģijas deficīts

ir Lietuvā, kurai pietrūkst jaudu, lai saražotu patēriņam nepieciešamo elektroenerģijas apjomu, tad pārvades infrastruktūras attīstīšana Igaunijā un Latvijā kritiski svarīga ir arī Lietuvai, it īpaši situācijā, kad Lietuva ir atteikusies iegādāties elektrību no Baltkrievijas.

SECINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS

Neviens no aplūkotajiem notikumiem nav nejaušības izraisīts, visiem ir ilgstoša vēsture, no kuras izrietējusi nepieciešamība risināt konkrētas situācijas, kas, atstātas nerisinātas, sarežģītu ne tikai Latvijas, bet visu trīs Baltijas valstu enerģētisko drošību. Infrastruktūras objektu attīstīšana vienlaikus ar tirgus regulējuma pilnveidošanu, pat ja tā izriet no nepieciešamības pozitīvā veidā atrisināt diplomātisku nevienprātību ar kaimiņiem, ir svarīga energoapgādes drošuma un drošības stiprināšanai nākotnē.

Var šķist, ka Eiropas Zaļais kurss varētu Latvijas situāciju sarežģīt, jo Latvija noteikti nav starp tām ES dalībvalstīm, kurās enerģijas ražošanā dominē fosilais kurināmais, tomēr vidējā un ilgtermiņā ES klimata politikai piemīt potenciāls arī Latvijā izraisīt izmaiņas enerģijas patērētāju domāšanā un attieksmē pret klimatu, vidi un enerģiju.

Pieminētie infrastruktūras objekti 2021. gadā nodrošinās energosistēmas uzlabotu darbību un parādīs praksē, kāda ietekme uz Lietuvas un Latvijas elektroapgādi ir tam, ka Lietuva vairs neiepērk elektroenerģiju no Baltkrievijas, bet Latvija ir atvērusi savu robežu tirdzniecībai ar Krieviju, kuras elektroenerģijas izcelsmes apliecinājumiem ir jāuzticās, pieņemot, ka no Krievijas Latvijā ienākošā elektrība ražota Krievijā, nevis Baltkrievijā.

Savukārt no Eiropas Zaļā kursa izrietošajām politikām uz Latviju tāpat kā pārējām ES dalībvalstīm būs *ilgspēlēja* ietekme, jo 2020. gada nogalē pārskatītie klimata mērķi nebūs sasniedzami ar līdzšinējām politikām vai politiku līdzšinējo intensitāti. Latvijas gadījumā tas nozīmē lielākus izaicinājumus visos tautsaimniecības sektoros, kas rada lielāko SEG emisiju apjomu – enerģētikā, transporta sektorā un lauksaimniecībā. Izaicinājumi būs arī zemes izmantošanas, zemes izmantošanas maiņas un mežsaimniecības sektorā, jo mežs ir būtisks enerģētikā izmantotās biomasas avots, un koku sugu un vecuma struktūra Latvijā pēdējos desmit gados mainījusies tā, ka mežs vairs nepiesaista oglekli pietiekamā apjomā³⁶ un pat riskē kļūt par CO₂ emisiju avotu.

REKOMENDĀCIJAS

Ne visi enerģētikas sektora jautājumi skatāmi ārpolitiskā kontekstā, tomēr klimata politikas horizontālais jeb visus citus tautsaimniecības sektorus skarošais raksturs iezīmē daudzu enerģētikas sektora jautājumu starptautisko dimensiju. Visam, kas tiek un tiks darīts enerģētikas sektorā, pateicoties klimata politikas prioritārajam statusam, kas izriet arī no Latvijas Nacionālā enerģētikas un klimata plāna 2030. gadam, paredzama ietekme, kas mainīs situāciju Latvijā, bet arī sniegsies pāri Latvijas robežām. Šāda ietekme būs gan enerģijas ražošanas, pārvades un sadales infrastruktūras attīstībai, gan regulējošās vides pilnveidošanai. Šajā kontekstā, kad teju visam ir arī pārrobežu ietekme, politikas veidotājiem ieteicams ņemt vērā vairākus ieteikumus.

Pirmkārt, uz enerģijas ražošanas infrastruktūras attīstības lēmumiem skatīties ne tikai nacionālā, bet arī reģionālā kontekstā, it īpaši, ņemot vērā elektroenerģijas pārvades tīkla attīstību Baltijas valstīs un pat visā Baltijas jūras reģionā. Nodrošinājums ar elektroenerģiju sasniedzams ne tikai, uzstādot jaunas elektroenerģijas ražošanas jaudas, bet arī optimāli izmantojot reģiona vienoto pārvades tīklu, kas ļauj elektrību lielos apjomos pārvietot starp reģiona valstīm. Baltijas valstu esošie savstarpējie starpsavienojumi un starpsavienojumi ar Skandināvijas valstīm un Poliju jau šobrīd dod iespēju izmantot vienota reģionāla elektroenerģijas tirgus priekšrocības gan fiziska nodrošinājuma ar elektroenerģiju, gan finansiāla ziņā. Tas nodrošina labu pamatu nacionālajiem lēmumos par enerģijas ražošanas jaudu attīstību uzstādīt ambiciozus mērķus turpmākai arvien plašākai atjaunojamo energoresursu un elektroenerģijas kļiedētās ražošanas attīstībai.

Otrkārt, novērtējot ar Baltijas enerģijas tirgus starpsavienojumu plāna atbalstu notikušās elektroenerģijas pārvades sistēmas attīstības radīto uzlaboto enerģētisko drošību, jāpatur prātā, ka pārvades tīkla attīstība arvien vairāk jāskata starptautiskā – gan reģionālā, gan visas Eiropas Savienības elektroenerģijas infrastruktūras un tirgus attīstības – kontekstā. Pārvades sistēmas operatori attīstību plāno desmit gadus uz priekšu, un šobrīd norit aktīva atkrastes pārvades tīkla attīstības plānošana gan Ziemeļjūrā, gan Vidusjūrā, gan Baltijas jūrā. Politikas veidotājiem, uzklaujot pārvades sistēmas operatora plānus, jābūt dzirdīgiem un uz infrastruktūras attīstību un ieguvumiem nākotnē jāskatās stratēģiski tālredzīgi, neliekot politiskus un finansiālus šķēršļus vēl plašākai reģionālai sadarbībai elektroenerģijas starpsavienojumu veidošanā starp reģiona valstīm, jo tam ir tiešs sakars ar Latvijas enerģētisko drošību.

Treškārt, ja Eiropas Savienībā klimata mērķiem ir ierādīta prioritāra loma, tad šāda pieeja jāīsteno arī nacionālā līmenī ar sapratni par to, ka šodienas ieguldījumi klimatneitrālā tautsaimniecībā jau ne pārāk tālā nākotnē dos dividendes starptautiskas konkurētspējas veidā. Latvijas lēmumu pieņēmējiem jābūt pietiekami drosmīgiem

nenostāties pret atjaunojamo energoresursu un tehnoloģiju plašāku izmantošanu. Tam ir arī gluži racionāls pamatojums – tonna oglekļa dioksīda nākotnē maksās arvien vairāk. Tās ekonomikas, kuras nebūs laikus pieņēmušas Eiropas Zaļā kursa izaicinājumus nodrošināt prioritāti energoefektivitātei, attīstīt atjaunojamās enerģijas tehnoloģijas, pāriet uz videi draudzīgu transporta enerģijas sistēmu riskē par savu neizlēmību nākotnē samaksāt vairāk, nekā šobrīd nepieciešams ieguldīt, lai savā domāšanā un rīcībā ietu līdzī laukam un tehnoloģiju attīstībai.

ATSAUCES

- ¹ “*The European Green Deal*,” *European Commission*, 2019, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/european-green-deal-communication_en.pdf.
- ² “*COVID-19: the EU plan for the economic recovery*,” *European Parliament*, 2020, <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/priorities/eu-response-to-coronavirus/20200513STO79012/COVID-19-the-eu-plan-for-the-economic-recovery>
- ³ “*The EU’s COVID-19 recovery plan should prioritise climate*,” *European Parliament*, 2020 <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20200429STO78172/the-eu-s-COVID-19-recovery-plan-should-prioritise-climate>
- ⁴ Kulovesi, K., Oberthür, S., “*Assessing the EU’s 2030 Climate and Energy Policy Framework: Incremental change toward radical transformation?*”, *Rev. Eur. Comp. Int. Environ. Law*. 29 (2020) 151.–166. lpp., <https://doi.org/10.1111/reel.12358>
- ⁵ “*Key findings: Renewable power generation costs in 2019*,” I.R.E. Agency, 2020
- ⁶ Tagliapietra, S., Zachmann, G., Edenhofer, O., Glachant, J.M., Linares, P., Loeschel, A., “*The European union energy transition: Key priorities for the next five years*,” *Energy Policy*, 132, 950.–954. pp., 2019, <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2019.06.060>
- ⁷ “*The Paris Agreement*,” UNFCCC, 2015, <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>
- ⁸ “*Financing the green transition: The European Green Deal Investment Plan and Just Transition Mechanism*,” *European Commission*, 2020, https://ec.europa.eu/regional_policy/en/newsroom/news/2020/01/14-01-2020-financing-the-green-transition-the-european-green-deal-investment-plan-and-just-transition-mechanism
- ⁹ “*Proposal for a regulation of the European Parliament and of the council establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulation (EU) 2018/1999 (European Climate Law)*,” *European Commission*, 2020, <https://www.consilium.europa.eu/media/39914/a-new-strategic-agenda-2019-2024-en.pdf>
- ¹⁰ “*European industrial strategy*,” *European Commission*, 2020, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/european-industrial-strategy_en
- ¹¹ “*EU Circular Economy Action Plan*,” *European Commission*, 2020, https://ec.europa.eu/environment/circular-economy/index_en.htm
- ¹² “ES stratēģija “No lauka līdz galdam,”” Eiropas Komisija, 2020, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:S2020DC0381&from=EN>
- ¹³ “*EU Biodiversity Strategy for 2030*,” *European Commission*, 2020, https://ec.europa.eu/environment/nature/biodiversity/strategy/index_en.htm
- ¹⁴ “*EU strategy on energy system integration*,” *European Commission*, 2020, https://ec.europa.eu/energy/topics/energy-system-integration/eu-strategy-energy-system-integration_en

- ¹⁵ "EU 2030 Climate Target Plan," European Commission, 2020, https://ec.europa.eu/clima/policies/eu-climate-action/2030_ctp_en
- ¹⁶ "EU Renovation Wave Communication," European Commission, 2020
- ¹⁷ "EU strategy to reduce methane emissions," European Commission, 2020, <https://www.eea.europa.eu/media/newsreleases/many-europeans-still-exposed-to-air-pollution-2015/premature->
- ¹⁸ "EU Chemicals Strategy for Sustainability," European Commission, 2020
- ¹⁹ "EU strategy on offshore renewable energy," European Commission, 2020, https://ec.europa.eu/energy/topics/renewable-energy/eu-strategy-offshore-renewable-energy_en
- ²⁰ "World Energy Outlook 2020," International Energy Agency, <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2020>
- ²¹ "Planning for net zero: assessing the draft national energy and climate plans," European Climate Foundation, 2019, www.lindsayynobledesign.com
- ²² "Making the grade? A review of eight national energy and climate plans in central and eastern Europe," CEE Bankwatch Network, 2019
- ²³ Burg, L., Trilling, M., Gençsü, I., "Fossil fuel subsidies in draft EU National Energy and Climate Plans," 2019
- ²⁴ "Baltic energy market interconnection plan," European Commission, 2020, https://ec.europa.eu/energy/topics/infrastructure/high-level-groups/baltic-energy-market-interconnection-plan_en
- ²⁵ Baltic Connector Oy, Baltic Connector, 2020, <http://balticconnector.fi/en/>
- ²⁶ "Gasum LNG terminal in Pori," Gasum, 2020, <https://www.gasum.com/en/our-operations/lng-supply-chain/terminals--liquefaction-plants/gasum-lng-terminal-pori/>
- ²⁷ "Roadmap on regional gas market integration between Estonia, Finland, Latvia and Lithuania," European Commission, 2020, https://www.acer.europa.eu/en/Gas/Regional_Intiatives/Pages/BALTIC-RGMCG.aspx
- ²⁸ "PA Energy - BEMIP Action Plan (for competitive, secure and sustainable energy)," coordinated by BEMIP (overall) & Latvia and Denmark, European Commission, 2015, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/BEMIP_Action_Plan_2015.pdf
- ²⁹ "Белорусская АЭС заработала, но западные страны объявили ей бойкот," BBC, 2020, <https://www.bbc.com/russian/news-54796354>
- ³⁰ "Белорусская АЭС: "Росатом" построил самый безопасный проект в мире," vesti.ru, 2020, <https://www.vesti.ru/article/2482600>
- ³¹ Jegelevičius, L., "Lithuania's Ignalina NPP shutdown: Single decision with decades-long consequences," BNN, 2020, <https://bnn-news.com/bnn-analyses-lithuanias-ignalina-npp-shutdown-single-decision-with-decades-long-consequences-215555>
- ³² Klūga, M., "Latvija pārtrauks iepirkt Baltkrievijas elektrību, ja tā iedarbinās Astravjecas AES," LSM.lv, 2020, <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/latvija-partrauks-iepirkt-baltkrievijas-elektribu-ja-ta-iedarbinas-astravjecas-aes.a371786/>
- ³³ LETA., "SPRK apstiprinājusi metodiku, kas liegs Latvijā nonākt Astravjecas AES sarāžotajai elektrībai, Delfi.lv, 2020, <https://www.delfi.lv/bizness/pasaule/sprk-apstiprinajusi-metodiku-kas-liegs-latvija-nonakt-astravjecas-aes-sarazotajai-elektribai.d?id=52618169>
- ³⁴ "Augstsprieguma tīkls, Igaunijas–Latvijas trešais starpsavienojums," ast.lv, 2020, <https://ast.lv/lv/transmission-network-projects/latvijas-igaunijas-3-starpsavienojums>
- ³⁵ "Elektroenerģijas tīkla sinhronizācija ar kontinentālo Eiropu," ast.lv, 2020, <https://ast.lv/lv/projects/sinhronizacija-ar-eiropu>
- ³⁶ "Latvijas Nacionālais enerģētikas un klimata plāns 2021.–2030. gadam," Latvijas Republikas Ministru kabinets, 2020, <https://likumi.lv/ta/id/312423>

PUBLISKĀ DIPLOMĀTIJA CEĻĀ UZ VIRTUĀLO VIDI

Silvestrs Savickis

Sabiedrisko attiecību aģentūras "LEAD" līdzīpašnieks un vadītājs

1814. gada septembrī pilsētā valdīja līdz šim nepieredzēts satraukums. Vīne, kuras parkus rotāja rudens priekšvēstneši viegli iedzeltenu lapu veidolā, gatavojās uzņemt vairāk nekā 200 ārvalstu diplomātu, kuri bija iecerējuši pulcēties Vīnes Kongresā. Tos pavadīja privāto asistentu, kabinetu vadītāju, žurnālistu un intelektuāļu pūļi, par vairāk nekā trešdaļu palielinot pilsētas iedzīvotāju skaitu. Tomēr minētais bija tikai fons galvenajam notikumam – jaunveidotās koalīcijas valdnieku ierašanās Vīnē visā savā majestātē. Austrijas imperators Francis II Hofburgas pilī gatavojās uzņemt Krievijas caru Aleksandru I, Prūsijas karali Frederiku Viljamu III, Dānijas karali Frederiku VI un citus augstdzimušos, kuru izklaidei un banketiem bija nepieciešamas vismaz 300 karietes ar 1400 zirgiem. Kongresa ietvaros notiekošo sociālo aktivitāšu kopums deva diplomātiem pietiekami daudz laika, lai tie varētu veidot un pieslīpēt savas sarunu vešanas taktikas. Aktivitātes ietvēra greznus banketus, masku balli, tradicionālos bruņinieku divkauju turnīrus, kā arī Septītās simfonijas izpildījumu tās autora Ludviga van Bēthovena vadībā.¹ Vīnes kongresam bija neatsverama ietekme uz Eiropas politisko nākotni, un tas iezīmēja 19. gadsimta publiskās diplomātijas standartus, kas, jāatzīst, lielā mērā ir tikuši pārņemti un replicēti vismaz divus nākamos gadsimtus.

Teorijā publiskā diplomācija ir ietekmes veidošanas instruments, un tā koncepts paredz ietekmes veidošanas procesu trīs pakāpēs. Pirmkārt, pastāv pieņēmums, ka eksistē kādas ietekmīgu indivīdu grupas jeb elites, kuras publiskās diplomātijas aktoriem – Ārlietu ministrijām, diplomātiem u. c. – būtu jāuzrunā. Otrkārt, publiskās diplomātijas aktivitāšu mērķis ir ietekmēt šo elišu grupu viedokļus, priekšstatus un uzvedību, un, visbeidzot, ir sagaidāms, ka šīs mērķa grupas ietekmēs valdību politikas.² Citiem vārdiem sakot, publiskās diplomātijas uzdevums ir veidot pozitīvu valsts tēlu, pozicionējot to izvēlētajā virzienā, runājot, stāstot un izceļot valsts priekšrocības un pievilcību visdažādākajām valstu auditorijām, kur viens no galvenajiem mērķiem ir netieši ietekmēt citu valstu valdību politikas veidošanu sev labvēlīgā virzienā.

Kā Latvijas publiskā diplomātija attīstījās 2020. gadā, kas bija tie notikumi, ar ko diplomātu aktivitātes paliks atmiņā, un kādi vēstījumi tika nodoti caur šiem notikumiem, šajā rakstā autors centīsies to apkopot un iezīmēt scenārijus publiskās diplomātijas notikumiem jaunajā 2021. gadā.

IEKĻŪT STARP ĀRPOLITIKAS PRIORITĀTĒM

“Aizvadītais gads iezīmēja fundamentālas pārmaiņas ārpolitikas prioritātēs, runājot par Latvijas tēla definēšanu un attiecīgu publiskās diplomātijas prioritāšu ieskicēšanu,”³ saka Vita Timermane-Mora, diplomāte un bijusī Latvijas Institūta vadītāja (līdz 2020. gada 31. jūlijam).

To apliecina arī juridiskā faktoloģija. Ir pieņemts, ka politikas prioritātes tiek noteiktas politikas dokumentos vai politiķu runās. Vēl pirms diviem gadiem tradicionālajās Saeimas ārpolitikas debatēs Latvijas tēlu un publisko diplomātiju nepiesauca teju neviens politiķis, pašu ārlietu ministru Edgaru Rinkēviču ieskaitot, tādējādi auditorijai liekot noprast, ka šīs tēmas nav un nebūs ārlietu un citu dienestu darba kārtībā vismaz gadu. Tomēr Ārlietu ministrijas ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un ES jautājumos⁴ 2019. gada nogalē, kas tradicionāli ne tikai skar gada ietvaros paveikto, bet arī ieskicē nākamā – tātad 2020. gada prioritātes, jau iezīmēja citu ainu.

Koncentrēti apkopojot ārpolitikas prioritāšu *status quo* gadu mijā, ziņojuma autori tās formulēja šādi: “Latvijas ārpolitikas virsmērķis ir Latvijas neatkarības neatgriezeniskuma nodrošināšana, drošības veicināšana un Satversmē noteikto vērtību stiprināšana.” Par galvenajiem īstenošanas virzieniem kalpo jau tradicionālie: Latvijas darbība ES, OECD, divpusējās attiecības, reģionālā drošība utt.

Tomēr atšķirīgi no iepriekšējiem gadiem un tādējādi patikams jaunums ziņojumā ir sadaļa “Sabiedrības iesaiste un publiskā diplomātija”, šādi norādot uz publiskās diplomātijas nozīmību valsts ārpolitikas realizācijā. Ziņojums saka: “Publiskās diplomātijas ietvaros Ārlietu ministrija ir īstenojusi pasākumu kompleksu plašai sabiedrības iesaistei ārpolitikas un ar to saistīto jautājumu skaidrošanā, diskutēšanā un atspoguļošanā. Notiek pastāvīgs dialogs ar dažādām sabiedrības grupām – biedrībām un nevalstiskajām organizācijām, ārpolitikas un drošības politikas pētniecības centriem, akadēmisko vidi un plašu ekspertu loku.”

Par nozīmīgākajiem publiskās diplomātijas notikumiem un pasākumiem ziņojums nosauc Rīgas konferenci, kas neapšaubāmi ir lielisks instruments tieša un nepastarpināta

dialoga veidošanai ar ārzemju politiķiem, diplomātiem, militārpersonām, pētniekiem un ierēdņiem, kuru ikgadēju klātbūtni spēj nodrošināt konferences organizatori. Nozīmīgs novērtējums ir dots Latvijas Ārpolitikas institūta aktivitātēm – diskusijām, semināriem, veiktajiem pētījumiem un izdotajām publikācijām, pie kā acimredzami jāpiešķaita arī šī Latvijas ārējās un drošības politikas gadagrāmata.

Ziņojuma autori atzīmē arī ministrijas sadarbību pasākumu rīkošanā ar Eiropas Komisijas pārstāvniecību un Eiropas Parlamenta biroju, kā arī konsultācijām ar virkni nevalstiskā sektora organizācijām, kā Latvijas Darba devēju konfederācija, Latvijas Pašvaldību savienība, Eiropas kustība Latvijā u. c., kas ir publiskās diplomātijas notikumi, kuri varētu tikt uzskatīti par t. s. “iekšējo komunikāciju”, veido dialogu ar vietējo sabiedrību, mazāk fokusējoties uz ārvalstu mērķa publikām.

Savukārt Latvijas simtgades publiskās diplomātijas programma, kuras darbības ilgums ir 5 gadi – no 2017. līdz 2021. gadam, – ir uzskatāma par vienu no būtiskākajiem publiskās diplomātijas atbalsta instrumentiem tieši finansiālā plāksnē. “Simtgades programmas īstenošanā iesaistās Latvijas diplomātiskās un konsulārās pārstāvniecības, Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra, Latvijas goda konsuli un diasporas organizācijas ārvalstīs. Simtgades publiskās diplomātijas programma nodrošina mūsu ārvalstu partneru pastiprinātu uzmanību Latvijas sasniegumiem un sekmē turpmāko sadarbību ekonomikā, drošībā, kultūrā un izglītībā,” pauž Ārpolitikas ziņojums.

Kā ierasts, ziņojumā valsts tēla un publiskās diplomātijas šķautne tika pasniegta caur attīstības sadarbības politikas prizmu. “2019. gadā apritēja 15 gadi, kopš Latvija kā Eiropas Savienības dalībvalsts sniedz palīdzību attīstības valstīm. Tas ir svarīgs praktisks ārpolitikas instruments, ar kuru Latvija atbalsta pozitīvas pārmaiņas un attīstību, un ir nozīmīgs līdzeklis globālās drošības īstenošanai un migrācijas cēloņu novēršanai, spēcīnot demokrātijas un vietējās ekonomikas attīstību partnervalstīs, īpaši Eiropas Savienības Austrumu partnerības valstīs un Centrālāzijā,” teikts ziņojumā, vienlaicīgi iezīmējot perspektīvu: “2020. gads būs nozīmīgs, izstrādājot Latvijas attīstības sadarbības politikas vadlīnijas turpmākajam periodam. Tā būs iespēja aktualizēt jautājumu par Latvijas prioritāro partnervalstu un iesaistes jomu loku, lai stiprinātu attīstības sadarbību kā ārpolitikas sastāvdaļu un veicinātu Latvijas starptautisko apņemšanos izpildi. Attīstības sadarbības instrumenti tiks izmantoti, lai nodrošinātu Latvijas iesaisti un redzamību ārpus tradicionālajiem reģioniem.” Kā liecina Ministru kabineta rīkojums – Attīstības sadarbības politikas plāns 2020. gadam, tad Ārlietu ministrijas budžetā atvēlētā summa bija gandrīz pusmiljona eiro apjomā (precīzi: 463 813 EUR) jeb līdzvērtīgā apjomā kā iepriekšējos četrus gadus.⁵

Savukārt Eiropas kaimiņu politikas Austrumu partnerības sadaļā ziņojums apstiprina Austrumu partnerību kā vienu no ārpolitikas prioritātēm 2020. gadam un ieskicē

būtiskākos tās darbības virzienus. Tā aizvadītāja gadā bija iecerēts sniegt atbalstu Ukrainai reformu īstenošanā, ekonomiskās un tiesiskās vides uzlabošanai, medicīniskās un humanitārās palīdzības sniegšanai, veicināt eiropintegrācijas procesus Moldovā un Gruzijā, gan sniedzot atbalstu, gan konsultējot dažādu nozaru speciālistus. Savukārt Dievidkaukāza valstu virzienā Latvijas Austrumu partnerības programma bija iecerējusi sniegt atbalstu un nodot pieredzi Azerbaidžānai un Armēnijai iekšējo reformu veikšanai un eiropintegrācijas procesu veicināšanai.

Otrs atskaites punkts, analizējot ārpolitikas prioritātes, ir Saeimas Ārpolitikas deba-tes, kas tradicionāli notiek nepilnu mēnesi pēc iepriekš apskatītā Ārpolitikas ziņojuma publiskošanas un ir pietuvinātas ikgadējām Latvijas *de iure* atzišanas svinībām 26. jan-vārī. Lai arī ministra E. Rinkēviča ievads, kurā viņš ierasti citē Latvijas literatūras kla-siskus, neizskanēja uz optimistiskas nots, gluži kā prognozējot gaidāmo COVID-19 sērgu: “Un visa plašā pasaule/ir liela, smaga asara.” Šie dzejnieka Jāņa Poruka vārdi trāpīgi izteic pašreizējo starptautisko situāciju,” teica ministrs, deputātu runās varēja saklausīt augošo vajadzību pēc pozitīva valsts tēla virzības.

Ja ārlietu ministrs savā runā publiskās diplomātijas elementus fokusēja galvenokārt uz aktivitātēm Austrumu partnerības virzienā, tādējādi veidojot loģisku sasaisti ar Ārpolitikas ziņojumā teikto, tad Saeimas deputāti atšķirībā no iepriekšējiem gadiem izcēla arī citas valsts tēla veidošanas šķautnes. Tā aizsardzības ministrs A. Pabriks (AP!) atzīmēja valsts aizsardzībai veltītā 2 % IKP nozīmi publiskajā diplomātijā, sakot: “Mēs esam viena no tām valstīm, kuras tiek aicinātas arī uz tā saucamajām divu procentu pusdienām.” Savukārt kolēģe no frakcijas Inese Voika (AP!) iezīmēja arī dažus praktiskus ierosinājumus: “[..] Latvijai pirmo reizi bija pārstāvis ANO jauniešu līgā [..]. Pirmā praktiskā lieta, ministra kungs, varētu būt jauniešu darba grupa pie Latvijas tēla stratēģijas izstrādāšanas sociālajā platformā *TikTok*.” Opozicionārs Vik-tors Valainis (ZZS) frakcijas vārdā teica: “Tāpat paldies visiem Latvijas kultūras un sporta ļaudīm, kuri ar saviem individuālajiem panākumiem ir ļāvuši katram no mums sajust lepnumu par Latviju,” tādējādi uzsverot sporta diplomātijas nozīmi ārpolitikā, bet deputāte, Saeimas prezidija locekle Marija Golubeva (AP!), rezonējot Ārlietu mi-nistra ziņojumam, rosināja trīskāršot Austrumu partnerībai atvēlētos līdzekļus valsts budžetā.

Rihards Kols (NA), Saeimas Ārlietu komisijas priekšsēdētājs, noteica skaidru darbī-bas vektoru E. Rinkeviča vadītajai iestādei: “Ārlietu ministrijai kā Latvijas tēlu pasau-lē nesošajai ministrijai ir jāuzņemas flagmaņa loma šīs politikas izstrādē, ministrijām un Ministru kabinetam definējot mērķus un sasniedzamos rezultātus atbilstošajās nozarēs.”⁶

LATVIJAS TĒLA ADMINISTRĀCIJAS MAIŅA

Aizvadītā gada laikā ir notikušas vairākas strukturālas pārmaiņas valsts tēla veidošanas mehānikā, kas potenciāli izmaina spēku izkārtojumu publiskās diplomātijas ieroču apgādē.

Valsts ārējā tēla apkalpošanas nolūkiem 2014. gada vasarā pie Ministru kabineta tika izveidota koordinējoša institūcija – Latvijas ārējā tēla politikas koordinācijas padome, kuras sastāvā ietilpa virkne ministru, Valsts kancelejas, Latvijas institūta, LIAA, RTAB, LPS, LTRK un LDDK pārstāvji.⁷ Tiesa, ar ielu aktivitāti šis institūts neizcēlās – vairāk nekā 5 gadu laikā notika vien 2 (!) sēdes. Tomēr 13. Saeimas vēlēšanu rezultāti un Ministru prezidenta Krišjāņa Kariņa veidotā un vadītā Ministru kabineta deklarācijā,⁸ kuras 45.1. apakšpunkts noteica “Panāksim, ka ir vienots un pozitīvs tēls par Latviju kā vietu eksportējošiem uzņēmumiem”, un deklarācijā balstītais Rīcības plāns⁹ ievieša pozitīvas korekcijas. Dažus mēnešu pēc Rīcības plāna apstiprināšanas sanāca pēc skaita trešā Latvijas ārējā tēla koordinācijas padomes sēde, savukārt līdz 2020. gada oktobrim bija notikušas vēl divas sēdes. Raugoties retrospektīvā, jāsecina, ka valsts tēls un tādējādi publiskās diplomātijas resurss bija ieguvis jaunu elpu.

Starp būtiskākajiem lēmumiem, ko pieņēma padome, ir pieminami divi. Pirmkārt, LIAA vadībā tika izveidotas piecas dažādu nozaru ekspertu – kopskaitā ar 116 dalībniekiem – diskusijas, kuru mērķis bija izspriest valsts tēla vērtību piedāvājumu. Diskusiju rāmis ietvēra LIAA pārraudzībā esošās nozares: eksporta veicināšana, investīciju piesaiste un tūrisms. Savukārt pēc 29. septembra valdības sēdes, kurā tika apstiprināts Ekonomikas ministrijas sagatavotais informatīvais ziņojums “Par vienota valsts tēla izstrādi”, kuras lēmums bija par galveno valsts tēla koordinēšanas institūciju iecelt tieši LIAA, tādējādi formāli izbeidzot citas valsts pārvaldes institūcijas – Ārlietu ministrijas paspārnē esošā Latvijas Institūta – formālo, bet daudz diskutēto dominanci šajā laukā.

Tādējādi ekspertu grupas darbs tika paplašināts arī ar Latvijas ārpolitikas, kultūras, vēsturiskās atmiņas, sporta un citiem ar valsts tēlu saistītiem aspektiem. LIAA iecerēja līdz 2020. gada beigām izstrādāt mārketinga plānu un tēla ieviešanas aktivitātes uzsākt 2021. gada janvārī, popularizējot tēla stratēģijā iekļautās vērtības. LIAA speciālisti ir aprēķinājuši, ka, sekmīgi realizējot plānotās aktivitātes, izdosies uzlabot kopējo valsts ekonomisko sniegumu. Trīs gadu periodā, investējot valsts tēla veidošanas kampaņā 4 miljonus eiro, plānots papildus jau esošajam investīciju plānam piesaistīt 128 miljonus eiro un izveidot 4500 jaunas darba vietas.¹⁰ Vai tā būs, redzēsim jau tuvākajā laikā.

VIRZIENS – DIGITALIZĀCIJA

Kad dzīvojam laikā, kurā grūti prognozēt realitātes projekciju telpā vai brīvā dabā, vienīgā šķietami drošā vide ir internets. Virtuālā vide ir tā, kurā nekas neapstājas un viss turpinās – kultūrā, mākslā, sportā, izglītībā. Iespējams, ne tik saistoši un aizraujoši kā klātienē, bet pakāpeniski aizvien pieņemamāk – kā jau apstākļos, kad izvēle nepastāv. Šis raksts tapa 2020. gada oktobrī, tāpēc, iespējams un kā gribētos cerēt, šis grāmatas iznākšanas brīdī viss vai vismaz kaut kas būs mainījies, ar to domājot notikumu un pasākumu atgriešanos realitātē. Bet, balstoties situācijā “aiz loga”, atliek tikai runāt par publiskās diplomātijas notikumiem virtuālajā vidē.

COVID-19 ierašanās tikai apstiprināja un veicināja it visu iespējamo tautsaimniecības, politikas, t. sk. diplomātijas attīstības vektoru digitalizācijas virzienā. Pieminētais Ārpolitikas ziņojums vēl 2019. gada nogalē tobrīd gaidāmo 2020. gadu atzīmēja kā būtisku spēles laukumu digitālās sadarbības jautājumos. OECD eksperti gada garumā strādāja pie Latvijas digitālās transformācijas izvērtējuma un konstatēto trūkumu cēloņu analīzes. Ziņojumam jānāk klajā vienlaicīgi ar šo Ārējās un drošības politikas gadagrāmatu – 2021. gada janvārī.

Analizētā Ārpolitikas ziņojuma ietvaros pirmo reizi parādās digitālās diplomātijas jēdziens. Saskaņā ar ziņojumā teikto: “Latvijas ārlietu dienests novērtē jauno tehnoloģiju sniegtās iespējas un izaicinājumus arī digitālajā diplomātijā. Ārlietu ministrija, paralēli jau esošajiem tradicionālajiem diplomātiskajiem kanāliem, stratēģisko vēstījumu paušanai aizvien aktīvāk izmanto sociālos tīklus. Latvijas diplomāti aktīvi piedalās tiešsaistes platformās, lai informētu Latvijas sabiedrību par Latvijas ārpolitikas prioritātēm konkrētu mērķu sasniegšanai politikas, ekonomikas un kultūras jomā, kā arī dezinformācijas apkarošanai.”

Ārlietu ministrijas uzturētajā Simtgades publiskās diplomātijas pasākumu kalendārā laika ritums ir apstājies 2020. gada martā jeb līdz ar COVID-19 pandēmijas oficiālo ieskaņu.¹¹ Līdz ar to nav iespējams iegūt vienuviet apkopotā veidā informāciju par publiskās diplomātijas notikumiem un pasākumiem, kuru norise ir vai bija iecerēta. Bet varbūt tas arī nav nepieciešams, jo COVID pandēmijas iestāšanās ir ne tikai mainījusi tradicionālo ilgtermiņa plānošanas veidu (vismaz attiecībā uz reālā vidē notiekošiem pasākumiem), bet arī padarījusi mūsu dzīvi krietni elastīgāku, pilnveidojot spēju ātrāk pieņemt lēmumus un saorganizēties tādiem vai citiem notikumiem. Tāpēc, runājot par perspektīvu, šoreiz vairāk nevis par saturu, bet gan formu.

PUBLISKĀ DIPLOMĀTIJA DIGITĀLAJĀ VIDĒ

Kas attiecas uz publisko diplomātiju, tad tās izpausmes digitālajā vidē nav nekāds jaunums. Ja pieņemam, ka viena no digitālās vides aktuālākajām un nereti efektīvākajām izpausmēm ir aktivitāte populārākajos sociālajos tīklos, tad arī Latvijas valsts institūcijām šī jomā ir ievērojama pieredze. Raugoties publiskās diplomātijas virzienā, Latvijas ārlietu dienestam – Ārlietu ministrijai un diplomātiskajām pārstāvniecībām – ir vismaz viens konts kādā no sociālajiem tīkliem, visbiežāk *Facebook*. Tā, piemēram, 2020. gadā Latvijas Ārlietu ministrijas oficiālais *Facebook* konts angļu valodā aktīvi ziņo ne tikai par savu ikdienas darbu – ministra vizītēm, tikšanos ar citu valstu pārstāvjiem un citiem oficiālajiem notikumiem, bet arī krietnu artavu dod ziņām par notikumiem ar publiskās diplomātijas potenciālu.¹²

Tā, piemēram, ievērojamu daļu no konta satura veido atskats uz Latvijas vēsturi, valstiskumu un valstiskās neatkarības tematikai būtiskiem notikumiem, kas neapšaubāmi ir publiskās diplomātijas sastāvdaļa. Aizvadītā gada augustā *Facebook* ir izveidots ieraksts, kas veltīts Latvijas un Krievijas miera līguma simtgadei. Ieraksts tiek ilustrēts ar dokumentālos kadros ilustrētu īsfilmu, kas par šo vēsturiski būtisko notikumu izstāsta populārā valodā, tādējādi radot atsaucību daudzveidīgās publiskās diplomātijas mērķiem būtiskās auditorijās.

Savukārt Eiropas vienotības un solidaritātes tēmu ministrija akcentē, piemēram, izvietojot videoklipu, kurā Minskā akreditēto Eiropas Savienības valstu, Šveices, Japānas, ASV un Lielbritānijas vēstniecību pārstāvji aicina Lukašenko režīmu pārtraukt vardarbību Minskas ielās. Videovēstījums tika izplatīts starptautiskajā ANO Nevardarbības dienā 2. oktobrī.

Latvijas vēstniecība Vašingtonā savā oficiālajā kontā publicēja ierakstu, kurā populārais mūziķis *Joji* kādas dziesmas izpildījuma laikā ir tērpiet Latvijas basketbola izlases formas tērpā, krekļā ar numuru 6, kas ir Latvijas un NBA izcilā basketbolista Kristapa Porziņģa spēles krekls. Ar šo ierakstu vēstniecība saviem sekotājiem atgādina par Latviju kā basketbola lielvalsti un izcilu basketbolistu dzimteni. Konkrētajam klipam citā sociālajā vietnē *YouTube* bija vairāk nekā 5 miljoni skatījumu,¹³ un tādējādi šī ieraksta pienesums publiskās diplomātijas mērķiem ir vērtīgs.

VALSTS TĒLA UN PUBLISKĀS DIPLOMĀTIJAS POTENCIĀLU DEFINĒJOT

Izpētot un analizējot LIAA vadītās vienota Latvijas valsts tēla stratēģijas darba grupās spriesto, redzams, ka darba grupu rezultātus vēl nevar nosaukt par pamatnostādnēm, jo darbs vēl turpināsies. Situācijas fiksācijas brīdī eksperti strādāja pie tēmu izvēles, kas ļautu izveidot vienotu Latvijas valsts zīmola stāstu un veiksmīgāk piesaistīt ārvalstu interesi, investīcijas un talantus, izvirzīt Latvijas valsts stāsta potenciālās tēmas un spilgtākos stāsta varoņus un tēmas.

Ekspertu diskusijās izkristalizējas 3 virzieni jeb fokusi, zem kuriem tika noformulēti galvenie vēstījumi. Un, proti, pirmais virziens ir “Vide” ar skaidrojošo moto “Dažādu pasaulu savienotāji”, ko izstrādātāji raksturo šādi: “Latvija ir savienotājs, kas palīdz satikties īstajiem cilvēkiem, lai radītu jaunas, negaidītas kombinācijas. Mēs esam starp austrumiem un rietumiem. Mēs esam starp jūru un mežu. Starp senām tradīcijām un jaunākajām tehnoloģijām. Tas mums ir licis mācīties atrast veidus, kā savienot nesavienojamo. Tāpat Latvija ir kompakta, un divu rokas spiedienu attālumā ir sasniedzams jebkurš, kas ļauj mums ātri atrast vajadzīgos partnerus idejas īstenošanai.” Radošais moto tulkojums angļu valodā, kam acīmredzami būtu noteicošā nozīme, ir *“Connecting worlds apart”*.

Otrs virziens ir “domāšanas veids” ar saukli “Gatavi jauniem izaicinājumiem”, kam seko raksturojums: “Latviešu dabā ir radīt un pārsteigt pasauli ar savām idejām, prasēm un augstajām darba spējām. Vēsture mūs mācījusi būt radošiem un rūdījusi, tādēļ varam strauji pielāgoties un paveikt sarežģītas lietas ātri, radoši un pasaules līmenī. Savienojot cilvēku zināšanas un prasmes ar tehnoloģiju iespējām un vidi, mēs kļūstam par augstākās raudzes problēmu risinātājiem.” Radošais saukļa tulkojums angļu valodā skan *“Ready for any challenges”*.

Visbeidzot, trešais piedāvātais vienota Latvijas tēla virziens ir “mērķis” ar saukli “Izmēģinājumu platforma” ar šādu raksturojumu: “Latvija piedāvā iespēju radīt vai pārbaudīt idejas drošos un videi draudzīgos apstākļos. Galveno fokusu liekam uz vidi, kuru ir iespējams pielāgot visdažādākajām vajadzībām. Mums ir četri gadalaiki. Augstā tehnoloģiskā attīstība ļauj būt jebkurā vietā, bet joprojām ar 4G interneta kvalitāti. Neatņemama vides sastāvdaļa ir mūsu cilvēki, kas ar radošu pieeju spēj risināt dažāda rakstura un sarežģītības problēmas. Tas viss ļauj radīt, testēt un attīstīt neparastākos risinājumus, idejas vai sapņus.” Radošais saukļa tulkojums angļu valodā būtu *“Natural playground”*.

Raugoties no publiskās diplomātijas praktisko ieviesēju pozīcijām, “Vienotā Latvijas tēla valsts stratēģija” būtu vērtīgs palīgs, kas kalpotu kā sava veida ceļa karte, gan

plānojot notikumus un pasākumus (ja tādi iespējami) uz vietas, gan domājot par to atspoguļošanu digitālajā vidē.

Tomēr viens uzdevums ir definēt valsts tēla iezīmes, kamēr pavisam cits – izstrādāt praktiskās vadlīnijas to ieviešanai. Piemēram, diplomātiem, ieguldot valsts tēla veidošanā ar sociālo tīklu palīdzību, būtu nepieciešamas skaidras vadlīnijas, kāda veida ierakstus veidot, ar kādiem instrumentiem un kādā intensitātē strādāt, piemēram, *Facebook* vai *Instagram* platformā, lai to saturs būtu atbilstīgs jaunradītai valsts tēla stratēģijai. Sociālo tīklu konti būtu jāveido tā, lai to apmeklētājam radītu tieši tās sajūtas, ko valsts tēla stratēģijas izstrādātāji vēlētos – lai mūsu valsti uztvertu kā dažādu pasaļu savienotāju, kur cilvēki ir gatavi jauniem izaicinājumiem un kur iespējams droši un dabiskā vidē realizēt visneparastākās idejas.

Vienlaicīgi arī publiskās diplomātijas resursu plānotājiem – ministrijām, valsts un pašvaldību aģentūrām, kultūras iestādēm utt., piemēram, organizējot kultūras vai mākslas notikumus reālā vai virtuālā vidē, būtu labi tos pozicionēt caur vienu vai otru tēla stratēģijā definēto virzienu, kā bāku ceļa galā paturot izvīzīto valsts tēla stratēģijas mērķi – izveidot valsts zīmola stāstu un veiksmīgāk piesaistīt ārvalstu interesi, investīcijas un talantus.

SOLI PA SOLIM

Neapšaubāmi vieni no nozīmīgākajiem aktoriem valsts tēla veidošanā ar publiskās diplomātijas instrumentiem ir Latvijas diplomāti – vēstnieki un diplomātisko pārstāvniecību darbinieki. Aktīva darbošanās digitālajā vidē mūsdienu digitālajā pasaulē un sabiedrībā ir uz palikšanu neatkarīgi no tā, vai pandēmija turpinās mūs ierobežot, vai atkāpsies, paverot priekškaru jauniem notikumiem un publiskās diplomātijas pasākumiem.

Tāpēc diplomātiem ir kritiski nozīmīgi saprast digitālās pasaules likumus un algoritmus, jo tikai tā varam būt veiksmīgi un vienoti valsts tēla nesēji. Tāpēc jau šodien Ārlietu ministrijai būtu jāfokusējas 3 virzienos.

Pirmkārt, paredzēt investīcijas digitālās pasaules apcirkņu apgūšanai. Tas nozīmē organizēt regulāras apmācības diplomātiem par digitālās vides jaunumiem un tehnoloģiskajām iespējām. Digitālā vide ir izteikti dinamiska, un nespēja sekot tai līdz draud ar konkurētspējas samazināšanos, t. sk., cīnoties publiskās diplomātijas spēļlaukumos. Apmācības ir nepieciešamas ikvienam diplomātam, ne tikai tiem darbiniekiem, kuru darba pienākumos ietilpst ministrijas vai vēstniecību sociālo tīklu apkalpošana.

Arī un visvairāk tieši vēstnieki, ņemot vērā viņu amatam piekritīgo autoritāti un reputāciju, ir ļoti nozīmīgi tēla veidotāji arī digitālajā vidē – sociālajos tīklos tieši vēstniekiem seko un uz viņu ierakstiem reaģē citi ārvalstu diplomāti, valdības pārstāvji un politiķi, kuri ir vieni no galvenajām publiskās diplomātijas mērķa publikām.

Lai šo uzdevumu atvieglotu, gan Ārlietu ministrijā, gan vēstniecībās, iespējams, ir jāpieņem darbā t. s. *digital natives* – visbiežāk jaunākas paaudzes cilvēki, kuriem darbošanās digitālajā vidē un sociālajos tīklos ir “ielikta šūpulī”. Sinerģijā ar pieredzējušiem diplomātiem iespējas būt efektīvākiem digitālas konkurences cīņā ievērojami uzlabotos. Cita starpā šādi jau rikojas vairāku valstu ārlietu dienesti.

Otrkārt, mācīties klausīties digitālajā vidē. Mūsdienu pasaulē publiskā diplomācija sen vairs nav vienvirziena informācijas un vēstījumu nodošana, bet gan divvirziena komunikācija, kur pirmais un nereti pats būtiskākais elements ir klausīšanās. Klausīšanās nozīmē sekot mērķa publikas pārstāvjiem sociālajos tīklos, analizēt to ierakstus, tādējādi cenšoties izprast viņu dienaskārtības aktualitātes, izaicinājumus un gaidas. Gluži kā “īstajā dzīvē” tas nav viegls uzdevums, jo digitālajā pasaulē cilvēku aptveramība ir ievērojami lielāka, tādējādi arī grūtāka, bet vienlaicīgi efektīvāka. Tāpēc šeit atkal var palīdzēt tehnoloģijas, kas radītas, lai mazinātu TMI (*too much information*) defektu. Tehnoloģijas paplašina cilvēka kognitīvās uztveres limitus. Pastāv dažādi maksas rīki un platformas, kas tiešsaistes režīmā pēc definētiem kritērijiem analizē mērķa publiku uzvedībai, tādējādi kļūstot par neatsveramu rīku “klausīšanās” uzdevuma izpildei.

Treškārt, mācīties sarunāties digitālajā vidē. Publiskās diplomātijas uzdevums ir veidot pozitīvu valsts tēlu, un digitālajā vidē šim nolūkam kalpo trīs instrumenti – vārds, statisks attēls un kustīgs attēls jeb video. Protams, saturs un vēstījums ir noteicošais, jo cīņā par uzmanību, kas būtībā ir pats galvenais izaicinājums modernajā pasaulē, interesantu saturu pamanīs, bet tradicionāls un pliekans, visticamāk, tā arī nogulsnēsies digitālajos arhīvos.

Tomēr ar atraktīvu saturu vien nebūs līdzēts. Sociālo tīklu algoritmi paģēr dialoga veidošanu ar savu mērķa publiku, ko mēdz dēvēt arī par “dialogiskās iesaistīšanās” veidošanu.¹⁴ Praksē tas nozīmē ne tikai savu ierakstu veidošanu, bet dalīšanos ar sekotāju (mērķa publikas pārstāvju) ierakstiem, to komentēšanu un emocijzīmju pievienošanu to veiktajiem ierakstiem. Pretējā gadījumā sociālo tīklu algoritms rada risku paša ierakstiem patikt mērķa publikas un citu sekotāju nepamanītiem.

Bet arī pēdējais vingrinājums nav noteicošais publiskās diplomātijas digitālajos spēļu laukumos. Ar savu rīcību sociālajos tīklos aktoru uzdevums ir spēt veidot dienaskārtību un naratīvu. Dienaskārtības veidošana, vispārīgi definējot, ir nozīmīguma piešķiršana tām vai citām tēmām, jautājumiem vai problēmām sabiedrības dienaskārtībā,

kas tradicionāli ir piederējusi plašsaziņas līdzekļiem – avīzēm, radio un TV, tagad arī ziņu portāliem internetā.¹⁵ Digitālajā laikmetā spēja veidot dienaskārtību ir iespējama ikvienam indivīdam vai organizācijai, t. sk. Ārlietu ministrijai vai vēstniecībām. Tās var mēģināt veidot sev (valstij) vēlamu dienaskārtību, izmantojot sociālo tīklu platformas un sarunājoties ar digitālo sabiedrību, izcelt un popularizēt, diskutēt un atkārtoti rosināt sarunu, veidot ierakstus par valsti pozitīvā gaismā atspoguļojošām tēmām, kā, piemēram, ekonomika vai kultūra, un vienlaicīgi mazināt diskusiju par tēmām, kas publiskās diplomātijas kontekstā valstij nav vēlamas, kā, piemēram, iekšpolitiskas nesaskaņas vai pretrunīga ārpolitika.

Savukārt naratīva veidošana ir veids, kā pasniegt vai veidot sapratni par situāciju vai notikumu sēriju, kas atspoguļo un veicina kādu īpašu uzskatu vai vērtību kopu.¹⁶ Diplomātiskās institūcijas izmanto naratīvu pieeju un piedāvā digitālajai publikai izprast pasaules notikumus, raugoties caur konkrētu prizmu, kas tiek veicināta, izmantojot šo naratīvu pieeju. Naratīvs tiek izmantots, lai demonstrētu, kā dažādi pasaules notikumi ir saistīti viens ar otru, kā dažādi diplomātiskie un politikas aktori ietekmē viens otru un kā valsts daudzskaitlīgās diplomātiskās iniciatīvas veidojas un kļūst par patstāvīgu valsts ārpolitikas sastāvdaļu.¹⁷

Nobeigumā vēlreiz par 1814. gada Vīnes kongresu. Neapšaubāmi, būtu bijis ļoti interesanti un vērtīgi, ja kongresa tiešraide būtu notikusi *Facebook* tīklā vai tās fragmenti publicēti *Instagram* IGTV un *TikTokā*. Ja toreiz nekas tāds nebija pat galma ākstu un publikas izklaidētāju fantāzijās, tad šodien nebūtu iespējams pretējais. Digitālās pasaules un tehnoloģiju pavērtās iespējas ne tikai rada labvēlīgus apstākļus, bet pat uzliek par pienākumu publiskās diplomātijas notikumus un to ģenerētos vēstījumus nogādāt visplašākajām mērķa publikām. Jo sevišķi laikā, kad taustāmās realitātes iespējas ir ierobežotas.

ATSAUCES

¹ Jarrett, M., *“The Congress of Vienna and its legacy: War and great power diplomacy after Napoleon,”* New York, NY: I. B. Tauris, 2013

² Pamment, J., *“New public diplomacy in the 21st century: A comparative study of policy and practice,”* Abingdon, Routledge, 2013

³ Intervija ar Vitu Timermani-Moru, 05.10.2020

⁴ Ārlietu ministrijas ikgadējais ziņojums par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos 2019. gadā

⁵ MK rīkojums Nr. 93., 04.03.2020., Par Attīstības sadarbības politiku 2020. gadam

⁶ Latvijas Republikas 13. Saeimas ziemas sesijas trešā sēde, 23.01.2020, <https://www.vestnesis.lv/op/2020/22.1>

⁷ Latvijas Ārējā tēla politikas koordinācijas padomes nolikums, likumi.lv, <https://likumi.lv/ta/id/268365-latvijas-areja-tela-politikas-koordinācijas-padomes-nolikums>

- ⁸ Deklarācija par Artūra Krišjāņa Kariņa vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību, 23.01.2019, https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/kk-valdibas-deklaracija_1.pdf
- ⁹ Par Valdības rīcības plānu Deklarācijas par Artura Krišjāņa Kariņa vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību īstenošanai, likumi.lv, 07.05.2019, <https://likumi.lv/ta/id/306691-par-valdibas-ricibas-planu-deklarācijas-par-artura-krisjana-karina-vadita-ministru-kabineta-iece-reto-darbibu-istenosanai>
- ¹⁰ LIAA paziņojums, 29.09.2020, <https://www.liaa.gov.lv/lv/jaunums/liaa-koordinēs-vienota-valsts-tele-stratēģijas-izstrādē-pozicionējot-latviju-ka-radsuma-lielvalsti>
- ¹¹ Latvijas valsts simtgades publiskās diplomātijas projekti, ĀM mājas lapa, <https://www.mfa.gov.lv/ministrija/latvijas-valsts-simgade/simgades-publiskas-diplomatijas-projekti-arvalstis>, piekļūts 12.10.2020
- ¹² Latvijas Ārlietu ministrijas oficiālais Facebook konts, <https://www.facebook.com/search/top/?q=ministry%20of%20foreign%20affairs%20of%20the%20republic%20of%20latvia>, piekļūts 12.10.2020
- ¹³ *Joji – Tick-Tock official video*, https://www.youtube.com/watch?v=2FCo7OxVoeY&fbclid=IwAR-3VeFUymBjWGeS_-vNWZbgyStQ6lFAf_6mHitFn5fYhEjERqO8unFn1vlE, piekļūts 12.10.2020
- ¹⁴ Taylor, M., Kent, M.L., “*Dialogic engagement: Clarifying foundational concepts*,” *Journal of Public Relations Research*, 26 (5), 384–398, 2014
- ¹⁵ Reynolds, A., McCombs, M., “*News influence on our pictures of the world*,” *In Media effects*, 11.–28. lpp., Abingdon, Routledge, 2002
- ¹⁶ Definīcija, Merriam-Webster, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/narrative>
- ¹⁷ Manor, I., “*The Digitalization of Public Diplomacy*,” Palgrave Macmillan, 117. lpp., 2019

TRANSATLANTISKĀS ALIANSES ATDZIMŠANA: BALTIJAS VALSTU LOMA

Daniels S. Hamiltons

Džonsa Hopkinsa universitātes un Austrijas Māršala plāna fonda profesors |
Globālās Eiropas programmas vadītājs Vudro Vilsona centrā

Kaut arī nelielas izmērā, Latvija un tās Baltijas kaimiņvalstis transatlantiskajās attiecībās stāv stalti kā partneres un sabiedrotās, kuras iestājas par mūsu kopējām vērtībām, proti, brīvību, cilvēktiesībām un tiesiskumu, demokrātiju un tirgus ekonomiku. Katras principi un panākumi spēcīgas un noturīgas demokrātijas un brīvā tirgus veidošanā, kā arī apņēmība atbalstīt demokrātijas attīstību visā Eiropā un ārpus tās padara katru no tām par vērtīgu NATO sabiedroto.

Baltiešu balsis ir svarīgas arī Eiropas padomē, kur eiropieši diskutē par to, vai viņi vēlas uz āru vērstu, atlantisku Eiropu, kas var līdzvērtīgi sadarboties ar ASV, lai risinātu virkni reģionālu un globālu izaicinājumu, vai arī uz sevi vērstu Eiropu, kas tiecas sevi pasargāt no ārējiem izaicinājumiem un mēģina pozicionēt sevi kā ASV sāncensi. Baltijas demokrātiskās valstis turpina demonstrēt to, kāda varētu būt labākā Eiropa – Eiropa, kas būtu patiesi vienota, brīva un kurā valdītu miers. Šīs valstis un to kopienas ārpus valsts robežām joprojām modri un sadzirdami vēršas pret tādām autoritārām valstīm, kā, piemēram, Ķīna un Krievija.

Baltijas valstu loma atkal būtiski pieaugs, Džo Baidena (*Joe Biden*) administrācijai tiecoties spēcīnāt transatlantisko aliansi. Džo Baidens ir uzsvēris, ka “Eiropa ir stūrakmens mūsu sadarbībai ar pasauli” un “mūsu globālās sadarbības katalizators”. Starptautisko izaicinājumu risināšanā Baidena kā prezidenta pirmais instinkts būs vērsties pie Eiropas kā Amerikas pirmā un neaizstājamā partnera. Viņš ir kaislīgs transatlantiskās sadarbības piekritējs.

Vienlaikus ir iespējams, ka vislielāko bīstamību spēcīgām transatlantiskajām saitēm radīs Eiropas kārdinājums uzskatīt, ka attiecības var atgriezties pie modeļa “business kā parasti”. Tā būtu kļūda. Baidena administrācija nevēlēsies atjaunot transatlantisko partnerību. Tā vēlēsies radīt jaunu partnerību. Tā vēlēsies panākt, ka abas Atlantijas okeāna puses ir gatavas pasaulei, kurā valda nopietnas problēmas veselības, ekonomikas un klimata jomā, kurā ir izkļiedētāki varas centri, galvu reibinošas izmaiņas

tehnoloģiju jomā, lielāka nedrošība un intensīvāka globālā konkurence. Jaunā transatlantiskā partnerība no Eiropas prasīs vairāk, nevis mazāk. Latvijai un tās Baltijas kaimiņvalstīm var būt svarīga loma, lai mudinātu Eiropu piešķirt jaunu dzirksti transatlantiskajai saiknei. To iespējams paveikt piecās galvenajās jomās.

Mūsu pirmais un galvenais uzdevums būs pieveikt COVID-19 un panākt ekonomikas atveseļošanu. Kaut arī šīs abas savstarpēji saistītās problēmas galvenokārt ir iekšpolitiski risināmas, ASV un Eiropa var efektīvāk sadarboties, lai nodrošinātu taisnīgu un plašu vakcīnu izplatīšanu, samazinātu vai novērstu jebkādus ekonomiskos vai birokrātiskos šķēršļus efektīvai zāļu un medicīnas iekārtu tirdzniecībai, kā arī radītu ekonomiskos risinājumus, kas izvedīs no recesijas. Agrīns solis varētu būt Transatlantiskās telpas atveseļošanās iniciatīva (*Transatlantic Recovery Initiative*), kas aktivizē ASV un Eiropas centienus radīt darbavietas un izaugsmi, kā arī ievirzīt transatlantisko ekonomiku pareizajās slīdēs.

Otrs svarīgais uzdevums būs NATO alianses sagatavošana nākotnei. Ziemeļamerikas drošības garantijas Igaunijai, Latvijai un Lietuvai bauda plašu atbalstu. NATO paplašinātā klātbūtne (*Enhanced Forward Presence*), par kuru tika panākta vienošanās Obamas-Baidena administrācijas laikā 2016. gada Velsas NATO samitā, tagad nodrošina bataljona izmēra kaujinieku vienības klātbūtni Polijā, kur to vada ASV, Latvijā, kur to vada Kanāda, Igaunijā, kur to vada Lielbritānija, savukārt Lietuvā – Vācija. Šo vienību klātbūtni papildina NATO Stratēģiskās komunikācijas izcilības centrs Latvijā, NATO Kiberaizsardzības izcilības centrs Igaunijā un NATO Enerģētikas drošības izcilības centrs Lietuvā. Vienlaikus Donalda Trampa (*Donald Trump*) draudzīgās attiecības ar Vladimīru Putinu un viņa nespēja skaidri apliecināt ASV apņemšanos ievērot Ziemeļatlantijas līguma 5. pantu jeb NATO savstarpējās aizsardzības klauzulu radīja lielas bažas Baltijas valstīm. Visas trīs valdības izvēlējās klusēt par savām bažām, dodot priekšroku publiskiem paziņojumiem, kuros tika atzīts ASV ieguldījums NATO pastiprinātās klātbūtnes nodrošināšanā. Tomēr baltieši bija ļoti noraižējušies.

Pateicoties jaunajai ASV administrācijai, kuru vada prezidents, kurš NATO nosaucis par “svētu pienākumu”, sabiedrotajiem pēc savstarpēju šaubu perioda četrus gadus ir iespēja radīt jaunu vienotību. Viņiem ir iespēja atjaunināt NATO uzdevumus un rīkus, pamatojoties uz vēstījumu, kas izskaidro, kāpēc aliansē ir tikpat nozīmīga mūsu nākotnei kā pagātnei.

Ikreiz, kad NATO sabiedrotie agrāk tika saskārušies ar kritiskām situācijām, viņi meklēja jaunu vienprātību attiecībā uz mainīgo stratēģisko vidi un to, kā tajā kopīgi rīkoties, izstrādājot vadlīniju dokumentu, ko sauc par alianses “Stratēģisko koncepciju”. Pašreizējā NATO Stratēģiskā koncepcija, kas ir sestā pēdējo sešdesmit gadu laikā, tika pieņemta 2010. gadā. Tā ir ārkārtīgi novecojusi. Stratēģiskās koncepcijas pārskatīšana

var palīdzēt sabiedrotajiem pārveidot NATO par aliansi, kas nepārtraukti pielāgojas nākotnes draudiem. Tas var būt arī veids, kā piesaistīt jaunu iedzīvotāju un vadītāju paaudzi, kuri uz aliansi neraugās caur Aukstā kara un Afganistānas “nebeidzamā kara” kopējo prizmu. Viņi vēlas uzzināt, kāpēc NATO ir svarīga nākotnei, nevis kāpēc tā bija svarīga agrāk. Viņi ir pelnījuši atbildi.

Ņemot vērā pašreizējās plaisas, alianses saliedētībai ir jāklūst par jaunās Stratēģiskās koncepcijas centrālo stratēģisko pamatu. NATO ir jānostiprina savi pamati kā efektīvai valstu aizsardzības aliansei, kuras dalībnieces saista kopīgas vērtības. Atkārtota mūsu kopīgās apņemšanās apliecināšana šī pamatmērķa sasniegšanā kā pamats, uz kura NATO jābalstās, veicot savas darbības, būs svarīgākais jaunās Stratēģiskās koncepcijas elements. Baltijas valstis kā brīvības paraugs būs nozīmīgas dalībnieces šajā diskusijā.

Veicot šo fundamentālo apliecinājumu, NATO iegūs labas pozīcijas, lai atjauninātu savus trīs galvenos uzdevumus – kolektīvo aizsardzību, križu pārvaldību un sadarbības drošību – un uzņemtos jaunu ceturto pamatuzdevumu: veidot visaptverošu noturību pret graužošajiem draudiem mūsu sabiedrībām. Alianses spēju uzlabošana aturēšanas un aizstāvēšanas jomā nav atkarīga tikai no konvencionālajiem aizsardzības pasākumiem. Tas nozīmē, ka prioritāriem ir jāklūst risinājumiem attiecībā uz netradicionālajiem konfliktiem, piemēram, kibernetiskiem, draudiem enerģētikas jomā, iekļaušanos vēlēšanās un dezinformācijas kampaņām. Aliansei jāspēj veikt visus šos uzdevumus, militāros instrumentus iekļaujot plašākā diplomātisko, politisko un ekonomisko instrumentu klāstā.

Jauna Stratēģiskā koncepcija, kas pievērš uzmanību dažādiem ārējiem draudiem, tostarp nepieciešamībai risināt noturības un cilvēku drošības vajadzības, varētu NATO sniegt veidu, kā ilgstošās debātes par sloga sadali pielāgot jaunajiem apstākļiem, tostarp aprēķiniem attiecībā uz to, kādu ieguldījumu alianses darbībā sniedz katra dalībvalsts, pievienojot izdevumus noturības uzlabošanai.

Atšķirībā no Trampa Baidens nebūs Putina “čalis”. Bet viņš, visticamāk, vēlēties pagarināt *New START* līgumu un sadarboties ar Maskavu ieroču kontroles un citu iniciatīvu jomā, proti, iniciatīvu, kas var mazināt riskus un palīdzēt izvairīties no negadījumiem un nepareiziem aprēķiniem, kas nejausi varētu izraisīt konfliktus. Eiropai jābūt gatavai piedāvāt idejas un sniegt ieguldījumu.

Treškārt, ir pienācis laiks izveidot ASV un ES stratēģisko partnerību, kas ir sava nosaukuma vērtā. Tramps nosauca ES par “ienaidnieku” un paziņoja, ka tā ir “sliktāka par Ķīnu, tikai mazāka”. Savukārt Baidens ir Eiropas integrācijas atbalstītājs. Efektīvas ASV un ES attiecības nodrošinātu NATO spēcīgu otro enkuru. Tās sniegtu spēcīgu

pamatu kopīgiem vai paralēliem centieniem risināt klimata pārmaiņas un veikt pāreju uz zaļo enerģiju, novērst digitālos konfliktus, apturēt Irānas centienus iegūt kodolieročus, atjaunot ASV un Eiropas politikas fokusu uz arābu un Izraēlas konfliktu, kā arī risināt ar Ķīnas ietekmes pieaugumu saistītos izaicinājumus. Tādējādi amerikāņiem un eiropiešiem būtu iespēja izstrādāt jaunu globalizācijas modeli, kas vairāk fokusētos uz sabiedrības noturības un labklājības veicināšanu nekā tirgus efektivitāti. Amerikas Savienotajām Valstīm un ES ir kopīgi jāapsver, kā pārveidot noteiktas starptautiskās institūcijas, piemēram, Pasaules Tirdzniecības organizāciju. Citām starptautiskajām institūcijām būs nepieciešamas jaunas struktūras, piemēram, Pasaules Veselības organizācijai, kurai jāspēj apkopot un izplatīt savlaicīgu informāciju, kā arī noskaidrot, kad valstis sniedz maldinošu informāciju veselības drošības kontekstā. Turklāt būs jāizveido arī vēl citas institūcijas, piemēram, globāla slimību uzraudzības un ātrās reaģēšanas sistēma, kas pēc koncepcijas būtu līdzīga mūsu globālo laika prognožu sagatavošanas iespējām. Varētu tikt izstrādāti jauni mehānismi, lai risinātu ar klimata pārmaiņām un masu iznīcināšanas ieroču izplatīšanos saistītās problēmas, kā arī izaicinājumus, kas izriet no digitālajām, bioloģiskajām un kvantu skaitļošanas revolūcijām. Ierastais, uz valstīm fokusētais multilaterālisms nederēs. Nepieciešams jauns multilaterālisms – iekļaujošāks, tīklotāks, elastīgāks, mobilāks. Panākumi vai neveiksme šajā kontekstā ietekmēs ASV un ES partnerības relatīvo efektivitāti. Vairākām ES dalībvalstīm ir raksturīga pretrunīga nostāja attiecībā uz dziļāku partnerību ar ASV. Baltijas valstis būs nozīmīgas uz āru vērstās, atlantiskās ES idejas atbalstītājas.

Ceturtkārt, ir pienācis laiks atbrīvoties no novecojušā padomju okupācijas mantojuma, kas turpina ierobežot ASV sabiedroto potenciālu, kā arī mazināt to drošību Eiropas centrālajā, austrumu un dienvidu daļā, proti, pārrobežu infrastruktūras trūkums visā reģionā. ES paplašināšanās pēdējo desmitgažu laikā, uzņemot šīs valstis savā sastāvā, ir maz līdzējusi situācijas uzlabošanai. Tādējādi trīsdesmit gadus pēc Aukstā kara beigām Centrālās un Austrumeiropas valstis joprojām pārāk atgādina salu kopumu, kas funkcionē ierobežotas enerģētiskās, transporta vai digitālās savienojamības apstākļos.

Trīs jūru iniciatīva (TJI) piedāvā vienu iespējamo mehānismu transatlantiskajiem centieniem novērst šīs nepilnības. Lielākā daļa infrastruktūras savienojumu reģionā darbojas austrumu-rietumu virzienā, savukārt TJI tiecas stiprināt savienojumus ziemeļu-dienvidu virzienā. TJI piedāvā rīkus, lai uzlabotu drošību, labklājību un noturību reģionā, kas ir Eiropas frontes līnija cīņā pret Krievijas veikto iebiedēšanu un Eiropas placdarms cīņā pret Ķīnas centieniem panākt lielāku ietekmi kontinentā.

TJI apvieno 12 ES dalībvalstis, kas izvietojušās starp Adrijas jūru, Baltijas jūru un Melno jūru, proti, Austriju, Bulgāriju, Igauniju, Horvātiju, Lietuvu, Latviju, Poliju, Rumāniju, Slovākiju, Slovēniju, Čehijas Republiku un Ungāriju. Visas dalībvalstis,

izņemot Austriju, ir arī NATO locekles. ASV un Vācija ir TJI partnervalstis. Neraugoties uz sākotnējo vilcināšanos, to atbalsta arī Eiropas Komisija.

TJI ir guvusi atbalstu gan no Obamas-Baidena, gan Trampa-Pensa administrācijas. Arī abas ASV Kongresa partijas uz to raugās pozitīvi. Šis atbalsts izriet no tā, ka ASV interesēs ir spēcīgi, pārtikuši un noturīgi sabiedrotie NATO austrumu malā. NATO ir pieņēmusi vairākus pasākumus, lai nodrošinātu savu austrumu flangu, tostarp jaunu militāro vienību izvietošanu. Tomēr, neuzlabojot gan civilo, gan militāro mobilitāti, proti, nebūvējot kvalitatīvus ceļus, dzelzceļus, tiltus, lidostas, cauruļvadus un optisko šķiedru savienojumus, austrumu robežas būs ļoti grūti aizstāvēt. ES nodrošinās lauvas tiesu infrastruktūras finansēšanas ziņā, taču Amerikas Savienotās Valstis var sniegt savu pie nesumu ar politiskās iesaistīšanās un stratēģisko investīciju palīdzību. Tādējādi TJI piedāvā iespējas Eiropas galvenajās sistēmās integrēt papildu valstis un veicināt ASV ilgtermiņa mērķa par vienotu un brīvu Eiropu piepildīšanos. Tas varētu stiprināt ASV sašķidrinātās dabasgāzes eksportu uz Eiropu. ASV ir kļuvusi par trešo lielāko sašķidrinātās dabasgāzes piegādātāju Eiropā, 2019. gadā veidojot 12 % no tās importa ES. Jau tas vien, ka Eiropai ir pieejama ASV sašķidrinātā dabasgāze, ļauj izdarīt spiedienu uz Krievijas gāzes cenām. Visbeidzot, aktīva ASV darbība ir svarīga, lai nomierinātu NATO un ES partnerus, daļa no kuriem joprojām apšaubā viens otra motīvus.

TJI enerģētikas dimensija sniedz ASV un tās Eiropas partneriem plašas iespējas saskaņot stratēģijas attiecībā uz energoresursu savienojamību un stratēģiskajām investīcijām infrastruktūrā, palielināt piegāžu dažādošanu un mazināt *Nord Stream 2* un *TurkStream* ietekmi, attīstīt konkurētspējīgus un pārredzamus energoresursu tirgus, novērst reģionā joprojām pastāvošās koruptīvās saites enerģētikas sektorā, kā arī sadarboties tīrās enerģijas inovāciju jomā. Būtu jāapsver arī Ukrainas un nedz ES, nedz NATO ietilpstošo valstu iekļaušanu Rietumbalkānos.

Piektkārt, ASV, tās sabiedrotajiem un partneriem atkārtoti jāiesaistās, lai rastu risinājumu drošības izaicinājumiem pelēkajā zonā, kas izveidojusies Austrumeiropā. Pretējā gadījumā ir iespējama situācijas pasliktināšanās, kas nozīmētu, ka pašai Eiropai varētu nākties saskarties ar nopietnākiem nestabilitātes riskiem. Situācija ES un NATO neietilpstošajās valstīs Eiropas austrumos šobrīd ir nedrošāka un nemierīgāka kā pirms desmit gadiem. Vienlīdz lielas problēmas rada šo pašu valstu iekšējie vājie punkti un Krievijas agresija. To nestabilitātes faktoriem sajaucoties ar Maskavas revizionismu, ir radies sprādzienbīstams savienojums.

Krievijas karaspēks pašreiz atrodas visās sešās ES Austrumu partnerības valstīs. Saspilējums Krimā un Ukrainas austrumos, Piedņestrā, Kalnu Karabahā, Abhāzijā un Dienvidosetijā, ko daži eifēmiski dēvē par “iesaldētajiem” vai ielgušajiem konfliktiem, patiesībā ir pūžņojošas brūces, kas patērē enerģiju un iztukšo resursus valstīm,

kas jau tā ir vājas un trūcīgas. Šie konflikti kavē valsts veidošanas, kā arī demokrātiskās sabiedrības attīstības procesu. Tie rada labvēlīgu augsni korupcijai, organizētajai noziedzībai, cilvēku tirdzniecībai un terorismam. Tie veicina ieroču izplatīšanos un baiļu atmosfēru. Tie kalpo kā galvenais nestabilitātes avots šajās valstīs un reģionā kopumā. Tie arī nopietni grauj šo valstu nākotnes izredzes, vienlaikus piešķirot Maskavai svarīgus rīkus iekšpolitisko sviru izmantošanai un šo valstu suverenitātes apšaubīšanai.

Neatliekami risināma problēma ir Baltkrievijas krīze. Tās negodīgās 2020. gada augusta vēlēšanas, kurām sekoja dramatiskie tautas protesti, ir radījušas izaicinājumu spēka politikas piekritēja Aleksandra Lukašenko (*Alexander Lukashenko*) gadu desmitiem ilgušajai valdīšanai. Baltijas valstis un tās kaimiņi Eiropā, kā arī ASV ir ļoti ieinteresētas, lai Baltkrievijā notiktu miermīlīga varas pārnese, tai nonākot demokrātiskās vēlēšanās izvēlētas valdības rokās, kas nodrošinātu labākas attiecības ar kaimiņvalstīm, Eiropas cilvēktiesību normu pieņemšanu un suverēnu neatkarību no Krievijas, kā arī izbeigtu situāciju, kurā Baltkrievija tiek izmantota korupcijas, kontrabandas, narkotiku un citu negatīvu plūsmu tranzītam. Baltijas valstis ir palīdzējušas saviem rietumu partneriem koncentrēties uz iespējamajiem zaudējumiem un labāk izprast Baltkrievijas dinamiku. Baltijas valstīm un to ES partneriem ir vadošā loma, lai vēlēšanu manipulācijās, korupcijā un vardarbīgajā protestu apspiešanā iesaistītie saņemtu sodu. Amerikas Savienotās Valstis var sniegt aktīvu atbalstu, tostarp palielinot atbalstu demokrātijas veicināšanas programmām, lai palīdzētu opozīcijas partijām un pilsoniskās sabiedrības pārstāvjiem, tostarp tiem, kas pašreiz atrodas trimdā ārpus valsts robežām. Vienlaikus ir svarīgi neradīt pamatu jebkāda veida attaisnojumiem, kas ļautu Aleksandram Lukašenko vai Vladimiram Putinam apgalvot, ka NATO kaut kādā veidā ir iesaistīta pašreizējā Baltkrievijas situācijā, kas tā nav. Kopējam mērķim vajadzētu būt tāda ietvara izveidei, kas ļautu varu mierīgā ceļā nodot valdībai, kas ievēro cilvēktiesības un savu iedzīvotāju gribu.

Ilgākā laika periodā patiesā pārmaiņu kalve ir Ukraina. Tā atrodas vitāli svarīgas izvēles priekšā – tai ir jāizvēlas starp atvērtāku sabiedrību, kas arvien vairāk iekļautos Eiropas vairākumā un funkcionētu kā Putina postpadomju telpas modeļa pozitīva alternatīva, vai arī neveiksmīgu, sadrumstalotu pelēko zonu, kas ieslīgusi stagnācijā un nestabilitātē, kas vēsturiski raksturīga Eiropas pierobežai. Transatlantiskie partneri ir ļoti ieinteresēti veicināt Ukrainas evolūciju par veiksmīgu, uz rietumiem orientētu valsti, kas spēj atbalstīt tās iedzīvotāju centienus. Tas nozīmē, ka ir jādara vairāk, lai palīdzētu Ukrainai aizstāvēt paši sevi, atbalstītu tās pretkorupcijas pasākumus un stiprinātu tās iestādes. Partneriem būs jāturpina uzstāt uz to, lai Kijeva virzītu nepieciešamās reformas, pat ja tas palielinātu ekonomiskās, militārās un politiskās izmaksas Maskavai par iejaukšanos un nepiekāpību.

EIROPAS IZVĒLE

Daži turpmākie gadi sniegs lielisku iespēju sagatavot transatlantisko partnerību nākotnes izaicinājumiem. Daudz kas būs atkarīgs no Džo Baidena administrācijas. Tomēr daudz kas būs atkarīgs arī no pašas Eiropas rīcības. Donalds Tramps daudzējādā ziņā atbrīvoja eiropiešus no viņu pašu – līdzvērtīgās – atbildības par transatlantiskās partnerības pārveidošanu, lai to sagatavotu jaunajam laikmetam. Viņiem bija daudz vieglāk vienoties par to, kas viņiem nepatīk Donaldā Trampā, nekā par to, kas viņiem kopā ar ASV būtu jādara. Transatlantiskās partnerības pārveidošanai būs nepieciešams rūpīgs darbs, un tāpat kā agrāk Baltijas valstu principiālā nostāja, pārvarot atšķirības un nosakot prioritātes, kalpos kā svarīgs ceļvedis.

KĀ SAPRAST, KURŠ IR SABIEDROTAIS UN KURŠ PRETINIEKS? IGAUNIJAS UN LATVIJAS STARPTAUTISKĀS DROŠĪBAS AINAVAS IZMAIŅAS

Viljārs Vēbels

Baltijas Aizsardzības koledžas pētnieks

Pirms piecpadsmit gadiem, kad Igaunija un Latvija pievienojās ES un NATO, Baltijas valstīm bija daudz vieglāk saprast *modus operandi* jeb darbības veida loģiku un globālo spēku samēru. Pēc iestāšanās ES 2004. gadā Baltijas valstis beidzot sajuta, ka tās pilnībā pieder Rietumu valstu saimei, kuru vieno līdzīgas demokrātiskās vērtības un politiskās prioritātes, tādējādi dodoties Frensisa Fukujamas (*Francis Fukuyama*) aprakstītās liberālās demokrātijas kontinuitātes virzienā. Dalība NATO spēcīgo un apņēmīgo Amerikas Savienoto Valstu vadībā Igaunijai, Latvijai un Lietuvai sniedza drošības sajūtu, ļaujoties, ka NATO kolektīvās aizsardzības princips garantēs atturēšanos no militārām darbībām reģionā un pasargās no jebkādiem drošības apdraudējumiem. Savukārt pēc 11. septembra teroristu uzbrukuma ASV un vēlāk notikušajiem vardarbīgajiem teroraktiem Eiropas valstīs starptautiskā sabiedrība koncentrējās uz terorisma apkarošanu kā galveno drošības apdraudējumu. Tā kā Krievija bija ieinteresēta attīstīt stratēģisko partnerību ar ES un nebija vērojamas nekādas turpmākās konfrontācijas pazīmes, iedzīvotāji, vismaz Igaunijā, vairāk baidījās no organizētās noziedzības un starptautiskā terorisma nekā no Krievijas uzbrukuma Igaunijai.¹

2020.–2021. gadā laiki un apstākļi ir mainījušies. Pārpratumi un konfrontācija starp ES institūcijām un atsevišķām ES dalībvalstīm, piemēram, Ungāriju un Poliju, ir samērā bieža parādība. Neizskatās arī, ka NATO sabiedrotie būtu īpaši vienoti tādos jautājumos kā Krievija, Turcija vai ES pastāvīgā strukturētā sadarbība (*PESCO*). ASV un Francijas emocionālā diskusija 2019.–2020. gadā saistībā ar apgalvojumiem par NATO kā “smadzeņu nāvi”, kā arī militāra spriedze starp Grieķiju un Turciju Vidusjūrā 2020. gada vasarā vai Turcijas aktīvais atbalsts Azerbaidžānai Kalnu Karabahs konfliktā, neraugoties uz to, ka NATO alianse norobežojās no konflikta un

norādīja, ka gan Armēnija, gan Azerbaidžāna ir vērtīgi NATO ilgtermiņa partneri, ir tikai daži piemēri, kas liecina par pēdējā laikā vērojamo NATO sabiedroto konfrontāciju. Turklāt savu agresīvo ambīciju dēļ Krievija šobrīd noteikti atrodas pasaules politikas priekšplānā, īpaši pēc tam, kad 2014. gadā izcēlās konflikts starp to un Ukrainu. Kaut arī NATO līderi sagaida, ka Krievija turpinās vai pat pastiprinās savu avantūrisku globālajā arēnā, Krievijas un Rietumu valstu "mīlestības un naida" attiecību dinamika ne vienmēr ir skaidra, jo Krievija vienlaikus arī veicina starptautisko sadarbību tādās jomās kā terorisma apkarošana, institucionālisms un starptautisko tiesību nozīmība. Turklāt, neskatoties uz to, ka ES kopš 2014. gada ir noteikusi sankcijas pret Krieviju saistībā ar Krimas aneksiju, vairākas ES dalībvalstis, piemēram, Francija, Itālija, Ungārija, Kipra un arī daudzas citas, joprojām ir ieinteresētas uzlabot stratēģisko partnerību ar Krieviju. Kā ir parādījis Krievijas un Ukrainas karš, apstākļi ir mainījušies arī tādā ziņā, ka mūsdienās ir ārkārtīgi grūti noteikt valstu savstarpējā konflikta sākumu un mērogu, nemaz nerunājot par konfliktā iesaistītajām pusēm. Kiberuzbrukumu, dezinformācijas, psiholoģiskā spiediena un citu nemilitāro līdzekļu izmantošanas iespēju dēļ neapšaubāmi ir krasi mainījusies kara būtība. Visbeidzot, bet ne mazāk svarīgi, arī Ķīna šajā laikā neapšaubāmi ir ieguvusi svarīgu lomu pasaules politiskā un ekonomiskā līdzsvara pārveidošanā.

Šajā pašreizējā globālās nenoteiktības laikmeta kontekstā ikvienam ir grūti saprast, kurš ir draugs un kurš – ienaidnieks. Baltijas valstis šajā ziņā nav izņēmums. Tādējādi šī pētījuma galvenais mērķis ir apspriest, vai Baltijas valstu partnerības attiecību fokuss pēdējā laikā ir mainījies, kā arī to, vai tam vajadzētu mainīties nākotnē, ņemot vērā, ka starptautiskajā politiskajā un drošības ainavā notiek lielas izmaiņas. Šajā rakstā īpaša uzmanība tiks pievērsta Igaunijai un Latvijai. Pirmajā sadaļā tiks sniegts pārskats par to, kuras valstis Igaunijā un Latvijā tiek uzskatītas par sabiedrotajām un kuras valstis globālajā arēnā tiek raksturotas kā drošības drauds. Šajā sadaļā tiks izcelti vairāku vietējo aptauju un pētījumu rezultāti. Otrajā sadaļā īsumā tiks aprakstītas jaunākās globālās ainavas tendences un izmaiņas, kas mudinājušas autoru apgalvot, ka Igaunijas un Latvijas partnerattiecības, iespējams, vairs nav tik viennozīmīgas, viendabīgas un stabilas kā pirms gadu desmitiem. Trešajā sadaļā tiks apspriesti ar starptautiskās drošības vides izmaiņām saistītie izaicinājumi un riski Igaunijai un Latvijai, kā arī sniegti vairāki ieteikumi, kā pilnībā izpētīt mainīgo apstākļu priekšrocības globālajā arēnā.

KAS 2020.–2021. GADĀ IR IGAUNIJAS UN LATVIJAS “SABIEDROTIE” UN KAS – “PRETINIEKI”?

Jaunākais 2019. gada rudens pētījums “Sabiedrības viedoklis un valsts aizsardzība” (*Public opinion and national defence*) liecina, ka igauņi uzskata NATO par lielāko Igaunijas sabiedroto. 74 % Igaunijas aptaujas dalībnieku atbalstīja Igaunijas dalību NATO, savukārt 53 % norādīja, ka dalība NATO ir viens no trim svarīgākajiem Igaunijas galvenajiem drošības garantēšanas faktoriem. Pārējie divi ir Igaunijas iedzīvotāju gatavība aizstāvēties un Igaunijas neatkarīgo aizsardzības spēju attīstīšana. Turklāt 67 % aptaujas dalībnieku uzskatīja, ka alianse jau ir izdarījusi pietiekami daudz, lai nostiprinātu Igaunijas drošību, un 73 % respondentu atbalstīja NATO militāro spēku klātbūtni Igaunijā.² Tas attiecas arī uz Latviju, kur pēc aptaujas datiem aptuveni 73 % aptaujas dalībnieku atbalstīja Latvijas dalību NATO un sauca to par pareizu lēmumu.³

Cita aptauja, kurā 2018. gadā piedalījās Igaunijas militārie eksperti, atklāj, ka ASV ieguldījums tiek uzskatīts par kritiski svarīgu Igaunijas drošības garantēšanā. Tādējādi visi eksperti, kas piedalījās aptaujā, īpaši minēja trīs aspektus: ASV militāro klātbūtni reģionā, augsta līmeņa politisko pasākumu koordinēšanu un tehnisko sadarbību militārajā un izlūkošanas jomā. Lielākā daļa ekspertu arī uzsvēra, ka ASV kompetence tehnoloģiskās informācijas un zinātnības jomā ir ļoti vērtīga Igaunijas aizsardzības nodrošināšanas kontekstā, savukārt puse no viņiem uzsvēra ASV kodolspējas.⁴

Paralēli lielajai uzticībai NATO aliansei un it īpaši ASV arī palāvība uz ES ir augsta gan igauņu, gan latviešu vidū. Saskaņā ar 2020. gada vasarā veikto Eurobarometra standarta apsekojumu 58 % aptaujas dalībnieku Igaunijā norādīja, ka sliecas uzticēties ES, un to pašu dara 54 % aptaujāto respondentu Latvijā. Šie skaitļi acīmredzami pārsniedz ES vidējo līmeni (43 %). Turklāt Igaunijā un Latvijā pieaug to cilvēku īpatsvars, kuri domā, ka ES tēls ir pozitīvi vērtējams. Jaunākie rezultāti liecina, ka 46 % Igaunijas respondentu un 43 % Latvijas aptaujas dalībnieku ES tēlu vērtē pozitīvi. Turklāt 2020. gadā iegūtais rādītājs ir bijis Igaunijas augstākais rādītājs pēdējo piecu gadu laikā.⁵ Tādējādi gan igauņi, gan latvieši NATO aliansi un ES nepārprotami uzskata par spēcīgiem sabiedrotajiem.

Divas citas aptaujas konkrētāk norāda ES valstis, kurām Igaunija un Latvija jūtas vairāk piederīgas. Pirmā – domnīcas *ECFR* (*European Council on Foreign Relations*) 2020. gadā veiktā aptauja ar interaktīvā rīka *Coalition Explorer* palīdzību atklāj, ka lielākajā daļā politikas jomu abas valstis savus tuvākos kaimiņus uzskata arī par saviem tuvākajiem sabiedrotajiem un svarīgākajiem partneriem. Tas galvenokārt attiecas uz Somiju, Zviedriju, Dāniju, Latviju un Lietuvu Igaunijas gadījumā un Igauniju, Lietuvu, Vāciju un Poliju Latvijas gadījumā. Tomēr atkarībā no politikas jomām Igaunijas

respondenti par svarīgiem partneriem uzskata arī citas valstis, piemēram, Vāciju (fiskālā politika, kopējais tirgus, digitālā politika, ārpolitika, Krievijas politika), Franciju (aizsardzības struktūras), Poliju (ārpolitika, migrācijas politika, aizsardzības struktūras, ASV politika, Krievijas politika) un Nīderlandi. Savukārt citas ES dalībvalstis Igauniju kā svarīgu partneri norādīja galvenokārt digitālās politikas un aizsardzības struktūru jomā. Attiecīgi Latvijas respondenti aptaujā kā svarīgus Latvijas partnerus norādīja arī dažas Ziemeļvalstis (piemēram, fiskālās politikas, enerģētikas politikas un Krievijas politikas jomā) un Nīderlandi (fiskālā politika). Pārējās Baltijas valstis Latviju uzskata par svarīgu partneri lielākajā daļā politikas jomu, savukārt vairākas citas ES valstis Latviju uzskata par svarīgu partneri fiskālās politikas, kopējā tirgus, digitālo jautājumu un Krievijas politikas jomā.⁸

Otrā aptauja, kas atsaucas uz 2018. gadā Igaunijas militārajās aprindās veikto aptauju, daļēji apstiprina ES *Coalition Explorer* aptaujas rezultātus. Aptaujas dalībniekiem tika lūgts nosaukt Igaunijas galvenos partnerus drošības draudu atvairīšanas jomā. Igaunijas militārie eksperti kā svarīgākos partnerus kopumā minēja sešas valstis (t. i., trīs valstu pārus): pirmajā pāri bija Lielbritānija un Francija, otrajā – Vācija un Polija, savukārt trešajā – Somija un Dānija.⁷

Izskatās arī, ka Igaunijai un Latvijai ir vienots viedoklis jautājumā par to, kas ir viņu galvenais “ienaidnieks”. Abas valstis uzskata, ka Krievija rada nopietnus draudus drošībai, jo īpaši kopš Ukrainas konflikta izcelšanās. Piemēram, Latvijas Republikas Satversmes aizsardzības biroja (SAB) 2019. gada darbības pārskatā ir teikts, ka Krievija būtu jāuzskata par galveno draudu Latvijas drošībai. Pārskatā arī norādīti dažādi ar Krieviju saistītie drošības apdraudējumu veidi, piemēram, Krievijas specdienestu aktivitātes, Krievijas mēģinājumi pārrakstīt vēsturi un dezinformācijas izplatīšana, šajā kontekstā atsaucoties uz Krievijas vēstniecības Latvijā īstenoto praksi pasūtīt un apmaksāt mērķtiecīgas publikācijas Latvijas vietējos krievvalodīgajos medijos.⁸ Saskaņā ar sabiedriskās domas aptaujām Krievijas darbības, lai atjaunotu varu pasaules arēnā, tiek uzskatītas par nopietnu drošības apdraudējumu arī Igaunijā.⁹ Tomēr, ja salīdzina ar vairākus gadus iepriekš veiktajiem pētījumiem, vismaz Igaunijas iedzīvotāji uzskata, ka Krievijas loma Igaunijas drošības apdraudējuma kontekstā nedaudz samazinās. 2019. gadā aptuveni 39 % aptaujas dalībnieku Krievijas mēģinājumus atjaunot savu ietekmi kaimiņvalstīs uzskatīja par noteikti apdraudošu, tomēr citi drošības draudi, piemēram, kiberuzbrukumi, kara bēgļu un patvēruma meklētāju imigrācija un teroristisko organizāciju darbība tika uzskatīti par bīstamākiem nekā Krievijas darbības Igaunijā. Igaunijā kā arvien bīstamāka tiek vērtēta arī Ķīnas loma pasaulē.¹⁰ Līdztekus Krievijai kā citi drošības draudi, piemēram, kiberuzbrukumi vai Ķīnas ietekmes pieaugums, pasaules politiskajā un ekonomiskajā vidē tika minēti arī SAB 2019. gada darbības pārskatā.¹¹

VAI TAS PAŠREIZ SKAR TIKAI MŪS VAI JAU VISUS? GLOBĀLĀS UN REĢIONĀLĀS IZMAIŅAS STARPTAUTISKĀS DROŠĪBAS AINAVĀ

Globālā drošība, politiskā stabilitāte un starptautiskā kārtība Eiropā un visā pasaulē jau vairāk nekā 70 gadus ir balstījusies uz tādiem stūrakmeņiem kā transatlantiskā NATO alianse ASV vadībā; Eiropas Savienība, kas sastāv no atsevišķām dalībvalstīm, vienlaikus fokusējoties uz plašāku, proti, Eiropas kopējo perspektīvu; starpvaldību un starptautiskās institūcijas, piemēram, ANO, OECD un daudzas citas, kas izveidotas, lai koordinētu starpvalstu globālos un reģionālos jautājumus; kā arī virkne demokrātisko normu un noteikumu, kas funkcionē kā noteikti valstīm sasniedzamie standarti. Tomēr vairāki nesenie notikumi ir likuši nopietni apšaubīt mūsdienu pasaules kārtības pamatus un satricinājuši gan globālo politisko līdzsvaru, gan drošības vidi. Neapšaubāmi, ka šie notikumi ietekmē arī Baltijas valstis kā ES, NATO alianses un daudzu citu starptautisko organizāciju dalībnieces.

Pirmkārt, globālā politiskā sistēma un globālā kārtība jau kādu laiku piedzīvo ievērojamas pārmaiņas un pārbīdes. Periodā pēc Aukstā kara iestājās vienpolaritātes laikmets, kurā Amerikas Savienotās Valstis visā pasaulē tika uzskatītas par vienu galveno varas centru. Tas atspoguļojas arī Igaunijas un Latvijas drošības ideoloģijās: abas valstis NATO drošības aliansi ASV vadībā uzskata par savas nacionālās drošības un aizsardzības politikas stratēģisko prioritāti, savukārt sabiedroto spēku militāro klātbūtni Baltijā par drošības garantiju.^{12,13} Tomēr mūsdienu globālā politiskā sistēma kļūst arvien multipolārāka, rodoties daudziem jauniem un topošiem varas centriem, kā arī veidojoties lielākai pamatprincipu un regulējošo institūciju dažādībai. Pētījumi šajā kontekstā piedāvā dažādus alternatīvos notikumu scenārijus. Piemēram, Flokhārts (*Flockhart* (2016)) izdala trīs alternatīvos scenārijus: vai nu vienpolaritāte tiks aizstāta ar globālu multipolaritāti, kurā, iespējams, svarīgākās būs attiecības starp ASV un Ķīnu (t. i., multipolārā nākotne), vai sadarbības drošības arhitektūra tiks veidota daudzu partneru pasaulē, kur ASV saglabās savu ietekmi, vienlaikus tai būs vairāk kopīgu interešu ar citām lielvarām nekā pirmā scenārija gadījumā (t. i., daudzu partneru scenārijs), vai arī ASV un Rietumvalstu hegemonija tiks aizstāta ar decentralizētāku dažādu reģionālo apakšsistēmu sistēmu (t. i., multikulturālais scenārijs).¹⁴

Šajā kontekstā vismaz Igaunijas politiskajā un akadēmiskajā sabiedrībā Džo Baidena (*Joe Biden*) ievēlēšana par 46. ASV prezidentu tika sagaidīta ar zināmu atvieglojumu, savukārt viņa pirmie lēmumi par administrācijas sastāvu lielākoties tiek uzskatīti par “vecu labo laiku atgriešanos”. Tomēr, pat Džo Baidenam turpinot Baraka Obamas kursu, pasaule vairs nebūs tāda kā pirms desmit gadiem, jo neatkarīgi no nākotnes multipolārās sistēmas veida, ir skaidrs, ka ASV būs nepārtraukti jāpielāgojas

globālajai arēnai, jo apstākļi tajā nemitīgi mainās, tā kā visā pasaulē rodas dažādi varas centri, mainās valstu nacionālās intereses, rodas jaunas tehnoloģijas utt.

Šajā ziņā īpaši intrigējoša ir Krievijas interpretācija par pašreizējās pasaules kārtības transformāciju. Tā dēvētā Primakova doktrīna norāda, ka Krievija jau deviņdesmitajos gados pieņēma ideju par multipolāru pasauli ar daudziem “varas centriem”, vienlaikus neatzīstot ideju par vienpolāru pasauli ar ASV kā vienīgo varas centru. Krievijas skatījumā multipolārā sistēma bija prestiža, jo tā sevi uzskatīja par vienu no “varas centriem” līdztekus ASV, ES, Ķīnai un Japānai, savukārt ideja par vienpolaritāti ASV virsvaldībā Krievijai šķita pazemojoša. Vienlaikus gan Krievijai acīmredzami trūka resursu, lai pilnībā realizētu savu multipolāro tēlu globālajā arēnā. Šajā kontekstā, lai izvairītos no prestiža zaudēšanas globālajā arēnā, Krievija izstrādāja “selektīvas multipolaritātes” ideoloģiju, kas nozīmē, ka Krievija laiku pa laikam atgriežas pie multipolārās koncepcijas, īpaši attiecībā ar ES, lai tādējādi stiprinātu Krievijas pozīcijas Eiropā iepretim Rietumu valstīm. Tas ļauj Krievijai parādīt, ka tā ir tikpat svarīga kā Rietumvalstis, vismaz attiecībā uz drošības vidi Eiropā.¹⁵ Praksē tas nozīmē, ka Krievija pēdējos gados ir izmantojusi šo modeli, piemēram, lai līdztekus Francijai un Vācijai “stabilizētu” Ukrainas konfliktu, garantētu Minskas vienošanās un iejauktos dažādās konfliktsituācijās citās vietās, piemēram, Sīrijā un Venecuēlā. Turklāt Krievijas akadēmiskajās un mediju aprindās tiek apgalvots, ka “pašreizējā liberālisma krīze neapšaubāmi apglabās vienpolāro Rietumu hegemonijas sistēmu”, savukārt populisms un reģionālais protekcionisms varētu kalpot par pamatu jaunai, multipolārai pasaules kārtībai.¹⁶

Otrkārt, neraugoties uz dažiem ambicioziem ES mērķiem un centieniem iegūt lielāku politisko ietekmi starptautiskajā arēnā, joprojām ir ļoti iespējams, ka ES starptautiskā pozīcija arī turpmāk nebūs īpaši spēcīga. No vienas puses, Savienība saskaras ar grūtībām tās iekšējo atšķirību un konfrontāciju novēršanā, un izskatās, ka viedokļu un pozīciju atšķirības drīzāk pieaug, nevis samazinās. Piemēram, neseno Ungārija un Polija bloķēja ES ilgtermiņa budžeta un ar koronavīrusu saistītās situācijas atveseļošanas paketes pieņemšanu, reaģējot uz plānu ES fondu izmantošanu saistīt ar tiesiskuma nodrošināšanu. No otras puses, gan ES dalībvalstis, gan partnervalstis vājina ES kolektīvo tēlu un potenciālu. Svens Biskops (*Sven Biscop*) jau 2013. gadā norādīja, ka ES vājās vietas ir cieši saistītas ar Savienības tēlu gan tās dalībvalstu, gan partnervalstu acīs. Biskops apgalvoja, ka “ES netiek uztverta kā stratēģiskais aktors, kā multipolārās pasaules varas centrs un viena no lielvarām, un tāpēc pret to tā arī neizturas”, jo “Eiropai trūkst vienotības un mērķa izjūtas, lai apņēmīgi un konsekventi rīkotos šo vērtību aizstāvēšanai, un tā turpina bagātīgi tērēt savu naudu diezgan neatkarīgi no vērtībām vai rezultāta”. Kā uzskata Biskops, tas ir saistīts ar ES nespēju efektīvi aizstāvēt ES un tās dalībvalstu intereses, un tāpēc ES dalībvalstis varētu domāt, ka “tām

pārējie eiropieši nav vajadzīgi”. Tas savukārt veicina ES dalībvalstu divpusējo “grozīšanos un iesaistīšanos darījumos ar lielvalstīm”.¹⁷

Praksē tas ir cieši saistīts ar iepriekšējos punktos apspriesto multipolaritāti un varētu radīt lielāku bīstamību nekā šķiet no pirmā acu uzmetiena. Svens Biskops paskaidro, ka ES dalībvalstis uzskata, ka Eiropas kolektīvā iesaistīšanās ir tikai sekundārs papildinājums nacionālajai ārpolitikai, kas rada “konkurenci starp eiropiešiem par to, kura no valstīm būs pievilcīgākā lielvalstu ieguldījumiem un tirdzniecībai”.¹⁸ Sadarbība starp Ķīnu un 16 Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīm, tostarp 11 ES dalībvalstīm un 5 Rietumbalkānu valstīm, “17+1” sadarbības formāta veidā labi ilustrē šo situāciju. Vietējie augsta līmeņa politiķi Igaunijā norāda, ka šis sadarbības formāts papildina gan ES un Ķīnas sadarbību, gan divpusējās attiecības, un ka ciešas attiecības ir izdevīgas Igaunijas uzņēmējiem.¹⁹ Reģionālā sadarbība tiek popularizēta arī vietējos medijos. Piemēram, Igaunijas plašsaziņas līdzekļos tiek uzsvērts, ka samiti, kuros piedalās gan Ķīnas, gan Igaunijas politiskie līderi, nodrošina nozīmīgu platformu ciešu starpvalstu attiecību attīstīšanai²⁰ un ka šī iniciatīva sniedz Igaunijai labāku iespēju aizstāvēt savas un Eiropas intereses.²¹ Šajā kontekstā šķiet, ka Igaunijas politiskie līderi ļoti augstu vērtē ciešas attiecības ar Ķīnu. Turklāt tas arī šķiet saprātīgs vērtējums, pieņemot, ka Ķīna pašreiz ir viena no globālās sistēmas lielvarām. Tomēr, pamatojoties uz Svena Biskopa argumentiem, šis “17+1” sadarbības formāts savā būtībā atstāj negatīvu ietekmi, jo netiek izmantots gan ES institūciju, gan Savienības kopējo rīku potenciāls. Turklāt tas grauj ES kolektīvo tēlu un sniedz lielvalstīm iespēju noskaņot vienu ES valsti pret otru. Svens Biskops apgalvo, ka tas ir cieši saistīts ar iracionālo viedokli, ka ES nevajadzētu būt savām interesēm, jo tas ir pretstatā idealizētajam uzskatam par altruistisko ES kopējo ārpolitiku un drošības politiku (KĀDP), proti, ka KĀDP ir izveidota tikai tāpēc, lai pasaulē darītu labu. Kopumā tas nozīmē, ka ES dalībvalstīm, attīstot ciešas divpusējās attiecības ar citām lielvarām daudzpusējā pasaulē, tās vienlaikus vājina ES kopējo tēlu un pozīciju. Turklāt, lai stiprinātu savas pozīcijas starptautiskajā arēnā, Krievija ir acīmredzami ieinteresēta izmantot šo vājumu, parādot, ka Rietumi ir vāji un bezpalīdzīgi.

Līdztekus ES lomai nedaudz ir vājinājusies arī citu starptautisko organizāciju un institūciju, tostarp NATO alianses loma. Nesenie NATO partneru savstarpēji atšķirīgie viedokļi un konfrontācijas gadījumi ir vājinājuši alianses “vienoto balsi”. Piemēram, Turcija 2020. gada vasarā bloķēja alianses atjauninātos aizsardzības plānus Baltijas valstīm attiecībā uz Krievijas atturēšanu no tās agresīvo ambīciju īstenošanas un lūdza sabiedrotos sniegt lielāku atbalstu Turcijai, lai atrisinātu konfliktu ar kurdiem Sīrijas ziemeļos. Lai arī Turcija daudzus gadus, ja ne jau gadu desmitus, ir bijusi uzticama Igaunijas un Latvijas sabiedrotā, šis konkrētais solis ir radījis zināmu apjukumu Baltijas valstīs un licis jautāt, vai Turcija vispār vēl ir Baltijas valstu sabiedrotā. Turklāt,

jo īpaši ņemot vērā neseno Krievijas–Ukrainas konfliktu, koronavīrusa pandēmiju un ASV prezidenta Donalda Trampa (*Donald Trump*) paziņojumus, daudzas starptautiskās organizācijas, piemēram, ANO, EDSO vai PVO, ir zaudējušas daļu savas uzticamības attiecībā uz to spēju stiprināt daudzpusējo sadarbību un regulēt globālās attiecības. Vienotības un sadarbības potenciāla trūkums starptautiskajās organizācijās un institūcijās nozīmē, ka Baltijas valstīm varētu būt vēl problemātiskāk atrast sabiedrotos un īstenot savas nacionālās intereses. Turklāt pat pašām Baltijas valstīm pēdējā laikā ir trūcis solidaritātes un saliedētības, par ko liecina situācija ar trīs Baltijas valstu prezidentu tikšanos, kas bija paredzēta 2020. gada jūnijā, bet no kuras burtiski pēdējā brīdī atteicās Lietuvas prezidents Gitans Nausēda (*Gitanas Nausėda*), ņemot vērā domstarpības par elektroenerģijas iegādi no trešajām valstīm un Astravjecas (*Astravyets*) spēkstacijas Baltkrievijā.²²

Treškārt, jo īpaši veids, kādā izcēlās Krievijas un Ukrainas konflikts, kā arī tā attīstība pierāda, ka mūsdienās ir grūti noteikt gan konflikta sākumu, gan mērogu, nemaz nerunājot par konfliktā iesaistītajām pusēm. Mūrs (*Müür*) un līdzautori uzskata, ka Krievijas militāristi šajā konfliktā ir pieņēmuši jaunu doktrīnu ar mērķi izmantot informācijas izmantošanas pārākumu, lai sasniegtu uzvaru fiziskajā kaujas laukā. Viņi apgalvo, ka Krievijas informatīvais karš Ukrainā bija masveidīga, saskaņota un daudzpusīga operācija, kas apvienoja militāras darbības un aktīvu mediju kampaņu, lai grautu Ukrainas varas iestādes. Krievija šajā konfliktā noliedza arī savu tiešo līdzdalību un vienlaikus aktīvi atbalstīja vietējos pro-krieviskos separātistus.²³

Tas viss nozīmē, ka ir ārkārtīgi grūti noteikt, kurš mūsdienu karā ir faktiskais ieinaidnieks. Arī Igaunija pati ir izjutusi, ko nozīmē pret to vērst kiberuzbrukums. 2007. gadā pēc padomju laika militārās statujas pārvietošanas Tallinā valsts nonāca kiberuzbrukuma kampaņas krustugunis, kas ilga 22 dienas. Arī šajā gadījumā Krievijas valdība noliedza jebkādu tiešu saistību ar kiberuzbrukumiem, kas 2007. gadā tika vērsti pret Igauniju, tomēr eksperti ir pārliecināti, ka lielākā daļa ļaunprātīgo operāciju tika organizētas ārpus Igaunijas un ka šo kampaņu var izskaidrot kā Krievijas informatīvo operāciju pret Igauniju.²⁴ Turklāt pavisam neseno Igaunija atkal nonāca ziņās saistībā ar kiberuzbrukumu ASV prezidenta vēlēšanu laikā 2020. gada novembrī. Šajā gadījumā ASV vēlētajiem tika nosūtīti draudīgi e-pasta ziņojumi, kas mudināja viņus balsot par Donaldu Trampu, savukārt e-pasta adresu metadati atklāja, ka e-pasti tikuši sūtīti, izmantojot kādas Igaunijas izdevniecības serveri, kura drošības sistēmas trūkumus bija izmantojuši kibernetiķi.²⁵

Visbeidzot, bet ne mazāk svarīgāk ir tas, ka pašreizējā COVID-19 krīze atklāj, ka, neskatoties uz visa veida drošības tīkliem un daudzpusējo sadarbību, praksē ir gandrīz neiespējami paredzēt, izvairīties vai novērst visus draudus, kas sabiedrību padara ievarojamu. No vienas puses, mēs nezinām iespējamās drošības draudu avotus, kas

potenciāli varētu paralizēt visu sabiedrību. No otras puses, jo īpaši COVID-19 krīzes pirmais vilnis parādīja, ka valdības un politiskie līderi, iespējams, nav gatavi atbilstoši reaģēt krīzes situācijās. Tādējādi faktiski var gadīties, ka, ja stratēģija vai pasākumi, ko valdības nolemj īstenot, ir nesamērīgi vai neatbilstoši, politiskie līderi faktiski darbojas pretēji savas valsts labākajām interesēm.

AR STARPTAUTISKĀS DROŠĪBAS IZMAIŅĀM SAISTĪTIE IZAIČINĀJUMI UN RISKI IGAUNIJAI UN LATVIJAI

Kā vairāki eksperti, tostarp Svens Biskops, ir norādījuši, galvenā drošības problēma Eiropas valstīm ir saistīta ar to, ka samazinās ASV loma attiecībā uz tās iesaistīšanos Eiropas drošību skarošu jautājumu risināšanā. Citējot Svenu Biskopu: “Mēs vairs nevaram paļauties, ka mūsu Amerikas princis mūs izglābs no visām briesmām. Ne jau tāpēc, ka mēs princim vairs nebūtu svarīgi: ja Eiropas teritorija atkal tiktu tieši apdraudēta, viņš steigtos palīgā, jo tas tieši skar Amerikas vitālās intereses. Bet, šādiem draudiem nepastāvot, ASV stratēģijas galvenā uzmanība šobrīd ir vērsta uz Āzijas un Klusā okeāna reģionu.[..] Tādējādi Vašingtona sagaida, ka, izceļoties krīzei mūsu kaimiņos, Eiropa uzņemsies iniciatīvu un nekavējoties reaģēs, izmantojot pati savus rīkus un ASV atbalstu noteiktās jomās, lai novērstu eskalāciju un nozīmīgāku ASV aktīvu piesaistīšanas nepieciešamību.”²⁶ Igaunijas ārpolitikas analītiķi ir nonākuši pie līdzīgiem secinājumiem, norādot uz pieaugošu nenoteiktību par ASV lomu Baltijas jūras reģionā.²⁷

Ņemot vērā iepriekš minēto, Baltijas valstīm nevajadzētu pārmērīgi turēties pie agrākās izpratnes par to, kā lietām būtu jānotiek. No vienas puses, tas attiecas uz tradicionālajām drošības vīzijām. Aptauja, kas 2018. gadā tika veikta Igaunijas militāro ekspertu vidū, arī atklāj, ka Igaunijas militārās aprindas zināmā mērā ir iestrēgušas apziņā, ka militārie draudi un ārējie mēģinājumi sašķelt sabiedrību rada lielāko valsts drošības apdraudējumu. Pamatojoties uz šo viedokli, valsts suverenitāte un teritoriālā integritāte ir galvenās vērtības, kas jāaizsargā.²⁸ Tomēr, ņemot vērā izmaiņas starptautiskajā drošības vidē, šī pieeja ir absolūti neadekvāta.

No otras puses, Baltijas valstīm būtu jāpatur prātā, ka vienpolārā pasaule ar ASV kā vienīgo varas centru vairs nešķiet pārliecinoša. Donalda Trampa kritika attiecībā uz to, ka Eiropas valstīm jāpalielina nacionālie aizsardzības izdevumi un vairāk jāiegulda alianses resursos, ir piespiedusi Eiropas valstis pievērst lielāku uzmanību savām aizsardzības spējām. Džo Baidenam tiekot ievēlētam par ASV prezidentu, daži Igaunijas politiķi sagaida, ka ASV atgūs uzticamību starptautiskajā arēnā,

savukārt Džo Baidens turpinās atbalstīt alianses austrumu flanga stiprināšanu. Viņu argumentācija balstās uz to, ka Džo Baidens zina, ka ASV drošība ir atkarīga no transatlantisko sabiedroto attiecību stipruma.²⁹ Vienlaikus, raugoties no cita skatu punkta, šis viedoklis tieši atspoguļo vienpolāro pieeju, proti, ka NATO alianses, un jo īpaši ASV, drošības garantijas ir pietiekamas, lai nodrošinātu Igaunijas un Latvijas aizsardzību. Apsverot Džo Baidena un viņa administrācijas politiskos uzskatus, ir vairāk nekā skaidrs, ka ASV arī turpmāk Igauniju un Latviju uzskatīs par saviem sabiedrotajiem, tomēr, tā kā ASV politikas fokuss vairs nav tik ļoti vērsts uz Eiropu, pašas Eiropas kapacitāte reaģēt uz konfliktiem tās teritorijā joprojām ir aktuāla tēma.

Līdz šim Igaunija būtībā bez ierunām ir atbalstījusi visus lēmumus, ko tās ietekmīgākais sabiedrotais, proti, ASV, ir pieņēmusi. Piemēram, 2020. gada sākumā Igaunijas ārlietu ministrs Urmas Reinsalu (*Urmas Reinsalu*) stingri atbalstīja ASV uzliedzumu Irānas ģenerālim Kāsemam Soleimānī (*Qasem Soleimani*), pamatojoties uz paš aizsardzības apsvērumiem,³⁰ lai gan ANO eksperti šo uzbrukumu uzskatīja par starptautisko tiesību pārkāpumu. Turklāt visi Igaunijas militārie eksperti, kuri piedalījās iepriekšminētajā aptaujā, bija vienprātīgi, ka pat tad, ja ASV īstenotie politikas pasākumi potenciāli palielinātu Igaunijas neaizsargātību, tā joprojām būtu gatava piekrist un piekrist kompromisem šajā kontekstā, ja tas būtu nepieciešams, lai saglabātu ASV militāro klātbūtni Eiropā.³¹ Tomēr šāda rīcība ietver arī zināmus riskus. Kaut arī varbūtība, ka svarīgākajiem sabiedrotajiem Igaunijas un Latvijas izpratnē, proti, ASV, Vācijai, Francijai un Lielbritānijai, varētu būt principiāli pretējas drošības intereses, Trampa prezidentūras laikā noteikti bija augstāka nekā Džo Baidena laikā, līdzīgus riskus nākotnē nevar pilnībā izslēgt. Turklāt tas, ka Igaunija un Latvija sevi uzskata par ASV, Lielbritānijas un citu valstu sabiedrotajiem, vēl nenozīmē, ka tās var būt drošas, ka šīs valstis tā arī patiesi uzskata, jo iespējams, ka tā ir tikai politiskā retorika. Tas Igaunijas vietējos politiķus nostāda sarežģītā situācijā, kurā viņiem nav ne mazākās nojausmas, kas viņiem būtu jādara, lai izpatiktu sabiedrotajiem. Viens potenciālās dilemmas gadījums ir, piemēram, situācija, kurā Igaunijai jāsaprot, vai tā tiks uzskatīta par uzticamāku sabiedroto, ja tā neatbalstīs drošības sadarbības uzlabošanu Eiropā (jo tā konkurē ar NATO, dublē spējas un iznieko resursus) vai arī, gluži pretēji, atbalstīs Eiropas sadarbību drošības un aizsardzības jomā (jo tā garantē NATO dalībvalstu spēju attīstību un unifikāciju Eiropā). Šādā kontekstā, ja hipotētiski notiek kaut kas tāds, kas nepārklājas ar Igaunijas cerībām, tai nav citas izvēles, kā balstīties uz savām drošības vajadzībām un pēc iespējas ātrāk pārskatīt savus uzskatus.

Līdz šim Baltijas valstis nav guvušas īpaši lielus panākumus attiecībā uz starptautiskās drošības izmaiņu konstatēšanu un attiecīgi reaģēšanu. Tomēr, ņemot vērā, ka

globālajā arēnā pašreiz ir acīmredzami vairāk varas centru nekā pirms pieciem līdz desmit gadiem, ir jāseko līdzī starptautiskās drošības vides izmaiņām, un jo īpaši tas attiecas uz sadarbību ar NATO partneriem. Tādējādi mūsdienās gan diplomātiskās attiecības, gan ārpolitikas analīze ir tikpat svarīgas kā militārās spējas.

Vēl viens aspekts, kas arī padara Igauniju un Latviju neaizsargātu pret starptautiskās drošības ainavas izmaiņām, ir reģionālais līdzsvars starp ES un Krieviju. No vienas puses, Igaunijas militārās aprindas (atsaucoties uz Igaunijas militāro ekspertu aptauju) ES ieguldījumu ilgtermiņa drošības garantiju sniegšanā Igaunijai nevērtē īpaši augstu. Apmēram divas trešdaļas aptaujas respondentu norādīja, ka ES galvenokārt ir ekonomiskās sadarbības projekts, kas atbalsta ES dalībvalstu drošību tikai tiktāl, cik tāl tas stabilizē ES valstu ekonomiku un nodrošina miermīlīgas attiecības starp valstīm.³² Nevienam no respondentiem nepiekrita, ka ES ir drošības savienība, lai gan ES savā globālajā stratēģijā izvirza skaidru mērķi, ka Savienībai jānodrošina autonoma drošība gan ES kaimiņvalstīs, gan visā pasaulē. ES ir nodemonstrējusi savas pozīcijas vājumu arī nesenākajos konfliktos, piemēram, ja paraugāties uz Baltkrieviju pēc tajā nesen notikušajām prezidenta vēlēšanām. Krievija reālajā izteiksmē Baltkrievijas situācijā ir izturējusies ievērojami "maigāk", nekā Rietumvalstis sagaidīja, ņemot vērā Ukrainas konfliktu. Tādējādi problēma tik daudz neslēpjas tajā, ka Krievija ir aktīva, bet gan tajā, ka ES nesenākajos konfliktos ir bijusi ārkārtīgi pasīva. Atgriežoties pie Biskopa argumentiem, visām ES valstīm, tostarp Igaunijai un Latvijai, ir jāuzņemas lielāka atbildība, lai panāktu, ka ES kolektīvais potenciāls darbotos aizsardzības un drošības jomā. Ilgtermiņā tas būtu arī Baltijas valstu interesēs, jo tas ļautu tām labāk pārstāvēt savas nacionālās intereses divpusējās attiecībās ar citām valstīm, tostarp Krieviju, ASV, Ķīnu un citām.

Baltijas valstis ES galvenokārt uztrauc Krievijas agresīvās ambīcijas un rīcība. ES institūcijas šīs bažas ir sadzirdējušas, ciktāl tas attiecas uz *PESCO* iniciatīvu un Eiropas Aizsardzības fondu. Tomēr joprojām paliek jautājums, vai tas ir pietiekami, lai atturētu Krieviju izdarīt spiedienu uz Baltijas valstīm.

Baltijas jūras valstu savstarpējā sadarbība varētu potenciāli palielināt Baltijas valstu kolektīvās rīcības sniegtās priekšrocības. Tomēr izskatās, ka praksē Baltijas jūras reģions ir sadalīts vairākās lielākoties nesaistītās sfērās. Viens piemērs ir ES popularizētā labās un liberālas pārvaldības normatīvā telpa iepretim Krievijas un Vācijas bilaterālajam "enerģētiskajam reģionālismam" (piemēram, *Nord Stream* projekta formātā). Savukārt Polija, šķiet, ir ieinteresēta veicināt *Intermarium* projektu un piedalīties Trīs jūru iniciatīvā, bet ne pārāk vēlas sniegt politisko ieguldījumu Baltijas jūras reģiona veidošanā. Notikumi kaimiņos esošajā Ziemeļeiropā ietver plašu amplitūdu, sākot ar Somijas un Zviedrijas iekšējā diskursa atsākšanos attiecībā uz dalību NATO, ko papildina krasā Krievijas un Norvēģijas attiecību pasliktināšanās, un beidzot ar Barenca

padomes iniciatīvu, kuras mērķis ir izveidot Barenca zonas bezvīzu režīmu, neraugoties uz jau spēkā esošajiem Šengenas noteikumiem. Šie jaunie procesi un tendences arī veicina Baltijas valstīm jaunas un neprognozējamākas (ģeo) politiskās vides veidošanos.

SECINĀJUMI UN REKOMENDĀCIJAS

2020. gada beigās un 2021. gada sākumā vairs nepastāv jautājums par to, vai globālais līdzsvars mainīsies. Tas jau mainās, ņemot vērā izmaiņas pasaules kārtībā, jaunos spēka centrus, tehnoloģiskās inovācijas, kā arī modernā kara nemilitāros rīkus, piemēram, dezinformāciju un kiberuzbrukumus, un citus rīkus. Tas zināmā mērā ir pārveidojis arī attiecības starp Igauniju un Latviju un to sabiedrotajiem. Izskatās arī, ka vismaz Igaunijas politiķi un vietējā militārā sabiedrība zināmā mērā joprojām nespēj atteikties no agrākas izpratnes un psiholoģiskās pieķeršanās vienpolārajai pasaules kārtībai un tradicionālajām drošības koncepcijām, jo tās šķiet spējīgākas aizstāvēt pret drošības draudiem, ko rada Krievija vai citas daļēji totalitāras valstis.

Tomēr gan Igaunijas un Latvijas svarīgākie “sabiedrotie”, gan “ienaidnieki” acīmredzami vairs nav tie paši, kas iepriekš. ASV pēc pretrunīgās Donalda Trampa prezidentūras vispirms ir jāatrod savs iekšējais līdzsvars un tikai pēc tam jāķeras pie uzticamības atjaunošanas pasaulē. Tas pats attiecas uz Eiropas Savienību, kurai jāpārvar pieaugošās atšķirības tās dalībvalstu vidū. Savukārt Krievija jau ir pierādījusi savu apņēmību destabilizēt pasaules kārtību.

Tas nozīmē, ka arī Baltijas valstīm ir jāmaina, jāpielāgo un jāuzlabo savas kompetences. Ko lai iesaka Baltijas politiķiem 2021. gada kontekstā? Atbilde ietver trīs izšķiroši svarīgus aspektus.

Pirmkārt, lielāka savstarpējā vienotība noteikti palīdzēs Baltijas valstīm, cerot uz labākiem rezultātiem attiecībās ar sabiedrotajiem un pretiniekiem. Jo īpaši sabiedrotie ir diezgan lielā neizpratnē par to, kā ir iespējams tas, ka Baltijas valstīm ir trīs ļoti atšķirīgas ārpolitikas un drošības politikas mērķu, uzdevumu un stratēģiju kopas, ņemot vērā, ka prognozējamie riski un draudi, kā arī sabiedrotie pilnībā pārklājas. Kāpēc gan nesākt ar galveno valsts aizsardzības un drošības mērķus, rīkus un procesus definējošo dokumentu juridisko saskaņošanu, lai padarītu tos pēc iespējas līdzīgākus un saprotamākus NATO un ES sabiedrotajiem? Turklāt Baltijas valstīm būtu atbilstoši jāpārskata un pastāvīgi jāatjaunina savas stratēģijas un spējas, kā arī aktīvi jā piedalās ES līmeņa aizsardzības iniciatīvās. Pastāv liela iespēja, ka, piemēram, *PESCO* iniciatīva, padarot

to efektīvāku un sinerģiskāku, varētu darboties kā pašreizējā NATO ietvara loģisks turpinājums. Apvienotie spēki arī liktu mūsu kaimiņvalstij Krievijai citādi paraudzīties uz reģionālo līdzsvaru.

Otrkārt, ir nepieciešama vienotāka un caurskatāmāka saziņa ar mūsu galvenajiem sabiedrotajiem. Pēdējos gados mēs esam daudz runājuši par kopīgo vērtību svarīgumu, savukārt faktiskajos lēmumu pieņemšanas brīžos vismaz Igaunija ir devusi priekšroku Trampa ASV funkcionālajām darbībām (lai kompensētu pieaugošās bailes), nevis skanīgajām ES vērtībām. Tas, ka nesevoja atbildes reakcijas uz Irānas ģenerāļa Kāsēma Soleimāni slepkavību vai Turcijas lomu Kalnu Karabahas kara uzkurināšanā 2020. gadā, parāda tikai divus acīmredzamākos piemērus. Attiecīgi arī 2021. gadā gan ES, gan NATO alianses kontekstā Baltijas valstīm jābūt gatavām izvēlēties starp vērtībās vai vajadzībās balstītām darbībām. Dilemma par to, vai mazajām valstīm būtu jāpiekrīt ietekmīgiem sabiedrotajiem, pamatojoties uz viņu drošības vajadzībām, vai arī stingri jāiestājas par savām vērtībām un jākritizē sabiedrotie, ilgtermiņā ir svarīgāka nekā šķiet no pirmā acu uzmetiena.

Treškārt, Baltijas valstu vadītājiem būtu skaļāk un skaidrāk jāiestājas par NATO un ES reformu nepieciešamību. Jā, tas varētu radīt iespaidu, ka nemierīgos laikos tieši mēs esam tie, kam lielākoties ir vajadzīgs efektīvāks transatlantisko institūciju atbalsts, tomēr, mudinot NATO atjaunināt stratēģiskās koncepcijas, savukārt ES īstenot reformas, lai kļūtu par atsaucīgāku un spējīgāku starptautiskās sistēmas dalībnieci, it īpaši drošības jomā, sniegtu pievienoto vērtību visām dalībvalstīm.

Visbeidzot, mums arī turpmāk jāievēro divas senas gudrības: vispirms lūdziet NATO to, ko ir iespējams no viņiem prasīt, un lūdziet ES to, ko ir saprātīgi no viņiem prasīt. Otrkārt, Krievijas draudi nekad nav tik ticami un reāli, kā mēs baidāmies, un nekad nav tik neesoši, cik vēlamies.

ATSAUCES

- ¹ Piemēram, saskaņā ar 2005. gada vietējās sabiedrības viedokļa aptauju par nacionālo drošību tikai 16 % Igaunijas respondentu baidījās vai ļoti baidījās, ka kāda valsts uzbruks Igaunijai, bet lielākā daļa baidījās no organizētās noziedzības un starptautisko teroristu uzbrukumiem, skatīt *Avalik arvamus ja riigikaitse*, 2005
- ² "Public Opinion and National Defence," Ziņojums Aizsardzības ministrijai, *Turu-uuringute AS*, 2019, https://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/sisulehed/avalik_arvamus/report_fall_2019.pdf
- ³ "Support for EU and NATO membership high among Latvian speakers," LSM.LV, 27.06.2016, <https://eng.lsm.lv/article/society/defense/support-for-eu-and-nato-membership-high-among-latvian-speakers.a189527/>. Jāatzīmē, ka šis skaitlis attiecas uz latviski runājošajiem aptaujas dalībniekiem. Apmēram 48% krievvalodīgo bija pret Latvijas dalību NATO, un 38% to atbalstīja.

- ⁴ Veebel, V., "Eesti julgeoleku prioriteetidid ja partnerlussuhted 2018. Maailmavaade," *Research Gate*, 10.2018, https://www.researchgate.net/publication/328149335_Eesti_julgeoleku_prioriteetidid_ja_partnerlussuhted_2018
- ⁵ "Public opinion in the European Union" *Standard Eurobarometer* 93, 2020
- ⁶ Busse, C., Franke, U. E., Loss, R., Puglierin, J., Riedel, M., Zerka, P., "EU Coalition Explorer, Section "Partners," Eiropas Ārlietu padome, 2020, <https://ecfr.eu/special/eucoalitionexplorer/>
- ⁷ Veebel, V., "Eesti julgeoleku prioriteetidid ja partnerlussuhted 2018. Maailmavaade," *Research Gate*, 10.2018, https://www.researchgate.net/publication/328149335_Eesti_julgeoleku_prioriteetidid_ja_partnerlussuhted_2018
- ⁸ "2019. gada darbības pārskats," Latvijas Republikas Satversmes aizsardzības birojs, 2019, https://www.sab.gov.lv/files/Public_report_2019.pdf
- ⁹ "Public Opinion and National Defence," Ziņojums Aizsardzības ministrijai, *Turu-uuringute AS*, 2019, https://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/sisulehed/avalik_arvamus/report_fall_2019.pdf
- ¹⁰ "Public Opinion and National Defence," Ziņojums Aizsardzības ministrijai, *Turu-uuringute AS*, 2019, https://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/sisulehed/avalik_arvamus/report_fall_2019.pdf
- ¹¹ "2019. gada darbības pārskats," Latvijas Republikas Satversmes aizsardzības birojs, 2019, https://www.sab.gov.lv/files/Public_report_2019.pdf
- ¹² "Igaunija un NATO," Igaunijas Ārlietu ministrija, <https://vm.ee/en/estonia-and-nato>
- ¹³ "Latvijas drošības politika," Latvijas Ārlietu ministrija, 2020, <https://www.mfa.gov.lv/en/policy/security-policy/latvia-s-security-policy>
- ¹⁴ Flockhart, T., "The coming multi-order world," *Contemporary Security Policy*, Vol 37:1, 2016, <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13523260.2016.1150053>
- ¹⁵ Made, V., "Eesti ja Venemaa suhted rahvusvahelises taustsüsteemis," 2004, Eesti Diplomaatide Kool, <https://www.riigikogu.ee/wp-content/uploads/2014/11/Eesti-ja-Venemaa-suhted-rahvusvahelises-tausts.pdf>
- ¹⁶ Savin, L., "The death of the liberal world order," *Geopolitics.ru*, 29.03.2018, <https://www.geopolitica.ru/en/article/death-liberal-world-order>
- ¹⁷ Biscop, S., "Europe and the World or Snow White and the Seven Fallacies," *Royal Institute for International Relations, Egmont paper 61, Academia Press*, 11.2018, <http://aei.pitt.edu/47657/1/ep61.pdf>
- ¹⁸ Biscop, S., "Europe and the World or Snow White and the Seven Fallacies," *Royal Institute for International Relations, Egmont paper 61, Academia Press*, 11.2018, <http://aei.pitt.edu/47657/1/ep61.pdf>
- ¹⁹ "Ratas Hiina-kohtumisel: turvalised digitaalsed ühendused edendavad majandust ja loovad töökohati," *Vabariigi Valitsus*, 12.04, <https://www.valitsus.ee/et/uudised/ratas-hiina-kohtumisel-turvalised-digitaalseduhendused-edendavad-majandust-ja-loovad>
- ²⁰ Qu, Z., "Jouame koos uude "16+1" koostööajastusse," *Äripäev*, 24.11.2017, <https://www.aripaev.ee/sisuturundus/2017/11/24/jouame-koos-uude-161-koostooajastusse>
- ²¹ "Ratas: Euroopa firmadele tuleb Hiina turul luua paremad võimalused," *Pealinn*, 12.04.2019, <http://www.pealinn.ee/tagid/koik/ratas-euroopa-firmadele-tuleb-hiina-turul-luua-paremad-voimalused-n240060>
- ²² "Estonia confirms no agreement on buying electricity from third countries," *ERR News* 27.06.2020, <https://news.err.ee/1106524/estonia-confirms-no-agreement-on-buying-electricity-from-third-countries>
- ²³ Müür, K., Mölder, H., Sazonov, V., "Russian information campaign against the Ukrainian state and defence forces," NATO Stratēģiskās komunikācijas izcilības centrs, 08.02.2017, https://www.ksk.edu.ee/wp-content/uploads/2017/02/Report_infoops_08.02.2017.pdf
- ²⁴ Ottis, R., "Analysis of the 2007 Cyber Attacks Against Estonia from the Information Warfare Perspective," NATO Kopējais kiberaizsardzības izcilības centrs, 2007, https://www.ccdcoe.org/uploads/2018/10/Ottis2008_AnalysisOf2007FromTheInformationWarfarePerspective.pdf

- ²⁵ Einmann, A., "Estonian server pulled into U.S. elections struggle," *Postimees*, 22.10.2020, <https://news.postimees.ee/7091871/estonian-server-pulled-into-u-s-elections-struggle>
- ²⁶ Skatit 17. atsauci.
- ²⁷ Skatit, piemēram, Raik, K., "Impossible Security Policy Choices for the Baltics," 2019
- ²⁸ Skatit 4. atsauci.
- ²⁹ Skatit, piemēram, "Marko Mihkelson: Eesti-USA suhted Joe Bideni võidu järel," *Estonian Public Broadcasting – ERR.ee*, 07.11.2020, <https://www.err.ee/1156418/marko-mihkelson-eesti-usa-suh-ted-joe-bideni-voidu-jarel>.
- ³⁰ Adamson, S., "Reinsaly Iraagi raketirünnakust: seisame USA liitlaste kõrval," Delfi ziņu portāls, 03.01.2020, <https://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/reinsalu-iraagi-raketirunnakust-sei-same-usa-liitlaste-korval?id=88553951>
- ³¹ Skatit 4. atsauci.
- ³² Skatit 4. atsauci.

PAR AUTORIEM

Māris Andžāns, zinātņu doktors, ir vecākais pētnieks Latvijas Ārpolitikas institūtā un docents Rīgas Stradiņa universitātē. 2019. un 2020. gadā viņš bija Fulbraita viespētnieks Džonsa Hopkinsa Universitātes Padziļināto starptautisko attiecību pētniecības institūtā Vašingtonā, ASV. Mārim Andžānam ir desmit gadu pieredze darbā Latvijas valsts pārvaldē. Šajā laika periodā ieņēmis dažādus amatus saistībā ar ES un NATO jautājumu koordināciju, transporta un sakaru drošību, civilmilitāro sadarbību, aviāciju, elektroniskajiem sakariem un pastu. Māris Andžāns ir bijis arī Latvijas Nacionālās IT drošības padomes priekšsēdētājs, Bīstamo kravu aprites konsultatīvās padomes priekšsēdētājs.

Reinis Āboltiņš ir pētnieks Rīgas Tehniskajā Universitātē. Iepriekš bijis enerģijas tirgus eksperts uzņēmumā *Lattecom* un Saeimas Eiropas lietu komisijas konsultants ar specializāciju enerģētikas, vides un klimata jautājumos. Pirms darba Saeimā piecus gadus bijis Sabiedriskās politikas centra *Providus* enerģētikas politikas pētnieks, arī Valsts prezidenta Enerģētiskās drošības komisijas loceklis un Ekonomikas ministrijas Tautsaimniecības padomes enerģētikas komitejas loceklis, kā arī eksperts Ārvalstu investoru padomes Latvijā Enerģētikas un Transporta darba grupās. Reinis Āboltiņš ir mācību kursa “Energopolitika un starptautiskās attiecības” lektors Latvijas Universitātē, kā arī bijis Eiropas enerģētikas un vides tiesību kursa vieslektors Rīgas Juridiskajā augstskolā. Reinis Āboltiņš ir Rīgas Tehniskās universitātes Enerģijas un vides zinātnes studiju programmas doktorants un lektors.

Satenika Avetisjana ir Latvijas Universitātes programmas “Eiropas studijas un ekonomiskā diplomātija” absolvente. Satenika Avetisjana strādā Armēnijas valdības Labdarības programmu koordinācijas komisijā. 2020. gadā viņa ir ieguvusi maģistra grādu starptautiskajā ekonomikā Latvijas Universitātē. Kā Erasmus + studente viņa ir studējusi “Ekonomiku un ES tiesības Romas Eiropas universitātē (09.2019–12.2019), kā arī “Biznesa administrāciju” Mursijas Universitātē Spānijā (09.2017–01.2018) un Vismāras Universitātē, Vācijā (09.2016–02.2017).

Una Aleksandra Bērziņa-Čerenkova ir politoloģe, Ķīnas pētniece, Rīgas Stradiņa universitātes Ķīnas studiju centra vadītāja, Jaunā zīda ceļa programmas vadītāja Latvijas Ārpolitikas institūtā un Eiropas Ķīnas domnīcu tīklojuma (ETNC) biedre. Bērziņa-Čerenkova ir studējusi Pekinas Valodas universitātē, Pekinas Pedagoģiskajā universitātē u. c. Pēc doktora disertācijas par tradicionālo ķīniešu diskursu Hu Jintao ziņojumā Ķīnas Komunistiskās partijas 17. kongresam aizstāvēšanas ir ieņēmusi vecākā vieszinātnieka amatu Fudaņas Universitātes Filozofijas skolā Šanhajā, Ķīnā (2014/2015) un Fulbraita stipendijas vieszinātniekiem ietvaros strādājusi Austrumāzijas pētījumu centrā, Stenfordas universitātē, ASV (2019/2020). Dr. Bērziņa-Čerenkova pēta ĶTR politisko diskursu, mūsdienu ķīniešu ideoloģiju, ES un Ķīnas attiecības, Joslu un Ceļu, kā arī citas starpkontinentālās savienojamības iniciatīvas.

Artūrs Bikovs ir Latvijas Ārpolitikas institūta pētnieks un Rīgas Stradiņa universitātes politikas zinātnes doktorants, kur viņš pēta Krievijas Pareizticīgās baznīcas lomu Krievijas ārpolitikā postpadomju telpā. Bakalaura un maģistra grādus Artūrs Bikovs ieguva RSU starptautisko attiecību programmās, diplomdarbos analizējot Krievijas iejaukšanos citu valstu vēlēšanās un Krievijas lomu Eirāzijas ekonomiskajā savienībā. Viņa akadēmiskās intereses ir Krievijas iekšpolitika un ārpolitika, Krievijas Pareizticīgā baznīca, kā arī Austrumeiropas, Kaukāza un Centrālāzijas valstis. Līdz šim Artūrs Bikovs trīs gadus strādāja par RUS.LSM.lv redaktoru un žurnālistu.

Sintija Broka ir Latvijas Ārpolitikas institūta pētniece un politikas zinātnes doktora grāda kandidāte Rīgas Stradiņa universitātē. Sintija Broka ir ieguvusi bakalaura grādu starptautiskajā ekonomikā Latvijas Universitātē un maģistra grādu starptautiskās attiecībās un diplomātijā Rīgas Stradiņa universitātē. Sintija Broka ir studējusi starptautisko ekonomiku Maltas Universitātē. Nesen viņa ir strādājusi par ekonomikas pētnieci Apvienoto Arābu Emirātu vēstniecībā Rīgā. Šobrīd Sintija Broka studē arābistiku Vašingtonas Tuvo Austrumu politikas institūtā. Sintijas Brokas akadēmiskās intereses saistās ar Tuvo Austrumu politiskās un ekonomiskās ilgtspējas, reliģijas un politikas, kā arī Liča reģiona dinamikas pētniecību.

Ilvija Bruģe ir Latvijas Ārpolitikas institūta asociētā pētniece. Ieguvusi bakalaura grādu politikas zinātnē un maģistra grādu starptautiskajās attiecībās Rīgas Stradiņa universitātē, kā arī maģistra grādu sociālajā antropoloģijā Edinburgas Universitātē. Ilvija Bruģe ir vairāku rakstu un grāmatu līdzredaktore un autore. Viņa ir strādājusi Valsts kancelejā, par analītiķi Lielbritānijas politisko risku konsultāciju kompānijā un piedalījies dažādos starptautisko pētījumu projektos. Pašreizējās pētniecības intereses saistītas ar sociālekonomiskajiem, vēsturiskajiem, politiskajiem un kultūras procesiem Ukrainā un citās bijušajās Padomju valstīs.

Kārlis Bukovskis, politikas zinātnes doktors, ir Latvijas Ārpolitikas institūta direktora vietnieks un vecākais pētnieks. Kārlis Bukovskis analizē, raksta, komentē un docē lekciju kursus Rīgas Stradiņa universitātē par starptautiskās politiskās ekonomikas un Eiropas Savienības jautājumiem. Kopš 2017. gada Kārlis Bukovskis ir arī Eiropas Starptautisko attiecību pētniecības institūta (ECFR) asociētais pētnieks. Viņš ir ieguvis maģistra grādus Latvijas Universitātē un Helsinku Universitātē un doktora zinātnisko grādu starptautiskajā politikā Rīgas Stradiņa universitātē. Strādājis ar ES institucionālo, politisko un ekonomisko pārmaiņu jautājumiem gan Latvijas Republikas Ārlietu ministrijā, gan Latvijas prezidentūras Eiropas Savienības Padomē sekretariātā, gan arī Latvijas Republikas Finanšu ministrijā. Latvijas Radio 1 Kārlis Bukovskis līdzveido raidījumu “Diplomātiskās pusdienas”, kurā aplūko dažādu pasaules valstu politisko ekonomiku.

Jānis Eichmanis ir Latvijas Ārpolitikas institūta asociētais pētnieks. Jānis Eichmanis ir ar plašu pieredzi dažādās diplomātiskā sektora pozīcijās, tostarp Latvijas Republikas ārkārtējais un pilnvarotais vēstnieks Spānijas karalistē un Andorā, Grieķijas Republikā, Latvijas Republikas nerezidējošais vēstnieks Bosnijā un Hercegovinā, Kiprā, kā arī nerezidējošais ārkārtējais un pilnvarotais vēstnieks NATO.

Daniels S. Hamiltons (Daniel S. Hamilton) ir Globālās Eiropas programmas vadītājs un Austrijas Māršala plāna fonda profesors, kā arī Vudro Vilsona Starptautiskā pētniecības centra biedrs. Viņš ir Džonsa Hopkina Universitātes Padziļināto starptautisko attiecību pētniecības institūta (SAIS) pasniedzējs un agrākais ASV Valsts sekretāra vietnieka palīgs ASV-Baltijas valstu jautājumos.

Rihards Kols ir Latvijas Republikas 13. Saeimas deputāts, Saeimas Ārlietu komisijas priekšsēdētājs, Saeimas pārstāvis sadarbībai ar ESAO (OECD), partijas “Nacionālā apvienība “Visu Latvijai!” – “Tēvzemei un Brīvībai/LNNK”” priekšsēdētāja vietnieks un valdes loceklis. Rihards Kols ir absolvējis Vestminsteres universitāti starptautiskās diplomātijas specialitātē. Vienlaikus Rihards Kols ir biedrības “Latvijas karogs” valdes priekšsēdētājs un biedrības “Eiropas kustība Latvijā” valdes loceklis. Rihards Kols ir organizācijas “Atlantic Council” biedrs un Latvijas Republikas zemessargs.

Imants Lieģis ir Latvijas Ārpolitikas institūta vecākais pētnieks. Imantam Lieģim ir plaša (1992–2020) profesionālā pieredze valsts sektorā, šajā laikā viņš ir bijis Latvijas Republikas aizsardzības ministrs (2009–2010), 10. Saeimas deputāts un karjeras diplomāts – bijušais Latvijas vēstnieks NATO, Francijā, Spānijā, Ungārijā un Beniluksa valstīs. Viņš ir aktīvs Eiropas Līderības tīkla (ELN) konsultatīvās padomes loceklis. Imantam Lieģim ir daudz publikāciju par Latvijas ārējās un drošības politikas jautājumiem. Dzimis Anglijā, kur pirms pārcelšanās uz Latviju desmit gadus strādājis par advokātu.

Beāte Livdanska ir Austrumeiropas politikas pētījumu centra pētniece. Rīgas Stradiņa universitātē ieguvusi sociālo zinātņu bakalaura grādu politoloģijā un sociālo zinātņu maģistra grādu starptautiskajās attiecībās. Šobrīd studē Rīgas Stradiņa universitātes doktorantūras programmā “Politikas zinātne”. Pētniecības virzieni ietver Baltkrievijas un Baltijas valstu attiecību analīzi, kā arī Krievijas hibrīdkara metožu pētniecību.

Inta Mieriņa, zinātņu doktore, ir Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes asociētā profesore, Diasporas un migrācijas pētījumu centra direktore. Inta Mieriņa ir vadījusi pētniecisko projektu “Latvijas emigrantu kopienas”, kura ietvaros 2014. gadā tika aptaujāti vairāk nekā 14 000 ārvalstīs dzīvojošo latviešu un Latvijas valstspiederīgo. Tāpat Inta Mieriņa bijusi iesaistīta vairākos liela mēroga Eiropas pētnieciskajos projektos, darbojas kā Eiropas Komisijas eksperte, bijusi vairāku stipendiju, t. sk., Fulbraita stipendijas un Eiropas Zinātņu akadēmijas Mazās Fēliksa balvas laureāte. Inta Mieriņa kā pētniece viesojusies Ārhusas Universitātē Dānijā, Ilinoisas Universitātē Čikāgā, Vasingtonas un Jeila universitātēs ASV, GESIS EUROLAB Vācijā, kā arī strādājusi Varšavas universitātē Polijā.

Aleksandra Palkova ir Latvijas Ārpolitikas institūta jaunākā pētniece. Viņa analizē Eiropas Savienības politiskos un institucionālos procesus, kā arī organizē konferences un vada projektus. Aleksandra Palkova ir starptautisko attiecību maģistrantūras studente un vecākā laborante Rīgas Stradiņa universitātē, kur pēta klimata politiku. Bijusi apmaiņas studente Rietumu Augstskolas universitātē Nīderlandē.

Gunta Pastore, politikas zinātņu doktore, šobrīd ir Latvijas vēstniece Čehijā, kā arī nerezidējošā vēstniece Ziemeļmaķedonijā, Bosnijā un Hercegovinā un Kosovā. Iepriekš Gunta Pastore ir bijusi ĀM Eiropas Savienības (ES) lietu nodaļas vadītāja, Austrumeiropas un Centrālāzijas valstu nodaļas vadītāja, strādājusi Latvijas vēstniecībās Dānijā un Zviedrijā, kā arī bijusi Saeimas priekšsēdētājas ārlietu padomniece. Latvijas Prezidentūras ES Padomē laikā (2015) koordinējusi ES-Centrālāzijas sadarbību. Gunta Pastore ir ieguvusi doktora grādu politikas zinātnē un starptautiskajās attiecībās, piedalījies pētniecības apmaiņā Zviedrijas Aizsardzības universitātē (2012–2013). Pētniecības intereses – ES dalībvalstu loma ES ārpolitikas veidošanā.

Gunda Reire ir Latvijas Republikas ārlietu ministra padomniece un Starptautisko pētījumu centra direktore. Gunda Reire darbojas arī kā vieslektore Rīgas Juridiskajā augstskolā un Rīgas Stradiņa universitātē. Viņas pētnieciskās intereses aptver starptautisko mieru un drošību, stratēģisko komunikāciju, Krievijas studijas, multilaterālo sadarbību un ģeopolitiku. Apvienojot politikas akadēmisko un praktisko jomu, viņa ir pildījusi Stratēģiskās analīzes komisijas, kas darbojās prezidentes Vairas Vīķes-Freibergas paspārnē, priekšsēdētājas vietnieces pienākumus. Bijusi Saeimas

priekšsēdētājas biroja vadītāja, vairāku ministru padomniece. Gunda Latvijas Universitātē ir ieguvusi doktora grādu politikas zinātnē, starptautiskajās attiecībās. Viņa ir studējusi politikas zinātņi arī Humbolda Universitātē Berlinē (Vācija) un Alberta Ludviga Universitātē Freiburgā (Vācija), kā arī bijusi Fulbraita programmas stipendiāte zinātniskajā pētniecībā Džona Hopkina Universitātē, SAIS Transatlantisko attiecību centrā (ASV).

Edgars Rinkēvičs ir Latvijas Republikas ārlietu ministrs kopš 2011. gada 25. oktobra. No 2008. līdz 2011. gadam Edgars Rinkēvičs bija Latvijas Valsts prezidenta kancelejas vadītājs. Laikā no 1997. līdz 2008. gadam bija Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas valsts sekretārs. No 2005. līdz 2007. gadam Edgars Rinkēvičs bija NATO valstu un valdību sanāksmes organizācijas biroja vadītājs. 1997. gadā Edgars Rinkēvičs Latvijas Universitātē ieguva maģistra grādu politikas zinātnē. No 1999. līdz 2000. gadam viņš studēja ASV Nacionālās aizsardzības universitātes Bruņoto spēku Nacionālo resursu stratēģijas industriālajā koledžā, kur ieguva maģistra grādu.

Toms Rostoks ir vadošais pētnieks Nacionālās aizsardzības akadēmijas Drošības un stratēģiskās pētniecības centrā, kā arī asociētais profesors Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātē. Toms Rostoks ir autors virknei publikāciju par Latvijas ārpolitiku un drošības politiku, kā arī viņš ir bijis redaktors vairākiem zinātnisko rakstu krājumiem, kas veltīti tādiem jautājumiem kā Krievijas atturēšana Eiropā, Krievijas maigā vara un enerģētikas jautājumu vieta starpvalstu sadarbībā Baltijas jūras reģionā. Toma Rostoka pašreizējās pētnieciskās intereses ir saistītas ar COVID-19 pandēmijas ietekmi uz Baltijas jūras reģiona valstu aizsardzības politiku un bruņotajiem spēkiem, Latvijas ārpolitiku un drošības politiku, NATO veiktajiem militārās atturēšanas pasākumiem Baltijas reģionā un valstu izvēlēm starp obligāto un profesionālo militāro dienestu.

Silvestrs Savickis ir politikas zinātnes doktora grāda kandidāts Rīgas Stradiņa universitātē, kur strādā pie promocijas darba, pētot Latvijas publisko un digitālo diplomātiju Latvijas ārlietu dienestā. No 1993. līdz 2000. gadam strādāja Latvijas Republikas Ārlietu ministrijā, t. sk. par Pirmo sekretāru politikas, mediju un aizsardzības jautājumos Latvijas vēstniecībā Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotajā karalistē. Vadījis ministrijas Austrumeiropas divpusējo attiecību struktūrvienību un Eiropas Savienības Integrācijas nodaļu pirms Latvijas iestāšanās ES. Vēlāk strādājis par Pasaules Bankas sabiedrisko attiecību konsultantu veselības reformas projektā. Šobrīd ir uzņēmējs, kurš darbojas komunikācijas jomā, ir līdzīpašnieks un vadītājs sabiedrisko attiecību aģentūrā "LEAD. Korporatīvā komunikācija", Latvijas Komunikācijas asociācijas padomes loceklis un Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras Pakalpojumu padomes loceklis.

Andris Sprūds ir Latvijas Ārpolitikas institūta direktors. Viņš ir arī profesors Rīgas Stradiņa universitātē un Eiropas Studiju fakultātes dekāns kopš 2018. gada. Andris Sprūds ir ieguvis maģistra grādu Centrāleiropas vēsturē Centrāleiropas Universitātē Budapeštā, Ungārijā, un starptautiskajās attiecībās Latvijas Universitātē. Viņš arī ir ieguvis doktora grādu politikas zinātnē Jageloņu universitātē (Krakovā, Polijā). Andris Sprūds ir studējis un bijis pētnieks Kolumbijas, Džona Hopkina, Oksfordas un Upsalas universitātēs, kā arī Norvēģijas Starptautisko attiecību institūtā un Japānas Enerģijas ekonomikas institūtā. Viņa galvenās pētnieciskās intereses ietver enerģijas drošību un politiku Baltijas jūras reģionā, postpadomju valstu iekšpolitiku un ārpolitiku, kā arī Eiroatlantiskās attiecības.

Inna Šteinbuka, zinātņu doktore, ir Latvijas Universitātes profesore, maģistra studiju programmas “Eiropas studijas un ekonomiskā diplomātija” direktore un Fiskālās disciplīnas padomes priekšsēdētāja. No 2005. līdz 2018. gadam viņa strādāja Eiropas Komisijā par pārstāvniecības Latvijā vadītāju un *Eurostat* direktori. No 2001. līdz 2005. gadam Inna Šteinbuka vadīja Latvijas Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisiju, kas regulēja elektrības, gāzes un telekomunikāciju tirgu, kā arī dzelzceļa un pasta pakalpojumus. No 1999. līdz 2001. gadam viņa bija Starptautiskā valūtas fonda izpilddirektora vecākā padomniece Vašingtonā, ASV. No 1991. līdz 1999. gadam viņa bija Ekonomikas analīzes un fiskālās politikas departamenta direktore Finanšu ministrijā un finanšu ministra padomniece. Dr. Inna Šteinbuka ir Latvijas Zinātņu akadēmijas īstenā locekle.

Vita Anda Tērauda ir Saeimas deputāte no apvienības “Attīstībai/Par!” un 13. Saeimā ievēlēja par Eiropas lietu komisijas priekšsēdētāju. Vita Tērauda bija kustības “PAR!” dibinātāja un kustības izpilddirektore līdz ievēlēšanai Saeimā. Viņa divus gadus desmitus ir darbojusies nevalstiskajā sektorā, izveidojot un 10 gadus vadot sabiedriskās politikas centru *Providus*, kā iesaistoties citu NVO valdēs un biedru rindās. No 1995. līdz 2002. gadam Vita Anda Tērauda vadīja Sorosa fondu–Latvijā, Latvijas lielāko privāto filantropisko organizāciju. No 1994. līdz 1995. gadam Vita Anda Tērauda bija Valsts reformu ministre. Izglītība ir iegūta ASV, maģistra grāds starptautiskajā ekonomikā un PSRS politikā Džonsa Hopkina Universitātē.

Viljārs Vēbels ir Baltijas Aizsardzības koledžas pētnieks. Viņš ir ieguvis bakalaura grādu starptautiskajās attiecībās Tartu Universitātē, maģistra grādu starptautiskajās attiecībās Tartu Universitātē un doktora grādu politikas zinātnē Tartu Universitātē. Viņš ir strādājis par Igaunijas valdības akadēmisko padomnieku un par pētnieku vairākās pētniecības iestādēs, tostarp EDSO, SIDA, Eiropas Ārlietu padomē, Igaunijas Ārpolitikas institūtā, Latvijas Ārpolitikas institūtā un Eirāzijas grupā. Viņš ir lasījis lekcijas Tartu Universitātē, Igaunijas Nacionālās aizsardzības koledžā, Ukrainas Diplomātiskajā akadēmijā, EDSO Robežu pārvaldības štāba koledžā un Igaunijas

Diplomātiskajā akadēmijā. Viņa galvenās kompetences jomas ir Krievijas militārā doktrīna un stratēģiskās ambīcijas, spēļu teorijas nesadarbojošie spēļu modeļi drošības pētījumos un atturēšana; pozitīvu nosacījumu koncepcija, uzsākot reformas un politikas izmaiņas; mazo valstu atturēšanas koncepcijas un modeļi; hibrīdkara un atturēšanas jēdziens hibrīdkara laikā.

Projektu atbalsta:

LATVIJAS REPUBLIKAS SAEIMA

Ārlietu ministrija

Sadarbībā ar:

LATVIJAS ĀRĒJĀS UN DROŠĪBAS POLITIKAS GADAGRĀMATA 2021

Latvijas Ārpolitikas institūts ir vecākā Latvijas domnīca, kas nodarbojas ar ārējās un drošības politikas analīzi. Latvijas Ārpolitikas institūts tika izveidots 1992. gadā Rīgā kā bezpeļņas organizācija, kam uzdots sniegt Latvijas lēmumu pieņēmējiem, ekspertiem un plašākai sabiedrībai analīzi, ieteikumus un informāciju par starptautiskajiem procesiem, reģionālās drošības jautājumiem, ārpolitikas stratēģiju un izvēles iespējām. Institūts ir neatkarīga biedrība, kas veic pētījumus, izdod publikācijas, kā arī rīko lekcijas, seminārus un konferences, kas saistītas ar starptautiskās politikas jautājumiem. Latvijas pētniecības centru vidū Latvijas Ārpolitikas institūts ir vecākā un viena no pazīstamākajām un starptautiski atzītākajām organizācijām, kuri specializējas tieši starptautiskajos jautājumos.

Pils iela 21, Rīga, LV-1050 | www.lai.lv

